



Institut pro kriminologii  
a sociální prevenci

Miroslav Scheinost  
Helena Válková a kol.

# Sankční politika a její uplatňování

**Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy  
trestního práva v oblasti trestních sankcí IV.**

**Sankční politika a její uplatňování**

Miroslav Scheinost  
Helena Válková a kol.

**Autorský kolektiv:**

PhDr. Miroslav Scheinost (kapitola I., II., X., XI.)  
Prof. JUDr. Helena Válková, CSc. (kapitola V., XI.)  
Mgr. Lucie Háková (kapitola X.)  
JUDr. Jana Hulmáková, Ph.D. (kapitola VI.)  
Mgr. Petr Kotulan (kapitola IV.)  
Mgr. Jan Rozum (kapitola VII.)  
Prof. JUDr. Pavel Šámal, Ph.D. (kapitola III.)  
JUDr. Petr Škvain (kapitola IX.)  
PhDr. Jan Tomášek, Ph.D. (kapitola VIII.)  
Mgr. Jiří Vlach (kapitola IV., VII.)

**Recenzenti:**

doc. JUDr. Věra Kalvodová (Právnická fakulta Masarykovy univerzity)  
JUDr. Marie Vanduchová (Právnická fakulta Univerzity Karlovy)

**Technická redakce:**

Lucie Černá

**Technická spolupráce:**

Filip Černý

Publikace vznikla díky podpoře Grantové agentury České republiky jako výstup projektu GA ČR č. P408/12/2209 „Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí“



# Obsah

## **Obsah**

<b>I. Úvod – odůvodnění, předmět a cíl projektu</b>	9
<b>II. Shrnutí součástí výzkumu a použitých metod</b>	17
<b>III. Nový trestní zákoník v kontextu vývoje trestního práva, resp. sankční politiky, jeho hlavní nové prvky</b>	23
III.1. Úvod	23
III.2. Nový trestní zákoník a trestní politika	23
III.3. Vymezení základních zásad v novém trestním zákoníku	24
III.4. Hlavní cíle a nové prvky trestního zákoníku	34
III.5. Nový trestní zákoník a naplňování sankční politiky	40
III.6. K praxi soudů	44
III.7. K praxi státních zastupitelství	47
III.8. Legislativní návrhy a další související opatření	48
<b>IV. Nové alternativní trestní sankce</b>	53
IV.1. Trest domácího vězení	53
IV.2. Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce	59
IV.3. Změny u stávajících zásadních alternativních trestních sankcí	62
<b>V. Smysl a struktura alternativních sankcí a odklonů v kontextu evropských sankčních politik</b>	67
V.1. Úvod	67
V.2. Strategické cíle evropských institucí v oblasti sankčních politik	67
V.3. Mění se význam a funkce alternativních sankcí a postupů	69
V.4. Systém a struktura alternativních sankcí v ČR	73
V.5. Smysl alternativních sankcí a jejich perspektiva	76
<b>VI. Aplikace alternativních sankcí v justiční praxi</b>	81
<b>VII. Poznatky k sankční politice a k vybraným alternativním sankcím</b>	99
VII.1. Obecně k právní úpravě alternativních trestů	99
VII.2. Trest obecně prospěšných prací	99
VII.3. Trest domácího vězení	103
VII.4. Peněžitý trest	105
VII.5. Problematika dohledu	107
VII.6. Dekriminalizace či zmírnění postihu	108
VII.7. Problematika resocializace a realizace trestní politiky státu	110
<b>VIII. Recidiva ve vztahu k alternativním trestům</b>	113
VIII.1. Recidiva jako měřítko efektivity trestní politiky	113
VIII.2. Recidiva v České republice	114
VIII.3. Výsledky výzkumu v rámci projektu	116
VIII.4. Hodnocení výsledků a náměty pro trestní politiku	118

<b>IX. Zabezpečovací detence v systému trestních sankcí</b>	121
IX.1. Úvod	121
IX.2. Zabezpečovací detence jako nástroj současné trestní politiky?	121
IX.3. Zabezpečovací detence z pohledu širší právní komparace	124
IX.4. Vývoj institutu zabezpečovací detence v České republice	126
IX.5. Zabezpečovací detence v systému trestních sankcí	128
IX.6. Právní úprava zabezpečovací detence v českém trestním zákoníku	132
IX.7. Změna ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci podle § 99 odst. 5 trestního zákoníku	135
IX.8. Kriminologické aspekty	136
IX.9. Závěr	139
<b>X. Kriminalita, trestní sankce a sankční politika v médiích a v názorech veřejnosti a vězňů</b>	143
X.1. Mediální obraz nového trestního zákoníku v tisku	143
X.2. Mediální prezentace kriminality a trestních sankcí v televizním zpravodajství	147
X.3. Veřejné mínění o sankční politice	149
X.4. Názory vězňů na sankční politiku	152
<b>XI. Shrnutí závěrečných poznatků a návrhy na opatření</b>	157
<b>Seznam použitých zkratk</b>	169
<b>Resumé</b>	173
<b>Summary</b>	181
<b>Použité prameny</b>	189





I.

# **Úvod – odůvodnění, předmět a cíl projektu**

Trestné činy představují ohrožení systému hodnot společnosti, norem společenského soužití, narušují fungování společnosti. Společnost, zastoupená v moderních státech státní mocí, na tato ohrožení reaguje. Ve způsobu reakce společnosti na trestnou činnost má podstatné místo systém sankcí, reprezentovaný trestním právem. Trestní právo označuje nejzávažnější sociálně deviantní druhy chování, přiřazuje jim více či méně odpovídající sankce a stanovuje pravidla (a podmínky) jejich aplikace. V trestním právu jsou obsaženy nejpodstatnější hodnoty společnosti chráněné státem (viz Kuchta, Válková a kol., 2005, str. 184).

Trestní právo tak představuje nejvýznamnější vyústění trestní politiky. Ve smyslu vymezení J. Musila „*trestní politika, jako součást obecné politiky, formuluje cíle a prostředky společenské kontroly kriminality pomocí trestního práva*“ (Musil, 1998).

Pro úplnost lze dodat, že v odborné literatuře i v praxi se také operuje s pojmy kriminální a sankční politika. Vztah všech těchto pojmů je možno charakterizovat tak, že kriminální politikou lze rozumět všechna opatření proti zločinnosti, trestní politikou ta opatření, která využívají trestní právo a sankční politikou stanovení účelu trestání, systému trestních sankcí a jejich uplatňování (Karabec, 2008, str. 7).

Pro účely zkoumání trestní politiky je třeba identifikovat základní definiční prvky trestní politiky. Ty je možné spatřovat v následujícím:

- souvislost s obecnou politikou,
- zaměření na kriminalitu i na další sociálně patologické jevy,
- souvislost s trestní legislativou a systémem trestní justice,
- využívání prostředků trestního práva (Karabec, 2008, str. 7).

Výzkum, zahrnující všechny tyto konstitutivní prvky trestní politiky, by byl přirozeně nesmírně rozsáhlý a komplexní. Musel by také mimo jiné od počátku odpovědět na otázku, do jaké míry je trestní politika v ČR jasně patrná, tj. definovaná a koncepčně zakotvená do té míry, že ji, respektive její tvorbu a realizaci, lze adekvátně zkoumat a vyhodnocovat.

Obtíže, spojené s takto širokým výzkumným přístupem, jsou zřetelné. Proto autoři výzkumného projektu považovali za účelnější zaměřit se na jeden z uvedených konstitutivních prvků trestní politiky, tj. na využívání prostředků trestního práva, tedy na systém sankcí a jejich uplatňování. Významným impulsem k tomu bylo přijetí nového trestního zákoníku, zákona č. 40/2009 Sb., kterým vyvrcholila dlouholetá práce na jeho přípravě.

Trestní zákoník č. 40/2009 Sb. nabyl účinnosti dne 1. ledna 2010. Nový trestní zákoník nahradil starý, mnohokrát novelizovaný, trestní zákon č. 140/1961 Sb., který byl užíván od 1. 1. 1962.

Na otázku, proč po mnoha novelizacích bylo nutno přijmout nový zákon, odpovídá důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákoníku č. 40/2009 Sb.: „Hluboké ekonomické, politické a sociální změny, ke kterým došlo po pádu totalitního režimu koncem

roku 1989, postupně ovlivnily všechny oblasti života společnosti. Nová kodifikace trestního práva hmotného bude vycházet samozřejmě ze současné trestněprávní materie. Současný trestní kodex je výsledkem četných novelizací, mnohdy reagujících na aktuální potřeby vyvolané dynamikou kriminality, hlubší zásahy do koncepčního pojetí našeho trestního práva byly provedeny jen okrajově. Výsledkem je trestní zákon, který jen obtížně reaguje na měnící se společenskou realitu, nedostatečně zajišťuje ochranu svobod a práv jednotlivce a jen v omezené míře přispívá ke stabilitě společnosti. Česká republika na prahu 21. století směřuje k plné integraci do evropských hospodářských, politických i bezpečnostních struktur. Trestní právo jako součást právního řádu reflektuje tyto integrační procesy. Rekodifikace trestního práva hmotného bude reagovat i na kodifikační snahy v evropském právu (Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku, I., 2009).

Již před přijetím trestního zákoníku došlo zejména v předchozích deseti letech k poměrně výrazným změnám právní úpravy, které směřovaly jednak k rozšíření katalogu alternativních sankcí, jednak ke zpřísnování podmínek pro ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody v případech méně závažné kriminality. Zcela zásadní reformou, týkající se oblasti právních následků provinění mladistvých, bylo přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. Naopak snahy o prosazování přísnějšího postihu nejzávažnější trestné činnosti se projeví zejména změnami v podmínkách pro ukládání výjimečného trestu a zakotvením nového ochranného opatření v podobě zabezpečovací detence, s poměrně široce vymezenými podmínkami pro její uložení.

Ze statistických údajů Ministerstva spravedlnosti ČR vyplývá, že v sankční politice uplatňované v ČR od druhé poloviny 90. let, tj. od doby, kdy se do právního řádu postupně zaváděly nové alternativní sankce a také odklony v trestním řízení, do účinnosti trestního zákoníku došlo k poměrně výrazným změnám. Tyto změny v sankcích ukládaných soudy v ČR nebyly v prvních letech po zavedení těchto alternativ příliš výrazné, výrazněji se začaly projevovat od roku 1999. Jednalo se především o postupný nárůst ukládání trestu obecně prospěšných prací, zejména v letech 2000 až 2002 a pokles nepodmíněného trestu odnětí svobody, kdy v roce 2002 byl podíl obecně prospěšných prací (21 %) poprvé vyšší, než podíl uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody (15 %). Vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody byl patrný též pozvolný a dlouhodobý pokles podílu trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem do roku 2003, a poté jeho stabilizace do roku 2005 (kdy se pohyboval kolem 53 %) ve srovnání s téměř 65 % v roce 1996. Také v případě peněžitého trestu, který ani předtím nebyl jako hlavní sankce příliš využíván, bylo možné sledovat pokles jeho podílu, a to až na 4 % v roce 2006 ve srovnání s přibližně 8 % v roce 1996.

Zejména v letech 2008-2009 pak bylo možné pozorovat určitou stabilizaci včetně mírného nárůstu podílu ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody, podmíněného odsouzení a peněžitého trestu. Naopak v případě podílu trestu obecně prospěšných prací, který pozvolna klesal od roku 2004, se jeho podíl v těchto letech pohyboval kolem 16 %. Od roku 2003 se také zvyšoval podíl krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody do 1 roku, kdy z přibližně 60 % v roce 2002 dosáhl v roce 2009 68,4 %. Obdobné změny sankční politiky od roku 1996, resp. ještě výraznější, bylo možné zaznamenat v případě sankční politiky uplatňované vůči mladistvým pachatelům. Ve srovnání s dospělými pachateli se zde výrazněji prosazovaly též sankce spojené s dohledem, zejména podmíněné upuštění od potrestání, resp. podmíněné upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné odsouzení k trestnímu opatření odnětí svobody s dohledem (Hulmáková, 2010).

Přijetí nového trestního zákoníku tak jednak reagovalo na dlouhodobý proces přijímání mnoha dílčích změn a úprav trestního zákona, jednak reflektovalo potřebu souhrnně a systémově vyjádřit soudobé trendy v trestní, resp. sankční politice.

Přijetím nového trestního zákoníku došlo v oblasti právní úpravy trestněprávních sankcí k výrazným změnám, které na jedné straně vycházely z principu depenalizace (Šámal, 2006), projeví se zakotvením nových alternativních sankcí, konkrétně trestu domácího vězení a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ale také v modifikacích již stávajících alternativních sankcí, včetně alternativ k potrestání, tak, aby mohlo dojít k jejich širší, případně efektivnější aplikaci.

To se projevilo především v rozšíření možnosti aplikace upuštění od potrestání a většiny alternativních trestů i v případech nedbalostních trestných činů s horní hranicí vyšší než 5 let vzhledem k tomu, že byly zahrnuty do kategorie přečinů.

Podstatnou legislativní změnou bylo také posílení koncepce restorativní justice, která se v trestním zákoníku odráží též v nově formulované zásadě pro ukládání trestních sankcí v § 38 odst. 3 trestního zákoníku spočívající v tom, že při jejich ukládání je třeba přihlídnout i k právem chráněným zájmům poškozených (Šámal, 2009).

Na straně druhé je v novém trestním zákoníku patrné zpřísnění, a to v oblasti trestního postihu závažnějších forem kriminality, a také v případech recidivy, což se projevilo jak u vybraných kvalifikovaných skutkových podstat trestných činů, tak u obecného zvýšení horní hranice trestu odnětí svobody na dvacet let a též zvýšení hranice v případech výjimečného trestu na dvacet až do třiceti let. Patrný je též zpřísněný postih recidivy, projevující se při formulaci některých velmi frekventovaných skutkových podstat trestných činů i např. v možnosti mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody v případě opakovaného spáchání zvlášť závažného zločinu.

Po přijetí trestního zákoníku přirozeně vyvstala otázka, do jaké míry a jak rychle se změny, které přinesl nový trestní zákoník, a to jak ve vztahu k alternativním sankcím, tak ve vztahu ke zpřísnění postihu nejzávažnější trestné činnosti, projeví v aplikační praxi. Právní úprava vyjádřená v novém trestním zákoníku poskytla relativně široký rejstřík trestněprávních sankcí, které by měly umožňovat širší diferenciaci v možnostech rozhodování při hledání vhodné reakce na trestné činy, případně činy jinak trestné. Jde o to, do jaké míry začaly být využívány možnosti alternativních sankcí na jedné straně a také o to, jakým způsobem se projeví výše popsané zpřísnění trestní politiky na ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody. Konkrétně zda dojde ke zvýšení počtu vězněných osob, případně k prodloužení doby výkonu této sankce u pachatelů velmi závažných forem trestné činnosti a recidivistů, a také zda a jak se projeví tyto legislativní změny na struktuře vězněných osob.

Bylo tedy třeba, a to nejen z pohledu odborného zájmu, ale zejména z pohledu praxe, odpovědět na to, zda a do jaké míry naplňuje nový trestní zákoník očekávání zákonodárce. Odpověď samozřejmě částečně přinášejí justiční statistiky a poznatky z aplikační praxe, které je ovšem třeba analyzovat, vyhodnotit a zařadit do širšího kontextu sankční politiky ve vztahu k justičním orgánům i veřejnosti.

Přítom potřeba analýzy sankční politiky a podrobného zkoumání účinnosti sankcí v podmínkách jednotlivých států je zdůrazňována i v řadě významných mezinárodních dokumentů. Konkrétně se jedná zejména o tyto dokumenty: Minimální standardní pravidla OSN pro opatření nespojená s odnětím svobody (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures – The Tokyo Rules, Resolution 45/110 of 14 December 1990), a dále dokumenty Rady Evropy, např. Evropská pravidla v oblasti komunitních sankcí a opatření (Rec. No.(92)16 of Committee of Ministers to member states on community sanctions and measures), Doporučení (2000)22 Výboru ministrů členským státům ke zdokonalování implementace Evropských pravidel v oblasti komunitních sankcí a opatření (Rec. (2000)22 on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures), Evropská pravidla pro mladistvé pachatele podrobené sankcím a opatřením (Rec. CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures), Probační pravidla Rady Evropy (Rec. CM/Rec.(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe probation rules), Doporučení č. (2003)20 Výboru ministrů členským státům týkající se nových způsobů zacházení s kriminalitou mladistvých a rolí soudnictví ve věcech mládeže ( Rec. (2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice) či Doporučení č. R(99) 19 Výboru ministrů členským státům, týkající se mediace v trestních věcech.

S cílem reagovat na potřebu takové analýzy a vyhodnocení byl připraven a realizován výzkumný projekt „Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí“. Výzkumný tým tvořili jednak výzkumní pracovníci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci a dále odborníci v oblasti trestního práva a trestní politiky, kteří působí na Filozofické fakultě UK a v justici. Projekt byl schválen Grantovou agenturou České republiky (GA ČR) na období let 2012 až 2015 pod č. P408/12/2209. Tato doba byla považována za dostatečnou k tomu, aby bylo možné nashromáždit dostatečné množství poznatků z implementace trestního zákoníku, které umožní jeho podloženou analýzu a vyhodnocení.

Předmětem výzkumu byla analýza a vyhodnocení právní úpravy trestněprávních sankcí po změnách, ke kterým došlo v důsledku přijetí nového trestního zákoníku v kontextu sankční politiky uplatňované v České republice po roce 1989. Byl zkoumán dopad uplatňování nového trestního zákoníku na aplikační praxi vybraných institucí trestní justice, na charakter a strukturu ukládaných sankcí, a tím i na skladbu vězeňské populace a na činnost Vězeňské služby ČR a Probační a mediační služby.

Cílem bylo zejména ověřit, zda výše uvedené legislativní změny splnily svůj účel, to znamená, zda se měnily počty osob ve výkonu trestu odnětí svobody, zda se zvýšila účinnost ukládaných sankcí a podařilo se odstranit alespoň některé z problémů aplikační praxe. Výzkum se cíleně zaměřil na získání poznatků o účinnosti vybraných konkrétních trestních sankcí – trestu domácího vězení, obecně prospěšných prací, podmíněného odsouzení s dohledem a krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody, zahrnul i problematiku mladistvých pachatelů a relativně nedlouho existující ochranné opatření zabezpečovací detence. Současně byla u těchto sankcí zkoumána recidiva a vybrané charakteristiky pachatelů, kterým byly tyto sankce ukládány. Bylo zjišťováno, do jaké míry tyto instituce plní předpokládanou funkci a jaké faktory jejich uplatňování a účinnost stimulují nebo naopak znesnadňují.

Ústřední osou výzkumu proto byla sankční politika a uplatňování trestních sankcí. Toto ústřední téma bylo zkoumáno z více aspektů, které zahrnuly právní analýzu legislativních změn v kontextu vývoje českého trestního práva, uplatňování sankcí v praxi trestní justice, postoje a názory odborníků – pracovníků orgánů činných v trestním řízení na nový trestní zákoník, na sankce a jejich účinnost. V neposlední řadě šlo v projektu také o zhodnocení dopadu sankční politiky na vývoj kriminality, zejména na recidivu, což má samozřejmě přímý dopad na skladbu a početnost vězeňské populace. Jednotlícím prvkem této široké palety výzkumných přístupů byla snaha o zjištění účinnosti trestních sankcí, resp. problémů spojených s jejich uplatňováním a dopadem, přičemž míra recidivy, zjišťovaná zejména ve vztahu k vybraným sankcím, které byly předmětem zkoumání, sloužila jako jedno z kritérií jejich efektivity.

Účinnost uplatňování nového trestního zákoníku a naplnění záměrů a cílů, s nimiž byl připravován, ovšem do značné míry závisí na míře jeho akceptace a aplikace složkami a pracovníky justice, ale také na míře jeho pochopení a přijetí občanskou veřejností. Proto se výzkum zaměřil kromě zjišťování názorů a postojů soudců a státních zástupců, Probační a mediační služby a Vězeňské služby také na zjišťování postojů veřejnosti k sankční politice a její informovanosti o uplatňovaných sankcích, na způsob prezentace sankční politiky vůči veřejnosti v médiích, ale také na vnímání sankční politiky u osob, vůči nimž je uplatňována.

Na základě získaných poznatků bylo provedeno vyhodnocení, zda a do jaké míry výsledky uplatňování nového trestního zákoníku signalizují potřebu některých korekcí, a to jak ve vztahu k jeho konkrétním ustanovením, tak pokud se jedná o perspektivní záměry sankční politiky v ČR.

V průběhu řešení bylo vydáno několik publikací, přinášejících poznatky získané z pohledu výše uvedených aspektů. Kromě řady článků v odborných periodikách a sbornících bylo postupně publikováno pět monografií. V roce 2013 byla publikována monografie „Trestání delikventní mládeže“ zabývající se specificky uplatňováním sankcí vůči mládeži, a dále monografie „Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a názorech veřejnosti“, která se kromě přehledu změn, které přinesl nový trestní zákoník a analýzy jejich zakotvení v celkovém kontextu sankční politiky v ČR, zabývala způsobem, kterým o novém trestním zákoníku referoval tisk a také výsledky výzkumu postojů veřejnosti k trestům, trestání a sankční politice obecně.

V roce 2014 pak byla publikována monografie „Sankční politika pohledem praxe“, která přinesla analýzu názorů odborníků a analýzu poznatků z aplikační praxe soudů.

Specifickým opatřením zabezpečovací detence se zabývala monografie „Zabezpečovací detence z pohledu vybraných zahraničních právních úprav“, publikovaná v roce 2015. V následně vydané monografii „Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství“ se autoři soustředili především na problematiku recidivy, mapované z pohledu kriminální kariéry pachatelů trestné činnosti, z pohledu analýzy uplatňování vybraných alternativních sankcí a z pohledu vnímání pachatelů, potrestaných trestem odnětí svobody. Toto bylo doplněno analýzou způsobu, jakým je kriminalita a sankční politika prezentována veřejnosti ve zpravodajství nejmocnějšího média, kterým je televize.

Předkládaná závěrečná monografie shrnuje hlavní poznatky z celého čtyřletého výzkumného projektu a snaží se zasadit je do celkového rámce realizace sankční politiky v ČR. Zamýšlí se nad koncepcí trestního zákoníku, nad jeho východisky a novými prvky, které přinesl. Zaměřuje se v souladu s projektem na vybrané alternativní sankce, analyzuje a hodnotí poznatky, získané výzkumem jejich aplikace. Zvláštní pozornost věnuje problematice mladistvých a recidivě pachatelů ve vztahu k sankcím, které byly vůči nim uplatněny. Zabývá se i pohledem na ochranné opatření zabezpečovací detence.

Pandánem k vyhodnocení poznatků z analýzy sankční politiky, sankcí a jejich uplatňování v justiční praxi, je analýza názorů veřejnosti na sankční politiku a názorů osob, odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Je to v určitém smyslu zrcadlo, které veřejnost sankční politice nastavuje. To, že obraz sankční politiky v tomto zrcadle není objektivní, je zjevné – proto se také výzkum a také tato závěrečná syntéza zabývá způsobem, jakým se ponejvíce informace o sankční politice a sankcích k veřejnosti dostávají prostřednictvím médií.

V závěrečném shrnutí jsou pak předkládány náměty, které z výzkumných poznatků vplynuly ve vztahu k možným korekcím sankční politiky a návrhy opatření, případně podnětů de lege ferenda.





II.

## **Shrnutí součástí výzkumu a použitých metod**

Z důvodu komplexnosti, rozsahu a také vývoje zkoumané problematiky byl výzkum realizován jako střednědobý v trvání 4 let v období let 2012–2015. Toto období umožnilo kromě adekvátní analýzy pramenů a dat sledovat uplatňování trestního zákoníku a jeho vliv na realizaci sankční politiky ve střednědobém horizontu.

Výzkum se v zásadě zaměřil na tři hlavní oblasti:

- na nový trestní zákoník jako vyústění určité etapy vývoje sankční politiky;
- implementaci vybraných ustanovení trestního zákoníku a jeho dopad na justiční praxi a vězeňskou populaci;
- reflexi sankční politiky a trestního zákoníku v médiích, veřejnosti a vězeňské populaci.

Cílem výzkumu bylo vyhodnocení právní úpravy trestněprávních sankcí po změnách, ke kterým došlo v důsledku přijetí nového trestního zákoníku v kontextu sankční politiky uplatňované v České republice po roce 1989. Kromě tohoto obecného pohledu byl výzkum cíleně zaměřen na získání poznatků o účinnosti vybraných konkrétních trestních sankcí – trestu domácího vězení, obecně prospěšných prací, podmíněného odsouzení s dohledem a krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody, a také na problematiku mladistvých pachatelů a relativně nedlouho existující ochranné opatření zabezpečovací detence. I přes toto vymezení přednostní sféry pozornosti zahrnul výzkum velmi rozsáhlou oblast, což si vyžádalo začlenění více specifických pohledů na zkoumanou problematiku a použití širokého spektra deskriptivních i explorativních výzkumných metod a kvalitativních i kvantitativních technik.

Při výzkumu sankční politiky a uplatňování trestního zákoníku byly použity:

- právní analýza a komparace zaměřená na vývoj české trestní legislativy;
- analýza statistických dat (analýza údajů z justiční statistiky, policejní statistiky, statistiky Vězeňské služby ČR, statistiky Probační a mediační služby);
- sekundární analýza relevantních pramenů z odborné literatury domácí i zahraniční včetně dokumentů a materiálů mezinárodních organizací (OSN, EU a dalších).

Při výzkumu implementace ustanovení nového trestního zákoníku byly zejména použity:

- analýza statistických dat (analýza údajů z justiční statistiky, policejní statistiky, statistiky Vězeňské služby ČR, statistiky Probační a mediační služby, Rejstříku trestů);
- dotazníkové šetření mezi soudci, státními zástupci, Probační a mediační služby, vězeňské služby;
- analýza pramenů (soudní spisy, spisy Probační a mediační služby);

- analýza údajů z Rejstříku trestů k odsouzeným osobám;
- analýza podkladů zpracovaných okresními soudy na vyžádání Nejvyššího soudu;
- případové studie;
- expertní šetření, do něhož byli začleněni vybraní státní zástupci, soudci, pracovníci Vězeňské služby, státní správy, legislativy atd., přičemž tato expertní šetření probíhala:
  - formou řízených rozhovorů s využitím záznamového archu;
  - formou zpracování expertiz k vybraným problémům.

Při výzkumu odezvy změn v sankční politice a uplatňování nového trestního zákoníku ve veřejnosti byly využity:

- sondy do názorů a postojů veřejnosti na reprezentativním vzorku populace, které proběhly formou začlenění standardních otázek do tzv. omnibusového šetření, opakovaného po tři roky po sobě;
- obsahová analýza tisku a analýza televizního zpravodajství;
- dotazníkové šetření mezi vězeňskou populací.

Konkrétní použití jednotlivých metod a technik vzhledem k předmětu výzkumu, resp. popis uplatněných metod a technik, případně složení výzkumných vzorků, je podrobně popsáno v publikovaných monografiích, obsahujících výsledky jednotlivých zpracovaných studií a etap výzkumu.

V časové ose výzkumu lze jednotlivé součásti výzkumu a metody a techniky při nich použité stručně charakterizovat následujícím výčtem:

V roce 2012 bylo provedeno:

- rešerše a sekundární analýza pramenů z relevantní domácí a zahraniční odborné literatury k jednotlivým výzkumným tématům, tj. vybraným institutům trestního práva (domácí vězení, obecně prospěšné práce, podmíněné odsouzení s dohledem) a dále k problematice recidivy (tato práce probíhala trvale po celou dobu výzkumu);
- shromažďování a analýza relevantních statistických údajů z dostupných statistik, tj. policejní, justiční i vězeňské. Ve spolupráci s Probační a mediační službou byly shromažďovány údaje týkající se její činnosti v oblasti alternativních trestů a dohledu (probíhalo rovněž trvale po celou dobu výzkumu);
- analýza dokumentů a materiálů k vývoji sankční politiky v ČR;

- stanovení rozsahu a struktury vzorku osob, k nimž byly vyžádány údaje z Rejstříku trestů;
- analýza tisku, zabývající se mediálním obrazem změn v sankční politice a uplatňování nového trestního zákoníku, která zpracovala bezprostřední mediální reakci u pěti celostátních deníků v časovém období prvních tří měsíců roku 2010, tedy vzápětí po tom, co nový trestní zákoník vstoupil v účinnost;
- řízené rozhovory s vybranými soudci, státními zástupci, pracovníky Probační a mediační služby a advokacie, zaměřené na hodnocení změn, které přinesl nový trestní zákoník a jejich dopadu; výsledky rozhovorů byly analyzovány a využity pro přípravu podrobnějšího dotazníku pro následné expertní šetření mezi soudci okresních soudů, státními zástupci působícími na okresních státních zastupitelstvích a vedoucími středisek Probační a mediační služby;
- šetření názorů veřejnosti na trestní politiku a trestání. Data byla sbírána v měsíci listopadu od reprezentativního souboru 963 respondentů, následně byly výsledky vyhodnoceny a využity v další fázi výzkumu;
- příprava konceptu šetření praxe českých soudů při ukládání alternativních trestů od 1. 1. 2010 – zaměřeno na krátkodobé tresty do 1 roku, domácí vězení, podmíněné odsouzení s dohledem, OPP a zabezpečovací detenci. Příslušné podklady byly získány od okresních soudů na základě žádosti Nejvyššího soudu ČR; podklady z okresních soudů byly zaslány Nejvyššímu soudu v říjnu a listopadu 2012;
- uspořádání mezinárodní konference expertů 23.–24. 11. 2012 na FFUK v Praze – Current Criminological Knowledge and Criminal Policy Experience Regarding Selected Criminal Sanctions k získání, komparaci a konzultaci relevantních poznatků ze zahraničí.

V roce 2013 bylo provedeno:

- první fáze analýzy anonymizovaných dat z Rejstříku trestů ke stanovenému vzorku osob;
- expertní šetření mezi soudci okresních soudů, státními zástupci působícími na okresních státních zastupitelstvích a vedoucími středisek Probační a mediační služby formou dotazníku;
- expertní šetření pracovníků Generálního ředitelství a věznic Vězeňské služby formou dotazníku;
- výběr vzorku a příprava a realizace dotazníkového šetření u 201 osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a rozhovorů s vězni,
- druhé kolo zjišťování názorů veřejnosti na sankční politiku u reprezentativního souboru 1001 respondentů;

- zpracování první části expertní studie k návrhu metodologie možného modelu zjišťování společenských nákladů vyvolaných kriminalitou;
- dokončení sběru podkladů z okresních soudů k evaluaci postupu soudů při uplatňování alternativních trestů podle trestního zákoníku a zpracování získaných poznatků.

V roce 2014 bylo provedeno:

- dokončení druhé fáze sběru dat z Rejstříku trestů (celkový rozsah vzorku činil 4 238 osob) a jejich statistické zpracování;
- analýza a interpretace dat získaných z dotazníkového šetření mezi soudci, státními zástupci a pracovníky Probační a mediační služby;
- analýza a interpretace dat z dotazníkového šetření mezi vězni;
- třetí kolo zjišťování názorů veřejnosti na trestní politiku formou omnibusového šetření na reprezentativním vzorku 1 007 respondentů;
- zpracování druhé části expertní studie k možnému modelu odhadu nákladů na kriminalitu;
- dokončení externě zpracovaných studií k peněžitému trestu a zanedbání povinné výživy;
- dokončení analýzy údajů z šetření na soudech nižších stupňů ve spolupráci s Nejvyšším soudem ČR.

V roce 2015 bylo provedeno:

- dokončení analýzy spisů a zpracování případových studií k ukládání trestu domácího vězení a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a další akce;
- analýza mediálního obrazu kriminality, trestání a trestních sankcí v televizním zpravodajství České televize a televize Nova v roce 2014;
- dokončení statistického zpracování a interpretace dat z Rejstříku trestů;
- zpracování srovnávací studie k opatření zabezpečovací detence;
- realizace závěrečného expertního šetření k poznatkům a návrhům de lege ferenda, které vyplynuly z realizace jednotlivých etap výzkumu;
- analýza souhrnu dosažených výsledků a zpracování závěrečné syntetické studie.



III.

## **Nový trestní zákoník v kontextu vývoje trestního práva, resp. sankční politiky, jeho hlavní nové prvky**

### III.1. Úvod

Od roku 2010 je v České republice účinný nový trestní zákoník, jenž byl vyhlášen pod č. 40/2009 Sb. a který vychází ze zhodnocení účinnosti dosavadních předpisů v trestněprávní oblasti, přihlíží k vývoji právní teorie i praxe zejména v evropských zemích s rozvinutým demokratickým systémem, reflektuje změny v ostatních právních oblastech a je zaměřen na vytvoření co nejhodnějšího systému ochrany společnosti a jednotlivců před kriminalitou a jejími novými formami. Trestní zákoník vychází z názoru, že trestní právo je odvětvím veřejného práva a součástí právního řádu. Pro veřejné právo je příznačná kogentní povaha právních norem a vzájemná nadřízenost a podřízenost (tzv. subordinace). Pokud se však veřejné právo, kterým je i právo trestní, uplatňuje v rámci právního státu, rozhoduje orgán veřejné moci autoritativně o právech a povinnostech podřízeného subjektu přesně upraveným způsobem (srov. čl. 2 odst. 2 a čl. 4 LPS), přičemž platí zásada, že veřejná moc může být vykonávána jen v případech a v rozsahu stanoveném zákonem, a to způsoby, které zákon stanoví (srov. čl. 2 odst. 2 LPS). Zmíněný princip, kdy orgán veřejné moci při uplatňování trestního práva vystupuje jako „persona potentior“, avšak jen v mezích a způsobem stanoveným zákonem, se zásadním způsobem promítá do charakteru trestněprávních vztahů. Tím je totiž i uplatňování trestního práva v rámci materiálního právního státu, jako výkonu státní moci, podrobena zákonu. Lze tedy říci, že tím je omezena trestní moc státu, neboť na základě trestního práva vzniká každému nárok, aby bylo jeho jednání posouzeno jen v mezích a způsobem stanoveným trestním zákonem (srov. § 110 TrZ), včetně toho, aby byl stíhán a souzen podle obecných a pro každého platících trestněprávních předpisů (zejména trestního řádu). (Šámal, 2009, str. 3)

### III.2. Nový trestní zákoník a trestní politika

Nová kodifikace je založena na přesvědčení, že ochranu demokratického státního a společenského zřízení, práv a svobod jednotlivců a ochranu jejich života, zdraví a majetku je třeba dosahovat především mimotrestními prostředky. Na protiprávní jednání je třeba reagovat prostředky trestního práva až v krajních případech v souladu s pomocnou (subsidiární) úlohou trestního práva v právním řádu a ve společnosti. Trestní právo kodifikované v trestním zákoníku nepovažuje trest za odplatu za spáchaný čin. Vedle naplňování základní ochranné funkce trestní právo usiluje též o sociální reintegraci pachatelů a o zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů.

Zabýváme-li se novým trestním zákoníkem v kontextu vývoje trestního práva v České republice, nemůžeme pominout vymezení a působení trestní politiky při reformě trestního práva, jejíž součástí bylo i přijetí trestního zákoníku. Trestní politiku, která je součástí obecné politiky státu, můžeme z hlediska jejich cílů rozlišovat na trestní politiku v užším pojetí, jež zahrnuje aktivity a strategie přijímané v rámci systému trestní justice k účinné kontrole kriminality a s ní úzce souvisejících závažných sociálně-patologických jevů (jako je např. drogová závislost, prostituce, hazardní hry, gamblerství, agresivní chování vůči minoritám apod.), a proto koncentruje svou pozornost na trestní zákonodárství a v návaznosti na něj na činnost orgánů činných v trestním řízení, a na trestní politiku v širším smyslu slova, přesněji kriminální politiku, která zahrnuje činnost veškerých státních i nestátních subjektů a institucí, které se, byť i jen okrajově svojí činností, podílejí na sociální kontrole (tj. prevenci a zamezování) takového pro společnost nebezpečného chování, které může vést nebo souviset s kriminalitou, ale i s jinými, méně závažnými, přesto však



společensky škodlivými projevy chování (jako je např. xenofobie, nacionalismus, rasismus, nadměrná konzumace alkoholu, příliš autoritativní výchova v rodině, nevhodné rodinné prostředí vedoucí k citové deprivaci dětí nebo k ohrožení mravního vývoje dospívajících aj.). (Srov. (Musil, 1998, str. 3); (Válková, Kuchta & kol., 2012, str. 9–10) Obecně platí, že tam, kde se daří uskutečňovat efektivní kriminální politiku, tj. trestní politiku v širším smyslu slova, není problém ani s naplňováním cílů trestní politiky v užším smyslu slova a naopak.

S ohledem na zaměření našeho zkoumání nového trestního zákoníku se dále budeme zabývat trestní politikou v užším slova smyslu, neboť mezi nejvýznamnější úkoly, které musí plnit trestní politika v oblasti legislativy, patří reforma trestního práva (jako součást inovace), jež je důležitým nástrojem sociální kontroly. Jak je v té souvislosti často zdůrazňováno, je třeba se v té souvislosti zabývat určením role trestního práva při regulaci společenských procesů, kde jsou i v současnosti přes určitou deziluzi z fungování trestního práva v moderní společnosti, stále živé tendence k určité redukci systému trestního práva a trestní justice projevující se v hledání různých forem alternativních způsobů kontroly a snižování kriminality. Současně je třeba se zaměřit i na strategii dekriminlizace, širší uplatnění alternativních sankcí (tzv. liberalizace trestu a ochranných opatření), omezení využívání systému trestních sankcí a jejich nahrazení odklony (diversions) a jinými formami legální kontroly (sankcemi správními nebo občanskoprávními), jakož i systémem využívajícím socializaci kontroly a privatizaci konfliktů všude tam, kde je to možné a vhodné.

V souvislosti s přípravou a přijímáním nového trestního zákoníku bylo také zdůrazňováno, že právní regulace musí být založena na relativně konstantních zásadách či fundamentálních principech trestního práva hmotného, což byl zásadně nový přístup při tvorbě nového trestního zákoníku.

### **III.3. Vymezení základních zásad v novém trestním zákoníku**

V evropské právní kultuře má mimořádný význam psané právo ve smyslu psaného pozitivního práva, kterým se rozumí souhrn písemně v zákonech a dalších právních předpisech stanovených (vymezených) obecných právních norem, kterým stát pomocí zákonodárných orgánů přiznal a přiznává závaznost a vynutitelnost prostřednictvím státní moci. Toto psané pozitivní právo však není jediným zdrojem a jedinou součástí práva ve smyslu objektivním, neboť právo v sobě zahrnuje i určité zásady (principy), a to bez ohledu na to, zda byly konkrétně vyjádřeny v zákoně, tedy došly svého výrazu v psaném pozitivním právu (srov. § 1 či § 12 TrZ atd.), anebo nikoli. Obecné zásady a principy se uplatňují v právním prostředí a právní kultuře společnosti v důsledku své objektivní právní váhy (síly). Právní zásady (principy) v tomto smyslu platí v důsledku svého obsahu, protože jsou součástí morálky a právního řádu dané společnosti, a to bez ohledu, zda jsou zakotveny v ústavě, zákonech, právních obyčejích nebo doktríně daného státu, poněvadž vycházejí z iusnaturalistické (přirozenoprávní) koncepce. Přitom ve srovnání s tradičním chápáním nejsou jenom východiskem normotvorby, ale i významným interpretačním a aplikačním východiskem psaného pozitivního práva.

Pojetí trestního práva po nezbytných novelizacích našeho platného trestního zákona v období od roku 1989, a zejména po přijetí nového trestního zákoníku, vychází z myšlenek právního státu, především z teorie o subsidiárním či akcesorickém charakteru trestního

práva. Trestní právo totiž chrání společenské hodnoty i práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob, jejichž vztahy jsou pravidelně upraveny jinými právními odvětvími. Přitom však používá často vlastních specificky trestněprávních pojmů. V této souvislosti se často také hovoří o zásadě ekonomie trestní hrozby nebo nejuvýstižněji o zásadě pomocné úlohy trestní represe (srov. § 12 odst. 2 TrZ). Podstata tohoto problému je v tom, že trestní právo používá ty nejcitelnější a nejtvrďší prostředky státního donucení, které významně zasahují do práv a svobod občanů a jejich blízkých. Mohou přitom vyvolat i řadu vedlejších, často negativních důsledků. Proto legitimitu trestněprávních zásahů může odůvodnit výlučně nutnost ochrany elementárních právních hodnot před činy zvláště nebezpečnými pro společnost s tím, že neexistuje jiné řešení než trestněprávní a že pasivita státu by mohla vést ke svémoci či svépomoci občanů a k chaosu. Trestněprávní řešení představuje tedy „ultima ratio“ pro zákonodárce i pro soudce. (Novotný, Vanduchová, Šámal & kol., 2010, str. 50) (Šámal, 2010, str. 41) Nová kodifikace trestního zákoníku je totiž založena na přesvědčení, že ochranu práv a svobod jednotlivců, včetně jejich života, zdraví a majetku, práv a chráněných zájmů právnických osob, jakož i demokratického státního a společenského zřízení, je třeba dosahovat především mimotrestními prostředky. Na protiprávní jednání je třeba reagovat prostředky trestního práva až v krajních případech v souladu s pomocnou (subsidiární) úlohou trestního práva v právním řádu a ve společnosti vymezenou nyní v § 12 odst. 2 TrZ. Kriminální politika sledující kontrolu a potlačování kriminality musí proto spočívat ve vhodném poměrování prevence a represe v souladu s principem proportionalit (ve smyslu „úsilí o spravedlnost“), což vyplývá z toho, že potlačování a kontrolu kriminality lze neúčinněji dosáhnout vhodným vyvážením prevence a represe. Prevenci je třeba chápat jako soubor nejrůznějších aktivit – především nesankčního charakteru, které vyvíjejí státní, veřejné i soukromé instituce i jednotliví občané. Tyto aktivity jsou orientované na odstraňování, blokaci, oslabování a neutralizaci kriminogenních faktorů. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že prevenci nemůže zabezpečit jen trestní právo, neboť jde o celospolečenský problém, a proto preventivní činnost není jen v působnosti Ministerstva spravedlnosti, ale i Ministerstva vnitra a Ministerstva práce a sociálních věcí.

Působení prevence zasahuje do těch oblastí společenského života, v nichž je nutno hledat kořeny kriminality, kam však mnohdy kompetence orgánů činných v trestním řízení nedosahují a jež jsou doménou jiných orgánů státní správy a územní samosprávy, veřejnoprávních institucí i struktur občanské společnosti. Velká úloha v prevenci je proto také připisována územním společenstvím občanů (komunitám), zájmovým sdružením občanů, církvím a dalším, i neformálním občanským strukturám. Akcent je kladen na prevenci na místní úrovni, která nejvíce garantuje její konkrétnost a efektivnost. Prvky preventivního charakteru pronikají stále více i do trestní politiky, zejména např. formou různých odklonů, alternativních trestů a alternativních opatření, která mimo jiné kladou důraz na integraci pachatelů v jejich přirozeném sociálním prostředí, kdy je vyloučen kriminogenní vliv vězeňského prostředí, hlavně vězeňské subkultury.

Tento přístup, který uznává primární význam prevence při ochraně před kriminalitou, jehož součástí je soustavná snaha po omezování kriminogenních faktorů a situací a úsilí po odstraňování všech příležitostí pro spáchání trestné činnosti, se projevuje nejen ve vnějším prostředí, ale i v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Proto se s odsouzenými ve výkonu trestu musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se

zákonem (§ 2 odst. 2 VýkTrOsv; dále § 29, § 34, § 40, § 41 a § 43 VýkTrOsv). Trestní právo v České republice nepovažuje trest za pouhou odplatu za spáchaný čin. Vedle základní ochranné funkce trestní právo usiluje též o sociální reintegraci pachatelů a o zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů.

Orientace trestněprávní ochrany na ochranu osobnosti člověka, jeho důstojnosti a jeho práv a svobod vytváří dostatečný prostor pro rozvoj lidské osobnosti a pro konání jedince ve společnosti, což souvisí s hodnotovým systémem právního státu. Již Immanuel Kant zdůrazňoval, že „veškerá politika musí padnout na kolena před lidskými právy“. Svoboda může být zachována jedině tak, že se s ní bude nakládat jako s nejvyšším principem, který nesmí být obětován účelnosti a jednotlivým výhodám. (Hayek, 1991, str. 56) Úcta k právům a svobodám člověka vychází z toho, že „jednotlivec je nositelem absolutní hodnoty a zůstává se svou hodnotou v soukromé sféře, a tak je jeho soukromá svoboda něčím, co je v principu neomezené, zatímco stát je jenom prostředkem, něčím relativním a odvozeným. Některá práva existují před státem a svobodná individuální osoba je má proti státu. V základu právního státu stojí princip, podle kterého je svoboda jedince předpokládána a její omezení státem je výjimkou“ (Schmitt, 2008, str. 198, 203, 204) (srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 12. 1. 2009, sp. zn. II. ÚS 1975/08, dále i nálezy Ústavního soudu ze dne 29. 4. 2009, sp. zn. I. ÚS 3094/08). V souladu s těmito obecnými přístupy i Listina základních práv a svobod stanoví, že „lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti v právech“, přičemž „základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezczizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné“. Tomu odpovídá i systematika zvláštní části nového trestního zákoníku, která zdůrazňuje prvotnost ochrany zájmů jednotlivce před společenskými zájmy a zájmy státu. V tomto směru vychází z principu, že „bez svobody jednotlivce není svobody společnosti“. S tím souvisí i další zásada uplatňovaná v trestním právu, a to zásada humanismu, která zahrnuje nejen ochranu pachatele, jeho resocializaci či sociální reintegraci, výkon trestů a ochranných opatření, ale i ochranu potenciálních obětí před trestnými činy, jakož i ochranu práv a právem chráněných zájmů demokratické společnosti, včetně jejích humanitních ideálů a hodnot. Konkrétním projevem zásady humanity je např. ustanovení čl. 7 odst. 2 LPS, podle kterého „nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu“ [srov. i § 149 a § 401 odst. 1 písm. h)], anebo zrušení trestu smrti a jeho nahrazení doživotním trestem, k němuž došlo v našem trestním právu novelou trestního zákona z roku 1961 provedenou zákonem č. 175/1990 Sb., anebo § 37 odst. 2 TrZ, podle kterého pachateli nelze uložit kruté a nepřiměřené trestní sankce. Výkonem trestní sankce nesmí být ponížena lidská důstojnost.

Další skupinou zásad navazujících na myšlenky právního státu a postavení a role trestního práva ve společnosti, jsou zásady zákonnosti a odpovědnosti za spáchaní trestného činu, neboť v demokratické společnosti je základem trestní odpovědnosti pachatele spáchaní trestného činu vymezeného v zákoně. Jak již bylo uvedeno shora, české trestní právo je na základě zásady zákonnosti a v souladu s evropskou právní kulturou kontinentálního typu psaným právem ve smyslu psaného pozitivního práva, v rámci něhož má mimořádný význam zákon. V tomto smyslu uvádíme, že české trestní právo je právo zákonné, což je důsledkem realizace obecného ústavního principu rovnosti před zákonem (srov. čl. 1 LPS a čl. 26 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech – vyhl. č. 120/1976 Sb.). Toto pojetí navazuje na obecnou zásadu trestního práva *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (žádný trestný čin bez zákona, žádný trest bez zákona), která je vyjádřena v trestním zákoníku v § 12 odst. 1 TrZ, podle kterého „jen trestní zákon vymezuje trestné

činy a stanoví trestní sankce, které lze za jejich spáchání uložit“. Toto vymezení navazuje na čl. 39 LPS dikcí: „Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.“ Dále je ustanovení § 12 odst. 1 TrZ v souladu s čl. 7 EÚLP, který stanoví: „Nikdo nesmí být odsouzen za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, nebylo podle vnitrostátního nebo mezinárodního práva trestným činem. Rovněž nesmí být uložen trest přísnější, než jaký bylo možno uložit v době spáchání trestného činu.“ Tento čl. 7 EÚLP se neomezuje jen na zákaz retroaktivity přísnějšího trestního zákona, jak by mohlo nasvědčovat jeho znění, ale podle výkladu Evropského soudu pro lidská práva zakotvuje též obecnější princip, že pouze zákon může definovat trestný čin a stanovit tresty (nullum crimen, nulla poena sine lege), jakož i princip, že trestní zákon se nesmí vykládat v neprospěch obviněného za pomoci analogie. (Repík, 2002, str. 32). Jde tedy rovněž o vymezení zásady zákonnosti.

Pokud se v demokratickém státě vychází ze zásady zákonnosti, uplatňuje se donucení jen v případech porušení právních norem, tj. při porušení pravidel, které mají předepsanou formu, a to v trestním právu formu zákonnou. Porušení pravidel – delikt má v trestním právu formu trestného činu, v hierarchii zločinu nebo přečinu (srov. § 14 TrZ). Přitom donucení navazující na spáchání trestného činu (ve formě trestu nebo ochranného opatření) musí mít jasné a jednoznačně stanovené hranice, neboť se v souladu se zásadou zákonnosti může uplatnit jen za podmínek a způsoby stanovenými v právních normách. Pokud jsou tyto meze přestoupeny, je porušena zásada zákonnosti. Zároveň zásada zákonnosti vyžaduje, aby donucení bylo příslušným orgánem – v oblasti trestního práva soudem – aplikováno v souladu se zákonem při každém porušení práva, tedy při každém trestném činu, neboť jinak by byla narušována právní jistota základních subjektivních práv a svobod, kterým trestní právo poskytuje ochranu. To je důsledkem trestněprávní regulace společenských vztahů, poněvadž práva a svobody jsou podmíněny plněním odpovídajících právních povinností.

Trestní zákoník definuje trestný čin v ustanovení § 13 odst. 1 TrZ tak, že trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Tím je především zdůrazněna návaznost protiprávnosti na zásadu zákonnosti vymezenou v § 12 odst. 1 TrZ jako jednu ze základních zásad trestního práva hmotného v demokratickém typu státu. V tomto smyslu se chápe protiprávnost zpravidla jako protinoremnost, která se zde kryje s protizákonností, tedy jinak řečeno je v ustanovení § 13 odst. 1 TrZ především vyjádřena formální protiprávnost chápána z hlediska právního řádu jako celku. (Solnař, 1972, str. 82) (Solnař, Fenyk, & Císařová, 2003, str. 114) Protiprávnost ve smyslu trestního zákoníku není však jen formální protiprávností, neboť tím, že zdůrazníme, že trestným činem je jednání formálně protiprávní, nevyjádříme jeho podstatu, a nezjistíme ani důvod jeho trestnosti. Pokud se tedy v definici trestného činu zdůrazňuje, že v rámci trestního práva jde v případě trestného činu o jednání formálně právní, což je nutné pro garanční funkci trestního zákoníku, neznamená to na druhé straně, že trestný čin nemá materiální obsah ve smyslu materiální protiprávnosti. Protiprávnost v pojetí trestního zákoníku je jednotou jak stránky formální, tak i materiální. Přílišné zdůrazňování jen formální stránky protiprávnosti by vedlo k příliš strohému formalismu, neboť jen pomocí materiální kategorie protiprávnosti je možné v praxi vyřešit některé případy, které by nebyly řešitelné v rámci čisté formální protiprávnosti. Formálním způsobem poznávání nemůžeme nikdy pochopit smysl obsahu právní normy. (Olšár, 1940, str. 42)

Materiální protiprávnost má důležitý význam zejména při rozlišení trestných činů od dalších protiprávních činů a nakonec i jednání protiprávních od jednání v souladu s právem, neboť materiální charakter protiprávnosti je spatřován ve společenské škodlivosti, tedy v tom, co porušuje nebo ohrožuje právní statky trestněprávními normami chráněné. (Olšar, 1940) V tomto směru materiální protiprávnost souvisí již se zásadou subsidiarity trestní represe vymezenou v § 12 odst. 2 TrZ. (Šámal, 2009, str. 29–32)

Zásada subsidiarity trestní represe, která v současném významu vychází také z myšlenek materiálního právního státu, obecně v trestním právu hmotném reflektuje dvojitý přístup:

- a) akcesorní, neboť trestní zákony poskytují ochranu právních statků, které jsou upraveny a do značné míry i chráněny jinými právními odvětvími, na základě odpovědnosti z porušení právních norem vyvozované (např. občanskoprávní, obchodněprávní či správní), a proto se trestní zákony nazývají akcesorními či druhotnými, neboť ochrana jimi poskytovaná je až druhotná;
- b) subsidiární, neboť trestněprávní odpovědnost i trestní postih a tím i trestní zákony se uplatňují až v případě, že odpovědnost uplatňovaná v rámci základního právního odvětví (např. občanskoprávní, obchodněprávní či správní) motivačně ani sankčně nepostačuje.

Z těchto dvou prvků, které spolu nerozlučně souvisí, zásada subsidiarity trestní represe v moderním chápání akcentuje zejména přístup subsidiární, neboť se zdůrazňuje, že trestněprávní řešení představuje „ultima ratio“ (nejzazší řešení) pro zákonodárce i pro soudce. Současně se však v jejím vymezení logicky objevuje i prvek akcesorní, zejména pokud se při vymezení principu „ultima ratio“ zdůrazňuje, že nesmí postačovat „... uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.“

Odstavec 2 § 12 TrZ vyjadřuje v návaznosti na zásadu zákonnosti v 12 odst. 1 TrZ zásadu subsidiarity trestní represe slovy: „Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.“ V historii trestního práva hmotného byla tato myšlenka, jejíž podstatou je, že trestněprávní řešení je nejzazší (subsidiární) prostředek k ochraně právního řádu, traktována výrazně v dílech našich největších právníků v oboru trestního práva. Tak již v třicátých letech minulého století Miříčka psal, že „pro trestního zákonodárce musí ... být vůdčí myšlenkou, že trestní moc státní nemá býti přepínána, nýbrž jí užíváno jen potud, pokud je toho nutně zapotřebí (ekonomie trestní hrozby). Zejména by nemělo k trestní výhružce býti saháno tam, kde lze dostatečně ochrany právního statku, o který jde, dosáhnouti prostředky jinými, zejména restitucí nebo náhradou škody, tedy ochranou civilněprávní (subsidiárnost trestní hrozby), nýbrž jen tam, kde, hledíc na důležitost právního statku, je třeba jeho zesílené ochrany.“ (Miříčka, 1934, str. 12) Proto je třeba zdůraznit, že zásada subsidiarity trestní represe, jako jedna ze základních zásad trestního práva vyžaduje, aby stát uplatňoval prostředky trestního práva zdrženlivě, to znamená především tam, kde jiné právní prostředky selhávají nebo nejsou efektivní, neboť trestní právo a trestněprávní kvalifikaci určitého jednání jako trestného činu, je třeba považovat za „ultima ratio“, tedy za krajní prostředek, který má význam především celospolečenský, tj. z hlediska ochrany základních celospolečenských hodnot.

Podstata problému je v tom, že trestní právo disponuje těmi nejcitelnějšími prostředky státního donucení, které značně zasahují do práv a svobod občanů a jejich blízkých a mohou vyvolat i řadu vedlejších negativních účinků, a to nejen u pachatele, ale i u jeho rodiny a společnosti, ve kterém žije. Proto legitimitu trestněprávních zásahů může odůvodnit výlučně nutnost ochrany elementárních právních hodnot před činy zvláště škodlivými pro společnost s tím, že neexistuje jiné řešení než trestněprávní a že pasivita státu by mohla vést ke svémoci či svépomoci občanů a k chaosu. (Novotný, Vanduchová, Šámal & kol., 2010, str. 50) (Šámal & kol., 2010, str. 41) Na tom se obecně shodují i představitelé dnešní právní teorie i praxe, kteří uznávají, že ze zásady subsidiarity trestní represe plyne, že trestněprávní řešení představuje krajní prostředek („ultima ratio“) pro zákonodárce, ale i pro soudce, státní zástupce a policii, když postulát „ultima ratio“ má nepochybně význam i pro interpretaci trestněprávních norem a plyne z něho, že trestnými činy mohou být pouze závažnější případy protispolečenských jednání. (Novotný, 2005, str. 2) (Pipek, 2004, str. 311) V liberálním demokratickém právním státě je třeba státní zásahy v rámci kriminální politiky uplatňovat přiměřeně a maximálně zdrženlivě, a to zejména při realizaci trestního postihu, kdy s ohledem na závažnost trestní sankce, která je nezřídka způsobila ohrozit sociální existenci dotčené osoby, je nutno zajistit, aby trestní právo bylo použito teprve tehdy, kdy ostatní sociálně politické a právní prostředky nejsou dostatečně účinné nebo selhávají. Toto pojetí, které v obecné poloze řeší vztah hierarchie odpovědností (civilní, disciplinární, správní a trestní), včetně vztahu k přestupkům a jiným správním deliktům (tzv. správnímu trestání), právě vyústilo do zakotvení zásady subsidiarity trestní represe do textu trestního zákoníku, což má nepochybně za cíl posílit její praktické využití při aplikaci konkrétních trestněprávních norem.<sup>1</sup>

Ustanovení § 12 odst. 2 TrZ tím, že váže zjištění potřebné míry společenské škodlivosti z hlediska trestní odpovědnosti pachatele za spáchaný trestný čin na závěr, že nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu, vyjadřuje princip „ultima ratio“, který je zejména v posledních letech významně akcentován v nálezech Ústavního soudu (např. nález ze dne 8. 11. 2001 sp. zn. IV. ÚS 564/2000, uveřejněn pod č. 169 ve sv. 24 Sb. nál. a usn. ÚS ČR; nález ze dne 25. 11. 2003 sp. zn. I. ÚS 558/2001, uveřejněn pod č. 136 ve sv. 31 Sb. nál. a usn. ÚS ČR; nález ze dne 29. 4. 2004 sp. zn. IV. ÚS 469/2002, uveřejněn pod č. 61 ve sv. 33 Sb. nál. a usn. ÚS ČR atd.). Ze zásady subsidiarity trestní represe vyplývající princip „ultima ratio“ byl sice původně chápán spíše jako princip omezující zákonodárce v tom směru, že trestněprávní řešení je krajním prostředkem ve vztahu k ostatní delikt ní právní úpravě (správněprávní, občanskoprávní, obchodněprávní apod.), ale v současné době je v zásadě všeobecně uznáváno, že má nepochybně význam i pro interpretaci a aplikaci trestněprávních norem a plyne z něho, že trestnými činy mohou být pouze závažnější případy protispolečenských jednání, a to podle zásady, že tam, kde postačí k regulaci prostředky správního nebo civilního práva v širším slova smyslu, jsou trestněprávní prostředky nejen nadbytečné, ale z pohledu principu právního státu také nepřípustné. ((Roxin, 2003, str. 3) dále srov. (Jescheck, 1996, str. 26–27)) Přitom tento princip byl vždy uplatňován jak v systémech s formálním pojetím trestného činu, (Trechsel, 1998, str. 27–28) tak i v systémech s materiálním pojetím trestného činu, kam patřila

1 Srov. (Šámal, 2009, str. 132); dále srov. (Šámal, 2007, str. 637–642), kde jsou blíže vysvětleny přístupy, které byly zvoleny při formulaci ustanovení § 12 odst. 2 a § 13 TrZ a důvodové zprávy k těmto ustanovením. Srov. i příspěvek (Šámal, 2007, str. 106–120)



až do přijetí a účinnosti trestního zákoníku i Česká republika (srov. k tomu zejména shora uvedené nálezy Ústavního soudu a dále nález ze dne 23. 3. 2004, sp. zn. I. ÚS 4/2004, uveřejněn pod č. 42 ve sv. 32 Sb. nál. a usn. ÚS ČR, nález ze dne 22. 12. 2004, sp. zn. II. ÚS 372/2003, uveřejněn pod č. 196 ve sv. 35 Sb. nál. a usn. ÚS ČR, nález ze dne 3. 3. 2005, sp. zn. II. ÚS 413/2004, uveřejněn pod č. 40 ve sv. 36 Sb. nál. a usn. ÚS ČR, nález ze dne 12. 10. 2006, sp. zn. I. ÚS 69/2006, uveřejněn pod č. 186 ve sv. 43 Sb. nál. a usn. ÚS ČR, atd.). S tím je v souladu i judikatura Ústavního soudu České republiky, který v uvedených nálezech opakovaně zdůraznil, že trestní právo má z podstaty principu „ultima ratio“ místo pouze tam, kde jiné prostředky z hlediska ochrany práv fyzických a právnických osob jsou vyčerpány, neúčinné nebo nevhodné (srov. nález ze dne 3. 3. 2005, sp. zn. II. ÚS 413/2004, uveřejněn pod č. 40 ve sv. 36 Sb. nál. a usn. ÚS ČR), stejně tak jako i judikatura Nejvyššího soudu obsažená např. v rozhodnutích pod sp. zn. 7 Tz 230/2000, 5 Tdo 897/2005 atd.

Zásada odpovědnosti za spáchání trestného činu je v demokratickém trestním právu založeném na myšlenkách právního státu spojována s vymezením trestní odpovědnosti pachatele za spáchaný trestný čin, který jako společensky škodlivý a zavrženíhodný čin je základem v trestním právu hmotném vymezené trestní odpovědnosti. Na této zásadě je založena i spravedlivost právního posouzení trestného činu a uložené trestní sankce (trestu nebo ochranného opatření, u mladistvých opatření). Je třeba souhlasit s Novotným, že nespravedlivé odsouzení nejen náležitě nechrání společnost před trestnými činy, ale naopak narušuje společenské vztahy, na nichž je založeno. Charakter trestu jako právního následku trestného činu je odůvodněn pojetím principu odpovědnosti za vinu a zásadou zákonnosti (§ 12 odst. 1 TrZ). Právo, zákonnost, právní jistota a právní stát, kterých si po zkušenostech z minulosti začínáme konečně plně vážit, jsou neodmyslitelné od odpovědnosti za jednání. Rovnost všech občanů před trestním zákonem předpokládá, že občan vstupuje do právní sféry teprve svým činem. (Novotný, Vanduchová, & kol., 2007, str. 48) Trestní zákoník navázal na tuto zásadu do značné míry i ochranná opatření, u nichž bylo její použití dosud sporné vzhledem k tomu, že byla aplikována zejména v případech nebezpečných pachatelů nebo nebezpečných věcí. Především zařadil ochranná opatření mezi trestní sankce (srov. § 36 TrZ), ohledně nichž výslovně zdůraznil, že všechny trestní sankce je nutno ukládat s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a k poměrům pachatele, přičemž tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější (§ 38 odst. 1, 2 TrZ). Navíc u ochranných opatření (ochranného léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci a u mladistvých i ochranné výchovy) trestní zákoník rozvinul v § 96 odst. 1 TrZ zvláštním způsobem i zásadu přiměřenosti, když stanovil, že ochranné opatření nelze uložit, není-li přiměřené povaze a závažnosti pachatelem spáchaného činu a nebezpečí, které od pachatele v budoucnu hrozí pro zájmy chráněné trestním zákonem, jakož i osobě pachatele a jeho poměrům. Tím byl dostatečně vymezen v pozitivní právní úpravě i princip adekvátnosti spáchanému činu a nebezpečnosti osoby pachatele.

Zásada odpovědnosti za spáchání trestného činu je běžně spojována se zásadami individuální trestní odpovědnosti fyzických osob nebo právnických osob a odpovědnosti za zavinění.

Nový trestní zákoník původně vycházel z individuální trestní odpovědnosti jen fyzických osob, zejména s argumentací, že je nutno uplatňovat princip *societas delinquere non potest* (společnost, tj. právnická osoba, nemůže jednat protiprávně), a proto nezná

kolektivní odpovědnost ani odpovědnost za cizí vinu, což však byla argumentace značně nepřesná a zavádějící, neboť právníčkou osobou je v zásadě to, o čem to stanoví právní předpis. Současně je třeba zdůraznit, že je zcela nesprávné chápání pojetí trestní odpovědnosti právníčkových osob jako odpovědnosti kolektivní. Proto je třeba odmítnout tvrzení Jelínka s Herczegem, že zásada římského práva „societas delinquere non potest“, tj. že společnost (právníčková osoba korporace) nemůže jednat protiprávně, opanovala jako dogma novou kontinentální trestněprávní historii, (Srov. (Jelínek & Herczeg, 2013, str. 12) a (Beran, 2014, str. 108)) což je nakonec v rozporu i se správní odpovědností právníčkové osoby, která je u nás i v zahraničí běžně uznávána a legislativně zakotvena. V návaznosti na pojem právníčkové osoby, který je připisován Hugovi (1798) a Heisemu (1807) a vznikl tedy v devatenáctém století, nelze totiž societu (v římském pojetí) ztotožňovat s pojmem právníčková osoba. Smlouva o sdružení totiž nepochybně představuje kolektiv lidí, zároveň však jde o kolektiv, který nebyl a není považován za právníčkovou osobu. Na základě toho je třeba dospět k závěru, že snaha identifikovat právníčkovou osobu jako pachatele obdobným způsobem jako člověka, tj. svými smysly jako kolektiv lidí, je snaha marná a vedoucí nesprávným směrem. (Srov. (Beran, 2014, str. 107–108)) Z těchto důvodů je nesprávné chápání právníčkové osoby jako kolektivu lidí, a proto je nutno odmítnout i pojetí trestní odpovědnosti právníčkových osob jako odpovědnosti kolektivní.

K tomu je třeba zdůraznit, že i při trestní odpovědnosti právníčkových osob je nutné v souladu se zásadou přičitatelnosti (srov. § 8 zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právníčkových osob a řízení proti nim) uplatňovat trestní odpovědnost přísně individuálně za konkrétní spáchaný trestný čin. Trestní zákoník tedy původně vycházel důsledně ze zásady, že trestní odpovědnost může být dána jen u fyzické osoby, která je přičetná a dovršila stanovený věk. Uvedené pojetí individuální trestní odpovědnosti pouze fyzických osob zastávala tradičně až do přijetí zákona o trestní odpovědnosti právníčkových osob i česká trestněprávní věda, ale zejména v posledních letech se před jeho přijetím v nauce objevily určité úvahy nad možným zavedením trestní odpovědnosti právníčkových osob, které nakonec zejména s přihlédnutím k mezinárodním závazkům České republiky vedly k přijetí zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právníčkových osob a řízení proti nim, který zakotvil pravou trestní odpovědnost právníčkových osob. (Srov. (Musil, 1998, str. 76–98); (Musil, 2000, str. 166–185); (Šámal, 2000, str. 197–222); (Musil, Prášková, & Faldyna, 2001, str. 6–17); (Solnař, Fenyk, & Císařová, 2003, str. 258–260); (Šámal, 2003, str. 104–182); (Jelínek, 2007); (Kratochvíl, 2011, str. 249); (Klouček, 2011, str. 294); (Kudrna, 2011, str. 189); (Šámal, 2011, str. 255); (Šámal, 2011, str. 328))

Další zásadou, na které je trestní zákoník založen, je zásada odpovědnosti za zavinění (*nullum crimen sine culpa*), kterou rozumíme vázanost odpovědnosti pachatele na úmyslné nebo nedbalostní zavinění. Trestní odpovědnost podle trestního zákoníku je výlučně tzv. odpovědností subjektivní, neboť jedním z jejích hlavních předpokladů je úmyslné nebo nedbalostní zavinění. Tato zásada patří mezi základní kameny, na kterých je vybudována definice trestného činu, což vyplývá z ustanovení § 13 odst. 2 TrZ, že „k trestnosti činu je třeba úmyslné zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti“ (srov. § 15 až § 17 TrZ). Význam této zásady spočívá v tom, že k naplnění trestní odpovědnosti za následek nestačí ho jen způsobit, ale je nutno ho také zavinit. Bez zavinění není trestný čin, a tedy ani trest. Okruh skutečností, které musí být složkami zavinění zahrnuty, vyplývá z vymezení pojmu zavinění. Zavinění se vztahuje k porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem způsobem uvedeným v tomto trestním



zákoně. Zahrnuje průběh pachatelova činu, který se projevil v objektivní realitě a který odpovídá znakům skutkové podstaty trestného činu. Zavinění se tedy vztahuje k podstatným skutečnostem, které tvoří pachatelův skutek (čin). Zavinění musí zahrnovat v podstatě všechny skutečnosti, které jsou znakem skutkové podstaty trestného činu, samozřejmě s výjimkou znaků subjektivní stránky (úmysl, nedbalost, pohnutka atd.). Další výjimkou je tzv. objektivní podmínka, kterou je u trestného činu opilství podle § 360 odst. 1 TrZ „čin jinak trestný“, tedy tzv. kvazidelikt. Vzhledem k formulaci této skutkové podstaty, tzv. rauschdeliktu, se nejedná o výjimku z odpovědnosti za zavinění, neboť zavinění se musí vztahovat k přivedení se do stavu nepřičetnosti požitím nebo aplikací návykové látky.

Trestní zákoník rozvinul právní úpravu zavinění, zejména pokud jde o úmyslné zavinění ve formě eventuálního úmyslu založené na srozumění, jehož tradiční chápání doplnil definicí založenou na teorii smíření (srov. § 15 odst. 2 TrZ), a dále také ohledně zavinění z nedbalosti, ať již vědomé či nevědomé, kde doplnil vymezení hrubé nedbalosti, již se rozumí vyšší stupeň intenzity nedbalosti, ať již vědomé či nevědomé, a to na základě přístupu (postoje) pachatele k požadavku náležité opatrnosti, kterou zákon charakterizuje jako „zřejmou bezohlednost“ (srov. § 16 odst. 2 TrZ). Se zaviněním souvisí i problematika omylu skutkového a právního, kterou trestní zákoník nově upravil v § 18 a 19 TrZ.

Zásada odpovědnosti za zavinění se uplatní rovněž u trestní odpovědnosti právnických osob, poněvadž na základě vývoje zejména občanskoprávní teorie si lze velmi dobře představit zaviněné deliktní jednání právnické osoby, s nímž počítá nejen nauka občanskoprávní, ale i teorie administrativněprávní. Právnické osoby jsou reálně způsobilé jednat, a to jak v souladu s příkazem právní normy, tak i v rozporu s ním. Přitom z toho, že za právnickou osobu jednají vždy fyzické osoby, nelze dovozovat, že by tím byla vyloučena způsobilost právnických osob k zaviněnému jednání, neboť podle sociologických výzkumů mají právnické osoby jako kolektivy osob vůli odlišnou od osob, které je tvoří, což právo obecně ve vztahu k právnickým osobám uznává. Zaviněné jednání ve vztahu k trestní odpovědnosti právnické osoby je v novém zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim formulováno ve smyslu přičitatelnosti trestného činu právnické osobě na základě vlastního výkonu, tzv. rizikového managementu, tj. buď přímo proti právního jednání vedení právnické osoby, anebo alespoň chybného zvládnutí zvýšeného rizika vyplývajícího z provozování podniku („vina vedení právnické osoby“). Podle tohoto pojetí lze právnické osobě přičítat spáchání trestného činu, jestliže trestný čin byl spáchán přímo vlastním jednáním jejích orgánů nebo ovládacích osob, anebo jednáním jejího zaměstnance na podkladě rozhodnutí, schválení nebo pokynu orgánů právnické osoby či jí ovládacích osob, nebo proto, že její orgány nebo jiné odpovědné osoby neprovedla taková opatření, která měla provést podle zákona nebo která po nich lze spravedlivě požadovat, zejména neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou nadřizeny, anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu. ((Novotný, Vanduchová & Šámal, 2010, str. 212–213) dále srov. (Šámal & kol., 2012, str. 15–18)) Z hlediska trestných činů vymezených v § 7 TOPO je vhodné řešit i otázku zavinění, jež je třeba odvozovat od jednání fyzických osob, které za právnickou osobu jednaly ve smyslu § 8 odst. 1 TOPO. V případě jednání více osob uvedených v § 8 odst. 1 písm. a) až d) TOPO, je z hlediska zavinění vždy rozhodující forma (druh či stupeň) zavinění té osoby, jejímž jednáním byly rozhodující způsobem v konečném důsledku naplněny znaky spáchaného trestného činu, byť se na činu podílely různým způsobem a při různých formách zavinění i další osoby (rozhodující tak

bude např. jednání statutárního orgánu obchodní společnosti, který uloží svým rozhodnutím úmyslně uzavřít určitou smlouvu nebo provést určitou operaci, která naplňuje znaky úmyslného trestného činu, byť vlastní realizaci tohoto rozhodnutí s různým stupněm znalosti konkrétních okolností provedou zaměstnanci společnosti). (Srov. (Šámal & kol., 2012)) Na právnickou osobu plně dopadají i nová ustanovení o omylu podle § 18 a 19 TrZ, neboť jakékoli hypoteticky uvažované modifikace aplikace trestního zákoníku v souvislosti s omylem právnické osoby, jakožto pachatele trestného činu a s ohledem na její zvláštnosti nejsou potřebné. (Srov. k tomu (Kratochvíl, 2012, str. 113–129) a dále (Šámal & kol., 2010), (Šámal & kol., 2012))

V oblasti trestních sankcí se pak zásada odpovědnosti za spáchání trestného činu projevuje v zásadě žádný trest bez spáchaného trestného činu (*nulla poena sine crimine*). Charakter trestní sankce jako právního následku trestného činu navazuje na odpovědnost za vinu. Povaze a závažnosti spáchaného trestného činu (§ 39 odst. 1, 2 TrZ) musí odpovídat i vyměřená trestní sankce, kde v této souvislosti hovoříme především o zásadě přiměřenosti trestní sankce (srov. k tomu zejména § 38, § 39 a § 96 TrZ).

Jeden z principů, na nichž je založen trestní zákoník v oblasti sankcí, je také princip depenalizace, který se uplatňuje při současném posilování koncepce restorativní justice. Tyto principy našly své vyjádření zejména v zavedení nových alternativních sankcí, jakož i v modifikaci stávajících alternativních sankcí a v rozšíření okruhů trestných činů, u nichž přichází aplikace alternativní sankce v úvahu. Smyslem takovéto úpravy bylo především nahradit krátkodobé nepodmíněné tresty odnětí svobody všude tam, kde jsou pro to vhodné podmínky, alternativním řešením. Důležitost tohoto problému naznačuje celkový počet odsouzených, počet nepodmíněných trestů odnětí svobody a z toho počet krátkodobých trestů odnětí svobody, kterých je okolo dvou třetin ze všech uložených nepodmíněných trestů. Např. u soudů v obvodu Krajského soudu v Ostravě bylo v roce 2010 odsouzeno celkem 8 029 osob, z toho nepodmíněných trestů bylo uloženo 1 560 (tj. 19,4%) a krátkodobých trestů do jednoho roku bylo vyměřeno 1 057 (tj. cca 2/3 z nepodmíněných trestů). V následujícím roce 2011 bylo soudy v obvodu tohoto krajského soudu odsouzeno celkem 13 792 osob, nepodmíněných trestů bylo uloženo 2 905 (tj. 21 %), krátkodobých nepodmíněných trestů bylo uloženo 1 746 (tj. 60 % z uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody).

Zásada zákazu retroaktivity trestního zákona k tíži pachatele navazuje na zásadu zákonnosti a požadavek *nullum crimen, nulla poena sine lege praevia*. Tato zásada je zakotvena v čl. 40 odst. 6 LPS, podle něhož trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější (*per argumentum a contrario*). Zákaz retroaktivity se vztahuje jak na otázku viny (trestní odpovědnosti), tak i trestu, což vyplývá i z čl. 7 odst. 1 ÚOchrLP, podle kterého „nikdo nesmí být odsouzen za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, nebylo podle vnitrostátního nebo mezinárodního práva trestným činem. Rovněž nesmí být uložen trest přísnější, než jaký bylo možno uložit v době spáchání trestného činu“ (srov. i čl. 15 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech – vyhl. č. 120/1976 Sb.). Naproti tomu se zásada zákazu retroaktivity neuplatňuje u ochranných opatření, o kterých se rozhodne vždy podle zákona účinného v době, kdy se o ochranném opatření rozhoduje (srov. § 3 odst. 2 TrZ). Trestní zákoník nyní zásadu zákazu retroaktivity trestního zákona k tíži pachatele upravuje v § 1 TrZ a blíže ji rozvádí v § 2 a § 3 TrZ o časové působnosti trestních zákonů.

Zásada zákazu analogie k tíži pachatele podobně jako zásada zákazu retroaktivity také navazuje na zásadu zákonnosti a požadavek nullum crimen, nulla poena sine lege stricta. V českém trestním právu je všeobecně uznáváno, že analogie je nepřípustná, pokud jde o rozšiřování podmínek trestní odpovědnosti a při stanovení trestů a ochranných opatření, příp. i jakékoliv jiné újmy na právech nebo majetku, za trestný čin, včetně podmínek jejich uložení. Zákaz analogie in malam partem vyplývá z teorie, že má-li trestní zákon působit pohrůžkou tresty na jednání lidí, musí jim být předem znám, a nepochybně plyne z Listiny základních práv a svobod (čl. 39 LPS). (Srov. (Šámal & kol., 2012))

### III.4. Hlavní cíle a nové prvky trestního zákoníku

Trestní zákoník se snaží naplňovat tyto základní cíle:

- plně zajistit ochranu občanských práv, základních lidských práv a svobod a dalších hodnot demokratické společnosti a právního státu garantovaných Ústavou České republiky a Listinou základních práv a svobod a s mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána, a s akty práva Rady Evropy a Evropské unie;
- zajišťovat realizaci trestní politiky demokratické společnosti založené zejména na zásadách zákonnosti, subsidiarity trestní represe a humanismu, zajišťující přiměřenou satisfakci obětem trestných činů a směřující k sociální reintegraci pachatelů;
- důsledné oproštění od všech reliktnů nedemokratického pojmání funkcí a účelu trestního práva hmotného a přihlášení se k ideové diskontinuitě s právním řádem z totalitního období;
- dosažení srovnatelné úrovně s trestním právem moderního evropského standardu, při respektování mezinárodních závazků ČR a požadavků vyplývajících z evropských integračních procesů zejména v rámci Evropské unie;
- prohloubení diferenciací a individualizace trestní odpovědnosti fyzických osob a právních následků této odpovědnosti (trestní odpovědnost právnických osob, která měla být původně uplatňována vedle odpovědnosti osob fyzických, byla Parlamentem České republiky odmítnuta);
- změna celkové filozofie ukládání trestních sankcí (trestů a ochranných opatření), kdy je třeba především změnit hierarchii sankcí, v rámci níž by byl trest odnětí svobody chápán jako ultima ratio a byl by kladen důraz na individuální přístup k řešení trestních věcí předpokládající širokou možnost využití alternativních sankcí (např. domácího vězení, obecně prospěšných prací, peněžitého trestu apod.), k zajištění pozitivní motivace pachatelů trestných činů (přechů zločinů);
- změna v přístupu k trestněprávní ochraně významných společenských zájmů trestním zákoníkem a nadřazení základních lidských práv a svobod nad ostatní zájmy chráněné tímto zákoníkem vyjadřuje i nové pořadí jednotlivých hlav části druhé (zvláštní části trestního zákoníku). Do středu pozornosti, a v důsledku toho i do popředí trestněprávní ochrany, se dostává člověk, jeho život, zdraví, tělesná

integrita, osobní svoboda, nedotknutelnost, důstojnost, vážnost, čest, ochrana jeho soukromí, obydlí, majetku a jiných jeho základních lidských práv, svobod a zájmů;

- dosažení komplexní právní úpravy ochrany mládeže tím, že trestní právo mládeže zakotvené v samostatném zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, bude náležitě provázáno nejen s trestním zákoníkem, ale i s právní úpravou z dalších relevantních oblastí našeho právního řádu na základě vědeckých poznatků nejen z oblasti trestního práva a kriminologie, ale i pedagogiky, sociologie, pedopsychologie a pedopsychiatrie.

Nově navržená systematika obecné části trestního zákoníku reflektuje požadavek věcně logického uspořádání působnosti trestních zákonů, základů trestní odpovědnosti a jejích právních následků, včetně obecných výkladových ustanovení. Trestní zákoník upustil od deklaratorního formulování účelu (poslání) trestního zákoníku. Účel trestního zákoníku, jako základního kodexu trestního práva hmotného, vyplývá z konkrétních ustanovení trestního zákoníku a je jím nepochybně ochrana práv a oprávněných zájmů fyzických a právnických osob, zájmů společnosti a ústavního zřízení České republiky, a to prostředky trestního práva. Tento účel tedy vyplývá z předmětu úpravy, aniž by jak účel trestního zákoníku, tak i předmět úpravy bylo třeba konkrétně vyjadřovat v nějakém konkrétním ustanovení, jak nakonec není obvyklé ani v zahraničních trestních zákonících, ve kterých také nebývá účel zákona či předmět úpravy výslovně vyjádřen, a přesto jeho posuzování orgány činnými v trestním řízení nečiní potíží, neboť dostatečně jasně a přesvědčivě vyplývá z vlastního obsahu trestního zákoníku.

Trestní zákoník v první řadě opustil materiální pojetí trestného činu, které v platném zákoně, jehož základ tvoří trestní zákon z roku 1961, bylo zásadním a prvořadým elementem určujícím charakter trestního práva, a nahrazuje ho formálně–materiálním pojetím, které sice zachovává materiální východiska při legislativním určení v zákoně, co má být trestným činem a co nikoli, jakož i z hlediska vymezení typové závažnosti jednotlivých trestných činů, ale na druhé straně v souladu se zásadou „žádný trestný čin a žádný trest bez zákona“ (srov. čl. 39 Listiny základních práv a svobod), zásadou subsidiarity trestní represe (§ 12 odst. 1, 2 TrZ) a obecnou formální definicí trestného činu ve smyslu § 13 odst. 1 TrZ klade důraz na zákonné vymezení přesných a jednoznačných (nikoli však kauzistických) skutkových podstat trestných činů, což je v souladu s požadavkem na určitost trestněprávních norem, který vychází z učení o právním státu.<sup>2</sup> Kodifikace trestního práva hmotného tak vychází z formálního pojetí trestného činu, pokud jde o jeho definici, což však neznamená, že trestný čin lze chápat jako pouhý popis znaků charakterizujících trestný čin, neboť z hlediska jeho legislativního vymezení i jeho interpretace je třeba ho posuzovat jako čin společensky škodlivý (resp. tzv. materiálně protiprávní), což však nemá při jeho aplikaci význam materiálního znaku trestného činu, jako tomu bylo u materiálního pojetí. Na druhé straně je však třeba využívat zásadu subsidiarity trestní represe, která vyžaduje, aby stát uplatňoval prostředky trestního práva zdrženlivě, to znamená především tam, kde jiné právní prostředky selhávají nebo nejsou efektivní, neboť trestní

2 Bliže srov. (Šámal, 2009, str. 129 a násl.); dále srov. (Šámal, 2007, str. 637–642), kde jsou bližší vysvětleny přístupy, které byly zvoleny při formulaci ustanovení § 12 odst. 2 a § 13 TrZ; dále viz i důvodové zprávy k těmto ustanovením. Srov. i příspěvek (Šámal, 2007, str. 106–120)

právo a trestněprávní kvalifikaci určitého jednání jako trestného činu, je třeba považovat za „ultima ratio“, tedy za krajní prostředek, který má význam především celospolečenský, tj. z hlediska ochrany základních celospolečenských hodnot.

Formálně–materiální pojetí trestného činu je tak logickým důsledkem principu zákonitosti, neboť je výrazem snahy stanovit přesné hranice trestnosti v zákoně. Naproti tomu dříve uplatňované materiální pojetí (někdy nazývané nepřesně „materiálně–formální pojetí“) vždy vedlo k tomu, že hranice trestného jednání nebyly zákonem definitivně stanoveny, ale byly otevřeny pro uvážení justičních orgánů, a to nejenom soudům a státním zástupcům, ale i policejním orgánům. Formální definice trestného činu přitom neznamená, že by bylo nutno stíhat všechny i „bagatelní“ trestné činy, neboť jejich řešení kodifikace trestního práva vedle použití zásady subsidiarity trestní represe s výslovným zakotvením principu „ultima ratio“ v § 12 odst. 2 TrZ vyhrazuje i procesnímu právu [srov. § 172 odst. 2 písm. c) TrŘ]. Toto řešení je obvyklé v naprosté většině demokratických zemí a je vývojovou tendencí i v tzv. postkomunistických zemích projevující se v oblasti sankcí zejména postupným zaváděním alternativních sankcí, a to včetně rozvíjení systému ochranných opatření, ale i různých typů, tzv. odklonů (diversion) a alternativních přístupů v trestním právu procesním.

Trestní zákoník zavádí novou kategorizaci trestných činů na zločiny a přečiny, která se projevuje nejen v trestním právu hmotném, ale i v trestním právu procesním, a která má být základním prvkem i připravované rekodifikace trestního práva procesního. Trestní právo je i nadále budováno na odpovědnosti za zavinění (ať už úmyslném nebo nedbalostním), kterou trestní zákoník dále precizuje bližším vymezením srozumění u eventuálního úmyslu a také hrubé nedbalosti (srov. § 15 a § 16 TrZ), přičemž vylučuje objektivní odpovědnost. Novým způsobem se v té souvislosti řeší otázky skutkového i právního omylu (§ 18 a § 19 TrZ), zmenšené přičetnosti (§ 27 TrZ) a také okolností vylučujících protiprávnost (srov. § 28 až § 32 TrZ). Významné jsou také posuny, pokud jde o vymezení opomenutí (§ 112 TrZ), pojetí pachatele a účastníka na trestném činu (§ 22 až § 24 TrZ) a zániku trestní odpovědnosti (§ 33 až § 35 TrZ). Podstatné jsou i změny v oblasti trestních sankcí (§ 36 a násl. TrZ), a to jak trestů (§ 39 až § 95 TrZ), tak i ochranných opatření (§ 96 až 104 TrZ), při zachování dvojkolejnosti sankcí.

Změna v přístupu k trestněprávní ochraně významných společenských zájmů se projevila zejména ve zvláštní části trestního zákoníku, včetně jeho systematiky. Vzhledem k tomu, že do středu pozornosti, a v důsledku toho i do popředí trestněprávní ochrany, se dostává člověk, zejména jeho život, zdraví, tělesná integrita, osobní svoboda, nedotknutelnost, čest a důstojnost, byly do první hlavy zařazeny trestné činy proti životu a zdraví, do druhé hlavy trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství a do hlavy třetí trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti. Rodina je základní buňkou společnosti. Její hodnoty a tradice jsou nedotknutelné a její význam pro společnost je zcela zásadní a neocenitelný. Proto trestné činy proti rodině a mládeži, která reprezentuje novou generaci společnosti, kontinuitu a perspektivu jejího vývoje, byly z hlediska významu těchto chráněných zájmů zařazeny do čtvrté hlavy zvláštní části trestního zákoníku.

Ochranu majetku, vlastnických, užívacích i dalších práv k němu vyjadřují skutkové podstaty trestných činů proti majetku zařazených do páté hlavy. V hlavě šesté jsou pak

zařazeny trestné činy hospodářské. Život, zdraví nebo majetek chrání i skutkové podstaty trestných činů obecně nebezpečných, které jsou zařazeny do sedmé hlavy, a trestných činů proti životnímu prostředí, které mají samozřejmě širší společenský dopad, neboť životní prostředí vytváří přirozené podmínky existence člověka, zvířat, rostlin i dalších organismů a je předpokladem jejich dalšího vývoje, a proto jsou zařazeny do samostatné hlavy osmé.

V dalších hlavách následují trestné činy proti kolektivním zájmům a právům, tedy proti státu, jako nejvyšší formě politické organizace společnosti, v té souvislosti i proti mezinárodním organizacím vytvářeným státy, dále proti státním i samosprávným orgánům, úředním osobám, některým vybraným právnickým osobám a jiným organizacím. Pořadí jednotlivých hlav poskytujících ochranu zájmům těchto subjektů v navrhovaném trestním zákoníku bylo stanoveno především podle šíře a závažnosti chráněných zájmů. V hlavě deváté jsou proto zařazeny trestné činy proti republice, cizímu státu a mezinárodní organizaci a v hlavě desáté trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných. Trestné činy proti brannosti jsou zařazeny v hlavě jedenácté. Na tuto hlavu navazuje hlava dvanáctá obsahující trestné činy vojenské.

V poslední hlavě třinácté jsou zařazeny trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy. Pro zařazení této hlavy na konec nově navrhovaného trestního zákoníku nesevřídčí význam druhového objektu a hledisko závažnosti těchto trestných činů, neboť např. vyvraždění etnické skupiny (genocidium podle § 400 TrZ) je nepochybně závažnější než jednotlivá vražda, ale jejich zvláštní charakter, který přesahuje rámec vnitrostátní úpravy, když se jejich vymezení opírá o mezinárodní smlouvy a ostatní dokumenty mezinárodního práva veřejného. Toto zařazení je tedy odůvodněno především mezinárodním charakterem těchto trestných činů nebo jejich návazností na úpravu obsaženou v normách mezinárodního práva veřejného (tzv. zločiny podle mezinárodního práva).

Analýza znění trestního zákona (zákona č. 140/1961 Sb.) byla při přípravě zvláštní části trestního zákoníku provedena zejména se zaměřením na velký počet novel, které přinesly množství zásahů do koncepce zvláštní části trestního zákona a které vedly k nevyváženosti ochrany jednotlivých oblastí zájmů chráněných trestním zákoníkem, v důsledku čehož se některé skutkové podstaty překrývaly, nenavazovaly na sebe a nepokrývaly potřeby trestněprávní ochrany skupinových zájmů (právních statků) – např. trestné činy porušování závazných pravidel hospodářského styku podle § 127 předchozího trestního zákona a nekalé soutěže podle § 149 podle téhož zákona, které byly sloučeny do trestného činu porušení předpisů o pravidlech hospodářské soutěže podle § 248 TrZ za současného výrazného zpřesnění této skutkové podstaty a omezení rozsahu trestnosti jednání podřazeného pod tyto skutkové podstaty.

Na druhé straně určitý počet skutkových podstat, zejména tzv. klasických trestných činů nevyžadoval, pokud jde o vymezení základních skutkových podstat žádné zásadnější úpravy, neboť tyto skutkové podstaty jsou dlouhodobě prověřené a jejich používání v praxi nečiní žádné potíže (srov. např. trestné činy vraždy, účasti na sebevraždě, těžkého ublížení na zdraví, ublížení na zdraví, loupeže, vydírání atd.). Přesto však i při vymezování skutkových podstat tradičních trestných činů (např. u zvláště závažného zločinu vraždy) docházelo k jejich úpravám a zejména doplňování dalších navazujících trestných činů tak, aby byl vytvořen systém navazujících skutkových podstat odpovídající moderním trendům v oblasti trestního práva (srov. skutkové podstaty trestného činu vraždy podle § 140 odst. 1



a 2 TrZ, dále trestného činu zabití podle § 141 TrZ a vraždy novorozeného dítěte matkou podle § 142 TrZ). (Srov. např. (Musil, 2004, str. 10); (Hořák, 2009, str. 16); (Hořák, 2009, str. 11); (Hořák, 2009, str. 53); (Hořák, 2011)) V některých případech se rovněž jevílo potřebné zařazení společného ustanovení definujícího určitý právní pojem, jako např. ublížení na zdraví v § 122 odst. 1 TrZ, duševní porucha v § 123 TrZ, dítě v § 126 TrZ, úřední osoba v § 127 TrZ, veřejná listina v § 131 TrZ, obecně prospěšné zařízení v § 132 TrZ, obydlí v § 133 TrZ atd. Takové definice přispívají k sjednocování judikatury soudů a jsou u nás tradičně využívány (srov. i § 89 platného trestního zákona, dále např. § 162a platného trestního zákona atd.; z dřívějších předpisů i trestní zákon č. 117/1852 ř. z. – např. § 201).

Zvláštní část trestního zákoníku byla také revidována jednak z hlediska vypuštění některých již s přihlédnutím k potřebám trestní represe nadbytečných skutkových podstat (např. trestného činu útoku na státní orgán podle § 154 odst. 2 předchozího trestního zákona, trestného činu nedovolené výroby lihu podle § 194a téhož trestního zákona, který ve větším rozsahu lze postihovat jako neoprávněné podnikání podle § 251 TrZ; dále trestný čin záškodnictví podle § 96 předchozího trestního zákona atd.), jednak z hlediska ponechání a zpřesnění původních skutkových podstat (např. zpřesněna byla většina ustanovení hospodářských a s nimi souvisejících majetkových trestných činů vymezujících v předchozím trestním zákoně – např. § 124 (§ 261 TrZ), § 127 (§ 248 TrZ), § 128a (§ 256 TrZ), § 128b (§ 257 TrZ), § 129 (§ 259 TrZ), § 143 (§ 238 TrZ), § 144 odst. 2 (§ 239 odst. 2 TrZ), § 148 odst. 1 a 2 (§ 240 odst. 1 TrZ), § 150 (§ 268 TrZ) atd. a mnoha dalších trestných činů – např. § 153 (§ 323 TrZ), § 154 (§ 324 TrZ), § 160 (§ 331 TrZ), 161 (§ 332 TrZ), § 169b (§ 336 TrZ), § 171 (§ 337 TrZ), § 175b (§ 350 TrZ), § 178 (§ 180 TrZ), § 205 (§ 191 TrZ), § 233 (§ 172 TrZ), § 239 a § 240 (§ 182 TrZ), § 241 (§ 185 TrZ), § 253 (§ 218 TrZ), § 256 (§ 222 TrZ) předchozího trestního zákona a mnoho dalších. Pro tyto skutkové podstaty platí i požadavek jejich strukturování z pohledu přijaté kategorizace činů soudně trestných, vyjádřený jinak v obecné části trestního kodexu. V rámci úplatkářství byla upravena korupce v soukromém sektoru na základě Úmluvy o ochraně finančních zájmů ES (celexové č. 495A1127(03) a navazujících Protokolu ze dne 27. září 1996 a Druhého protokolu ze dne 19. června 1997 (celexové č. 497Y0719(02)).

Zpřesněny byly také některé nedbalostní trestné činy, u kterých je nadále rozlišováno i mezi hrubou a lehkou nedbalostí (např. trestný čin porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti podle § 221 TrZ, trestný čin způsobení úpadku podle § 224 TrZ, trestný čin poškození a ohrožení provozu obecně prospěšného zařízení z nedbalosti podle § 277 TrZ, trestný čin zanedbání péče o zvíře z nedbalosti podle § 303 TrZ atd.) v návaznosti na § 16 odst. 2 TrZ, který upravuje pojem „hrubé nedbalosti“ a to i přitom, že je třeba si uvědomit, že obecně vědomá nedbalost neznamena nutně vyšší míru zavinění než nedbalost nevědomá. Dalším hlediskem revize byla otázka kriminalizace přípravy u vybraných skutkových podstat zvláště závažných zločinů, které zůstanou v novém kodexu, a to jen ve zvláštní části (srov. § 140, § 145, § 149, § 152, § 156, § 159, § 160, § 164, § 167, § 168, § 170, § 172, § 173, § 174, § 175, § 185, § 186, § 187, § 200, § 205, § 206, § 209 TrZ atd., a to s přihlédnutím ke kategorizaci činů soudně trestných.

Pokud jde o okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, byly tyto okolnosti sjednoceny, konkretizovány a upřesněny, a proto byly do jednotlivých skutkových podstat zařazeny nové zvláště přitěžující okolnosti s ohledem na výrazně vyšší společenskou škodlivost konkrétního trestného činu při naplnění takové okolnosti. V souladu se zásadou

určitosti skutkových podstat a v návaznosti na opakovaně vyslovovanou kritiku teorie byly naopak odstraněny ty okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, které nebyly dostatečně konkrétní [např. „jiný zvlášť závažný následek“ v § 92 odst. 2 písm. c), § 97 odst. 3 písm. b), § 124 odst. 2 písm. b), § 124d odst. 2 písm. e), nebo § 125 odst. 3 předchozího trestního zákona atd., nebo „jiná značná újma“ v § 124b odst. 2 písm. c) či „jiná újma velkého rozsahu“ v § 124b odst. 3 písm. c) trestního zákona].

Při vypracování návrhů nových skutkových podstat trestných činů bylo zásadně zhodnoceno, zda novou trestněprávní úpravu skutečně vyžadují konkrétní právní vztahy z hlediska potřeby jejich sankcionování trestním právem. Na druhé straně bylo však třeba zabránit kazuističnosti skutkových podstat v tom směru, aby byly vytvářeny atomizované skutkové podstaty vztahující se na ochranu zájmů stejného druhu. S tím není v rozporu zpřesnění skutkových a zařazení definic právních pojmů (viz shora). Přitom však bylo nutné splnit v tomto směru mezinárodní závazky vyplývající z mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána (např. trestný čin neoprávněného odebrání tkání a orgánů podle § 164 TrZ, trestný čin neoprávněného přístupu k počítačovému systému a nosiči informací podle § 230 TrZ, trestný čin opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat podle § 231 TrZ, trestný čin útoku proti lidskosti podle § 401 TrZ, trestný čin apartheidu a diskriminace skupiny lidí podle § 402 TrZ atd.), a také kriminalizovat některé nové typy trestných jednání s ohledem na jejich typovou společenskou škodlivost, např. trestné činy sankcionující závažná jednání v oblasti kapitálového trhu (např. neoprávněné vydání cenného papíru podle § 249 TrZ nebo manipulace s kurzem investičních nástrojů podle § 250 TrZ atd.) nebo nové jevy v kriminalitě jako tzv. stalking (trestný čin nebezpečného pronásledování podle § 354 TrZ atd.). Pro nové skutkové podstaty rovněž platí požadavek strukturování z pohledu přijaté kategorizace činů soudně trestných, vyjádřené v obecné části nového trestního zákona, včetně výběrové kriminalizace přípravy.

Jednotlivé trestné činy byly také revidovány i z hlediska doplnění nebo naopak vypuštění některých trestů ze sankční části jednotlivých základních, kvalifikovaných nebo privilegiovaných skutkových podstat trestných činů, popř. i zpřesnění stávající nabídky trestních sankcí. Přitom bylo sledováno i docílení proporcionality mezi sankcemi stanovenými na jednotlivé trestné činy jak z hlediska druhů sankcí, tak i z hlediska jejich trestních sazeb, a to s přihlédnutím k typové společenské škodlivosti (závažnosti) jednotlivých skupin trestných činů, jakož i mezi takovými skupinami různých typů skutkových podstat trestných činů zařazených v hlavách a oddílech zvláštní části trestního zákoníku. Vzhledem k tomu, že jak již bylo zdůrazněno v důvodové zprávě ke zvláštní části trestního zákoníku, se do středu pozornosti, a v důsledku toho i do popředí trestněprávní ochrany, dostal člověk, jeho život, zdraví, tělesná integrita, byly zásadním způsobem v celém návrhu z hlediska míry postihu rozlišeny zejména trestné činy proti životu a zdraví (hlava I), ale i proti svobodě a lidské důstojnosti v sexuální oblasti (hlavy II a III), od trestných činů majetkových a hospodářských (hlavy V a VI), a to nejenom u sazeb ve vyšších odstavcích stanovených při naplnění určitých zvlášť přitěžujících okolností, ale i u sazeb stanovených u základních skutkových podstat (srov. sazby např. u trestných činů podle § 119 a § 181 TrZ oproti sazbám u srovnatelných trestných činů podle § 221 a § 247 v předchozím trestním zákoně).

Všemi těmito jen stručně naznačenými změnami ve zvláštní části trestního zákoníku na základě odpovědně provedené revize celé zvláštní části platného trestního zákona byl



vytvořen kvalitnější prostor pro soudcovskou individualizaci trestů s přihlédnutím k zásadám a postupům při ukládání trestů uvedeným v obecné části trestního zákona.

### III.5. Nový trestní zákoník a naplňování sankční politiky

Nový trestní zákoník ve své hlavě V. nazvané „Trestní sankce“ vychází z toho, že trestní právo s jeho sankcemi je jedním z nepostradatelných nástrojů sloužících k udržení společenského pořádku, k ochraně základních právních hodnot a zájmů, na nichž má společnost životní zájem. Stále totiž platí slova A. Miříčky: „Odstraňme právo trestní a budeme mít právo pěstní, návrat k svépomoci, k odvetě, bellum omnium contra omnes, rozvrat celého sociálního pořádku, celého právního řádu!“ (Miříčka, 1934) Bez trestněprávních prostředků by bylo řádné soužití v lidské společnosti nemyslitelné. Plnění této ochranné funkce je právním důvodem existence trestněprávních sankcí, vázaných na trestné činy předvídané trestním zákoníkem. Ochrany společnosti před trestnými činy má být dosahováno jak pohládkou trestními sankcemi, tak jejich ukládáním a výkonem. (Vanduchová, 2012) V té souvislosti je třeba zdůraznit, že trestní zákoník vychází z trestních teorií, a to teorií smíšených, které se pokoušejí odstranit a překonat protiklad mezi absolutními a relativními teoriemi. Teorie slučovací spojují myšlenku odplatného trestu a trestu účelného. Tyto teorie požadují spravedlivý trest odpovídající povaze a závažnosti spáchaného trestného činu, který současně spojuje pozitivní působení na pachatele (individuální prevence) s pozitivním působením na ostatní občany a na veřejnost (generální prevence). Přitom je třeba uvést, že slučovací (smíšené) teorie dominují v současné době ve většině vyspělých států. (Jesheck, 1996) Také v české trestněprávní nauce a v české justici jsou nejvíce uznávány, (Srov. (Kratochvíl & kol., 2002, str. 403 a násl.)) a proto se staly základem i pro trestní zákoník.

Zatímco trestní zákon z roku 1961 obsahoval ustanovení § 23 o účelu trestu (což bylo a je v Evropě velmi neobvyklé), nový trestní zákoník takové ustanovení nemá. Bezesporu však vychází z myšlenky, že základní funkcí trestního práva je ochrana společnosti před kriminalitou. Trest je tak prostředkem sebeobrany společnosti před trestnými činy. Základním úkolem trestu je tedy ochrana společnosti (právních statků) před trestnými činy. (Novotný, 1969) (Nález Ústavního soudu publikovaný pod č. 47 ve sv. 10 roč. 1998 – I. díl Sb. n. a u. ÚS) (Usnesení Ústavního soudu publikované pod č. 17 ve sv. 33 roč. 2004 – II. díl Sb. n. a u. ÚS.) Těto ochrany se má docílit individuální a generální prevencí.

Výrazným rysem právní úpravy trestních sankcí v novém trestním zákoníku, který ji odlišuje od úpravy předchozí, je uplatnění dvou protikladných linií trestání, vedoucích k hlubší diferenciaci trestního postihu. Na jedné straně se v právní úpravě v návaznosti na novelizace předchozího trestního zákona, které probíhaly již od roku 1989, projevuje zásada depenalizace spolu se zdůrazněním principu, že trest odnětí svobody nutno chápat jako ultima ratio sankčního systému. Trestní zákoník tedy pokračuje v linii omezování prostoru pro ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a dále rozšiřuje možnosti pro využívání alternativních trestů a hmotněprávních alternativ k potrestání uplatňujících se u méně závažné kategorie trestných činů, tj. u přečinů (§ 14 odst. 2 TrZ). Tento trend, který souvisí s požadavkem minima trestněprávní regulace a integrace s maximálním ochranným efektem, (Srov. (Kalvodová, 2008, str. 88)) je výslovně zakotven v obecných zásadách pro ukládání sankcí (srov. zejména § 38 odst. 2 TrZ) a konkrétně se pak promítá jednak do ustanovení § 55 odst. 2 TrZ, které připouští uložení nepodmíněného trestu

odnětí svobody za trestné činy s horní hranicí trestní sazby odnětí svobody nepřevyšující pět let jen ve výjimečných případech, a jednak do ustanovení upravujících ukládání jednotlivých alternativních sankcí a hmotněprávních alternativ k potrestání (srov. např. § 46, 48, 60, 62 TrZ). Výrazným projevem této tendence je i obohacení systému trestů o nové alternativní tresty [srov. § 52 odst. 1, písm. b), § 60 až 61 TrZ upravující trest domácího vězení a § 52 odst. 1, písm. i), § 76 až 77 TrZ o trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce].

Na druhé straně trestní zákoník zpřísňuje možnosti trestního postihu zločinů, a to zejména zločinů zvláště závažných (§ 14 odst. 3 TrZ). Prostor k přísnějšímu sankcionování těchto deliktů je vytvořen především podstatným zvýšením trestních sazeb odnětí svobody v obecné rovině (srov. § 55 odst. 1 TrZ posunující obecnou horní hranici trestu odnětí svobody na dvacet let, a § 54 odst. 1 TrZ vymezující časově určitou formu výjimečného trestu rozpětím trestu odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let). Odrazem této tendence je zpřísnění sazeb trestu odnětí svobody stanovených u skutkových podstat některých zvláště závažných zločinů ve zvláštní části (např. u vraždy podle § 140 TrZ, což zároveň umožňuje podstatně větší diferenciaci ukládaných trestů za tento zvláště závažný zločin s přihlédnutím zejména k povaze a závažnosti spáchaného činu, k osobě pachatele a možností jeho nápravy, obdobně např. v § 168 odst. 5, § 173 odst. 4, § 174 odst. 4, § 179 odst. 3 TrZ atd.). Uvedenou tendenci naplňuje i možnost mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody při nebezpečné recidivě (srov. § 59 TrZ) a při ukládání trestu pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 107 a 108 TrZ) nad obecnou horní hranici trestu odnětí svobody (§ 55 odst. 1 TrZ). Jejím projevem je též zajištění důsledné ochrany společnosti před vysoce nebezpečnými pachateli trpícími duševní poruchou prostřednictvím zabezpečovací detence (srov. § 100 TrZ), která představuje (vedle doživotního trestu odnětí svobody) nejkrajnější prostředek současného trestněprávního sankčního systému. (Srov. (Vanduchová, 2012, str. 485–486))

Při sankcionování mladistvých pachatelů [§ 2 písm. c) ZSM] se uplatní v návaznosti na trestní zákoník zvláštní výrazně mírnější právní úprava obsažená v zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, podle níž lze mladistvým ukládat za spáchání provinění výchovná, ochranná a trestní opatření (§ 9 a násl. ZSM), přičemž trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona, a pokud je už nutno uložit trestní opatření, jsou jejich sazby výrazně sníženy (srov. § 25 až 33 a § 9 odst. 2 ZSM).

Sankcionování právnických osob (§ 8 až 10 TOPO) je věnována zvláštní právní úprava obsažená v zákoně č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, podle níž lze právnickým osobám ukládat pouze tresty a ochranná opatření stanovená v tomto zákoně (§ 14 a násl. TOPO). Výčet druhů trestů v ustanovení § 15 odst. 1 TOPO je tedy taxativní a nelze jej rozšiřovat žádným způsobem (např. výkladem) ani s poukazem na jakýkoliv důvod či účel (např. na potřebu náležité ochrany společnosti). Vedle trestů, které lze uložit i pachatelům fyzickým osobám (propadnutí majetku (§ 17 TOPO), peněžitý trest (§ 18 TOPO), propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty (§ 19 TOPO) a zákaz činnosti (§ 20 TOPO), stanoví zákon specifické druhy trestů přípustné jen u právnických osob, které nelze uložit fyzickým osobám, a to zrušení právnické osoby (§ 16 TOPO), zákaz plnění veřejných zakázek, účasti v koncesním řízení nebo ve veřejné

soutěži (§ 21 TOPO), zákaz přijímání dotací a subvencí (§ 22 TOPO) a uveřejnění rozsudku (§ 23 TOPO), a také ochranné opatření v podobě zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty (§ 26 TOPO). Na druhé straně lze za splnění zákonných podmínek uložit každé trestně odpovědné právnické osobě kterýkoli druh trestu, není-li zákonem výslovně stanoveno omezení – viz např. neslučitelnost trestů podle § 15 odst. 3 TOPO, nemožnost uložit trest zrušení právnické osoby podle § 16 odst. 1 TOPO takové právnické osobě, jejíž povaha to vylučuje (např. zřízené zákonem) apod. Kterýkoli druh trestu lze zásadně uložit jen individuálně, tj. každé trestně odpovědné právnické osobě jako pachateli zvlášť, a nelze ukládat trest společně, a to ani spolupachatelům, byť by se jednalo např. o trest propadnutí společně užívané věci nebo jiné majetkové hodnoty (č. 19/2004-III. Sb. rozh. tr.). (Šámal & kol., 2012, str. 338–339)

Sankční politika jako součást trestní politiky musí v současné době reflektovat několik významných společenských změn a trendů, a to zejména také u nás probíhající výraznou politizaci kriminality, jako proces, v jehož průběhu v posledních několika desetiletích se kriminalita stala významným tématem veřejné politické diskuze a soutěže, v rámci níž dochází k opětovnému posilování trestní represe, což je reakcí na volání po pořádku v době ekonomických a společenských nejistot. Nastává tak „tichá revoluce“ v kontrole kriminality spočívající v zavádění strategií pro management rizika zločinu (situační prevence, profilování a predikce zločinu atd.), pluralizaci policejních a bezpečnostních činností směrem od státu „dolů“ k občanům a jiným subjektům (nemocnice, školy, komunitní zařízení atp.), „vně“ veřejné trestní justice procesem privatizace bezpečnosti a vězeňství a „nahoru“ k nadnárodními subjektům (Evropská unie, Rada Evropy, mezinárodní trestní justice) a globální proudy v trestních politikách související s celkovým procesem globalizace, otevírání hranic a intenzitou fluktuace osob, a to i z území mimo Evropu, zboží, kapitálu a myšlenek napříč státy a kontinenty. (Srov. (Grivna, 2014, str. 85–86)) Významně do sankční politiky v posledních letech zasahuje i Evropská unie, která svými směrnici a dalšími akty prosazuje zájem na posílení bezpečnosti ve prospěch občanů Evropské unie, a to zejména v oblastech boje s terorismem, obchodu s drogami a v poslední době i nelegální migrace, kde jsou uplatňovány invazivní zásahy do základních práv a svobod (odposlechy, shromažďování osobních údajů, biometrická identifikace apod.) zdůvodňované snahou chránit veřejnost před negativními dopady výše nastíněných sociálně patologických jevů. To se pak projevuje i v sankční politice, v rámci níž je řada států následně konfrontována s novými problémy v oblasti legislativy i výkonu justice, které jsou důsledkem takové politiky Evropské unie. Konkrétně to jsou v návaznosti na legislativní a další opatření stoupající počty osob vazebně stíhaných a posléze i odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, které jsou cizími státními příslušníky, pocházejícími nadto nikoli vzácně i ze zemí s naprosto odlišným náboženským, kulturním a sociálně-ekonomickým prostředím.

Posilování trestní represe se při přijímání trestního zákoníku projevilo také ve zvýšení trestů za méně závažnou kriminalitu (trestné činy zanedbání povinné výživy, maření výkonu úředního rozhodnutí apod.) a v závislosti na recidivě (srov. sazby u krádeže podle § 205 odst. 2 TrZ, zpronevěry podle § 206 odst. 2 TrZ, podvodu podle § 209 odst. 2 TrZ atd.), což vedlo k výraznějšímu nárůstu nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména v trvání od 6 měsíců do 3 let a dlouhodobě navýšilo počet vězňů o 2 700 osob. Přihlédne-li se k tomu, že současně působil pomalý „náběh“ nových alternativních trestů, a to především domácího vězení, u kterého to bylo způsobeno především nezajištěním původně s účinností trestního zákoníku předpokládané elektronické kontroly jeho výkonu, a trestu

zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, mělo spojení těchto skutečností zásadní negativní efekt, neboť zejména drobná majetková kriminalita a zanedbání povinné výživy tvoří v České republice dlouhodobě okolo 70 procent odhalené trestné činnosti.

Podstatný vliv na ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody mělo i určité omezení ukládání trestu obecně prospěšných prací na základě nového ustanovení § 62 odst. 2 TrZ, podle kterého soud trest obecně prospěšných prací zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací v době tří let předcházejících uložení tohoto druhu trestu přeměněn na trest odnětí svobody podle § 65 odst. 2 TrZ (viz i úprava u trestního příkazu, kde je nyní nutno ve smyslu § 314e odst. 3 TrŘ si předem vyžádat zprávu probačního úředníka). Negativně je třeba hodnotit i setrvalě nízký počet ukládaných peněžitých trestů.

To vše se projevilo nejen ve větším počtu uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody, ale i v nárůstu ukládání podmíněného trestu odnětí svobody na úkor ostatních alternativních trestů, což bylo ovlivněno i sjednocením možnosti jeho ukládání u trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta u podmíněného odsouzení a u podmíněného odsouzení s dohledem (srov. § 81 odst. 1 a § 84 TrZ).

Úpravy podmíněného propuštění, a to možnost propuštění už po třetině uloženého nebo milostí prezidenta zmírněného trestu či dokonce ještě dříve (srov. § 88 odst. 1 písm. b), odst. 2 TrZ), které také mají podstatný vliv z hlediska uplatňování trestní represe i počtu vězňů v našich věznicích, provedené jak v trestním zákoníku, tak i v pozdějších novelizacích dosud neměly předpokládaný efekt, což je způsobeno i tím, že tyto legislativní úpravy se logicky projeví až s určitým delším časovým odstupem.

Dosavadní redukce nepodmíněných trestů odnětí svobody a přesun k trestům alternativním nevedly k významnějšímu poklesu indexu vězňů. Počet vězněných osob na 100 000 obyvatel je v České republice dlouhodobě vysoký, zvláště v porovnání se západoevropskými zeměmi. V průběhu 90. let se pohyboval mezi 180 a 220 a po přechodném snížení v roce 2002 (na 159) opět narůstal. V roce 2008 již opět překročil hranici 200 a dále se zvyšoval. Počet vězněných osob klesl až v roce 2013 v důsledku rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii ze dne 1. 1. 2013, kdy došlo k propuštění zhruba jedné třetiny vězňů a snížení indexu na cca 165, (Vanduchová & Novotný, 2010) poté však začal opět podstatně růst.

Tyto obecné teze potvrdily i závěry průzkumu praxe soudů provedeného soudci trestního kolegia Nejvyššího soudu, které jeho výsledky schválilo dne 12. 2. 2014 pod sp. zn. Ts 43/2012 jako sjednocující materiál nazvaný „Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011“ (publikovaný pod č. 9/2014 Sb. rozh. tr.). Z tohoto důvodu je vhodné uvést některé jeho podstatné závěry.

## III.6. K praxi soudů

### III.6.1. Ke krátkodobým nepodmíněným trestům odnětí svobody

U krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody ve výměře do jednoho roku je třeba setrvat na praxi soudů, kdy jsou tyto tresty ukládány spíše výjimečně, zejména recidivistům, kteří se dopustili nového trestného činu krátce po výkonu předchozího nepodmíněného trestu odnětí svobody, nebo u nichž byly předchozí alternativní tresty neúčinné či nevykonatelné. Ukládání alternativního trestu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody je třeba zvláště zvažovat v těch případech, ve kterých soud uvažuje o nepodmíněném trestu odnětí svobody ve výměře do 3 měsíců, resp. do 6 měsíců.

U těch soudů, které uložily takový trest v poměrně velkém počtu případů (až okolo 20% osob) prvotrestaným osobám, je nutno tuto praxi podle Nejvyššího soudu změnit a napříště ukládat tento trest jen výjimečně, a to jen za splnění podmínek uvedených v § 55 odst. 2 TrZ. Prvotrestaným osobám by totiž měly být zásadně ukládány především alternativní tresty.

V odůvodnění výroku o trestu, kterým byl uložen krátkodobý nepodmíněný trest odnětí svobody, je potřebné, aby se soudy vždy vypořádaly výslovně i s ustanovením § 55 odst. 2 TrZ, jež je nutno v odůvodnění (pokud nešlo o zjednodušený rozsudek ve smyslu § 129 odst. 2 TrŘ) konkrétně z hlediska splnění jeho podmínek rozebrat. Tento postup vyžaduje i ustanovení § 125 odst. 1 poslední věta TrŘ, ve kterém se uvádí, že ukládá-li soud nepodmíněný trest za trestný čin uvedený v § 55 odst. 2 TrZ, vyloží, jakými úvahami byl veden při tomto rozhodnutí, a proč nebylo možno uložit trest přímo nespojený s odnětím svobody.

### III.6.2. K trestu domácího vězení

Trest domácího vězení je ukládán jen v nepatrném množství případů. Některými okresními soudy nebyl tento trest ve sledovaném období uložen vůbec, ostatními zpravidla jen ve velmi malém počtu případů (někdy jen v počtu kolem 1 až 2 ročně). Přestože Nejvyšší soud chápe potíže s jeho ukládáním i při realizaci jeho výkonu způsobené nezavedením elektronického kontrolního systému, což je třeba považovat za zásadní omezující faktor jeho ukládání, které bylo ovlivněno i častými spíše nešťastnými novelizacemi, jež jeho ukládání dále omezily, bude vhodné se zaměřit na jeho využívání v praxi soudů jako alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody u přečinů a pokusit se zvýšit četnost jeho využívání, a to ve spolupráci s Probační a mediační službou, kterou je nutno posílit personálně a materiálně tak, aby byla i v budoucnu schopna plnit náročné úkoly nejen při výkonu trestu domácího vězení, ale také u dalších alternativních sankcí a v oblasti odklonů v trestním řízení, aby došlo k dalšímu omezení ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody.

Domácí vězení je třeba ve spojení s ukládáním přiměřených omezení a přiměřených povinností podle § 60 odst. 5 TrZ náležitě diferencovat a individualizovat ve vztahu k osobě konkrétního pachatele, jeho poměrům a možnostem nápravy.

### III.6.3. K trestu obecně prospěšných prací

Vzhledem k tomu, že platná a účinná právní úprava trestu obecně prospěšných prací a všech souvisejících otázek se jeví být na podkladě provedeného průzkumu vyvážená a dostatečná, bude třeba se v praxi soudů zaměřit na její náležitě využívání. V tomto směru Nejvyšší soud především upozorňuje na nutnost ukládání tohoto trestu v celém rozpětí trestní sazby, neboť u některých soudů je tento trest ukládán převážně v horní polovině trestní sazby nebo dokonce při/na horní hranici rozpětí od 50 do 300 hodin, a to i v případech, v nichž to nevyžadují okolnosti případu, osoba a poměry pachatele nebo možnosti jeho nápravy. Proto je vhodné, aby v případech méně závažných přečinů byl tento trest vyměřován i v dolní polovině sazby uvedené v § 63 odst. 1 TrZ, zvláště když jde např. o pachatele blízkého věku mladistvých (srov. I sníženou sazbu u mladistvých podle § 26 odst. 1 ZSM – 50 až 150 hodin). Více je třeba také u tohoto trestu využívat možnosti ukládání přiměřených omezení a přiměřených povinností podle § 63 odst. 2 TrZ, aby byl i tento trest náležitě diferencován a individualizován ve vztahu k osobě konkrétního pachatele, jeho poměrům a možnostem nápravy.

Dále je nutné poukázat na potřebu více využívat novelizované ustanovení § 65 odst. 2 TrZ, podle kterého je možno přeměnit trest obecně prospěšných prací nejen v nepodmíněný trest odnětí svobody, ale i v peněžitý trest nebo trest domácího vězení. Tyto alternativy by měly mít zásadně přednost před přeměnou v nepodmíněný trest odnětí svobody.

Jako nesprávnou shledal Nejvyšší soud praxi těch soudů, které s ohledem na novelizované ustanovení § 314e odst. 3 TrŘ neukládají tento trest trestním příkazem, neboť je nezbytné vyžádat nejprve zprávu Probační a mediační služby obsahující stanovisko obviněného, a přistupují proto hned k projednání věci v hlavním líčení. Podle názoru Nejvyššího soudu je třeba zajistit ve vhodných případech vyžádání zprávy Probační a mediační služby obsahující stanovisko obviněného ihned nebo v krátké době po podání návrhu na potrestání (obžaloby) tak, aby po jeho doručení bylo možno využít trestního příkazu, což se jeví být hospodárnějším než nařízení a provedení hlavního líčení. Vyžádání zprávy Probační a mediační služby v těchto případech vede podle zkušeností těch soudů, které v tomto směru náležitě spolupracují s Probační a mediační službou, k výraznému poklesu počtu nevykonaných trestů obecně prospěšných prací, resp. počtu přeměn tohoto trestu na trest odnětí svobody.

### III.6.4. K trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce

Větší pozornost je třeba věnovat také ukládání nově zavedeného trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, který může být velmi účinným prostředkem, a to jak ve smyslu individuální a generální prevence zejména u trestných činů výtržnictví podle § 358 TrZ, ale i násilí proti orgánu veřejné moci podle § 323 TrZ, násilí proti úřední osobě podle § 325 TrZ, vyhrožování s cílem působit na úřední osobu podle § 326 TrZ, násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 352 TrZ, hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob podle § 355 TrZ, podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod podle § 356 TrZ, projevu sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka podle § 404 TrZ nebo popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia podle § 405 TrZ apod.



Jak vyplynulo z provedeného průzkumu, není zatím jeho využívání na potřebné úrovni, neboť je ukládán spíše ojediněle, a proto se bude nutné na jeho ukládání ve vhodných případech při splnění zákonných podmínek pro jeho vyměření soustředit.

### III.6.5. K peněžitému trestu

Ukládání peněžitého trestu, jako základního trestu majetkové povahy, věnuje Nejvyšší soud ve své sjednocovací činnosti stálou pozornost, přičemž se stávající praxí soudů v České republice nemůže vyslovit spokojenost. Soudy, které tento trest neukládají nebo ho ukládají jen ojediněle, by měly proto svou praxi změnit tak, aby byla v souladu s ustanovením § 39 odst. 7 TrZ, neboť jde o nejdůležitější majetkový trest, který je možno ukládat jak samostatně, tak i vedle jiného trestu ve smyslu § 53 TrZ, a to, i když trestní zákoník na některý trestný čin takový trest nestanoví (srov. I § 67 TrZ). V té souvislosti Nejvyšší soud upozornil i na ustanovení § 67 odst. 3 TrZ, podle kterého jako samostatný trest může být peněžitý trest uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba. Zejména u přečinů jde rovněž o významnou alternativu zejména k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, což vyplývá i z ustanovení § 67 odst. 2 písm. B) TrZ, které je podle provedeného průzkumu jen velmi málo využíváno, a podle něhož je možno ho uložit za přečin v každém případě (bez podmínek odst. 1 § 67 TrZ), v němž vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele nepodmíněný trest odnětí svobody současně neukládá (není zde tedy nutné, aby pachatel takovým přečinem pro sebe nebo pro jiného úmyslným trestným činem získal nebo se snažil získat majetkový prospěch).

Nejvyšší soud shledal za nutné upozornit rovněž na potřebnost využívání celého rozsahu možné výměry peněžitého trestu ve smyslu § 68 odst. 1, 2 TrZ, když podle provedeného průzkumu jsou vyšší peněžitě tresty ukládány spíše výjimečně, což se projevilo i v nevyužívání trestním zákoníkem zvýšené výměry náhradního trestu až na čtyři roky. Vyšší peněžitě tresty přicházejí v úvahu zejména u rozsáhlé hospodářské a majetkové trestné činnosti, kde lze využívat i ustanovení § 68 odst. 4 TrZ o možnosti stanovení příjmů pachatele, jeho majetku a výnosů z něj, jakož i jiných podkladů pro určení výše denní sazby, odhadem soudu.

### III.6.6. K podmíněnému odsouzení k trestu odnětí svobody

Podle provedeného průzkumu je počet podmíněných odsouzení a podmíněných odsouzení s dohledem, a to i ve vztahu k využívání dalších alternativních trestů (zejména obecně prospěšných prací, nebo peněžitého trestu) v praxi soudů stále poměrně vysoký. Jak vyplývá ze statistických údajů Ministerstva spravedlnosti, počet podmíněných odsouzení v posledních letech znovu roste zejména na úkor trestu obecně prospěšných prací a také peněžitých trestů, jichž je stále velmi málo. Je proto třeba se zaměřit na ukládání dalších alternativních trestů, a to mimo již uvedených zvláště na trest domácího vězení.

Vzhledem k tomu, že podle provedeného průzkumu praxe převážně většiny soudů v celé České republice při ukládání přiměřených omezení a přiměřených povinností (§ 82 odst. 2 a § 85 odst. 2 TrZ) a výchovných opatření u osob blízkých věku mladistvých (§ 82 odst. 3 a § 85 odst. 3 TrZ) není dobrá, neboť soudy taková omezení dostatečně neukládají, je třeba jich podstatně více využívat, neboť jde o významný institut směřující

k individualizaci a diferenciaci podmíněného odsouzení (srov. Č. II/1967, č. IV/1968 a č. 11/1984-s. 94 Sb. Rozh. Tr.). Výjimkou je jen povinnost hradit po dobu výkonu trestu běžné výživné a také uhradit dlužné výživné u podmíněného trestu za trestný čin zanedbání povinné výživy (srov. Č. 11/1984-s. 94 Sb. Rozh. Tr.) a povinnost, aby podle svých sil nahradil škodu u podmíněného odsouzení za některé majetkové trestné činy (srov. Č. IV/1968, č. 47/2007 a č. 8/2010 Sb. Rozh. Tr.). V té souvislosti Nejvyšší soud upozornil také na to, že po novele trestního zákoníku provedené zákonem č. 181/2011 Sb. lze podmíněně odsouzenému uložit i povinnost, aby podle svých sil odčinil nemajetkovou újmu, kterou trestným činem způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem. Samozřejmým předpokladem uložení správně zvolených přiměřených omezení a přiměřených povinností je ovšem úplné zjištění všech okolností týkajících se osoby pachatele, jeho poměrů a příčin jím spáchané trestné činnosti, a proto je třeba ve vhodných případech i na tyto okolnosti zaměřit dokazování v hlavním líčení.

### **III.6.7. K podmíněnému zastavení trestního stíhání a k schválení narovnání**

Jak vyplynulo z provedeného průzkumu, také agendě odklonů budou muset napříště soudy věnovat zvýšenou pozornost. Přestože si byl Nejvyšší soud vědom skutečnosti, že tyto instituty jsou v poměrně velkém počtu případů využívány již státními zástupci v přípravném řízení, je nezbytné, aby i jednotlivé soudy odpovědně zvažovaly ve vhodných případech přečinů vyřízení věci buď podmíněným zastavením trestního stíhání za splnění podmínek § 307 odst. 1, 2 TrŘ, nebo schválením narovnání podle § 309 odst. 1 TrŘ. Důležitá je zde i činnost odvolacích soudů, které navíc mají po novele provedené zákonem č. 193/2012 Sb. (s účinností od 1. 9. 2012) též možnost podle § 257 odst. 1 písm. D) TrŘ po zrušení rozsudku nalézacího soudu trestní stíhání podmíněně zastavit nebo rozhodnout o schválení narovnání, shledá-li odvolací soud okolnosti uvedené v § 307 odst. 1 nebo 2 nebo § 309 odst. 1 TrŘ (neuplatní se zde již rozhodnutí uveřejněné pod č. 16/2012 Sb. Rozh. Tr., podle něhož nebylo možné, aby odvolací soud v rámci odvolacího řízení podmíněně zastavil trestní stíhání obžalovaného).

### **III.7. K praxi státních zastupitelství**

Obecně je třeba konstatovat, že je nesporné, že na ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů a používání alternativních sankcí a způsobů řízení má vliv i přístup státních zástupců, kteří by se také měli ve své praxi ve vhodných případech zaměřit na využívání alternativních trestů a odklonů tak, aby ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody bylo, pokud možno výjimečné, a aby bylo vždy odůvodněno splněním podmínky ve smyslu § 55 odst. 2 TrZ, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život.

Na základě provedeného průzkumu by bylo vhodné, aby se státní zástupci v rámci svého návrhového oprávnění zaměřili i na ukládání nových trestů zavedených trestním zákoníkem, a to zejména na domácí vězení a také zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Tyto tresty nejsou soudy dostatečně využívány, což se podle názoru Nejvyššího soudu jeví být i důsledkem praxe státních zástupců, kteří jejich uložení nenavrhují ve všech vhodných případech v závěrečném návrhu v hlavním líčení. Při případném neuložení těchto navrhovaných trestů by měli státní zástupci za splnění zákonných podmínek pro jejich uložení podávat opravné prostředky.



K lepšímu využívání ustanovení § 39 odst. 7 TrZ by mohla také přispět zvýšená aktivita státních zástupců při navrhování uložení přiměřeného trestu majetkové povahy ve všech vhodných případech. Přitom již v přípravném řízení by měly policejní orgány, a to i k pokynu státního zástupce ve smyslu § 174 odst. 2 písm. a) TrŘ (příp. i § 157 odst. 2 TrŘ), opatřovat podklady pro ukládání trestů majetkové povahy, včetně objasňování majetkových poměrů obviněného (srov. § 39 odst. 1 TrZ), což je základním předpokladem pro uložení peněžitého trestu, ale i ostatních trestů majetkové povahy. Státní zástupci by měli rovněž již v přípravném řízení více využívat vhodných zajišťovacích institutů, zejména zajištění peněžních prostředků na účtu u banky (srov. § 79a TrŘ), zajištění peněžních prostředků na účtu u spořitelního a úvěrního družstva nebo jiných subjektů, které vedou účet pro jiného, blokaci peněžních prostředků penzijního připojištění se státním příspěvkem, blokaci čerpání finančního úvěru a blokaci finančního pronájmu (§ 79b TrŘ), zajištění zanknihovaných cenných papírů (§ 79c TrŘ), zajištění nemovitosti (§ 79d TrŘ), zajištění jiné majetkové hodnoty (§ 79e TrŘ) a zajištění náhradní hodnoty (§ 79f TrŘ), jakož i zajištění výkonu trestu propadnutí majetku podle § 347 a násl. TrŘ. Také v těchto případech by bylo podle názoru Nejvyššího soudu vhodné, aby státní zástupci k naplnění smyslu ustanovení § 39 odst. 7 TrZ více za splnění zákonných podmínek využívali i opravných prostředků, pokud jejich návrhu na uložení přiměřeného majetkového trestu nebylo vyhověno.

V neposlední řadě je třeba se v praxi státních zastupitelství zaměřit v souvislosti s vyměřováním trestů nespojených s bezprostředním odnětím svobody (zejména u podmíněného odsouzení a domácího vězení) na navrhování přiměřených omezení a přiměřených povinností (§ 82 odst. 2 a § 85 odst. 2 TrZ a § 65 odst. 5 TrZ) a výchovných opatření u osob blízkých věku mladistvých (§ 82 odst. 3 a § 85 odst. 3 TrZ a § 65 odst. 6 TrZ).

Při aplikaci institutů podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání v řízení před soudem, by měli státními zástupci za splnění zákonných podmínek vymezených v § 307 odst. 1, 2 TrŘ nebo v § 309 odst. 1 TrŘ přispívat k uplatnění těchto odklonů, které jsou významnou alternativou k potrestání obviněných v souladu s principy restorativní justice.

### **III.8. Legislativní návrhy a další související opatření**

#### **III.8.1. K trestu domácího vězení**

Poznatky z provedeného průzkumu ukázaly na nepromyšlenost a zbytečnost novelizace provedené zákonem č. 330/2011 Sb., kdy bylo vypuštěno původní znění ustanovení § 60 odst. 3 TrZ a nahrazeno povinností soudu podle § 60 odst. 4 TrZ stanovit časové období, ve kterém je odsouzený povinen se zdržovat v určeném obydlí nebo jeho části, a to v pracovních dnech, ve dnech pracovního klidu a pracovního volna. Jak bylo zjištěno provedeným průzkumem, soudy jen v minimální míře využívají možnosti individualizace uloženého trestu domácího vězení a v rozhodnutích stanoví standardní rozsah zdržování se pachatele v určeném obydlí vyplývající v podstatě z úpravy před provedenou novelizací § 60 odst. 3, 4 TrZ.

Vzhledem k tomu, že tato novelizace je kritizována i ze strany teorie, Nejvyšší soud navrhuje, aby při nejbližší novelizaci trestního zákoníku bylo do § 60 odst. 4 TrZ mimo kritérií, k nimž je třeba při stanovení výměry trestu domácího vězení přihlídnout, doplněna věta:

„Nestanoví-li soud v rozsudku jinak, trest domácího vězení spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin, nebrání-li mu v tom důležité důvody, zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění; zdravotnické zařízení je povinno na vyžádání orgánu činného v trestním řízení mu tuto skutečnost sdělit.“

Vzhledem k potížím spojeným s přeměnou trestu domácího vězení v trest odnětí svobody, když v praxi je sporné, od kterého okamžiku stanovit počátek přepočtu podle § 61 TrZ (blíže viz níže v bodě III. 2.), Nejvyšší soud rovněž navrhuje, aby při nejbližší novelizaci trestního zákoníku bylo přistoupeno ke změně stávajícího znění § 61 TrZ a opětovnému zavedení náhradního trestu odnětí svobody, který je podstatně vhodnější než poměrná přeměna podle platné a účinné úpravy:

### **§ 6 Náhradní trest odnětí svobody**

(1) Ukládá-li soud trest domácího vězení, stanoví pro případ, že pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu domácího vězení nepovede řádný život, bude se vyhýbat nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu bude porušovat podmínky výkonu trestu domácího vězení nebo jinak mařit výkon tohoto trestu, náhradní trest odnětí svobody až na jeden rok.

(2) V případě maření výkonu trestu domácího vězení soud rozhodne o výkonu celého náhradního

K účinnému ukládání a zejména výkonu trestu domácího vězení je nutné urychleně zavést elektronickou kontrolu odsouzených, jejíž neexistence je hlavním limitujícím důvodem pro častější ukládání trestu domácího vězení, přičemž u některých soudů jde o tak zásadní nedostatek, že se pro něj tyto soudy obávají tento trest uložit, a proto není tento trest některými soudy vůbec ukládán. Podle názoru Nejvyššího soudu je skutečně neomluvitelné, pokud je zavedení elektronického kontrolního systému z různých důvodů stále odkládáno, a to přesto, že s ním počítá ustanovení § 334b TrŘ. Jisto je, že doba pěti let od zavedení tohoto nového alternativního trestu, byla zcela dostatečná k tomu, aby došlo i v tomto směru k naplnění účelu zákona.

### **III.8.2. K podmíněnému zastavení trestního stíhání a ke schválení narovnání**

Legislativní úprava narovnání není z hlediska potřeb praxe vyhovující, neboť základní podmínky (řízení o přečinu, uhrazení škody, nemajetkové újmy či vydání bezdůvodného obohacení) jsou stejné jako u podmíněného zastavení trestního stíhání. Proto se jeví vhodným narovnání upravit specificky tak, aby jeho uplatnění jako odklonu bylo přínosné pro orgány činné v trestním řízení a zároveň i pro obviněného a poškozeného.

Nejvyšší soud tedy navrhuje, aby narovnání bylo upraveno tak, aby se vztahovalo na konkrétně vymezené trestné činy, a to zejména takové, které mají povahu konfliktu mezi obviněným a poškozeným, přičemž se nemusí jednat jen o přečiny, ale může jít také o méně závažné zločiny. Dále by měly být od sebe odděleny výroky o schválení narovnání a o zastavení trestního stíhání tak, aby mohla být rozšířena škála opatření, která bude

moci obviněný použit k odčinění újmy poškozeného a k zajištění obecně prospěšných účelů (nejen složení peněžní částky na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, ale i např. závazek odpracování určitého počtu hodin prací ve prospěch obcí, státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, závazek zdržet se řízení motorových vozidel spojený s odezdáním řidičského oprávnění na určitou dobu, zdržování se po určitou dobu ve svém obydlí apod.). Schválení narovnání by bylo spojeno s přerušением trestního stíhání a k zastavení trestního stíhání by došlo až po splnění podmínek, ke kterým se obviněný zavázal (např. až po náhradě škody, zaplacení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti, uplynutí doby, po níž se obviněný zavázal zdržet řízení motorových vozidel, odpracování příslušných prací apod.).

Uvedené závěry potvrzují potřebnost realistického posuzování možností trestní represe a ukládaných sankcí i potřebnost hlubokých analýz, ze kterých by mohla vycházet budoucí fundovaná a účinnější sankční politika. Problematika účinnosti jednotlivých sankcí, zejména ukládaných adekvátních trestů, a to nejen nepodmíněného trestu odnětí svobody, ale i alternativních sankcí, jakož i výchovného zacházení s pachatelem, kdy jde zejména o překonání kriminogenních deformací tkvících v osobnosti pachatele a v jeho společenských svazcích, je velmi složitá. Přitom je třeba si uvědomit, že trest (příp. ochranné opatření) je pouze jedním z prostředků kriminální pedagogiky. Zákonná formulace, podle níž je účelem trestu „vychovat pachatele k tomu, aby vedl řádný život“, která byla obsažena v trestním zákoně z roku 1961 (§ 23), velmi přeceňovala výchovné možnosti trestání. Pachatele není možno chápat pouze jako objekt výchovného zacházení, ale nutno docílit jeho výchovné součinnosti. To však není možné bez respektování pachatelovy osobnosti, jeho zvláštností, ale i jeho práv a povinností (např. v rodině či v komunitě).

Defekty pachatelovy osobnosti lze stěžejně ve většině případů, jak to ukazuje i opakovaný postih recidivujících pachatelů pro „bagatelní trestné činy“, trvale odstranit či alespoň v pozitivním smyslu slova ovlivnit pouhým represivním působením. Zcela nezbytné je rozvíjet pozitivní prvky pachatelovy osobnosti a jeho sociálně užitečné svazky, posilovat jeho pozitivní vlastnosti, zvyky, návyky, usměrňovat či alespoň podporovat jeho zájmy, záliby a vůbec všechny pozitivní aktivity apod., jak se o to snaží přístup založený na restorativní justici. Z toho vyplývá, že každému pachateli, pokud je to jen trochu možné, je třeba pro jeho resocializaci a reintegraci do společnosti vytvořit příznivé podmínky, o čemž je třeba uvažovat již při ukládání trestněprávní sankce, ale zejména při jejím výkonu a s ním souvisejícím rozhodováním, a konečně i v souvislosti s ukončováním sankčního působení. Proto je třeba jen přivítat připravovanou reformu vězeňství, která se mimo jiné zaměřuje i na zajištění plynulého přechodu odsouzených do občanského života sociálními kurátory prostřednictvím určených zařízení (domy na půli cesty či probační domy) nebo subjektů poskytujících postpenitenciární péči. Důležitá je v tomto směru spolupráce s Probační a mediační službou, sociálními kurátory, orgány sociálně-právní ochrany dětí, úřady práce, státními a nestátními organizacemi včetně církví, poskytujícími péči o odsouzené a postpenitenciární péči v návaznosti na prevenci kriminality. U ostatních odsouzených je důležitá pomoc při získání zaměstnání, ubytování i poradenství při řešení zátěžových situací a osobních problémů. Závěrem je tedy možné zdůraznit, že jen při tomto komplexním přístupu lze v České republice docílit účinnější a funkční sankční politiky.



IV.

## **Nové alternativní trestní sankce**

V novém trestním zákoníku byl systém trestních sankcí uvedený v ustanovení § 52 odst. 1 doplněn o dva zcela nové druhy alternativních trestů, kterými jsou:

- trest domácího vězení (§ 52 odst. 1 písm. b),
- trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (§ 52 odst. 1 písm. i).

#### IV.1. Trest domácího vězení

Trest domácího vězení obecně spočívá v tom, že soud stanoví pachateli povinnost zdržovat se v určeném obydlí ve stanovené době, s výjimkou případů, které zákon demonstrativně uvádí. Tento trest je používán i v jiných zemích jako alternativa k trestu odnětí svobody a bývá ukládán pachatelům méně závažné trestné činnosti. Takto je pojímán i v důvodové zprávě, podle níž by měl být ukládán osobám, které je třeba s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu, osobě pachatele i možností jeho resocializace sice bezprostředně postihnout omezením osobní svobody (nestačí jen podmíněné odsouzení), ale postačuje vzhledem k jejich osobním vlastnostem a rodinným poměrům podstatně menší intenzita zásahu vůči nim.<sup>3</sup> V praxi je možno tímto trestem daleko lépe než trestem odnětí svobody reagovat na potřeby a možnosti pachatele a umožnit mu docházet do zaměstnání nebo povolání, pečovat o děti, navštěvovat zdravotnická zařízení apod.

I podle řazení v systematice trestů mělo by jít o nejpřísnější alternativní sankci. Tento nový trest by měl mimo jiné zaplnit i „mezeru“, která vznikne díky nové úpravě trestu obecně prospěšných prací, který už nebude možné ukládat např. pachatelům opakované, zejména majetkové trestné činnosti, a u nichž soud zvažuje již uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Právě zde bude namísto zvážit alternativu – uložení trestu domácího vězení, pokud soud nerozhodne jinak.<sup>4</sup> Od aplikace tohoto trestu se očekává snížení podílu nepodmíněných trestů odnětí svobody, a tím i odstranění jeho negativních důsledků a snížení finančních nákladů spojených s jeho výkonem ve věznicích.

V novém trestním zákoníku je trest domácího vězení upraven v ustanoveních § 60 a § 61. Ustanovení § 53 odst. 1 dále upravuje neslučitelnost trestu domácího vězení s některými dalšími tresty, ustanovení § 53 odst. 2 možnost jeho uložení jako samostatného trestu, i když to zákon na některý trestný čin nestanoví a ustanovení § 105 odst. 1 písm. e) upravuje podmínky pro jeho zhlazení. Současně přijetím trestního zákoníku byl přijat zákon č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku. V části první tohoto zákona jsou obsaženy změny týkající se zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním. Do trestního řádu byla včleněna zcela nová ustanovení § 334a až § 334g upravující výkon trestu domácího vězení. Dále bylo doplněno ustanovení § 314e odst. 2 písm. b) TrŘ, podle kterého lze trestním příkazem uložit i trest domácího vězení až do jednoho roku. Ustanovení § 314e odst. 5 TrŘ<sup>5</sup> bylo doplněno o větu, že v případě

3 Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku, I. Obecná část, str. 52.

4 Ministerstvo spravedlnosti ČR. *Reforma justice – Alternativní tresty*. [online] Dostupné z <http://www.reformajustice.cz/cz/trestni-zakonik/alternativni-tresty.html>.

5 Původně se jednalo o odst. 4, nicméně zákonem č. 193/2012 Sb. došlo k jeho přečíslování na odst. 5.

uložení trestu domácího vězení vedle peněžitého trestu, nesmí souhrn náhradních trestů ukládaných v souvislosti s těmito tresty přesahovat jeden rok. Zákonem č. 390/2012 Sb. bylo však toto omezení následovně zrušeno. Na základě poznatků z praxe byl zákonem č. 193/2012 Sb. do ustanovení § 314e TrŘ včleněn nový čtvrtý odstavec, který stanoví, že trest domácího vězení může být trestním příkazem uložen pouze po předchozím si vyžádání zprávy probačního úředníka o možnostech výkonu tohoto trestu a stanoviska obviněného k jeho uložení. Trest domácího vězení je pak ukládán s přihlédnutím k těmto zprávám. Trestní řád byl dále doplněn zákonem č. 306/2009 Sb. o ustanovení § 334h, které zmocňuje Ministerstvo spravedlnosti vyhláškou stanovit podrobnosti kontroly výkonu trestu domácího vězení. Toto ustanovení bylo provedeno vyhláškou Ministerstva spravedlnosti ze dne 11. 12. 2009 č. 456/2009 Sb., o kontrole výkonu trestu domácího vězení.

Trestní opatření uvedená v zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, byla doplněna o možnost uložit mladistvému domácí vězení (§ 24 odst. 1 písm. g). Tento druh trestního opatření je mladistvým ukládán a vykonáván podle obecné úpravy obsažené v příslušných ustanoveních trestního zákona a trestního řádu. Při ukládání trestního opatření domácího vězení je však třeba přihlížet i k souvisejícím ustanovením zákona o soudnictví ve věcech mládeže, zejména k ustanovením § 3 odst. 2 a 3, § 9 odst. 1 a § 24 odst. 2 ZSM a pro zahlazení tohoto trestního opatření platí ustanovení § 35 odst. 6 ZSM. Zákonem č. 390/2012 Sb. bylo upřesněno ukládání tohoto trestního opatření tak, že je možno jej uložit jen za podmínek stanovených v trestním zákoníku a horní hranice sazby domácího vězení u mladistvého nesmí převyšovat polovinu horní hranice stanovené v trestním zákoníku (nový odst. 2 u § 26 ZSM).

Podmínky uložení domácího vězení a doba jeho trvání jsou upraveny v ustanovení § 60 odst. 1 a bez jejich splnění nelze trest domácího vězení uložit. Podle tohoto ustanovení lze trest domácího vězení až na dva roky uložit pouze za přečin, tedy za kterýkoliv nedbalostní trestný čin a za úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let (§ 14 odst. 2). V žádném případě jej nelze uložit za zločin. U mladistvých pachatelů, kde rozlišení na přečiny a zločiny neexistuje, je možno trest domácího vězení uložit za nedbalostní provinění nebo za úmyslná provinění, kde trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí do pěti let. Další zákonné podmínky pro uložení trestu domácího vězení jsou stanoveny takto:

- jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele, lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu, a to případně i vedle jiného trestu (§ 60 odst. 1 písm. a), a že
- pachatel dá písemný slib, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou potřebnou součinnost (§ 60 odst. 1 písm. b).

Při posuzování povahy a závažnosti spáchaného přečinu a stejně tak osoby a poměrů pachatele se uplatní obecné zásady, které soud hodnotí při úvahách o stanovení druhu a výměry trestu u každého pachatele (§ 39 odst. 1 a 2). Pro závěr, že postačí uložení trestu domácího vězení, svědčí dosavadní řádný život a chování pachatele, náhrada škody nebo jiné odčinění škodlivého následku, osobní, rodinné a majetkové poměry, jakož i další okolnosti vztahující se k osobě pachatele, z nichž lze důvodně očekávat, že tento uložený trest

splní svůj účel. V rámci těchto úvah se musí soud zabývat i otázkou, zda postačí uložení trestu domácího vězení, a zda není třeba vedle tohoto trestu uložit další trest. Přicházelo by v úvahu zejména uložení některého z majetkových trestů v případech, kdy pachatel spáchal přečin, kterým získal nebo se snažil získat majetkový prospěch, nebo trestu záka-  
zu činnosti, zejména u přečinů spáchaných v dopravě. V ustanovení § 53 odst. 1, větě třetí, jsou uvedeny případy neslučitelnosti některých trestů, které nelze uložit vedle sebe, mezi nimi je vyloučeno kumulovat trest domácího vězení s trestem odnětí svobody a s trestem obecně prospěšné práce. Ustanovení § 53 odst. 2 umožňuje uložení trestu domácího vězení samostatně, i když trestní zákoník na některý trestný čin takový trest nestanoví (rovněž § 60 odst. 2). Jako samostatný může být tento trest podle zákona uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba.

Další nezbytnou podmínkou je písemný slib pachatele, že se bude ve stanovené době zdržovat v obydlí na určené adrese. Bez tohoto souhlasu nelze trest domácího vězení uložit a soud bude muset zvolit jiný druh trestu. Pachatel tak má možnost se vyjádřit k rozhodným skutečnostem důležitým pro výkon tohoto trestu a současně soud má možnost tento trest řádně individualizovat. Tato podmínka byla zákonem č. 306/2009 Sb. rozšířena o povinnost pachatele poskytnout při výkonu kontroly trestu domácího vězení veškerou potřebnou součinnost (dále rozvedeno v § 7 odst. 2 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 456/2009 Sb.).

Materiály Probační a mediační služby zdůrazňují povinnost probačních úředníků spolupracovat při zkoumání podmínek pro uložení trestu domácího vězení. Uvádí se v nich, že důležitou činností probačního úředníka je realizace tzv. institutu předběžného šetření, tedy spolupráce probačního úředníka s obviněným před uložením trestu domácího vězení. Tato činnost směřuje ke zjištění důležitých okolností pro uložení tohoto trestu, tj. aktuálních bytových a sociálních poměrů obviněného a dalších okolností, které mají na případné uložení trestu domácího vězení vliv. Spolupráce probačního úředníka s pachatelem je podmíněna souhlasem obviněného a je uskutečňována v těch případech, u kterých jsou splněny zákonné podmínky pro uložení tohoto trestu a zároveň vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu.<sup>6</sup> V této fázi šetření je zdůrazněna i nutnost navázání spolupráce probačního úředníka s obětí trestného činu a posouzení možností nápravy vztahů narušených trestnou činností, včetně náhrady škody.

V ustanovení § 60 odst. 3 je stanovena podstata trestu domácího vězení. Pokud soud v rozsudku nestanoví jinak, je odsouzený povinen se zdržovat v určeném obydlí nebo jeho části v soudem stanoveném časovém období, nebrání-li tomu důležité důvody, zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotních služeb v důsledku jeho onemocnění nebo úrazu; poskytovatel zdravotních služeb je povinen na vyžádání orgánu činného v trestním řízení jim tuto skutečnost sdělit. Novelami trestního zákoníku č. 330/2011 Sb. a č. 375/2011 Sb. byl změněn trestní zákoník v ustanovení § 60 odst. 3 v tom, že oproti předchozí úpravě z něho bylo vyňato přesné časové vymezení povinnosti odsouzeného

6 Probační a mediační služba ČR. *Trest domácího vězení, Příprava k uložení trestu – předběžné šetření.*[online] Dostupné z <https://www.pmscr.cz/trest-domaciho-vezeni/>



zdržovat se ve svém obydlí nebo jeho části. Novelou byl za odstavec 3 vložen nový odstavec 4, který nově zmocňuje soud k tomu, aby sám vymezil toto časové období pro pracovní dny, dny pracovního klidu a dny pracovního volna. Při rozhodování je soud povinen přihlídnout k pracovní době odsouzeného, k času potřebnému k cestě do zaměstnání, k péči o nezletilé děti a k vyřízení nutných osobních a rodinných záležitostí. Odsouzenému může soud povolit návštěvu pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění i ve dnech pracovního klidu a volna. Formulace obou uvedených ustanovení je projevem zásady individualizace trestu.

Soud může uložit pachateli na dobu výkonu trestu domácího vězení přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v § 48 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život. Jestliže pachatel způsobil trestným činem škodu, soud mu zpravidla uloží, aby ji podle svých sil nahradil nebo odčinil nemajetkovou újmu nebo vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem<sup>7</sup>. Výčet přiměřených omezení a přiměřených povinností uvedených v ustanovení § 48 odst. 4 je pouze demonstrativní a soud podle okolností případu může uložit i jiná omezení a povinnosti. Při jejich volbě musí mít soud na zřeteli zájem na ochraně společnosti před případnou další trestnou činností pachatele. Mladistvému je možno uložit vedle domácího vězení, místo přiměřených omezení a přiměřených povinností, výchovná opatření uvedená v ustanovení § 15 odst. 2 ZSM.

Specifickou věkovou kategorií pachatelů, kterou nicméně trestní předpisy přesně nevymezují, jsou pachatelé ve věku blízkém věku mladistvých (§ 41 písm. f), § 48 odst. 5). Slovem blízký je ovšem naznačeno, že při přiznání této polehčující okolnosti nebude možné příliš překročit věk 18 let. V praxi jde nejčastěji o pachatele ve věku do 20 let, výjimečně, pokud je to odůvodněno jejich rozumovou a mravní vyspělostí, až do dovršení 21 let. Nový trestní zákoník ponechává pro jedince ve věku blízkém věku mladistvých určité modifikace pouze v oblasti trestání.

Jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může soud v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit, a to samostatně nebo vedle přiměřených omezení a přiměřených povinností uvedených v § 48 odst. 4, též některá z výchovných opatření uvedených v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, za obdobného užití podmínek stanovených pro mladistvé (§ 15 ZSM). Výchovná opatření se ukládají na dobu, kterou soud stanovil pro výkon trestu domácího vězení. Lze je však uložit i na dobu kratší, pokud to nebude vylučovat povaha a druh uloženého výchovného opatření.

V souvislosti s uložením trestu domácího vězení se nabízí pestrá škála možností, jak kombinovat u mladistvých i mladých odsouzených uvedenou sankci s různými druhy výchovných opatření. V praxi půjde nejspíše o ukládání různých výchovných omezení, jako např. v podobě zákazů návštěv určitých míst nebo kontaktů s osobami, které v minulosti přispěly ke kriminální kariéře odsouzeného. Vyloučit ovšem nelze ani uložení nejmírnějšího výchovného opatření, kterým je napomenutí s výstrahou a které v kontextu s uloženým domácím vězením může sehrát významnou roli jasně deklarace toho, že v případě dalšího selhání bude již nekompromisně následovat výkon trestu odnětí svobody. (Šámal & kol., 2009, str. 725)

<sup>7</sup> Původní odst. 4 ustanovení § 60 TrZ byl v důsledku novelizace zákonem č. 330/2011 Sb. přečíslován na odst. 5

Ustanovení § 61 trestního zákoníku o přeměně trestu domácího vězení bylo změněno zákonem č. 330/2011 Sb. Umožňuje rozhodnout o přeměně tohoto trestu nebo jeho nevykonaného zbytku, a to i během doby stanovené pro jeho výkon, v trest odnětí svobody a zároveň rozhodnout o způsobu jeho výkonu. Mladistvé odsouzené soud pro mládež zařadí do věznice pro mladistvé, popř. do zvláštního oddělení pro mladistvé (§ 31 odst. 4 ZSM). Vzájemný přepočítání obou trestů zákon stanoví tak, že každý i jen započatý jeden den nevykonaného trestu domácího vězení se počítá za jeden den odnětí svobody. Podle dřívější úpravy bylo možno uložit náhradní trest odnětí svobody na dobu nejvýše jednoho roku. Důvodem přeměny může být skutečnost, že odsouzený se vyhýbá nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestu domácího vězení, jinak maří výkon tohoto trestu nebo zaviněně nevykonává ve stanovené době uložený trest. Při hodnocení chování odsouzeného soud hodnotí celé chování v jeho komplexu.

Podle § 105 odst. 1 písm. e) soud zahradí odsouzení k trestu domácího vězení, pokud odsouzený po dobu nejméně jednoho roku po výkonu trestu, jeho prominutí nebo promlčení jeho výkonu vedl řádný život. Na mladistvého, kterému bylo uloženo trestní opatření domácího vězení, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo toto trestní opatření vykonáno nebo bylo od výkonu trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno (§ 35 odst. 6 ZSM).

V první části zákona č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku jsou upraveny změny trestního řádu č. 141/1961 Sb. V hlavě dvacáté první, třetí části trestního řádu, byl za oddíl druhý vložen nový oddíl třetí, který byl označen jako „Výkon trestu domácího vězení“. V ustanoveních § 334a až 334h TrŘ jsou upraveny postupy při nařízení, kontrole, změnách a další podrobnosti výkonu trestu domácího vězení z procesního hlediska.

Nařízení výkonu trestu domácího vězení je podrobně upraveno v ustanovení § 334a TrŘ. Podle tohoto ustanovení předseda Senátu soudu prvního stupně zašle vykonatelné rozhodnutí o nařízení trestu domácího vězení odsouzenému a určí v něm počátek výkonu trestu a místo tohoto výkonu. Při stanovení počátku výkonu trestu je povinen umožnit odsouzenému, aby si obstaral své záležitosti. Místo výkonu trestu stanoví předseda Senátu v obydlí odsouzeného v místě jeho trvalého pobytu nebo v místě, kde se zdržuje, a to s přihlédnutím k jeho osobním a rodinným poměrům, k místu výkonu zaměstnání a k možnostem dopravy do zaměstnání. Zákonem č. 330/2011 Sb. byla do tohoto ustanovení doplněna povinnost zaslat nařízení výkonu trestu domácího vězení též středisku Probační a mediační služby.

Trest domácího vězení může splnit zákonem sledovaný účel pouze v případě, že je zabezpečena důsledná kontrola, zda osoby, jimž byl tento trest uložen, plní všechny uložené povinnosti. Podle § 334b TrŘ je kontrolou výkonu domácího vězení pověřena Probační a mediační služba, která ji zajišťuje ve spolupráci s provozovatelem elektronického kontrolního systému, který umožňuje detekci pohybu odsouzeného nebo namátkovou kontrolu prováděnou probačním úředníkem; za tímto účelem je odsouzený povinen probačnímu úředníkovi umožnit vstup do místa výkonu trestu. Podle důvodové zprávy k vládnímu návrhu tzv. doprovodného zákona<sup>8</sup> návrh původně vycházel z předpokladu, že kontrolu

<sup>8</sup> zákon č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku

výkonu trestu domácího vězení technickými prostředky bude zajišťovat Policie ČR. K zásadní připomínce Ministerstva vnitra, které se svěřením této nové kompetence policii nesouhlasilo s poukazem na to, že jde o tzv. nepolicejní činnost a již bylo vyhověno, byla zvolena náhradní varianta, že kontrolní činnost pomocí elektronického kontrolního systému bude provádět speciální agentura působící v soukromém sektoru, společně s probačními úředníky.

Problematickým se jeví vstup do obydli mladistvého s uloženým domácím vězením, pokud by s ním například nesouhlasili jeho rodiče, resp. zákonní zástupci, čímž by bez jeho zavinění byl zmařen účel, pro který bylo předmětné trestní opatření uloženo. Je zde třeba dbát na to, aby probační úředník ještě ve stadiu před meritorním rozhodnutím trestní věci mladistvého shromáždil dostatek spolehlivých a průkazných podkladů pro to, aby mohl soud pro mládež uložit takové trestní opatření, jehož realizace nebude již v samotném jeho počátku ohrožena, popř. vůbec nemožná. (Kratochvíl & kol., 2009, str. 641)

Pokud odsouzený nedodrží podmínky domácího vězení a uložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, je v ustanovení § 334c TrŘ stanovena povinnost provozovatele elektronického kontrolního systému nebo probačního úředníka vykonávajícího kontrolu bezodkladně tuto skutečnost sdělit soudu, který výkon trestu nařídil. Odklad a přerušování výkonu trestu domácího vězení je upraveno v ustanovení § 334d TrŘ. Takto rozhodnout může předseda Senátu z důležitých důvodů, a pokud tyto důvody pominou, rozhodne o odvolání odkladu nebo přerušování výkonu trestu domácího vězení. Doba, po kterou byl výkon trestu odložen nebo přerušován, se nezapočítává do doby výkonu trestu. Z důležitých důvodů může též předseda Senátu rozhodnout o změně místa výkonu trestu domácího vězení, doby, kdy se zde má odsouzený zdržovat, a o změně přiměřených omezení a povinností stanovených odsouzenému. Návrh na změnu může podat odsouzený, státní zástupce nebo probační úředník a může být rozhodnuto i bez takového návrhu. Nesmí však v neprospěch odsouzeného změnit počet hodin v týdnu, po které se má odsouzený zdržovat v obydlí, a rozsah přiměřených omezení a povinností. O změnách je povinen předseda Senátu rozhodnout bezodkladně a proti tomuto rozhodnutí, tak jako proti rozhodnutí o odkladu a přerušování výkonu trestu domácího vězení, je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek (§ 334e TrŘ).

V ustanoveních § 334f TrŘ je upraveno upuštění od výkonu trestu domácího vězení v případech vydání odsouzeného do ciziny (odst. 1) a vyhoštění (odst. 2). Upuštění od výkonu trestu domácího vězení nebo jeho zbytku lze též v případech, kdy soud zjistí, že odsouzený onemocněl nevyлéčitelnou životu nebezpečnou nemocí nebo nevyлéčitelnou nemocí duševní. V tomto případě je proti rozhodnutí přípustná stížnost, jež má odkladný účinek (odst. 4 a 5).

V případě, že odsouzený, kterému byl uložen trest domácího vězení, výkon tohoto trestu zmaří, postupuje předseda Senátu podle ustanovení § 334g TrŘ tak, že ve veřejném zasedání rozhodne o nařizení výkonu náhradního trestu odnětí svobody. Takto rozhodne na návrh probačního úředníka nebo i bez takového návrhu. Proti rozhodnutí o nařizení výkonu náhradního trestu odnětí svobody je přípustná stížnost, která má odkladný účinek. Podkladem pro závěr, že došlo ke zmaření trestu domácího vězení, jsou zprávy probačního úředníka o průběhu tohoto trestu.

Zákonem č. 306/2009 Sb. bylo do trestního řádu doplněno ustanovení § 334h, které zmocňuje Ministerstvo spravedlnosti vyhláškou stanovit podrobnosti kontroly výkonu trestu domácího vězení. Toto ustanovení bylo provedeno vyhláškou Ministerstva spravedlnosti ze dne 11. 12. 2009 č. 456/2009 Sb., o kontrole výkonu trestu domácího vězení. V ustanovení § 1 zmíněné vyhlášky je podrobně rozvedeno, v čem spočívá kontrola výkonu trestu domácího vězení. Jde o provádění namátkových kontrol probačními úředníky, užití elektronického kontrolního systému, vedení dokumentace o všech kontrolních úkonech, vyhodnocení plnění přiměřených omezení a přiměřených povinností, kontrolu náhrady škody způsobené trestnou činností, plnění výchovných opatření, prověřování důvodů porušení výkonu trestu a informační povinnost vůči soudu, který trest domácího vězení uložil. V dalších ustanoveních jsou rozvedeny povinnosti probačních úředníků a provozovatele elektronického kontrolního systému při plnění kontrolních povinností a součinnost odsouzeného s oběma kontrolními orgány.

V souvislosti se zavedením trestu domácího vězení byla vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 457/2009 Sb. změněna vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění vyhlášky č. 315/2007 Sb. Ustanovení této vyhlášky upravují součinnost soudů s Probační a mediační službou. Soudu stanoví povinnost doručovat Probační a mediační službě všechna rozhodnutí týkající se trestu domácího vězení a má právo od ní požadovat, aby poskytla potřebné informace o podstatě a výkonu trestu domácího vězení odsouzenému a osobám s ním žijícím.

Vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 458/2009 Sb. byla stanovena denní sazba nákladů výkonu trestu domácího vězení a způsob jejich úhrady. Denní sazby nákladů činí 50 Kč za každý kalendářní den, ve kterém odsouzený alespoň zčásti vykonával trest domácího vězení a po výzvě soudu k zaplacení je povinen ji uhradit do 30 dnů ode dne doručení výzvy.

## **IV.2. Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce**

Dalším ze dvou nových druhů trestů obsažených v trestním zákoníku je **zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce**. V systematicce trestů je uveden v ustanovení § 52 odst. 1 písm. i) a řadí se mezi tzv. alternativní tresty. Jde o trest, který omezuje svobodu pohybu pachatele, který je však nutný zejména pro udržení veřejného pořádku, ochranu života a zdraví občanů a jiných hodnot na vymezených územích. Tento trest původně nebyl zařazen do vládního návrhu trestního zákoníku a byl do něj doplněn teprve na základě poslancecké iniciativy v průběhu projednávání v Poslanecké sněmovně. Šlo o reakci na agresivní jednání fotbalových fanoušků na prvoligových stadionech a na jiných kulturních a společenských akcích.

Trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je upraven v ustanoveních § 76 a § 77, možnost jeho samostatného uložení i v § 53 odst. 2, podmíněně upuštění od výkonu zbytku trestu v § 90 a § 91 a podmínky pro zahlazení odsouzení v § 105 odst. 1 písm. e). Zákonem č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku, byla v důsledku tohoto nového trestu včleněna do trestního řádu nová ustanovení § 350i a § 350j, upravující výkon trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

Podstata tohoto trestu je vyjádřena v ustanovení § 76 odst. 3 a spočívá v tom, že se odsouzenému po dobu výkonu tohoto trestu zakazuje účast na stanovených sportovních, kulturních a jiných společenských akcích. Tento trest může soud uložit až na dobu deseti let pachateli kteréhokoliv úmyslného trestného činu (zločinu nebo přečinu), který byl spáchán v souvislosti s návštěvou takové akce (§ 76 odst. 1). Jako samostatný trest může být trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce uložen, pokud vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba (§ 76 odst. 2, § 53 odst. 2). Jako samostatný trest tedy může být uložen pachateli úmyslného trestného činu, jehož horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje 5 let (rozhoduje trestní sazba bez ohledu na její zvýšení nebo snížení), pokud jsou splněny další uvedené zákonné podmínky. Za nedbalostní trestný čin tento trest nelze uložit.

Pojem společenská akce pokrývá nejen akce sportovní a kulturní, které výslovně zmiňuje trestní zákoník, ale i akce jiného druhu, při nichž dochází k uspokojování společenských potřeb, k sociální interakci, například diskotéky, plesy, lidové zábavy, oslavy významných výročí, manifestace, ceremoniály apod. Souvislost musí být přímá, bezprostřední anebo užší. Trestný čin však nemusí být spáchán jen na místě a v době, kde se společenská akce koná, ale souvislost zde bude zachována, pokud se úmyslný trestný čin vztahuje ke konkrétní návštěvě společenské akce, např. výtržnické chování při shromažďování se fanoušků nebo jiných diváků, během cesty na společenskou akci (i ze vzdálenějšího místa, např. vlakem nebo autobusem) nebo po jejím skončení. Nelze zakázat vstup na všechny společenské akce. Z hlediska souvislosti se spáchaným trestným činem je nutné přesně vymezit, o jaký zákaz vstupu se jedná. Společenské akce, na které soud pachateli zakazuje vstoupit, musí být v rozsudku určeny přesně a jednoznačně tak, aby nevznikaly pochybnosti při výkonu trestu a aby byl výkon trestu kontrolovatelný. (Šámal & kol., 2009, str. 848–849)

V ustanovení § 77 je upraven výkon trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Odsouzený je povinen při výkonu tohoto trestu spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu stanoví zejména postupovat podle stanoveného probačního plánu, vykonávat stanovené programy sociálního výcviku a převýchovy, programy psychologického poradenství a považuje-li to probační úředník za potřebné, dostávat se podle jeho pokynů v období bezprostředně souvisejícím s konáním zakázané akce k určenému útvaru Policie České republiky.

Do doby výkonu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce se nezapočítává doba výkonu trestu odnětí svobody (§ 77 odst. 2). Je přitom nerozhodné, zda trest odnětí svobody byl uložen stejným rozsudkem jako zákaz vstupu nebo byl uložen jiným rozsudkem. Do doby výkonu trestu se však započítává i doba, po kterou odsouzený trest nerespektoval, což může mít jiné důsledky (může být posouzeno jako trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a vykazání podle § 337 odst. 1 písm. d) TrŘ.

Podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je upraveno v ustanovení § 90, společně s podmíněným upuštěním od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti a zákazu pobytu. Podle tohoto ustanovení soud může podmíněně upustit od výkonu zbytku trestu, pokud odsouzený vykonal polovinu trestu a v době výkonu trestu způsobem svého života prokázal, že dalšího výkonu tohoto trestu není třeba, anebo jestliže soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného.

Zkušební doba při podmíněném upuštění je v ustanovení § 90 odst. 2 stanovena až na pět let (dolní hranice není uvedena). Ustanovením o podmíněném upuštění od výkonu zbytku trestu je odsouzený motivován k řádnému plnění uloženého trestu i povinností, které mu byly stanoveny dohlížejícím probačním úředníkem. Lhůta k zahlazení trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je stanovena na jeden rok (§ 105 odst. 1 písm. e). Bylo-li odsouzení zahlazeno, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen (§ 106) a ve výpisu z evidence Rejstříku trestů se zahlazené odsouzení již neuvádí.

Jak již bylo zmíněno, je procesní úprava výkonu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce obsažena v ustanoveních § 350i a § 350j TrŘ.

Po právní moci rozhodnutí o uložení trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce předseda Senátu zašle jeho opis středisku Probační a mediační služby v obvodu okresního soudu, ve kterém odsouzený bydlí, a nemá-li stále bydliště, v jehož obvodu se zdržuje nebo pracuje, a zároveň pověří opatřením příslušného probačního úředníka kontrolou nad výkonem tohoto trestu. Probační úředník vyzve odsouzeného, aby se dostavil v jím stanoveném termínu na příslušné středisko Probační a mediační služby za účelem projednání podmínek výkonu trestu a ve výzvě jej současně upozorní i na následky nesplnění těchto povinností bez důležitého důvodu. Na setkání probační úředník projedná s odsouzeným podmínky výkonu trestu a vypracuje probační plán. Konkrétní obsah probačního plánu vychází z pravomocného soudního rozhodnutí a dále je v něm přihlédnuto k individuálním okolnostem případu a konkrétní situaci pachatele. Považuje-li probační úředník za potřebné stanovit odsouzenému povinnost dostavovat se podle jeho pokynů v období konání zakázaných akcí k určenému útvaru Policie České republiky, stanoví pro tento postup konkrétní podmínky po dohodě s Policií České republiky. Při stanovení a kontrole podmínek výkonu tohoto trestu postupuje probační úředník v součinnosti s příslušným úvarem Policie České republiky, k němuž se má odsouzený dostavovat (§ 350i TrŘ).

Na řízení o podmíněném upuštění od výkonu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, jakož i na řízení o nařízení zbytku tohoto trestu, se obdobně užijí ustanovení § 331 až 333 TrŘ, na které odkazuje ustanovení § 350j TrŘ.

Trestní opatření v zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, byla doplněna o možnost uložit mladistvému trestní opatření zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (§ 24 odst. 1 doplněn o písm. h). Tento druh trestního opatření je blíže upraven v ustanovení § 26 odst. 3 a jeho zahlazení v ustanovení § 35 odst. 6 uvedeného zákona. Při ukládání tohoto trestního opatření je třeba opět přihlížet i k souvisejícím ustanovením zákona o soudnictví ve věcech mládeže, zejména ustanovením § 3 odst. 2 a 3, § 9 odst. 1 a § 24 odst. 2 ZSM.

Podle § 26 odst. 3 ZSM může soud pro mládež trestní opatření zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce uložit mladistvému maximálně na dobu pěti let, tedy na polovinu doby, na kterou lze tento trest uložit dospělému pachateli. Dále může mladistvému vedle tohoto trestního opatření uložit i vhodná výchovná opatření. Na mladistvého, kterému bylo uloženo trestní opatření zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo takové trestní opatření vykonáno nebo bylo od výkonu trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno (§ 35 odst. 6 ZSM). Jinak platí úprava zakotvená pro odpovídající druh trestu v trestním zákoníku.



Na rozdíl od obsahově blízkého výchovného omezení zákazu navštěvovat určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostředí (§ 19 odst. 1 písm. a) ZSM) představuje trestní opatření zákazu vstupu na společenské akce nepochybně již přísnější sociální reakci, neboť je zařazeno mezi trestní sankce. To se projevuje i v tom, že předmětné trestní opatření smí u mladistvého trvat až zmíněných pět let, zatímco uvedené výchovné opatření může být uloženo maximálně na dobu tří let. (Kratochvíl & kol., 2009, str. 642–643) U trestního opatření je mladistvý navíc povinen spolupracovat s probačním úředníkem, dodržovat stanovený probační plán, podle pokynů probačního úředníka dostavovat se k určenému útvaru Policie České republiky. Toto trestní opatření nelze v průběhu výkonu měnit.

### IV.3. Změny u stávajících zásadních alternativních trestních sankcí

**Trest obecně prospěšných prací** zůstává i po provedených změnách významnou alternativou k trestu odnětí svobody. Nově může soud trest obecně prospěšných prací uložit pouze pachateli trestného činu, který je přečinem ve smyslu § 14 odst. 2, jímž se rozumí všechny nedbalostní trestné činy a úmyslné trestní činy s horní hranicí trestní sazby do 5 let. Jako samostatný může být tento trest uložen, jestliže vzhledem k povaze spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba (§ 62 odst. 1).

Na základě zkušeností z praxe<sup>9</sup> byl do § 62 zařazen odstavec 2, podle něhož v takových případech soud trest obecně prospěšných prací zpravidla neuloží. Tato formulace přitom nevylučuje, aby v případech, ve kterých je to odůvodněno změnou postoje pachatele, byl znovu trest obecně prospěšných prací uložen. Možnost výkonu obecně prospěšných prací se rozšiřuje tím, že bylo vypuštěno slovo „obdobných“, čímž byla otevřena možnost výkonu i kvalifikovaných prací a nejen pouze prací obdobných pracím úklidovým a údržbářským, což má význam zejména u činností ve prospěch jiných institucí než obcí, např. institucí zabývajících se vzděláním, kulturou, školstvím, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností.<sup>10</sup>

Nově došlo v trestním zákoníku ke snížení výměry trestu obecně prospěšných prací, který lze uložit v rozsahu od 50 do 300 hodin (podle dřívějšího trestního zákona od 50 do 400 hodin). Nová právní úprava nově umožňuje pachateli ve věku blízkém věku mladistvých, v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit, a to samostatně nebo vedle přiměřených omezení a přiměřených povinností uvedených v § 48 odst. 4, též některá z výchovných opatření uvedených v ZSM za obdobného užití podmínek stanovených pro mladistvé (§ 63 odst. 3).

Soud na základě ustanovení § 64 přihlíží při ukládání trestu obecně prospěšných prací též ke stanovisku pachatele, k jeho zdravotnímu stavu a k možnostem jeho uložení. Trest neuloží, pokud je pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce. Jde o změněné ustanovení § 45a odst. 2 z dřívější právní úpravy.

9 Někdy byl ukládán trest obecně prospěšných prací opakovaně bez ohledu na to, že odsouzený v předchozích případech tento trest mařil nebo ho řádně nevykonával.

10 Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku, I. Obecná část, str. 53.

Více změnami prošlo ustanovení § 65, které upravuje výkon trestu obecně prospěšných prací. Zpřísněna byla úprava postihu odsouzených, kteří obecně prospěšné práce nevykonávají řádně nebo nevedou řádný život tak, že i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu se přemění na jeden den odnětí svobody (§ 65 odst. 2). Na druhé straně byla nově zavedena možnost výjimečně ponechat trest v platnosti vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného prodloužit dobu výkonu tohoto trestu až o 6 měsíců, i když odsouzený zavinil příčinu k přeměně trestu, a zároveň stanovit nad odsouzeným dohled na dobu výkonu trestu nebo jeho zbytku nebo stanovit na tuto dobu neuložená přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v § 48 odst. 4 a u odsouzeného ve věku blízkém věku mladistvých stanovit na tuto dobu některé z výchovných opatření podle uvedených v ZSM za obdobného užití podmínek stanovených pro mladistvé (§ 65 odst. 3).

Novela trestního zákoníku č. 330/2011 Sb. provedla další změny v ustanovení § 65. V odst. 1 zavedla možnost vykonat trest obecně prospěšných prací do dvou let od nařízení jeho výkonu (dříve to bylo do jednoho roku) a dále umožnila přeměnu nevykonaného trestu obecně prospěšných prací nebo jeho zbytku, vedle trestu odnětí svobody, též v trest domácího vězení v odst. 2 písm. a), přitom každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítá za jeden den domácího vězení. Další novelou č. 390/2012 Sb. byla v ustanovení § 65 odst. 2 písm. a) zrušena část omezující přeměnu trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody. Před zrušením nesměl být stanovený náhradní trest odnětí svobody přísnější než trest, který by pachateli hrozil v případě přeměny trestu obecně prospěšných prací. Dále do odst. 2 tohoto ustanovení bylo vloženo písm. b), které umožňuje přeměnit trest obecně prospěšných prací v peněžitý trest a pokud by ve stanovené lhůtě nebyl tento trest vykonán, stanovit náhradní trest odnětí svobody, který nesmí být přísnější než trest, který by pachateli hrozil v případě přeměny trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody.

Zákonem č. 41/2009 Sb., kterým byl v souvislosti s novým trestním zákoníkem novelizován mimo jiné i trestní řád, došlo k určitým změnám, i pokud jde o procesní pravidla výkonu trestu obecně prospěšných prací. Smyslem bylo zefektivnit tento výkon, a to zejména upřesněním postupu při nařizování výkonu trestu obecně prospěšných prací, při nástupu odsouzeného k vlastnímu výkonu, při změně druhu a místa vykonávaných prací, dále zavedením důslednější kontroly výkonu tohoto trestu a širším využitím úředníků Probační a mediační služby ke kontrole i k součinnosti při nařizování i vlastním výkonu trestu obecně prospěšných prací. K významnějším změnám došlo v ustanoveních § 336 až 338 a § 340b TrŘ. Ustanovení § 340b TrŘ pak bylo změněno novelou provedenou zákonem č. 330/2011 Sb. v souvislosti se zavedením možnosti přeměnit trest obecně prospěšných prací nebo jeho nevykonaný zbytek též v trest domácího vězení (§ 65 odst. 2 písm. a) TrZ). (Šámal & kol., 2012, str. 859)

Zákonem č. 41/2009 Sb. došlo také k upřesnění pravidel při ukládání trestu obecně prospěšných prací trestním příkazem. Do ustanovení § 314e TrŘ byl vložen nový odst. 3, podle kterého může být trest obecně prospěšných prací uložen pouze po předchozím vyžádání si zprávy probačního úředníka obsahující zjištění o možnostech výkonu tohoto trestu a o zdravotní způsobilosti obviněného, včetně stanoviska obviněného k uložení tohoto druhu trestu. Trest obecně prospěšných prací je pak ukládán s přihlédnutím k této zprávě.

K podstatnějším změnám oproti dřívější právní úpravě došlo v novém trestním zákoníku u **peněžitého trestu**. Peněžitý trest může soud uložit pachateli, který se úmyslným



trestným činem snažil získat majetkový prospěch pro sebe nebo pro někoho jiného (§ 67 odst. 1). Bez těchto podmínek jej lze uložit v případech, kdy tento trest je ve zvláštní části trestního zákoníku výslovně uveden v příslušné skutkové podstatě, nebo pokud odsuzuje pachatele za přečin a nepodmíněný trest odnětí svobody současně neukládá (§ 67 odst. 2).

Nejvýznamnější změnou ve srovnání s dřívější právní úpravou (§ 53 odst. 1 tr. zák.) je nový postup při výměře peněžitého trestu, který se podle § 68 odst. 1 ukládá v denních sazbách a činí nejméně 20 a nejvíce 730 celých denních sazeb. Denní sazba pak činí nejméně 100 Kč a nejvíce 50 000 Kč. Tím došlo de facto oproti předchozí právní úpravě k poměrně výraznému zvýšení horní hranice peněžitého trestu, neboť celková výše může nyní činit až 36 500 000 Kč. Počet denních sazeb určí soud s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu. Výši jedné denní sazby peněžitého trestu stanoví soud se zřetelem k osobním a majetkovým poměrům pachatele. Vychází přitom z příjmů pachatele, jeho majetku a výnosů z něj, které pachatel má nebo by mohl mít průměrně za jeden den. Soud je může určit i odhadem (§ 68 odst. 3 a 4). Soud v rozhodnutí uvede počet a výši denních sazeb a může stanovit zaplacení peněžitého trestu v přiměřených měsíčních splátkách. Peněžitý trest soud neuloží, je-li zřejmé, že by byl nedobytný. Zaplacené částky připadají státu (§ 68 odst. 5 až 8).

Náhradní trest odnětí svobody za trest peněžitý je upraven v ustanovení § 69 odst. 1. Stanoví se ve výši až na 4 roky pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl peněžitý trest vykonán. Náhradní trest však ani spolu s uloženým trestem odnětí svobody nesmí přesahovat horní hranici trestní sazby. Zákonem č. 390/2012 Sb. byly v § 69 provedeny další změny. Byly do něj vloženy dva nové odstavce označené jako 2 a 3. V odstavci 2 bylo stanoveno, že nevykonaný peněžitý trest může soud přeměnit za podmínek § 60 odst. 1 v trest domácího vězení (písm. a), nebo v trest obecně prospěšných prací (písm. b). Podle odst. 3 soud, který přeměnil peněžitý trest v trest domácího vězení nebo v trest obecně prospěšných prací, může tento trest následně přeměnit v náhradní trest odnětí svobody uložený podle odst. 1, pokud pachatel nevede řádný život, vyhýbá se nástupu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky jeho výkonu, jinak maří jeho výkon nebo zaviněně tento trest nevykoná. Podle odst. 4 se na pachatele, kterému byl uložen peněžitý trest za přečin spáchaný z nedbalosti, hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile trest vykoná nebo bylo od jeho výkonu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno (§ 69 odst. 2). U úmyslného trestného činu je pro zahlázení odsouzení stanovena lhůta jednoho roku (§ 105 odst. 1 písm. c).

Procesní postup při výkonu peněžitého trestu je upraven v ustanoveních § 341 až 344 TrŘ. Zákonem č. 41/2009 Sb. bylo zrušeno ustanovení § 343 TrŘ nahrazeno ustanovením novým, které upravuje důvody, pro které předseda Senátu nařídí vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu. V ustanovení § 344 byl vytvořen nový odst. 2, podle něhož o přeměně peněžitého trestu v trest domácího vězení nebo v trest obecně prospěšných prací rozhodne předseda Senátu ve veřejném zasedání. Dřívější odst. 2 byl změněn na odst. 3 a byla jím doplněna další podmínka pro nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody, kterou je reálné nebezpečí, že by výkon peněžitého trestu mohl být zmařen.

Nelze též nezmínit doplnění trestního řádu o ustanovení § 244a a § 244b zákonem č. 86/2015 Sb. Tento zákon přinesl mimo jiné možnost zajistit majetek obviněného pro účely výkonu peněžitého trestu již v průběhu trestního řízení. Možnost zajištění výkonu peněžitého trestu by měla zlepšit vymahatelnost tohoto trestu, jakož i zefektivnit jeho

výkon.<sup>11</sup> Dle nově včleněného ustanovení § 343 odst. 2 je v případě, že bylo nařízeno vymáhání peněžitého trestu, jehož výkon je zajištěn na majetku odsouzeného, na jeho úhradu přednostně užit zajištěný majetek.

Nový trestní zákoník a stejně tak i novelizovaný zákon o soudnictví ve věcech mládeže již opustily tradiční pojetí peněžitého trestu vycházející z pevně předem stanovených částek. Ukládat tuto sankci, a to jak u mladistvých, tak nově i u dospělých lze výhradně jen jako peněžité opatření, resp. peněžítý trest ve formě denní sazby (§ 27 odst. 2 ZSM, § 68 odst. 1) a peněžité opatření s podmíněným odkladem jeho výkonu (§ 28 až § 30 ZSM). Naposledy uvedená varianta u dospělých v úvahu nepřichází. (Kratochvíl & kol., 2009, str. 630)

Podle změněného ustanovení § 27 odst. 1 až 4 ZSM se peněžité opatření mladistvým ukládá za podmínek stanovených v trestním zákoníku, je-li mladistvý výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry jeho uložení umožňují. Vedle peněžitého opatření je možno mladistvému uložit i vhodná výchovná opatření. Počet denních sazeb je možno uložit v rozmezí od 10 do 365 a denní sazby činí nejméně 100 Kč a nejvíce 5 000 Kč. Náhradní trestní opatření odnětí svobody stanoví soud pro mládež až na jeden rok. Náhradní trestní opatření nesmí spolu s uloženým trestním opatřením odnětí svobody přesahovat horní hranici trestní sazby snížené podle § 31 odst. 1 ZSM.

V ustanovení § 27 odst. 5 ZSM zakotvuje pro mladistvé možnost nahradit zaplacení peněžitého opatření nebo jeho nevykonaného zbytku vykonáním obecně prospěšné činnosti v rámci probačního programu podle § 17 odst. 1, 2 ZSM pro tento účel zřízeného, nebo společensky prospěšnou činností v rámci výchovné povinnosti podle § 18 odst. 1 písm. c) ZSM. Tímto postupem byly vytvořeny zákonné podmínky pro odvrácení výkonu náhradního trestního opatření odnětí svobody za neuhrazené peněžité opatření. Ustanovení § 28 ZSM upravující peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, § 29 ZSM o stanovení zkušební doby při podmíněném odložení peněžitého opatření a ustanovení § 30 ZSM o osvědčení nebyla novou právní úpravou dotčena.

11 Blíže viz důvodová zpráva k zákonu č. 86/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

v.

## **Smysl a struktura alternativních sankcí a odklonů v kontextu evropských sankčních politik**

## V.1. Úvod

Jedním z ústředních témat racionální trestní politiky motivované kromě jiného i kriminologickými poznatky, je docílit stavu, kdy uplatňované trestní sankce, postupy a opatření budou objektivními analýzami potvrzeny jako efektivní, tzn. snižující rizika recidivy trestné činnosti. Toto trestněpolitické motto známé již od doby Beccariových reforem, se v současné neklidné době razantních sociálněpolitických a ekonomických změn, transformuje a mění v závislosti na tom, kdo je hlavním aktérem a garantem prosazované sankční politiky. Na evropském kontinentu je to především tradiční institucionální nositel a iniciátor sankčně-politických reforem – Rada Evropy. Její aktivity jsou v posledním desetiletí nicméně stále intenzivněji doprovázeny paralelními kroky a rozhodnutími přijímanými Evropskou unií, která svůj politický vliv prosazuje stále viditelněji i na úseku trestní politiky.

Rovněž aktivity kriminologického výzkumu, které oblast trestních sankcí odedávna definují jako svou prioritu, prošly od konce minulého století turbulentním vývojem, kdy na straně jedné deklarovaly zklamání z nedostatečně efektivních sankčních reforem (nothing works), na straně druhé nastínily opatrné scénáře možných úspěšných reformních postupů (something works). Co z toho vyplývá pro trestní politiku a kriminologický výzkum v České republice? Jednoznačná odpověď sice neexistuje, na základě provedených analýz však přesto k některým relevantním závěrům a doporučením lze dojít. Jako cenné se ukázaly především komparativní kriminologické studie o práci probačních služeb a komunitních sankcích a opatřeních. (Aebi, 2013); (Dünkel, str. 183–204); (Flore, 2008, str. 191–201); (Heiskanen, Aebi, van der Brugge, & Jehle, 2014)

## V.2. Strategické cíle evropských institucí v oblasti sankčních politik

Sofistikovaná sankční politika prosazovaná na evropské úrovni by měla vycházet z poznatků získaných kriminologickými výzkumy a analýzami, byť samozřejmě musí reflektovat i aktuální trestněpolitickou situaci, včetně souvisejících rizik, které více či méně ohrožují bezpečnost obyvatel Evropy a jejího budoucího směřování. Dosavadní výzkumy v této oblasti upozorňují na nebezpečí přílišného zjednodušování a nevhodné generalizace dílčích poznatků, které spíše než doporučení jak postupovat, poukazují na limity jejich prostřednictvím získaných informací. Signifikance a validita nadnárodních komparativních výzkumů ohledně optimálních rozhodovacích procesů a postupů ve věci přijímání a uplatňování konkrétních sankčních opatření je obvykle přeceňována a v praxi se ukazuje jako relativně nedostatečná. (Miklau, 2013, str. 113 a násl.) Uvedme jako příklad srovnání trestních sazeb, které jsou v německém a rakouském trestním zákoníku stanoveny za prostou krádež, kdy navzdory kulturně-historické blízkosti a společné právní tradici obou zemí existuje velký rozdíl ve vnímání a především pak v uplatňování konkrétních sankčních mechanismů, ač jejich shodným cílem zůstává zamezit opakování trestné činnosti, byť by zde šlo “pouze” o bagatelní majetkovou kriminalitu. Zatímco v Rakousku je horní hranice trestní sazby stanovena na šest měsíců (§ 127 rak. trestního zákoníku), je tomu v případě Německa pět let (§ 242 něm. trestního zákoníku). V aplikační praxi však německé soudy postupují oproti rakouským překvapivě mírněji v tom smyslu, že namísto trestu odnětí svobody využívají v naprosté většině případů peněžitého trestu, který ostatně již od 70. let minulého století dominuje struktuře sankcí uplatňovaných v Německu u bagatelní trestné

činnosti (Albrecht, 2013). Na tomto příkladu lze dobře demonstrovat faktickou nemožnost kvalifikovaného porovnávání přísnosti trestní politiky v oblasti sankcí, vychází-li z pouhého zákonného znění, obsaženého v národních trestních zákonících.

Pozoruhodné je v tomto kontextu i to, jak významnou roli sehrává stabilita judikatorního rozhodování, která se významně promítá do konkrétní podoby dlouhodobě uplatňované sankční politiky. Na příkladu Německa lze dobře demonstrovat, jak důležité je vycházet z právní tradice a relativně konstantní judikatury, která v posledních čtyřech desetiletích v Německu (před rokem 1989 v západním Německu), tj. od konce šedesátých let, kdy zde došlo k zásadní reformě trestního práva, setrvala na své filozofii úsporného ukládání nepodmíněných trestů při striktním respektování principu *ultima ratio*, a to navzdory vývoji v jiných evropských zemích, jako jsou např. Francie, Belgie nebo Španělsko, kde postupně docházelo k nárůstu počtu vězněných osob v důsledku častějšího ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody (Albrecht, 2013). Zatímco takový vývoj nepřekvapuje v USA s jeho tradičně punitivně orientovanou sankční politikou, je na místě položit si otázku, proč některé evropské země jsou imunnější vůči těmto pohříchu populistickým, protože reálné kriminalitě obvykle nekorespondujícím trendům a jiné nikoliv. Jak již bylo výše naznačeno, komplexnost a vzájemná provázanost jednotlivých dílčích aspektů tohoto problému (souvislost s úrovní obecné politiky, právní kultury, kvality a stability trestní legislativy a judikatury), neumožňuje dát na tuto otázku jednoznačnou, přesvědčivou a objektivními zjištěními podloženou odpověď. Nadto takový výzkum naráží na zmíněná úskalí odlišné judikaturní praxe a tradice, a to i v zemích jinak si jazykově a historicky velmi blízkých (viz výše uvedený příklad Německa a Rakouska).

Navzdory tomu snahy o sblížení sankčních politik v poslední dekádě tohoto století v rámci EU nejenže neustaly, ale po nabytí účinnosti Lisabonské smlouvy výrazně posílily, a to i pro to, že se výrazně změnila situace v oblasti trestního práva, které se víceméně stalo integrální součástí komunitárního práva. Čl. 83 Lisabonské smlouvy slouží jako nová báze pro tvorbu minimálních pravidel k definování trestných činů a sankcí v oblasti zvláště závažných zločinů s přeshraničními dopady, jako jsou terorismus, obchodování s lidmi, sexuální vykořisťování, drogové zločiny, obchod se zbraněmi, praní špinavých peněz, korupce, počítačová kriminalita a organizovaný zločin. V zásadě se však toho tolik v praxi nezměnilo, neboť většina výše uvedených zločinů byla předmětem komunitární regulace již před Lisabonskou smlouvou, byť nikoli prostřednictvím závazných směrnic, jako je tomu nyní.

Takto stanovená minimální pravidla mohou v budoucnu pokrývat i další oblasti zájmu EU, které je třeba dodatečně trestněpoliticky harmonizovat s komunitárním právem.

Hlavním zájmem EU přitom zůstává docílit zpřísnění, resp. kriminalizace jednání směřujících proti finančním zájmům Společenství. Obvykle se zde používá formulace, že za vyjmenované trestné činy budou uloženy „efektivní, přiměřené a odrazující sankce“. Úspěšný však nebyl pokus o zavedení standardizace trestních sankcí za vybrané zločiny, převážně z oblasti hospodářské a finanční kriminality. Z těchto snah lze nicméně jednoznačně dovodit tendenci zpřísnovat trestní politiku uplatňovanou vůči pachatelům vybraných trestných činů a požadavek na proporcionalitu spíše relativizovat. To je zásadní rozdíl oproti odlišnému vývoji v rámci sankčních politik, prosazovaných dlouhodobě Radou Evropy, kde je preferována konzistentně uplatňovaná trestní politika respektující nutnost přiměřenosti sankce vůči závažnosti spáchaného činu. (Miklau, 2013, str. 113 a násl.)

Pro účely našich analýz a úvah o budoucím směřování evropské politiky uplatňované v oblasti trestních sankcí lze tedy dovést nepříliš optimistický závěr o poněkud naivních představách tvůrců tzv. evropské trestní politiky, která v rovině Evropské unie na rozdíl od vyzrálejšího a moudřejšího přístupu Rady Evropy až přespříliš spoléhá na efekt odstranění prostřednictvím represivních sankcí, které by měly ochránit zájmy EU, ač pro takové závěry chybí objektivním výzkumem ověřené poznatky.

### **V.3. Mění se význam a funkce alternativních sankcí a postupů**

Pojetí alternativních, resp. komunitních sankcí a opatření se v evropských zemích odlišuje, když některé zdůrazňují aspekt sociální rehabilitace, zatímco jiné podtrhují význam potrestání pachatelů méně závažných trestných činů přiměřenými tresty vykonávanými na svobodě. Je proto účelné vycházet z konceptu prosazovaného především v Doporučeních Rady Evropy (RE), která opakovaně akcentují aspekt ponechání pachatele v komunitě, tj. na svobodě.

Konkrétně jsou to tato Doporučení RE:

- *Evropská pravidla o komunitních sankcích a opatřeních* Rec (92)16
- *Doporučení k mediaci v trestních věcech* Rec (99)19
- *Doporučení ohledně přeplněnosti vězení a inflace vězeňské populace* Rec (99)22
- *Doporučení ke zlepšení implementace Evropských pravidel ohledně komunitních sankcí a opatření* Rec (2000)22
- *Doporučení k podmíněnému propuštění (parole)* Rec (2003)22
- *Evropská pravidla týkající se sankcí a opatření pro mladistvé pachatele* CM/Rec (2008)11
- *Evropská probační pravidla* CM/Rec (2010)1
- *Doporučení k elektronickému monitoringu* CM/Rec (2014)4E

V Evropské unii jsou to zejména Rozhodnutí její Rady, která si v tomto ohledu zaslouží pozornosti:

- *Rámcové rozhodnutí Rady 2008/947/JHA z 23. 11. 2008 o aplikaci principu vzájemného uznávání rozhodnutí v oblasti probace z hlediska dohledu nad probačními opatřeními a alternativními sankcemi*
- *Rámcové rozhodnutí Rady 2009/829/JHA z 23. 10. 2009 o aplikaci a vzájemném uznávání rozhodnutí o dohledových opatřeních jako alternativy k detenci*

Na mezinárodní úrovni jsou to především *Minimální standardní pravidla OSN o opatřeních nespojených s odnětím svobody*, tzv. *Tokijská pravidla*, přesněji (Rezoluce Generálního shromáždění 45/110 ze 14. 12. 1990).

Každá z výše uvedených institucí používá přitom pro věcně totožný nebo velmi podobný sankční mechanismus, resp. sankci, jinou terminologii. Rada Evropy *community sanctions and measures*, Evropská unie *alternative sanctions, probation measures and decisions, supervision measures* a konečně OSN *non-custodial measures*.

Neexistuje ani obecně používaná, závazná definice vymezující obsah alternativních sankcí a opatření, kdy pachatel zůstává na svobodě, v užší pojetí alternativ k trestu odnětí na svobodě v komunitě.

Pro naše účely se jako nejužitečnější jeví definice obsažená v *Probačních pravidlech Rady Evropy* (CM/Rec (2010)1 vymezující jako komunitní sankci a opatření takový trest nebo postup, který umožňuje ponechat pachatele na svobodě za současné regulace jeho chování prostřednictvím uložených omezení a závazků. Důležité je i to, že se pod tento termín dají zahrnout i postupy a opatření ukládaná administrativními nebo soudními orgány *před* nebo *namísto* uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Zde je namístě zdůraznit, že alternativní, resp. komunitní sankce, opatření a postupy nepředstavují nějakou homogenní skupinu a nejsou omezeny ani určitým stadiem trestního řízení. Právě naopak, lze je uplatňovat jak v přípravném, tak v soudním řízení, ba dokonce i ve vykonávacím řízení (srov. např. podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem). Rámcová rozhodnutí Rady EU, referující ohledně alternativních sankcí, probačních opatření a dohledových aktivit, zahrnují veškeré sankce s výjimkou nepodmíněných trestů a peněžitých trestů. Uložené závazky, omezení a povinnosti jsou zde pojaty jako součást podmíněných odsouzení a podmíněných propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Podobně i cíle, které sledují jednotlivé alternativní šance a opatření, jsou různorodé. Tak např. elektronické monitorovací systémy jsou využívány jak jako náhrada vazby, tak jako oproti vězení nízkonákladové zajištění pachatele, zatímco obecně prospěšné práce nebo probační dohled sledují především reintegraci pachatele do společnosti. Společné je těmto sankčním mechanismům však jedno – obsahují vždy prvky pomoci a/nebo dohledu a kontroly. Proto se mezi tento typ sankcí např. nezahrnují peněžitě tresty, ledaže by zde existovaly kontrolní a dohledové aktivity, např. probačních úředníků, v souvislosti s monitorováním průběhu jejich výkonu.

Ač byly v poslední době uskutečněny četné studie alternativních sankcí a opatření, komparativní statistické údaje jsou zveřejňovány prakticky pouze v Ročenkách trestních statistik Rady Evropy (SPACE II) (Aebi, 2013). Určitou výjimku představuje poslední metodologická studie o komparativních datech ohledně komunitních sankcí a opatření a procesu filtrace trestních věcí v rámci procesu objasňování. (Heiskanen, Aebi, van der Brugge, & Jehle, 2014) Cílem tohoto projektu (zkrácený název *DECODEUR*), kterého se zúčastnilo 40 zemí (z toho 28 členských zemí EU a 3 kandidátské evropské země), bylo vyvinout vhodnou metodologii umožňující shromažďovat srovnatelná data o komunitních sankcích a opatřeních a procesu filtrace trestních věcí institucemi působícími v oblasti trestní justice. Pro naše účely je zajímavá ta část projektu, která pojednává o alternativních sankcích, opatřeních a postupech, v rámci které se podařilo vypracovat dotazník umožňující v budoucnu mnohem lépe než dosud shromažďovat komparabilní statistické údaje a informace, a to i pro jejich možné využití ze strany *EUROSTAT* (Statistical Office of the



European Union) a *UNODC* (United Nations Office for Drugs and Crime). Relevantní informace se podařilo shromáždit, pokud jde o obecně prospěšné práce (community service), a dohled (supervision), výrazně skrovnější byly údaje ohledně elektronického monitoringu (electronic monitoring), který je dosud uplatňován, resp. legislativně upraven pouze v malém počtu evropských zemí. Zároveň se ukázalo, že v naprosté většině evropských zemí funguje a komunitní sankce, resp. jejich výkon alespoň některých z nich (typicky probační dohled u podmíněných odsouzení a podmíněných propuštění z VTOS) zajišťuje státní probační služba (public probation agencies), a to jak u dospělých, tak u mladistvých pachatelů. (Heiskanen, Aebi, van der Brugge, & Jehle, 2014) Podrobnější data jsou publikována v 5. vydání Evropské ročenky. (European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, 2014)

Z výsledků projektu *DECODEUR* jsou kromě zpracované metodologie cenná i některá zjištění týkající se alternativních trestů, a to konkrétně sankce tradiční povahy typu obecně prospěšných prací (OPP) či probačního dohledu, tak nových forem kontroly pachatele, jaký představuje elektronický monitoring. Data ohledně těchto sankcí byla získána vyhodnocením dotazníku, který byl v jedné své části věnován právě těmto trestům, resp. opatřením. Pokud byly zjišťovány konkrétní údaje, např. o existenci OPP jako samostatné sankce nebo opatření před vynesením rozsudku, byl jako referenční rok určen rok 2010. Jaké poznatky ohledně OPP a domácího vězení z realizovaného projektu *DECODEUR* vyplývají, je uvedeno níže.

Obecně prospěšné práce, které jsou známy v Evropě od 70. let minulého století, kdy byly poprvé uplatněny v Anglii a Walesu, se těšily oblibě nejen v takových západoevropských zemích, jako jsou Nizozemsko, Dánsko či Francie (od 80. let), ale také v postkomunistických zemích, včetně České republiky, kde od konce 90. let patří mezi vysoce frekvencované alternativní sankce. To je zřejmé i z výsledků statistické analýzy i průzkumu praxe soudů provedeného soudci trestního kolegia Nejvyššího soudu,<sup>12</sup> kde byl zjištěn stabilně vysoký podíl tohoto trestu na všech uložených sankcích. Výhodou české právní úpravy a její srovnatelnosti se zahraničními regulacemi je to, že se v podstatě shoduje s definicí, která je obsažena v Doporučení Rady Evropy (CN/Rec (2010), No. 47), a která touto sankcí rozumí probační službou organizovanou a kontrolovanou neplacenou práci vykonávanou pachatelem ve prospěch komunity jako skutečnou či symbolickou reparaci jím způsobené škody. S ohledem na poměrně dlouhou dobu od zavedení této sankce do systému trestů a opatření ukládaných v evropských zemích namísto nepodmíněných trestů odnětí svobody nepřekvapuje její vesměs pozitivní hodnocení, podmíněné nicméně tím, že je ukládána ve vhodných případech a že je její výkon kvalifikovaně kontrolován (probačními úředníky, resp. samotným soudem). Neméně důležité je i to, že existuje vhodný způsob, jak reagovat, pokud pachatel své povinnosti neplní, popř. je plní pouze částečně. Tuto otázku řeší jednotlivé právní úpravy odlišně, přičemž obecně lze konstatovat, že přeměna OPP v nepodmíněný trest je uplatňována pouze jako mezní řešení, před nímž jsou upřednostňovány jiné způsoby, jak na takovou situaci reagovat, jako např. přeměnou v peněžitý trest, domácí vězení, aj. Zda je tento postup u všech, resp. většiny pachatelů své svém výsledku účinnější než v minulosti uplatňovaná, důraznější reakce na neplnění

12 Srov. Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011; č. 9/2014 Sb. rozh. tr.



závazků tvořících obsah OPP, tj. přeměna v nepodmíněný trest odnětí svobody, se zdá být ve světle posledních kriminologických výzkumů diskutabilní, a je proto namísto být i v závěrech o optimálních sankčních mechanismech v takových případech zdrženlivější. (Scheinost, 2015); (Scheinost & kol., 2014)

Česká právní úprava sice tyto možnosti přeměny rovněž zavedla (od 1. 12. 2011 na trest domácího vězení a od 8. 12. 2012 na peněžitý trest), takže již není nutné uplatnit vždy nepodmíněný trest, v praxi jich však soudy dosud prakticky nevyužívají, takže je velmi obtížné až nemožné vyvodit závěr o vyšší či nižší efektivnosti takové přeměny oproti přeměně v nepodmíněný trest odnětí svobody. Rozpětí OPP je v ČR stanoveno poměrně široce a soudy často v minulosti ukládaly tuto sankci v horní polovině sazby, na což bylo kriticky poukázáno v rámci výkonu kontrolní činnosti NS ČR (např. ohledně pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých). Mnohem více než dosud je dále třeba, aby české soudy individualizovaly OPP uložením vhodných přiměřených omezení a povinností. Samozřejmostí není ještě ani předchozí vyžádání si zprávy z Probační a mediační služby (PMS), což vedlo v minulosti k opakovanému ukládání OPP takovým pachatelům, kterým by vzhledem ke špatnému plnění jejich pracovních povinností nebo vyhýbání se výkonu OPP, taková sankce neměla být znovu vůbec uložena.

Celkově lze konstatovat, že OPP je na evropském kontinentě sankcí poměrně oblíbenou a ani Česká republika nepředstavuje v tomto směru výjimku. Nedostatkem uplatňování této sankce českými soudy je relativně častá absence probačního úředníka na jejím samotném počátku, tj. v okamžiku, kdy je rozhodováno o vhodnosti jejího uložení. V praxi se tak před novelizací trestního zákoníku poměrně často stávalo, že byly OPP ukládány i takovým pachatelům, kteří ji v minulosti, mnohdy i opakovaně, v důsledku porušování uložených povinností nevykonali a OPP byla přeměněna v nepodmíněný trest. Soudy by proto měly k této skutečnosti přihlídnout, jinými slovy vyžádat si zprávu příslušného probačního úředníka ještě ve stadiu předcházejícímu uložení takové sankce. V případech, kdy je ukládán trestní příkaz, je tato povinnost již od 1. 1. 2010 uložena zákonem obligatorně.

Další, výrazně mladší institut, kterým český zákonodárce doplnil tradiční systém alternativních sankcí, představuje trest domácího vězení, který lze *cum grano salis* zahrnout pod anglický termín *electronic monitoring* (poprvé použitý v USA), který se jako nová alternativní sankce objevuje v evropských trestních kodexech až v 90. letech minulého století. Vzhledem k relativně krátké době implementace tohoto institutu do evropských sankčních systémů a pestrosti jeho podob zahrnujících jak kontrolní mechanismus doplňující dohled probačního úředníka v předsoudním stadiu trestního řízení, tak samostatnou sankci ukládanou buď vedle nebo nahrazující nepodmíněný trest odnětí svobody, nelze učinit obecný závěr ani o jeho optimální legislativní podobě, ani o míře jeho efektivnosti měřeno intenzitou recidivy osob, u kterých byl v té či oné podobě aplikován. Pro takové hodnocení ostatně neexistují ani dostatečné statistické údaje, byť jsou k dispozici některé poznatky o zajímavých typech elektronického monitoringu a v jeho rámci používaných technikách. (Heiskanen, Aebi, van der Brugge, & Jehle, 2014)

Ke sjednocení praxe v jednotlivých evropských zemích při aplikaci elektronických monitorovacích systémů by mělo přispět i poslední doporučení Rady Evropy z 19. 2. 2014 CM/Rec (2014)4E, kde je výslovně zdůrazněno, že uplatňování těchto nových technologií v oblasti trestní politiky musí být přiměřené a dobře legislativně upravené, aby byly minimalizovány

případně negativní vedlejší dopady na privátní sféru odsouzeného, resp. kontrolovaného. Na straně druhé je tímto způsobem uskutečňován požadavek, ve smyslu kterého má být uložení nepodmíněného trestu, popř. jiné formy detence, tím nejzazším prostředkem trestního práva (princip *ultima ratio*) chránícím bezpečnost občanů a manifestujícím veřejnosti nepřekročitelnost trestněprávně upravených zákazů nejnebezpečnějších projevů chování, které lze v určitých případech elektronickým monitoringem účinně nahradit.

Definice *electronig monitoring* zde použitá vyjadřuje v obecné rovině poměrně výstižně, o co zde jde: různé podoby kontroly monitorující lokalizaci, pohyb a specifické chování osoby v rámci trestního procesu (včetně uložené sankce v podobě domácího vězení, tj. po pravomocném rozsudku trestního soudu).

Současnými způsoby elektronického monitoringu jsou přitom míněny rádiové, biometrické nebo satelitní technologie, které zpravidla vyžadují umístění „narámku“ nebo jiného čidla na těle sledované (hlídané) osoby. To, co lze na těchto posledních doporučeních Rady Evropy zejména ocenit je, že se nevyhýbají ani formulování základních (a současně speciálních) principů, etických otázek, ochraně dat a vůbec předpokladům uplatňování elektronického monitoringu v různých procesních stádiích, čímž se alespoň do určité míry stávají nadčasově závaznými.

Česká podoba elektronického monitoringu – domácího vězení – není v tomto smyslu výjimkou. Nadto naděje spojované s tímto trestem vnímaným částí teorie i praxe jako východisko ze slepé uličky punitivně zaměřené trestní represe vedoucí k přeplněnosti českých věznic, se nemohly z prozaického důvodu – chybějícího technického vybavení, tj. elektronického monitorovacího systému – v praxi naplnit. V takové situaci je obtížné objektivně hodnotit přínos zakotvení tohoto nového trestu do českého systému trestních sankcí, byť by názory odborné i laické veřejnosti na jeho využitelnost byly sebeoptimističtější.

Celkově lze shrnout poznatky vytěžené z dosud provedených, výše citovaných pokusů o komparaci sankčních systémů a mechanismů uplatňovaných v evropských zemích opatrným konstatováním, že až na výjimky (jako je např. význam úrovně profesionality probačních služeb zajišťujících v Evropě v naprosté většině zemí výkon alternativních sankcí) nelze generalizovat úspěšnost jednotlivé alternativní sankce v konkrétní zemi a vyvodit závěr, že bude stejně či obdobně fungovat i v jiné zemi, s odlišnou trestní politikou, legislativou a svým vlastním systémem trestní justice. To samozřejmě nevylučuje inspiraci zajímavými poznatky a pozitivními zkušenostmi, ale varuje – zejména pokud jde o snahu uplatňovat jednotnou evropskou trestní politiku prosazovanou ve stále větší míře a intenzitě Evropskou unií – před neuváženým mechanickým kopírováním úspěšných „receptů“ při nedostatečném respektování národních a kulturních specifik té které evropské země.

#### **V.4. Systém a struktura alternativních sankcí v ČR**

Jak bylo výše uvedeno, lze systematiku a strukturu alternativních reakcí na trestný čin a jeho pachatele, jejich definace a používané pojmy (názvy), vnímat různým způsobem v závislosti na instituci, národní legislativě a vůbec autorovi takového výkladu. V České republice se tradičně chápou alternativou v užším smyslu slova sankce nespojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody a v širším smyslu slova prakticky všechny alternativní způsoby řešení trestních věcí, včetně tzv. odklonů.

Tento relativně jednoduchý způsob rozlišování (klasifikace) jednotlivých alternativ se za posledních dvacet let vžil, nepůsobí žádné problémy ani odborníkům z praxe a setkáme se s ním proto nejen v učebnicích, komentářích a odborných monografiích, ale i v aplikační praxi. (Srov. (Kratochvíl & kol., 2012, str. 549 a násl.)) S jistou mírou nepřesnosti, kterou s sebou nese každé zobecnění, lze tedy vycházet z níže uvedené klasifikace:

#### V.4.1. Alternativy v oblasti trestního práva hmotného

- **alternativní tresty**, jejichž podstatou je omezení svobody, resp. práv pachatele, jsou ukládány samostatně a nikoli ve spojení s nepodmíněným trestem odnětí svobody, jako např. domácí vězení, peněžitý trest, propadnutí věci, zákaz činnosti apod.;
- **komunitní sankce**, jejichž podstatou je kromě výše uvedeného ještě i náprava pachatele prostřednictvím jeho reintegrace a odstranění následků trestného činu, včetně aktivního zapojení oběti (poškozeného) a komunity (společenství pachatele i oběti), jako např. trest obecně prospěšných prací, účast na programech zaměřených na rozvoj sociálních dovedností, léčby závislostí apod., uložených v rámci přiměřených povinností, zpravidla (nikoli však výhradně), v rámci podmíněných odsouzení (tzv. sankce s prvky probace);
- **alternativy k potrestání**, jejichž podstatou je to, že jsou uplatněny namísto samotných trestů, včetně těch alternativních, jako jsou upuštění od potrestání, podmíněné upuštění od potrestání, upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení;
- **alternativy k výkonu celého uloženého trestu odnětí svobody**, jako například podmíněné propuštění a podmíněné propuštění s dohledem (tzv. sankce s prvky parole).

#### V.4.2. Alternativy v oblasti trestního práva procesního

- **odklony**, které představují zvláštní způsoby řízení, jejichž specifikem je odklon od standardního průběhu trestního procesu; odklonem tedy trestní věc nekončí před soudem, který vynese rozsudek o vině a trestu, případně obžalovaného viny zproští, ale dojde k zastavení trestního stíhání ještě před takovým rozhodnutím;
- **odklony s intervencí** představují určité omezení práv obviněného, resp. obžalovaného, nicméně nespojené s odnětím svobody; konkrétně se jedná o podmíněné zastavení trestního stíhání, podmíněné odložení podání návrhu na potrestání, narovnání, u mladistvých i o odstoupení od trestního stíhání podle zákona o soudnictví ve věcech mládež aj.;
- **odklony bez intervence** představují způsob zastavení trestního stíhání, kdy není účelné, zejména s ohledem na společenskou škodlivost spáchaného činu a další okolnosti, včetně chování obviněného po spáchání deliktu, další represivní reakce, neboť účelu trestu je již dosaženo; u nás je to zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 2 písm. c) trestního řádu;

- **specifický odklon** představuje shora zmíněné **narovnání** vycházející z principů restorativní justice, která zdůrazňuje **mediaci** jako proces komunikace mezi pachatelem a obětí, příp. jejich blízkým sociálním okolím (rodina, škola, pracoviště, soused apod.) zprostředkovanou profesionálním mediátorem s cílem dosáhnout mezi stranami konfliktu dohody reflektující jak převzetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin jeho pachatelem, tak snahu minimalizovat jím způsobené následky (škody materiální a imateriální povahy, pocity strachu, bezmoci, hostility aj., které oběti mohou a v praxi často skutečně sníží kvalitu jejího dalšího života. Mediátor by měl být vždy nezávislý, zkušený profesionál, který si musí stále uvědomovat, že to, co vyjde v rámci mediace najevo, nelze použít jako důkaz v trestním řízení, např. pokud by proces mediace neprobíhal podle plánu nebo by některý z jeho účastníků přišel s návrhem definitivně věc ukončit, nesmí být žádná skutečnost, která vyšla v průběhu mediace najevo, posléze použita jako důkaz v navazujícím trestním řízení;
- specifická podoba **mediace u již odsouzeného pachatele trestného činu, který se setkává s obětí ve věznici**, tzn. ještě před svým propuštěním, resp. podmíněným propuštěním na svobodu; zde se jedná v první řadě o odblokování negativních postojů poškozeného prostřednictvím setkání s pachatelem trestného činu a vyslechnutím si jeho omluvy zahrnující i návrh na úplné, nebo alespoň částečné vykompenzování způsobené újmy. Tato specifická komunikace mezi odsouzeným a obětí by měla být řízena zkušenými profesionály, neboť zde – navzdory očekávání pozitivního výsledku – vždy hrozí i riziko způsobení další (emocionální) újmy oběti. Naopak úspěšná mediace může (ale nutně nemusí) vést k podmíněnému propuštění odsouzeného.

Z historie alternativních sankcí víme, že jejich rozvoj nastal v západní Evropě a v USA v 60. letech minulého století, zatímco v bývalém Československu dostaly alternativy „zeleň“ vcelku logicky až po roce 1989, a to jak alternativní sankce z oblasti trestního práva hmotného, tak odklony z oblasti trestního práva procesního (dále jen alternativy). (van Kalmthout, 2008)

Jako hlavní důvody, proč postupně alternativy nahradily nebo přinejmenším doplnily tradiční systém represivně orientovaných sankcí, se vedle přeplněnosti věznic a chybějící kapacity orgánů činných v trestním řízení vypořádat se s rostoucí kriminalitou uvádí též hledání jiných způsobů, jak reagovat na vlnu kriminality, která v první polovině 90. let zaplavila v důsledku pádu železné opony a zřejmě s tím souvisejícího rozvolnění hodnotových systémů (Srov. (Válková, Kuchta & kol., 2012, str. 91–92)) střední a východní Evropu.

Zároveň to byly především německy hovořící země, které v 90. letech významně, byť nepřímou (srov. např. přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže, zakotvení nových alternativ jako narovnání nebo doplnění probačních prvků do tradičního trestu podmíněného odsouzení) ovlivnily tuzemskou trestní politiku. Zajímavé je i to, že Německo a Rakousko na rozdíl od anglosaských a skandinávských zemí není ani v současné době výrazněji ovlivněno neoklasickými trestněpolitickými trendy a odkaz Franze von Liszta (1851–1919) varující před vedlejšími negativními důsledky krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody je zde stále živý. (Srov. (Válková, Kuchta & kol., 2012, str. 59–60); (von Liszt, 1883))

Teoretickým zázemím alternativ, zejména těch, které využívají jako svůj hlavní nástroj mediaci, představuje filozofie *restorativní* (znovuobnovující) justice – která relativně nově a přesvědčivě zdůvodňuje potřebu nahrazovat nepodmíněné tresty alternativními sankcemi a postupy. (Zehr, 2003) Máme-li stručně a zároveň co nejpřesněji vystihnout podstatu restorativní justice, je třeba si nejdříve připomenout, o jaká filozofická východiska se opírá tradiční, *retributivní* (odplatná) justice. Újma způsobená státem, zavržení delikventa a jeho stigmatizace, aktivita profesionálů zaměřených na zkoumání minulosti pachatele a jím spáchaného činu s cílem spravedlivého výroku o jeho vině a jeho přiměřeném potrestání – to vše je příznačné pro trestní represí, jak ji známe z trestních zákoníků minulých století.

Naproti tomu restorativní justice vychází z otázky, co je třeba učinit, aby se v budoucnosti čin neopakoval a odpovídá si tím, že se pokouší zapojit do řešení trestního konfliktu jeho hlavní aktéry, kterými v tomto kontextu rozumí především pachatele a oběť, včetně jejich nejbližšího sociálního okolí, které bylo činem dotčeno. (Braithwaite, 1989) Tyto dvě personifikované strany konfliktu, na jehož řešení ztrácí stát svůj monopol, se ve smyslu restorativní filozofie mají za pomoci profesionálního (v některých zemích stačí i proškolený laik) odborníka na tento specifický druh komunikace, snažit o nalezení optimálního východiska z dané situace, tj. z té, která nastala spácháním trestného činu. Cílem těchto restorativních přístupů je znovuoobnovení původního stavu, které předpokládá převzetí skutečné (faktické i symbolické) odpovědnosti pachatelem a odčinění újmy způsobené oběti na straně jedné a (víceméně symbolické) odpuštění, resp. (faktické) vyrovnání se s důsledky trestného činu u oběti na straně druhé.

Toto paradigma, zcela odlišné od tradičního represivního přístupu státu, našlo řadu stoupenců, kteří se pokusili prvky restorativní justice s větším či menším úspěchem zakomponovat do systému trestního práva. V České republice se takový „restorativní průlom“ podařil ve dvou směrech, a to přijetím zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže, který deklaruje východiska restorativní justice ve své první části (srov. § 1 odst. 2, § 3 odst. 2 a odst. 7 ZSM) a zakotvením institutu narovnání do trestního řádu (srov. § 309–314 TrŘ). Ostatní alternativy, jako např. podmíněné odsouzení s dohledem nebo podmíněné zastavení trestního stíhání jsou již spíše sankcemi s prvky restorativní justice (zde v podobě probačního dohledu), nikoli samotnou svou podstatou restorativně orientovaná opatření. Nicméně ostrou dělicí čáru, která by nám umožnila jednoznačně a přesvědčivě zařadit konkrétní alternativu do té či oné skupiny, tj. s více či méně převažujícími prvky restorativního obsahu, zřejmě vést nelze a není to ani potřebné.

## **V.5. Smysl alternativních sankcí a jejich perspektiva**

V kontinentální Evropě, zejména pak v zemích, které respektovaly odkaz Franze Liszta z přelomu 20. století varující před nadužíváním trestní represe v méně závažných případech, zvláště pak u prvotrestaných pachatelů, sloužily alternativy jako náhražka krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody. Právě v tom byl jejich hlavní smysl a současně s tím úzce souvisela i otázka ekonomická, tj. zdůrazňování úspory nákladů, které by jinak – bez uplatnění alternativ – bylo nutné vynaložit na drahý a nedostatečně účinný výkon nepodmíněného trestu. Vedlejší negativní důsledky, zejména stigmatizace odsouzeného a jeho vytržení z přirozeného sociálního prostředí, včetně možné kriminální infekce ve vězení, činí podle tohoto trestněpolitického přístupu z takové sankce trest, kde negativa

výrazně převažují nad pozitivy, a proto se doporučuje jej nahradit jinými, s odnětím svobody nespojenými tresty a postupy.<sup>13</sup> (Albrecht & van Kalmthout, 2002)

Nadto kriminologické výzkumy neprokázaly pravdivost teze o odstrašujícím účinku nepodmíněného trestu odnětí svobody, tj. jeho individuálně preventivní funkci vyjádřené ve výši rizika recidivy po odpykání uloženého trestu, ale upozornily na v tomto ohledu mnohem relevantnější faktor, kterým je míra pravděpodobnosti, že bude pachatel po spáchání trestného činu dopaden a posléze potrestán (Albrecht, 2013).

Výzkumy kromě toho identifikovaly i řadu dalších rizik spojených se samotným výkonem, byť krátkého, trestu odnětí svobody. Mnohem lepší alternativou bylo proto namísto vězení uložit např. peněžitý trest, i když zde nejde o alternativu v pravém smyslu slova, tzn. takovou, která by v sobě zahrnovala prvky aktivního působení na pachatele prostřednictvím specializovaného (probačního) pracovníka<sup>14</sup>. Podstata a smysl takové „alternativy“ je proto poněkud jiná, než je tomu u klasické alternativy, neboť se omezuje na postižení majetkových práv pachatele jako ekvivalentu omezení jeho osobní svobody. Oproti tomu tzv. „pravé“ alternativy reprezentované např. podmíněným odsouzením s dohledem, obecně prospěšnými pracemi nebo narovnáním mají ambici s pachatelem pracovat a snažit se o jeho resocializaci za pomoci různých terapeutických technik a jiných metod a programů zacházení, včetně uplatňování nejrůznějších omezení a zákazů. Některé z nich, jako je tomu u nás např. u narovnání, pak ve smyslu restorativní justice zahrnují do interaktivní komunikace pachatele i oběť trestného činu a jejich nejbližší sociální okolí, čímž zároveň definují i svůj hlavní smysl a podstatu spočívající ve znovuobnovení sociálních vztahů narušených spáchaným trestným činem.

Společným jmenovatelem všech alternativních sankcí a postupů s prvky dohledu, podpory a pomoci zůstává nicméně snaha o ponechání pachatele v jeho sociálním prostředí, jeho *resocializace* a *reintegrace*, které nabývají různých podob v závislosti na tom, jaká konkrétní trestní politika je aktuálně v určité zemi, popř. regionu prosazována a konečně i vynaložení nižších finančních nákladů, než je tomu v případě nepodmíněného trestu odnětí svobody, byť zde alternativy nahrazují téměř výhradně „pouze“ krátkodobé tresty, takže problém přeplněných věznic řeší jen částečně nebo dokonce neřeší vůbec (srov. USA, Rusko).

Z uvedeného je zřejmé, že je velmi obtížné popsat a výstižně formulovat hlavní smysl alternativních sankcí, pokud je nevnímáme pouze jako izolované reakce na spáchanou kriminalitu, ale jako produkty sociálně-politického diskurzu v konkrétní historické etapě určité země. Neboť je to trestní politika uskutečňovaná politiky, podléhajícími někdy více, jindy méně populismu a snaze získat pro své politické strany kladné body a zvýšit tak pravděpodobnost úspěchu v příštích volbách, která favorizuje některé sankce a postupy uplatňované v rámci zacházení s pachateli trestných činů na úkor jiných, méně populárních. Tak např. v 60. a 70. letech to byla idealistická představa o prakticky neohraničených možnostech terapeutického působení, vycházejícího z převážně psychiatricky a psychologicky orientovaných kriminologických teorií a škol, kterou po zklamání z nenaplněných nadějí

13 [www.cep-probation.org](http://www.cep-probation.org)

14 Peněžitý trest se od 60. let minulého století stal v Německu stabilně nejukládanějším trestem.



a očekávání koncem 20. století nahrazuje neoklasický přístup a posléze i hnutí restorativní justice. (Srov. (Válková, Kuchta & kol., 2012, str. 96–98, 109–110, 191–193))

Původní smysl alternativních sankcí snížit riziko recidivy rozšířením možné škály reakcí na spáchaný trestný čin v rámci trestního práva se proto může zdát být někdy nečitelným až potlačeným. Jako příklad může u nás sloužit přijetí nového trestního zákoníku v roce 2009, který sice na straně jedné deklaroval snížení trestní represe u méně závažné trestné činnosti, aby však současně změnil některé skutkové podstaty vysoce frekventovaných, méně závažných trestných činů (jako jsou např. neplnění vyživovací povinnosti či krádež) tak, že tím velmi brzy došlo k faktickému zvýšení počtu uložených krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody do jednoho roku. Dlužno ovšem říci, že takový důsledek provedené změny výše citovaných skutkových podstat byl nejen nežádoucí, ale i nechtěný, a byl proto dalšími novelizacemi trestního zákoníku relativně brzy korigován.

Prokázat, zda se přijetím a uplatňováním alternativ skutečně podařilo dosáhnout cíle, tj. snížit recidivu kriminality u konkrétního pachatele, bylo, je a bude ambicí řady penologicky orientovaných empirických výzkumů. V České republice takové pokusy zpravidla narážejí na nedostatek finančních prostředků a personálních zdrojů, byť se v poslední době podařilo realizovat alespoň některé, takto zaměřené kriminologické výzkumy. (Rozum, Kotulan & Tomášek, 2008); (Rozum & kol., 2010); (Rozum, Kotulan, Špejra & Tomášek, 2011); (Scheinost & kol., 2015). Právě z nich lze ohledně ukládání a výkonu alternativních sankcí a postupů dovodit závěr o jejich výrazně nižší nákladnosti a relativně menším riziku kriminální recidivy. I to samo o sobě by mohlo a mělo stačit k tomu, aby tyto způsoby reakce na kriminalitu byly více než dosud využívány ve všech případech, kde lze důvodně předpokládat, a to i s přihlédnutím k bezpečnosti veřejnosti, že jejich výsledky budou lepší nebo přinejmenším srovnatelné s výkonem drahého a rizikového nepodmíněného trestu odnětí svobody. Alternativní sankce proto mají perspektivu a v budoucnu se s vysokou pravděpodobností budou v systému trestněprávní reakce na spáchanou trestnou činnost stále výrazněji prosazovat, byť samozřejmě samy o sobě nemohou problém kriminality úspěšně vyřešit. Klíčovou roli zde i nadále bude sehrávat strategicky správně zvolená a v praxi důsledně uskutečňovaná sociální politika, která by měla kromě jiného i minimalizovat rizika sociální exkuze a tím i možného výskytu kriminality, včetně dalších, s ní souvisejících, sociálně patologických jevů. To však s ohledem na všeobecně známou tezi, že *nejlepší trestní politikou je dobrá sociální politika*, není nic převratného ani překvapujícího, byť se často může v praxi takový přístup prosazovat (např. v dobách prudkého nárůstu kriminality) poměrně obtížně.

Při uplatňování alternativních sankcí bychom dále neměli pustit ze zřetele ani to, že v některých případech mohou vyvolávat jev známý pod termínem *net widening*, tzn. že jsou ukládány i pachatelům, kterým by za jiných okolností (v případě neexistence alternativ) nebyla sankce uložena buď vůbec žádná nebo výrazně mírnější povahy, případně by takový případ byl v souladu s principem *ultima ratio* řešen mimotrestními prostředky. Odpůrci alternativ poukazují kriticky i na obtížnou měřitelnost jejich výslednosti a rizika spojená s jejich ukládáním v závažnějších případech (především nedostatečné zajištění bezpečnosti občanů), kdy by měly být použity i v zájmu odstrašujícího účinku a veřejného odsouzení spáchaného činu již přísnější tresty spojené s odnětím svobody. Výhrady jsou vznášeny i ohledně nekvalitního výkonu některých specifických alternativ (např. narovnání), pokud jsou jimi pověřeni nedostatečně proškolení laici nebo ne kvalifikovaný personál.

Navzdory takovému, někdy částečně i důvodnému, zpochybňování univerzální využitelnosti alternativ a jejich finanční výhodnosti, nelze na tomto místě nepřipomenout tezi, která je obsažena v řadě dokumentů, doporučení a rámcových směrnic přijímaných zejména v posledním desetiletí evropskými institucemi (nejen jako v minulosti Radou Evropy, ale nyní i Evropskou unií), kde se výslovně hovoří o potřebě snižování rizika recidivy, ochrany oběti a veřejnosti prostřednictvím sociálního začleňování a rehabilitace pachatelů trestných činů s využitím alternativních opatření a postupů probační povahy. (McNeill, 2013, str. 171 a násl.)



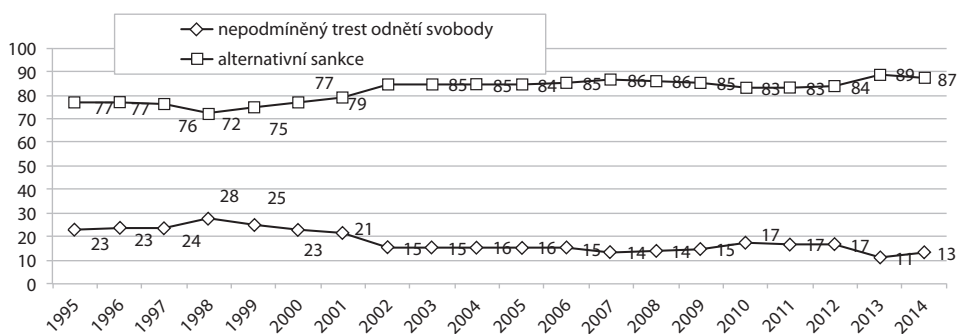
VI.

## **Aplikace alternativních sankcí v justiční praxi**

Sankční politika je velmi významnou součástí trestní politiky. Legislativní změny v oblasti trestního práva hmotného, ale i procesního, se zpravidla někdy i velmi výrazně projeví v aplikační praxi, přičemž vedle alternativních trestů zde nelze opomenout ani alternativní sankce v širším smyslu – tedy alternativy k potrestání a také odklony v trestním řízení. Rekodifikace trestního práva hmotného spočívající v přijetí nového trestního zákoníku<sup>15</sup> (dále jen TrZ), se poměrně významně odrazila v aplikační praxi, byť ne vždy tak, jak bylo zákonodárci očekáváno. To se pak projevilo zpětně následnými novelizacemi TZ.

Z pohledu statistických údajů Ministerstva spravedlnosti<sup>16</sup> doznala aplikace alternativních sankcí ukládaných soudy, tj. včetně alternativ k potrestání<sup>17</sup>, poměrně výrazných změn již od druhé poloviny 90 let, a to v podstatném nárůstu jejich podílu vzhledem k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a to především v souvislosti nárůstem podílu obecně prospěšných prací. To se v aplikační praxi projevilo zejména od roku 2002 (blíže viz graf 1).

**Graf 1: Podíl alternativních sankcí a nepodmíněného trestu odnětí svobody v %**



V souvislosti s rekodifikací trestního práva hmotného, tj. zejména s účinností TrZ a s rozšířením rejstříku alternativních trestů (blíže viz kapitola III.), se předpokládalo, že opět dojde k výraznému nárůstu podílu alternativních trestů. To se však nestalo. Naopak v prvních letech účinnosti došlo dokonce k mírnému nárůstu podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody. To je přičítáno zejména zpřísnění postihu velmi frekventovaných skutkových podstat trestných činů – zejména krádeže, zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí. To se projevilo též v nárůstu podílu nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména v délce od jednoho do pěti let, v případě maření

15 Zákon č. 40/1960 Sb., trestní zákoník

16 V této kapitole byly použity jako pramen k analýze sankční politiky, pokud není níže specifikováno jinak, statistické údaje soudů a státních zastupitelství, a to zejména přehledy o pravomocně vyřízených osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak), Přehled o vyřízených věcech a stíhaných a podezřelých osobách (SZ), Statistické přehledy soudních agend, případně nestandardní statistické sestavy poskytnuté odborem dohledu MS ČR.

17 Zahrnuty jsou zde všechny případy trestů a trestních opatření a jednotlivých forem upuštění od potrestání či upuštění od uložení trestního opatření, pokud byly uloženy jako hlavní sankce, vyjma případů upuštění od uložení souhrnného trestu či trestního opatření. Tam, kde se v následujícím textu mluví o trestech, rozumí se tím, pokud není stanoveno jinak, i příslušná trestní opatření ukládaná mladistvým pachatelům. Tam, kde se u konkrétní sankce uvádí podíl v %, rozumí se tím podíl dané sankce z celkového počtu sankcí, uložených jako hlavní, pokud není dále uvedeno jinak.

výkonu úředního rozhodnutí pak i u nepodmíněného trestu odnětí svobody do jednoho roku. K poklesu nepodmíněného trestu odnětí svobody došlo až v roce 2013, kdy podíl alternativních sankcí – 89 % – byl ve sledovaném období od roku 1995 nejvyšší. Jako jeden z velmi významných důvodů tohoto poklesu lze označit především, že od 8. 12. 2012 na- byl účinnosti zákon č. 390/2012 Sb., kterým byl novelizován TrZ tak, že byl opět zmírněn postih v případech trestných činů zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního roz- hodnutí (blíže viz tabulka 1).

**Tabulka 1: Vývoj ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody u trestných činů zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí**

	Zanedbání povinné výživy				Maření výkonu úředního rozhodnutí			
	NEPO do 1 roku		NEPO od 1 do 5 let		NEPO do 1 roku		NEPO od 1 do 5 let	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
2009	947	13,4	104	1,5	2148	26,2	249	3
2010	900	10,4	293	3,4	2704	30	367	4,1
2011	670	6,9	671	6,9	2605	27,2	508	5,3
2012	541	5,7	615	6,4	2350	26	498	5,5
2013	355	3,2	103	0,9	1529	15,2	363	3,6
2014	543	5,5	62	0,6	1953	22,2	405	4,6

Nicméně je třeba počítat i s podstatnými dalšími vlivy, jako byla např. amnestie prezidenta republiky v roce 2013, a s tím související zahlazení odsouzení u některých amnestova- ných trestů, přičemž vlivy amnestie se do jisté míry mohou projevovat i v roce 2014. Pokles podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody je však třeba dát též do souvislosti se změnami ve způsobu rozhodování soudů, tj. především v nárůstu počtu odsouzených formou trestního příkazu, který zřejmě souvisel s nárůstem počtu stíhaných a obžalovaných, a tedy i odsouzených osob v tomto roce (blíže viz tabulka 2). Nicméně je zajímavé, že počty odsou- zených trestním příkazem v roce 2014 jsou obdobné jako v letech 2008–2009, i když počet odsouzených byl v tomto roce nižší a, ve srovnání s rokem 2013, dokonce výrazně nižší.

**Tabulka 2: Počty pravomocně odsouzených osob trestním příkazem**

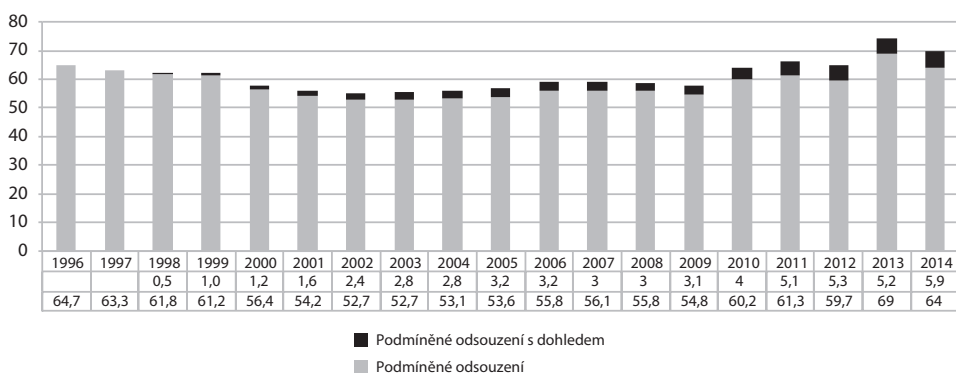
Počty pravomocně odsouzených osob							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
abs.	75 751	73 787	70 651	70 160	71 471	77 976	72 825
z toho trestním příkazem v %	61	60	57	56	55	62	61

Z hlediska aplikační praxe lze pozorovat, že u alternativních trestů byl a stále je domi- nantním trestem trest podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody (blíže viz graf 2). Po poklesu v první polovině tohoto století, který lze opět přičíst především širšímu využí- vání obecně prospěšných prací, se tento podíl v období let 2001 až 2009 pohyboval mezi

18 Jedná se o podíl na celkovém počtu pravomocně odsouzených pachatelů za tyto trestné činy.

53 % až 56 %. K výraznějšímu nárůstu pak došlo opět po účinnosti TrZ, a zejména pak v roce 2013, kdy činil dokonce 69 %. Vedle změn právní úpravy, které se týkaly podmíněného odsouzení – konkrétně rozšíření možnosti jej aplikovat i v případě osob, kterým bylo uloženo odnětí svobody do 3 let, byl nárůst tohoto podílu kompenzován především poklesem podílu obecně prospěšných prací, neboť v TrZ došlo k výraznému zpřísnění podmínek pro jeho ukládání. Výraznější nárůst v roce 2013 lze vysvětlit zřejmě též i díky výraznému nárůstu případů řešených trestním příkazem (bližší viz tabulka 2). V případě podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, pak můžeme sledovat ne tak výrazný, ale stabilní nárůst jeho využívání. To platí i pro období po účinnosti TrZ. Nárůst ukládání „prostého“ podmíněného odsouzení od roku 2013 je též dáván do souvislosti s amnestií prezidenta republiky (Dušek, 2013), kde v jejím důsledku došlo nejen k promínutí některých trestů, ale v určitých případech též k zahazení odsouzení u amnestovaných osob, což se mohlo projevit i při jejich opakovaném trestání v roce 2013, kdy k předchozímu odsouzení nebylo možné přihlížet. Nicméně na druhou stranu ze statistických údajů MS vyplývá, že v letech 2013 a 2014 počet dosud nepotrestaných pachatelů před soudem naopak vzhledem k předchozím letům poklesl, kdy v roce 2012 to bylo 41 % odsouzených pachatelů ve srovnání s 34 % v roce 2013, což by tedy naopak mělo spíše vést ke zpřísnění v oblasti ukládání sankcí, k čemuž ovšem nedošlo.

**Graf 2: Vývoj podílu podmíněného odsouzení a podmíněného odsouzení s dohledem v %**



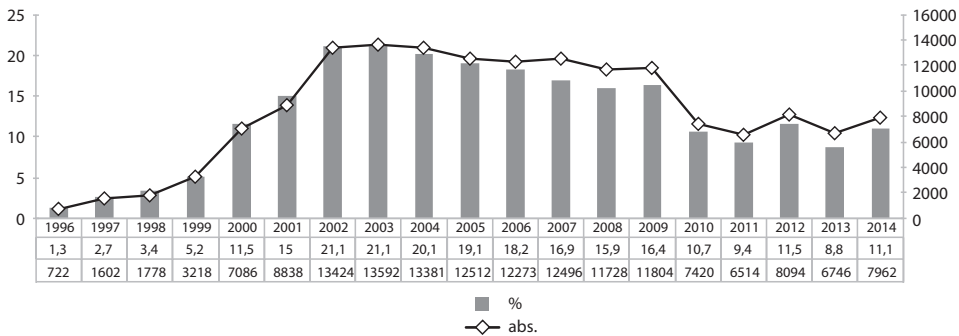
Velmi významné postavení ve struktuře alternativních trestů mají obecně prospěšné práce (bližší viz graf 3). Po účinnosti TrZ došlo k s ohledem na výše zmíněné změny právní úpravy, ale také zřejmě vzhledem k nové povinnosti při jeho ukládání trestním příkazem požadovat stanovisko probačního úředníka, k předpokládanému poklesu v jejich ukládání. Nicméně přesto jsou stále již od roku 1999 druhým nejčastěji ukládaným alternativním trestem. Zároveň lze usuzovat, že v souvislosti se zpřísněním podmínek pro jejich ukládání, jsou již ukládány uvážlivěji a snižuje se tím riziko jejich přeměn v nepodmíněný trest odnětí svobody.

Z údajů Probační a mediační služby ČR<sup>19</sup> pak vyplývá, že ve sledovaném období let 2010–2014 je tento trest poměrně často ukládán v nejvyšší možné výměře, tj. 300 hodin,

19 Pramenem jsou informace z informačního systému PaM služby (Export dat AIS PMS)

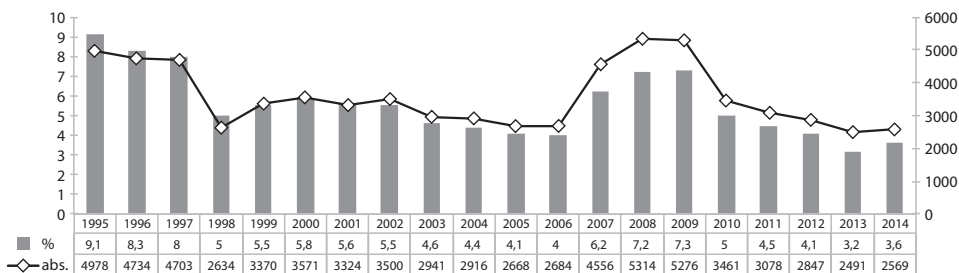
v roce 2014 to bylo 29 % všech případů uložených OPP. Nejčastěji je pak ukládán pro trestný čin krádeže, často pak v případě maření výkonu úředního rozhodnutí, zanedbání povinné výživy a ohrožení pod vlivem návykové látky.

**Graf 3: Vývoj ukládání trestu obecně prospěšných prací**



Peněžitý trest, který je ukládán jako hlavní alternativní trest, má ve struktuře alternativních trestů zanedbatelnou roli, a jeho podíl se stále snižuje (blíže viz graf 4). Pomíne-li období let 2007 až 2009, kdy bylo možné v důsledku kriminalizace řízení bez řídicího oprávnění sledovat nárůst jeho podílu vzhledem k předchozím letem, po účinnosti TrZ bylo možné sledovat další pokles významu této sankce, a to zejména v letech 2013 a 2014, i zde lze hledat vysvětlení nejen v dekriminalizaci trestného činu řízení bez řídicího oprávnění, ale částečně i ve změnách zákonné úpravy, kdy došlo, alespoň z pohledu praxe (blíže viz kapitola VII.), ke komplikovanějšímu výkonu tohoto trestu, což patrně vedlo ke snížení jeho užívání soudy, a to přesto, že v rámci rekonstrukce byla naopak snaha, zejména v případech, kdy je motivací majetkové obohacení pachatele, rozšířit aplikaci této sankce.

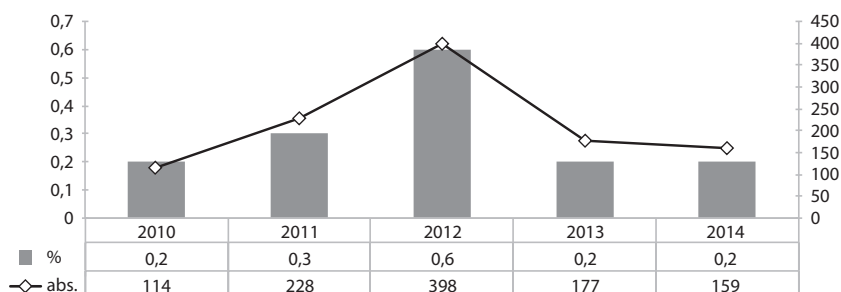
**Graf 4: Vývoj ukládání peněžitého trestu**



Velké očekávání ve smyslu předpokládaného poklesu ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody, které bylo spojeno se zakotvením nového, velmi intenzivního, alternativního trestu – domácího vězení – se především s ohledem na absenci možnosti plošného elektronického monitoringu, jako způsobu kontroly jeho výkonu, nespnilo (blíže viz graf 5). Nicméně poznatky z praxe (viz kapitola VII.) ukazují, že i po zavedení tohoto způsobu výkonu této sankce, zde budou i další faktory, které mohou ovlivnit to, že ani v budoucnu nebude tento trest v praxi aplikován v příliš velkém okruhu případů. Také bude třeba čekat i na to, zda, stejně jako v případě obecně prospěšných prací, nedojde k nárůstu jeho

podílu na úkor jiných méně intenzivních alternativních trestů. Nicméně je třeba si uvědomit, že i v případě domácího vězení je v případě trestního příkazu požadováno stanovisko probačního úředníka, což samozřejmě neurychlí jeho vydání a může tedy ovlivnit i volbu jiné sankce.

**Graf 5: Vývoj ukládání trestu domácího vězení**



Přitom jak v případě obecně prospěšných prací, tak v případě domácího vězení je nepochybné, i s ohledem na zákonem stanovené podmínky, které mají přispět k tomu, aby tyto tresty byly ukládány takovým pachatelům, u nichž lze předpokládat dostatečné předpoklady pro jejich úspěšný výkon, že soud potřebuje řadu informací o pachateli trestného činu a jeho aktuální životní situaci. Velmi významnou roli zde hrají informace získané ve stanovisku, které zpracovává probační úředník.

Ze studie (Karban, 2015) Probační a mediační služby (dále PMS) zaměřené na trest domácího vězení vyplývají další zajímavá zjištění. V případě domácího vězení provádí PMS předběžné šetření ke zjišťování podmínek pro uložení této sankce u konkrétního pachatele a následně zpracovává zprávu o možnostech výkonu tohoto trestu. V období 2010–2013 jej provedla v 787 případech, z toho u 758 případů doporučila jeho uložení a v 29 případech nikoliv. U 323 uložených trestů domácího vězení si soud zprávu od PMS nevyžádal. V průběhu sledovaného období však bylo možné sledovat postupné snižování podílu uložených trestů bez zprávy PMS, v roce 2010 to bylo 40 % případů, ve srovnání s tím v roce 2013 jen 20 %, což lze asi především vysvětlit zakotvením povinnosti vyžádat si tuto zprávu v případě ukládání domácího vězení trestním příkazem od roku 2013, ale zřejmě i zvyšováním důvěry soudů v její užitečnost. Jejich význam lze doložit i tím, že pravděpodobnost přeměny tohoto trestu se výrazně snižuje v případě, že byl předem doporučen PMS, když např. v roce 2010 byl trest domácího vězení přeměněn v případě, že byl vydán bez stanoviska PMS, ve 32 % případech ve srovnání s 18 % případů, kde došlo k předběžnému šetření a bylo dáno doporučující stanovisko PMS. V roce 2011 byl tento poměr 27 % přeměn bez šetření a stanoviska vzhledem k 12 % v případech doporučujícího stanoviska. Při bližším zkoumání případů trestů domácího vězení, na jejichž výkonu se podílela PMS, bylo možné v zásadě sledovat pozvolný nárůst průměrné délky tohoto trestu. V roce 2013 činil 8,9 měsíce. Nicméně nejčastěji bylo po celé sledované období ukládáno domácí vězení na 12 měsíců a na 6 měsíců. Nejčastěji bylo pak uloženo za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a trestný čin krádeže, které tvoří přibližně polovinu trestných činů, za které byl uložen. Ve sledovaném období pak lze sledovat u tohoto trestu mírný nárůst podílu trestných činů ohrožení pod vlivem návykové látky, častěji se také ukládal v případech např. zanedbání povinné výživy, poškozování cizí věci či porušování domovní svobody.

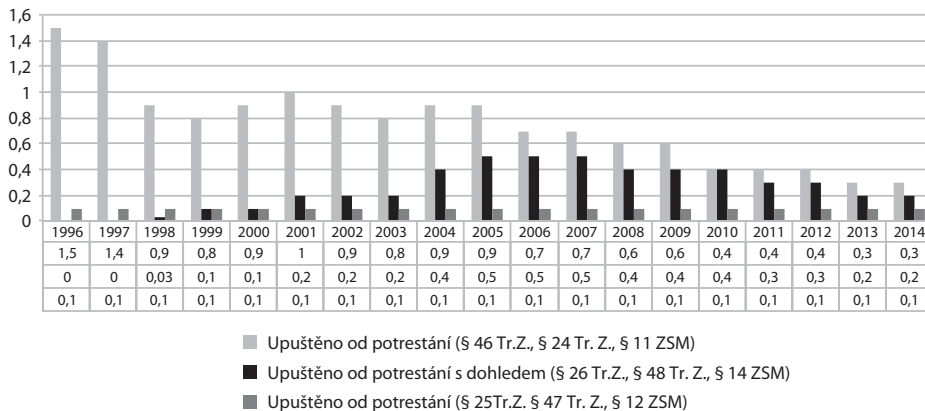
V případě trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je zřejmé, že s ohledem na omezený okruh trestné činnosti, která obecně nepředstavuje ve struktuře kriminality zásadní podíl, nelze samozřejmě předpokládat, že se tento trest stane jedním z hlavních alternativních trestů, a to zejména v případech, kdy by se mělo jednat o sankci hlavní. S ohledem na to nepřekvapí, že jako hlavní sankce není prakticky ukládán a není ani příliš využíván jako vedlejší trest (blíže viz následující tabulka 3)

**Tabulka 3: Ukládání trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce**

Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce					
	2010	2011	2012	2013	2014
uložen jako hlavní trest	2	5	3	8	14
uložen jako vedlejší trest	9	33	43	43	51

Pokud se jedná o aplikaci alternativ k potrestání, mají opět ve struktuře sankcí ukládaných soudy pouze okrajový význam, v případě „prostého“ upuštění od potrestání, resp. upuštění od uložení trestního opatření – tj. bez spojení s uložení dohledu či jiném opatření lze dlouhodobě pozorovat pokles, a to zejména v roce 1998, což lze přičíst do jisté míry nárůstu podílu jeho intenzivnější formy (viz níže). Do roku 2005 je jejich aplikace poměrně stabilní, pak mírně klesá, a to i po účinnosti TZ. Pokud jde o upuštění od potrestání s dohledem, resp. upuštění od uložení trestního opatření dle § 14 ZSM, lze od jeho zakotvení naopak zaznamenat mírný nárůst a pak stabilizaci – v letech 2004 až 2010 se pohyboval mezi 0,4 a 0,5 %. Poté lze opět sledovat mírný pokles. Naopak dlouhodobě stabilní je podíl upuštění od potrestání, spojené s uložení ochranného opatření.

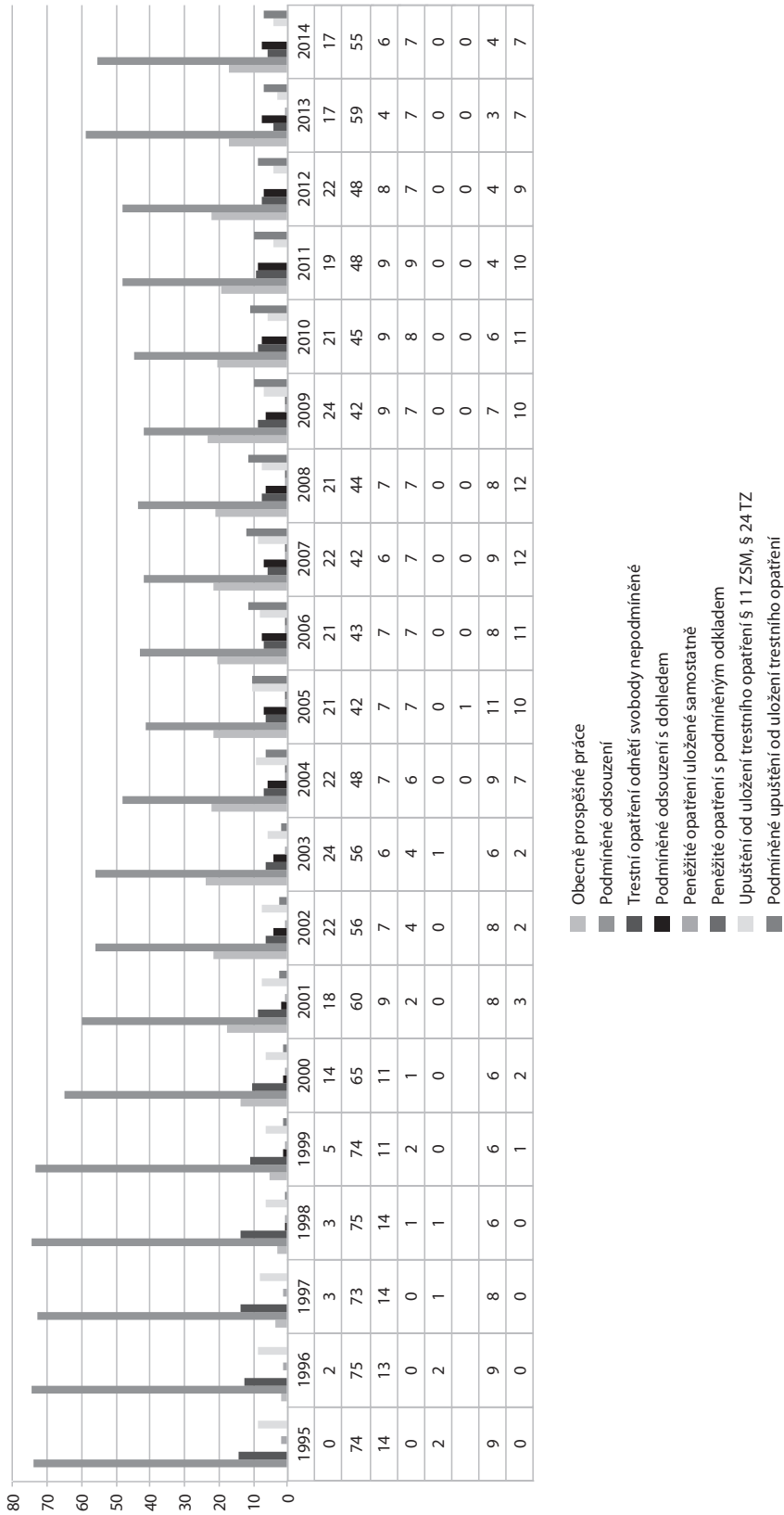
**Graf 6: Vývoj ukládání alternativ k potrestání**



V případě různých věkových skupin pachatelů lze dlouhodobě sledovat rozdíly v podílech jednotlivých sankcí ukládaných soudy. To je patrné především u mladistvých pachatelů, kde podíl alternativních sankcí vzhledem k nepodmíněnému trestnímu opatření odnětí svobody je mnohem výraznější. Od roku 2002 se dlouhodobě pohyboval mezi 92 až 94 %, v prvních letech po účinnosti TrZ sice mírně poklesl, ale od roku 2012 se opět zvýšil, v roce 2013 dokonce na 96 %. Pořadí jednotlivých alternativních trestů se sice od celkové sankční politiky v zásadě neliší, ale přesto je třeba poukázat, že dlouhodobě jsou některé z nich ukládány častěji, než u dospělých pachatelů. To platí např. pro trest obecně prospěšných prací, podmíněné odsouzení s dohledem, ale také pro alternativy k potrestání – upuštění od uložení trestního opatření, jehož podíl však postupně klesá, a dále podmíněné upuštění od uložení trestního opatření. Naopak, v případě prostého podmíněného odsouzení je patrné, že zejména od roku 2004 byl v případě mladistvých pachatelů ukládán méně často, byť je to samozřejmě stále dominantní sankce. To lze vysvětlit především častějším využíváním sankcí s dohledem a obecně prospěšných prací. Naopak od roku 2010 opět narůstá. Výraznější zvýšení podílu prostého podmíněného odsouzení lze, shodně jako v rámci celkové sankční politiky, pozorovat v letech 2013 a 2014. I zde tedy patrně působí výše zmíněné vlivy. Za zmínku zde stojí mimo jiné skutečnost, že od 1. 9. 2012 je možné v případě mladistvých, kteří v době rozhodování soudu již dovršili osmnácti let, rozhodnout trestním příkazem. Přitom např. v roce 2014 bylo tímto způsobem rozhodnuto v případě téměř 13 % odsouzených mladistvých pachatelů. Nejčastěji ukládanou sankcí je pak i v případě rozhodování trestním příkazem u mladistvých prosté podmíněné odsouzení. Peněžité opatření hraje u mladistvých zcela okrajovou roli, a jeho význam ještě klesl po roce 2010, kdy od roku 2010 do roku 2014 byl celkem uložen jako hlavní sankce pouze v 8 případech. Pokud jde o další změny po účinnosti TrZ, i u mladistvých bylo možné zaznamenat obdobné změny, které již byly popsány u celkové sankční politiky. Snížil se podíl aplikace obecně prospěšných prací obou forem alternativ k potrestání a naopak vzrostl podíl prostých podmíněných odsouzení. Nicméně např. u nepodmíněného odnětí svobody k nárůstu jeho podílu došlo již v roce 2009, a v letech 2013 a 2014 došlo opět k poklesu jeho podílu. Nově zavedené alternativní trestní opatření jako je trestní opatření domácího vězení a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce se u mladistvých také ukládají spíše ve výjimečných případech. U domácího vězení se jednalo pouze o 5 případů v roce 2010, 7 případů v roce 2011, 12 případů v roce 2012, 4 případy v roce 2013 a 1 případ v roce 2014. Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce jako hlavní sankce byl mladistvému uložen pouze jednou v roce 2013 a jako sankce vedlejší pouze pětkrát za celé období od roku 2010 až do roku 2014.



**Graf 7: Vývoj podílu vybraných sankcí ukládaných mladistvým pachatelům v %**



Poznatky týkající se právní úpravy a praxe trestání mladistvých pachatelů, resp. sankcionování mládeže obecně, zkoumané v rámci tohoto výzkumného projektu, jsou pak podrobněji, pokud jde o stav do roku 2013, obsaženy ve studii, (Hulmáková, 2013) která je dílčím výstupem řešeného projektu. Právní úprava sankcí, které lze uložit mládeži za provinění a činy jinak trestné prošlo základní reformou již přijetím ZSM. Přesto bylo možné po účinnosti TrZ zaznamenat i v aplikační praxi uplatňované vůči mladistvým některé výše uvedené trendy obecné sankční politiky v ČR.

Mezi základní poznatky výše uvedené studie lze uvést zejména to, že stávající právní úprava opatření, která lze ukládat dle ZSM mladistvým pachatelům, a to i ve srovnání se zahraničními úpravami, v zásadě poskytuje dostatečný katalog sankcí a také uspokojivé možnosti jejich kombinace tak, aby soudy mládeže mohly adekvátně reagovat na spáchané provinění a kriminogenní potřeby mladistvého. Problém se v praxi ukázal spíše v dostupnosti a dostatečné variabilitě programů, které lze ukládat v rámci jednotlivých výchovných opatření, a to především v oblasti probačních programů. Obecně je patrné, že mezi hlavní problémy lze zařadit otázku jejich financování, regionální nevyváženosti v jejich dostupnosti a nedostatek programů, zaměřených na mladistvé pachatele, kteří se opakovaně vrací do systému trestní justice.

Ukazuje se též, že v případě mladistvých jsou velmi často významným problémem při ukládání, případně výkonu alternativních sankcí majetkové poměry mladistvého, např. v souvislosti s potřebou dojíždět do střediska PMS v případě uloženého dohledu.

S ohledem na poznatky ze zahraničí a kriminologických výzkumů nelze doporučit zavádění sankcí pro mladistvé, které naše právní úprava nezná a které jsou primárně zaměřeny pouze na kontrolu, disciplínu, případně odstrašení, jako jsou např. alternativy k výkonu trestu odnětí svobody typu boot camps, či tzv. šokové uvěznění apod. Ukazuje se totiž, že mohou mít dokonce kontraproduktivní účinky ve smyslu zvýšení recidivy.

V případě trestu domácího vězení lze na základě zkušeností z praxe ze zahraničí, v ČR se mladistvým prakticky od počátku jeho zavedení do systému trestních opatření ukládá pouze ojediněle, upozornit na to, že v případech mladistvých pachatelů není vhodné tuto sankci ukládat samostatně, ale je na místě kombinovat ji s dohledem, případně dalšími výchovnými opatřeními reintegrativního charakteru. Významná je též doba, na kterou se tato sankce ukládá, kdy v případě, že je ukládána na déle než 6 měsíců bez snižování intenzity omezení, které jsou s ní spojeny, dochází k negativním vlivům na situaci v rodině, nárůstu stresu. Důležitá pro úspěšný výkon této sankce je pak nejen práce s mladistvým, ale též se spolužijícími osobami. Jako pozitivní se jeví právě podpora a pomoc těmto osobám, neboť tato sankce je do značné míry může zatížit (Martinovic, 2007).

Pokud jde o aplikaci odklonů s intervencí ukládaných mladistvým pachatelům, i zde bylo možné pozorovat obdobný trend, jako je níže popsáný v případě pachatelů celkem. Jedná se především o pokles jejich podílu v přípravném řízení, resp. zkráceném přípravném řízení od roku 2009 a pak určitá stabilizace. V letech 2010–2014 se tento podíl u mladistvých pohyboval mezi 15–17 % z celkového počtu stíhaných mladistvých a mladistvých ve zkráceném přípravném řízení. Ve srovnání s tím v letech 2006–2009 se pohyboval mezi 20–22 %. K důvodům tohoto vývoje viz níže výklad o aplikaci odklonů v ČR.

Nejčastější formou odklonů v případě mladistvých je stále podmíněné zastavení trestního stíhání a poté podmíněné podání návrhu na potrestání. Narovnání se u mladistvých prakticky vůbec neaplikuje. Pokud jde o odstoupení od trestního stíhání, od jeho zavedení se příliš neprosadil, ale od roku 2010 jeho aplikace ještě výrazněji poklesla. V roce 2014 se jednalo pouze o 9 případů v přípravném řízení. V případě tohoto odklonu je v praxi poukazováno i na určitou nerovnost ve srovnání s ostatními odklony tohoto typu, konkrétně nemožnost poškozeného podat proti rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání stížnost.

Problémy praxe, vyplývající z nedostatečného rejstříku opatření v případech dětí mladších 15 let v ZSM, byly do jisté míry odstraněny. V souvislosti s rekodifikací TrZ došlo i k novelizaci ZSM, kde došlo k rozšíření druhů opatření, která je možné těmto dětem ukládat. To se projevilo v praxi především poklesem aplikace upuštění od uložení opatření, ale také dohledu probačního úředníka, přičemž nejčastěji ukládanou sankcí se stalo napomenutí s výstrahou. Stále však chybí i u této kategorie intenzivnější nestacionární formy opatření pro děti, které se opakovaně vracejí před soud mládeže, jako např. umístění v profesionální pěstounské rodině, kdy zkušenosti ze zahraničí ukazují právě tyto formy zacházení jako slibné. Za zvážení by stála i možnost, aby soud pro mládež vedle opatření dle ZSM mohl aplikovat i nástroje rodinného práva, obsažené v občanském zákoníku.

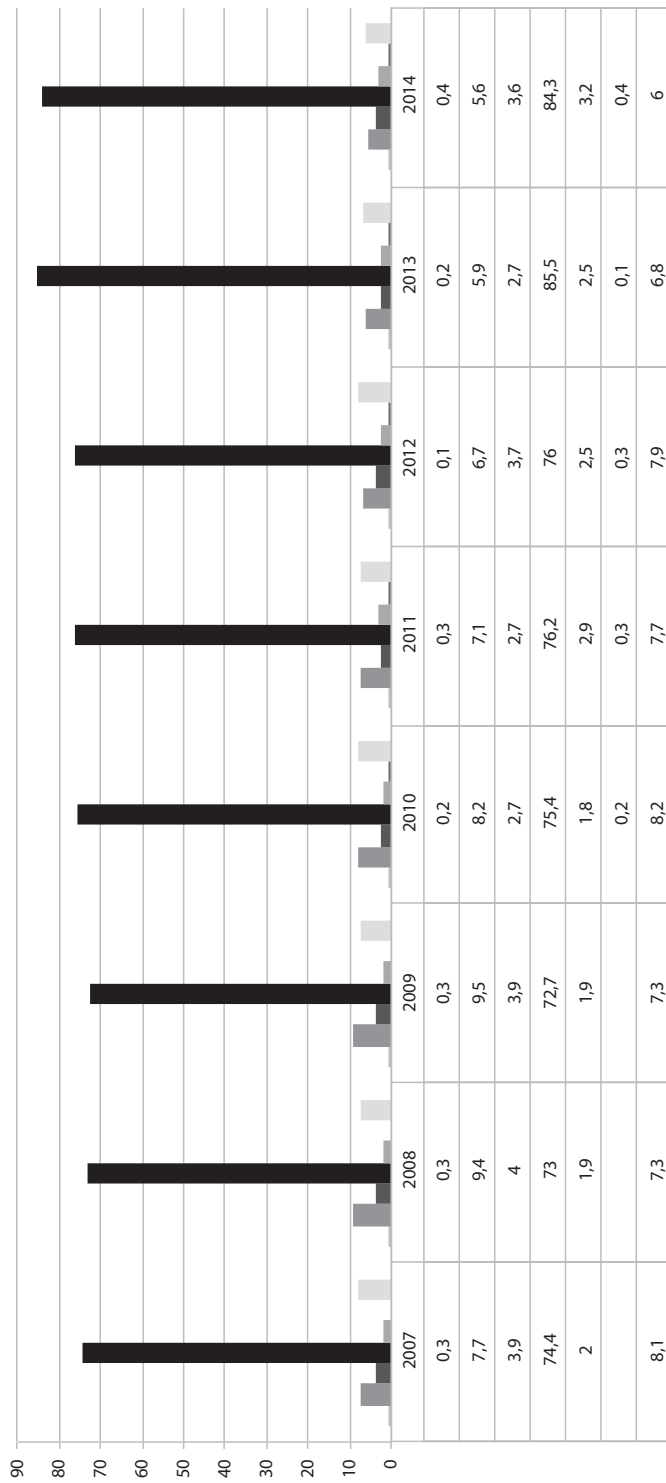
V praxi je předmětem kritiky i povinnost státního zástupce obligatorně podávat návrh na uložení opatření státním zástupcem u dětí mladších 15 let, které se dopustily činu jinak trestného. Zmiňována je zejména nadbytečnost v případě bagatelní kriminality, ale i skutečnost, že v některých případech je to pro děti, např. i ve srovnání s mladistvými, kde věc by skončila odklonem, neúměrně zatěžující. Zde je ovšem nutné na druhou stranu zmínit, že zavedení této povinnosti reagovalo na neuspokojivou a též kritizovanou situaci, kdy i závažné případy delikvence těchto dětí před účinností ZSM nebyly dostatečným způsobem řešeny. Zároveň je třeba vždy mít na paměti, že jde o civilní řízení a prioritní by zde měl být zájem dítěte, přičemž výše uvedené negativní efekty by měly být do značné míry eliminovány specializací soudců pro mládež, před nimiž řízení probíhá.

Obecně také vznikají především v kontextu zásad zakotvených v ZSM otázky, spojené s možností ukládat mladistvým zabezpečovací detenci, a to dokonce bez výraznějších modifikací ve srovnání s dospělými pachateli, a také zavedení možnosti ukládat ochranné léčení u dětí mladších 15 let.

Jako výrazný nedostatek současné právní úpravy lze označit, a to nejen ve srovnání se zahraničními úpravami, především SRN, ale také v kontrastu s principy obsaženými ve významných mezinárodních dokumentech, zaměřených na zacházení s delikventní mládeží, nedostatečně modifikované podmínky pro ukládání sankcí osobám ve věku blízkém věku mladistvých – tzv. kategorii mladých dospělých.

I v případě pachatelů ve věku 60 let a starších existují určité odchylky v aplikaci alternativních sankcí (blíže viz graf 8). Stejně jako u mladistvých je méně využíván nepodmíněný trest odnětí svobody a příliš nepřekvapí též nižší podíl trestu obecně prospěšných prací, s ohledem na to, že zdravotní stav pachatele je jedno z významných hledisek pro ukládání tohoto trestu. Naopak ve vyšší míře, než je tomu u celkové sankční politiky, se využívá peněžitý trest, což souvisí i s odlišnou strukturou registrované kriminality páchané osobami ve věku 60 let a více. (Válková & Hulmáková, 2013, str. 39–40) S tím zřejmě souvisí i častější aplikace upuštění

**Graf 8: Vývoj ukládání vybraných sankcí pachatelům ve věku 60 let a starším v %**



- Upuštěno od potrestání (§ 47 TZ, § 12 ZSM)
- Peněžitý trest uložený samostatně
- Obecně prospěšné práce
- Podmíněné odsouzení
- Podmíněné odsouzení s dohledem
- Domácí vězení
- Nepodmíněný trest (celkem)

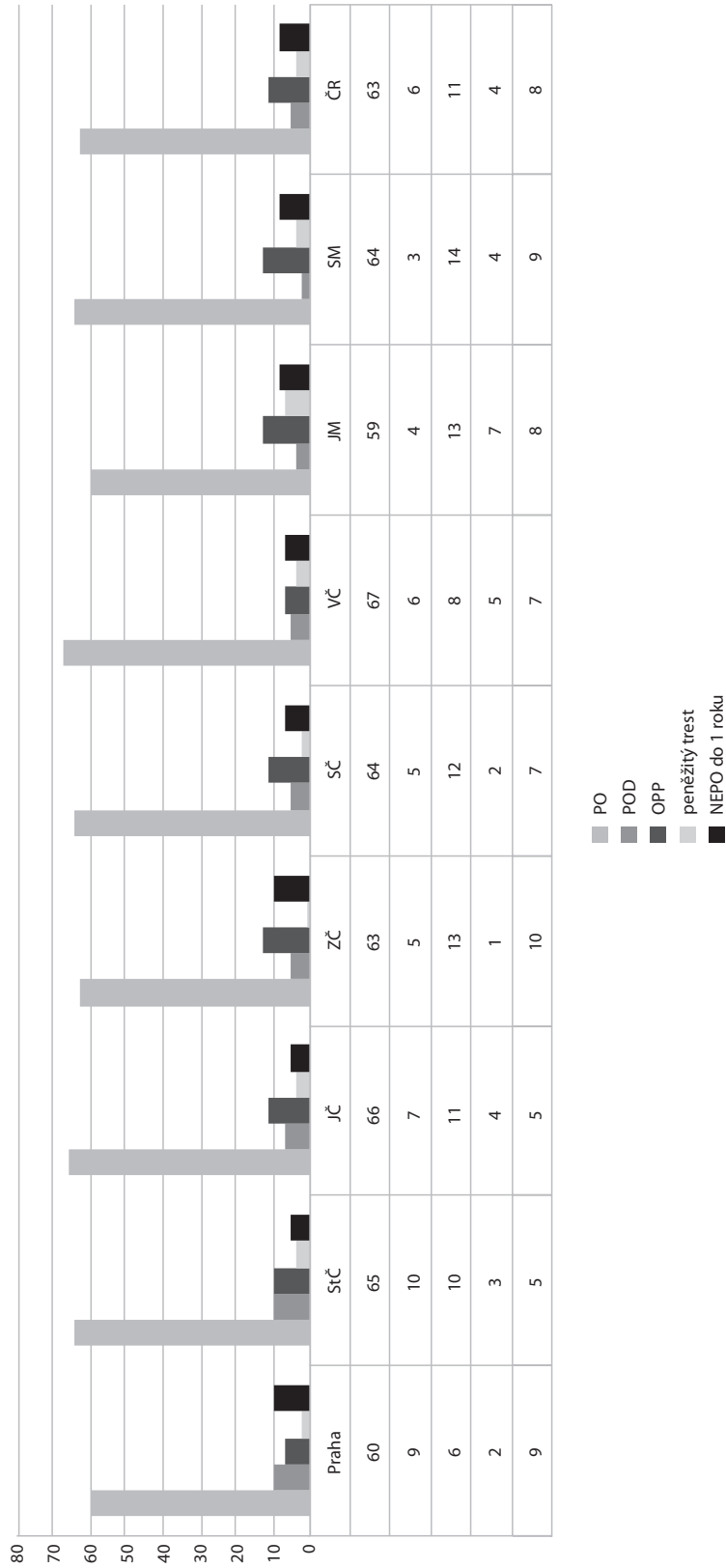
od potrestání za současného uložení ochranného opatření. Častěji je také využíváno „prosté“ podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody. Ve sledovaném období je též možné zaznamenat pozvolný nárůst podílu podmíněného odsouzení s dohledem. Po účinnosti TZ se u této věkové kategorie neprojeví tak výrazné změny v sankční politice, nicméně zaznamenat lze určitý nárůst podílu prostých podmíněných odsouzení, výraznější pak v letech 2013 a 2014, a mírný pokles ukládání obecně prospěšných prací, což lze vysvětlit obdobnými důvody jako výše u celkové sankční politiky a také mírným poklesem ukládání peněžitého trestu jako hlavní sankce, kde budou důvody obdobné jako u celkové sankční politiky.

Sankční politika uplatňovaná soudy se liší i dle jednotlivých regionů. I když základní struktura se v jednotlivých krajích neliší, lze sledovat rozdílné využívání jednotlivých alternativ. Zde je třeba mít na paměti někdy velmi výrazné rozdíly v registrované kriminalitě a její struktuře, která se samozřejmě odráží i na počtu a charakteristikách pachatelů, vstupujících do systému trestní justice. Liší se i dostupnost navazujících služeb a programů v jednotlivých regionech a další sociální a demografické charakteristiky, kdy výrazně se v tomto smyslu vymyká např. Praha. Přesto je však třeba poukázat na poměrně výrazné regionální rozdíly v podílu ukládání sankcí soudy v jednotlivých regionech z celkového počtu odsouzených v těchto regionech v %.

Pokud jde o podíl nepodmíněného trestu odnětí svobody, tak ve sledovaném období let 2009 až 2014 se stále nad průměrem ČR pohybuje Praha a pak Severomoravský a Západočeský kraj, naopak nejnižší podíl lze sledovat ve Středočeském a Jihočeském kraji. V případě obecně prospěšných prací je nad průměrem v celém sledovaném období Severomoravský kraj, a poté s určitým odstupem Jihomoravský kraj. Naopak, výrazně pod průměrem je Praha s tím, že po účinnosti TrZ se zde jeho aplikace v poměru k ostatním sankcím ještě výrazně snížila. Obdobný trend lze zaznamenat ve všech krajích. V případě prostého podmíněného odsouzení je méně využíván zejména v Jihomoravském kraji, a naopak výrazněji nad průměrem ve Středočeském kraji. Dlouhodobě nejvyšší podíl podmíněného odsouzení s dohledem lze zaznamenat v Praze a Středočeském kraji, naopak nejméně je využíván v Severomoravském kraji. Podíl peněžitého trestu je nejnižší v Západočeském kraji, s určitým odstupem pak v Severočeském kraji a po účinnosti TrZ je též pod průměrem v Praze a Středočeském kraji. A naopak jeho podíl je výrazně nad průměrem v Jihomoravském kraji. Vzhledem k alternativním trestům je zajímavý také rozdíl v podílu nepodmíněného trestu do jednoho roku, kde od roku 2009 je výrazněji nad průměrem Západočeský a Severomoravský kraj a naopak pod průměrem Středočeský a Jihočeský kraj.

Aktuální strukturu vybraných alternativních trestů a nepodmíněného trestu odnětí svobody do 1 roku dle jednotlivých regionů v roce 2014 lze sledovat na grafu 9.

Graf 9: Podíl vybraných trestů dle regionů v roce 2014



Zajímavé jsou i rozdíly v počtech uložených trestů domácího vězení dle jednotlivých regionů (blíže viz tabulka 4). Podíl v procentech udává podíl na celkovém počtu odsouzených v daném kraji. Přičemž lze sledovat, že ve srovnání s ostatními regiony je tento podíl vyšší v Jihočeském kraji, naopak nejnižší v Praze.

**Tabulka 4: Pravomocně odsouzené osoby k domácímu vězení dle regionů**

Pravomocně odsouzené osoby k domácímu vězení dle regionů																	
	Praha		StČ		JČ		ZČ		SČ		VČ		JM		SM		ČR
		%		%		%		%		%		%		%		%	
2010	8	0	4	0	21	1	8	0	8	0	20	0	20	0	25	0	114
2011	8	0	25	0	30	1	23	0	25	0	34	1	42	0	41	0	228
2012	19	0	43	1	35	1	54	1	50	1	46	1	66	1	85	1	398
2013	7	0	14	0	18	0	30	0	21	0	24	0	31	0	32	0	177
2014	8	0	17		25	1	23	0	23	0	14	0	20	0	29	0	159

Z hlediska typu trestné činnosti je zajímavé sledovat zejména změny v sankční politice v případě nejfrekventovanějšího trestného činu – krádeže (blíže viz tabulka 5). O dalších významných trestných činech, jejichž trestání se může výrazněji odrazit v celkové sankční politice, viz výše tab. 1.

**Tabulka 5: Podíl vybraných trestů za krádež z celkového počtu pravomocně odsouzených pachatelů za krádež v %**

Podíl vybraných trestů uložených jako hlavní sankce pro trestný čin krádeže z celkového počtu pachatelů pravomocně odsouzených za krádež v %							
	OPP	PO	POD	DV	PT	nepo do 1 roku	nepo 1–5 let
2009	22,5	37,8	3	x	1,1	21,1	6,9
2010	15,2	42,4	4,4	0,2	0,9	20,7	9
2011	13,9	45,1	5,3	0,4	0,9	18,6	10,2
2012	17	43,4	5,4	0,6	6,7	17,5	9,6
2013	13,5	54,8	6	0,3	0,5	12,7	9,6
2014	17	45,5	6,6	0,7	0,3	15,9	9,4

V případě krádeže lze především zaznamenat nárůst podílu nepodmíněných trestů od jednoho do pěti let po účinnosti TrZ, který lze přičítat zpřísnění postihu recidivy krádeže dle § 205 odst. 2 TrZ. Přitom lze diskutovat o tom, že zejména v případech bagatelních škod, kdy není naplněna ani žádná z dalších alternativně stanovených podmínek dle § 205 odst. 1 TrZ, může být současná dolní hranice dle § 205 odst. 2 TrZ diskutabilní z hlediska přiměřenosti trestu povaze a závažnosti činu. Návrhy na snížení, či úplné zrušení této hranice se ostatně objevily i v rámci níže uvedeného expertního šetření mezi soudci a státními zástupci. (Scheinost & kol., 2014, str. 30, 58)

Roky 2013 a částečně i 2014 jsou pak výrazně, jak již bylo zmíněno výše, ovlivněny amnestií, a také následným zvýšeným počtem odsouzených osob, což se v sankční politice projevilo častějšími vydáváním trestních příkazů (blíže viz výše tabulka 2)

Významnou součástí sankční politiky jsou také odklony v trestním řízení, jako sankce v širším smyslu,<sup>20</sup> a to zejména odklony intervencí, které se často rozsahem povinností, jež musí obviněný splnit, blíží některým trestům. Je třeba říci, že do roku 2013 bylo nejčastěji aplikovaným odklonem s intervencí podmíněné zastavení trestního stíhání, od roku 2013 je jím podmíněné odložení podání návrhu na potrestání. Oba tyto, obsahově prakticky shodné, odklony pak dohromady tvoří převážnou většinu všech odklonů s intervencí v přípravném řízení včetně ZPŘ – v roce 2014 se jednalo o 98 %. Narovnání a odstoupení od trestního stíhání po celou dobu jejich aplikace hrají pouze okrajovou roli (blíže viz graf 10).

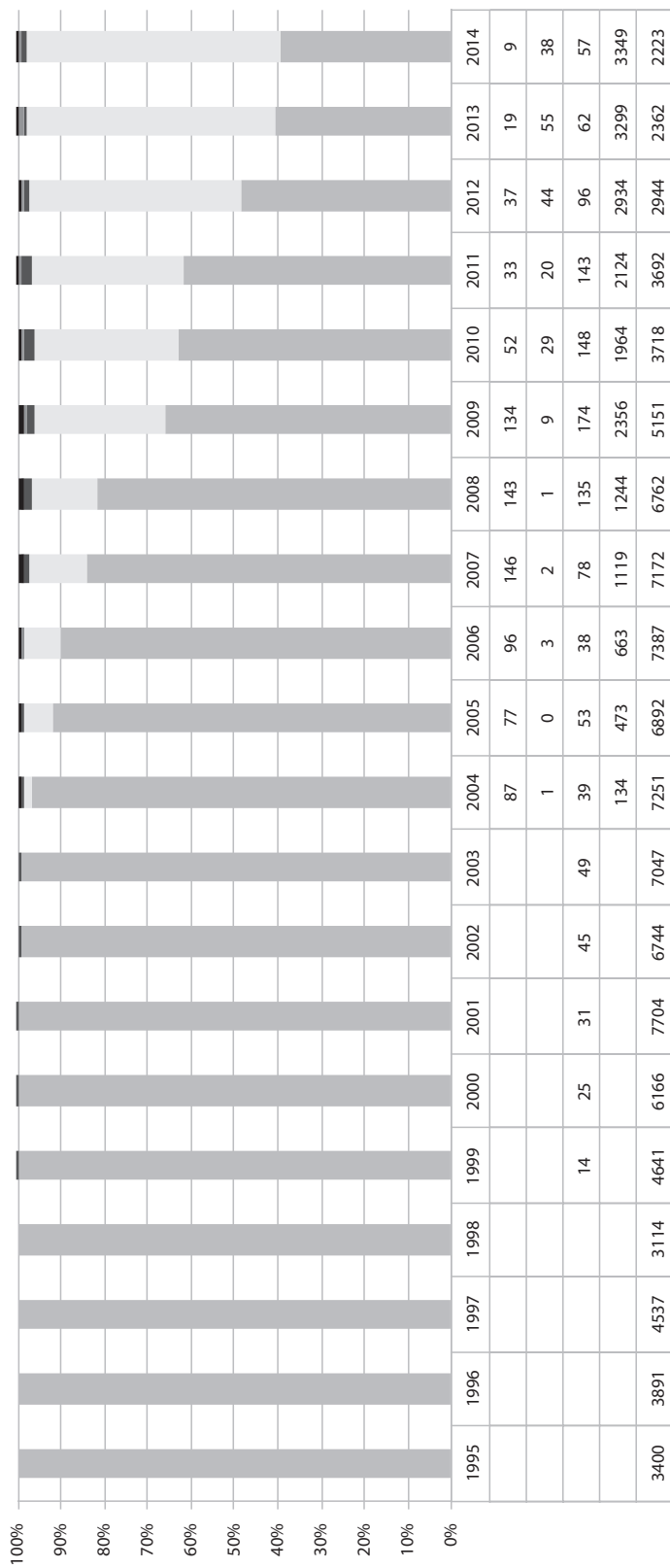
Z hlediska vývoje aplikace odklonů v předsoudním stadiu řízení můžeme sledovat od jejich zakotvení nárůst jejich podílu na celkovém počtu stíhaných pachatelů včetně osob ve zkráceném přípravném řízení až do roku 2008, poté je patrný pokles jejich podílu. Od roku 2010 se pohybuje kolem 6 % (blíže viz graf 11). Tento pokles pak není kompenzován ani v řízení před soudem (blíže viz graf 12). Za jeden z hlavních důvodů lze označit nárůst počtu věcí projednávaných ve zkráceném přípravném řízení, kde zpravidla není takový časový prostor pro jejich realizaci, jako v případě standardního přípravního řízení. I když se tento rozdíl do značné míry stírá tím, že od roku 2009 běží lhůta pro ukončení zkráceného přípravního řízení až od sdělení podezření, což je ostatně zřejmé i z výrazného nárůstu počtu podmíněného odložení podání návrhu na potrestání. Zřejmě zde tedy působí i další vlivy jako např. změny ve struktuře pachatelů, viz např. snížení počtu prvotrestaných před soudem v posledních letech, ale také pravděpodobně obecný tlak na orgány činné v trestním řízení na rychlost řízení a skončení věci.

Obecně je zřejmé, že současná právní úprava, až na dílčí problémy u některých sankcí, v zásadě obsahuje dostatečný rejstřík alternativních sankcí, včetně odklonů v trestním řízení, a také umožňuje potřebnou individualizaci ukládání sankce konkrétnímu pachateli, nicméně k jejich efektivní aplikaci je nepochybně třeba dobré součinnosti mezi jednotlivými subjekty, které se podílejí na jejich ukládání a výkonu a též dostatečný časový prostor pro jejich realizaci.

20 S ohledem na jejich povahu zde nejsou zahrnuty případy dohod o vině a trestu a trestní případy, neboť zde věc končí odsouzením pachatele či upuštěním od potrestání soudem formou rozsudku či trestního příkazu.

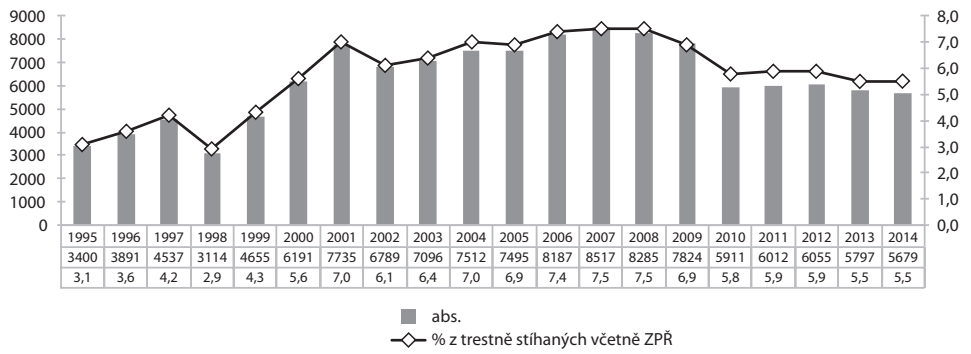


**Graf 10: Odklony s intervencí v přípravě řízení (včetně ZPŘ)**

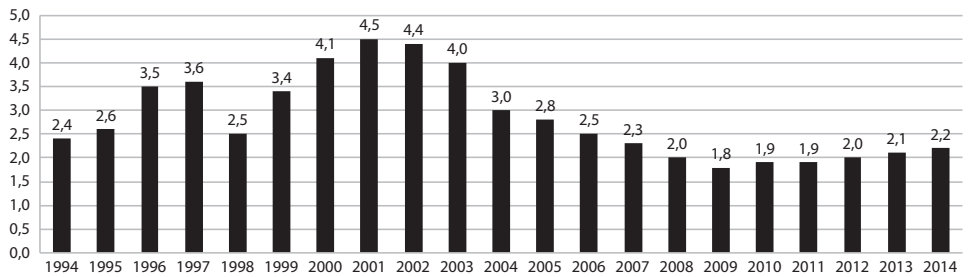


odstoupení od TS  
 odložení věci dle § 179c odst. 2 písm. f) resp. g) TŘ  
 narovnání  
 podmíněné odložení NP dle § 179 g TŘ  
 podmíněné zastavení trestního stíhání

**Graf 11: Podíl odklonů s intervencí v přípravném řízení (včetně ZPŘ)**



**Graf 12: Podíl odklonů s intervencí s celkového počtu obžalovaných osob (včetně NP) před okresními soudy**



VII.

## **Poznatky k sankční politice a k vybraným alternativním sankcím**

Jedním z hlavních cílů výzkumného projektu bylo ověřit, zda legislativní změny vyvolané přijetím nového trestního zákoníku splnily svůj účel, zda se zvýšila účinnost ukládaných sankcí či zda se podařilo odstranit některé z problémů aplikační praxe. Základní metodou této fáze výzkumu bylo dotazníkové šetření mezi soudci a státními zástupci, kteří působí na okresech a vedoucími středisek Probační a mediační služby. Šetření proběhlo v roce 2013.

Dotazníky byly zaměřené na vybrané alternativní sankce a opatření, na dopad nového trestního zákoníku na praxi, na spolupráci subjektů při výkonu alternativ, na hodnocení celkové úrovně starého a nového trestního zákona a také názory na to, jaká konkrétní opatření či kroky by respondenti doporučovali v trestní politice uskutečnit, aby se podařilo snížit recidivu pachatelů. Respondenti navrhovali ke zlepšení sankční politiky řadu podnětů, včetně legislativních návrhů. Z výzkumu jsme vybrali náměty s nejsilnější podporou a v další fázi výzkumu (v roce 2015) jsme je nechali zhodnotit vybranými experty na sankční politiku, a to formou zpracování expertiz k vybraným podnětům.

### **VII.1. Obecně k právní úpravě alternativních trestů**

Nový trestní zákoník rozšířil škálu alternativních trestů. Soudci i státní zástupci považují škálu alternativních trestů v našem trestním zákoníku za dostatečnou. Několik respondentů by doplnilo škálu stávajících alternativních trestů o modifikovaný trest odnětí svobody spočívající v kombinaci jeho podmíněné a nepodmíněné formy.

Soudci a státní zástupci se vyjadřovali i k problematice vztahu rychlosti řízení a aplikace alternativních sankcí. Obě skupiny respondentů se převážně domnívají, že aplikace alternativních sankcí nemá vliv na zrychlení trestního řízení. Nutno zmínit i poměrně častý názor z obou skupin respondentů s negativním hodnocením, který lze shrnout tak, že skutečnost, že před uložením alternativní sankce se vyžadují speciální zprávy o možnostech pachatele tyto sankce vykonat, řízení nezrychluje.

### **VII.2. Trest obecně prospěšných prací**

Právní úprava trestu obecně prospěšných prací prošla v novém trestním zákoníku modifikací, jejímž hlavním cílem bylo především zvýšení efektivity výkonu tohoto trestu. V rámci námi provedeného expertního dotazníkového šetření se při hodnocení právní úpravy trestu obecně prospěšných prací respondenti rozcházejí. Zatímco významná část dotazovaných soudců (40,6 %) považuje novou právní úpravu za horší, státní zástupci (41,1 %) a probační úředníci (38 %) jí naopak považují za lepší než právní úpravu předchozí.

Soudci novou úpravu podstatně více kritizují, a to zejména ve světle dalších změn přijatých po účinnosti trestního zákoníku (zákon č. 330/2011 Sb. a zákon č. 390/2012 Sb.). Právní úprava přeměny trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody byla doplněna i o možnost přeměny na trest domácího vězení či trest peněžitý (ustanovení § 65 odst. 2 písm. a) a b) TrZ). Právě tato změna byla soudci a také některými vedoucími středisek PMS velmi kritizována. Tvůrcům zákona vyčítají, že tímto způsobem „nevýchovně“ nahrazují jednu alternativu alternativou druhou, což je problematické nejen z hlediska vhodné motivace pachatelů trest obecně prospěšných prací vykonat, ale i z hlediska jejich resocializace. I podle našeho názoru není dobrým řešením v případě porušení podmínek

výkonu alternativního trestu tento trest nahradit další alternativou k trestu odnětí svobody. Lze mít za to, že u části pachatelů takový postup může vyvolat pocit beztrestnosti.

Experti dále upozornili, že se jedná o problém „alternativních subsidiárních trestních sankcí k primárně uloženým alternativám jiným“, nebo jinak, ve zkratce řečeno o otázku jakéhosi „prolínání alternativ“. Na první pohled je to idea pozitivní, neboť nabízí větší zákonnou diferenciaci a pružnost alternativních trestních sankcí, čímž je vytvářen větší prostor i pro subtilnější soudcovskou individualizaci těchto sankcí, a to i během jejich výkonu.

Jeden z expertů správně upozorňuje, že pokud bychom hodnotili úpravu pouze pohledem trestního práva, tak je tento přístup zákonodárce v souladu s hierarchicky nastavenou přísností (citelností) trestů (viz § 52 odst. 1 TrZ, shora od nejpřísnějšího k nejmírnějšímu). Pak má tato právní úprava své opodstatnění, není-li zároveň příliš komplikovaná z hlediska její aplikace. Ovšem ta, která je obsažena v § 65 odst. 2 písm. a) a b) TrZ, vyhovuje takovému požadavku jen zčásti. A sice pouze v rozsahu písmene a), kdy za málo účinné obecně prospěšné práce nastupuje subsidiárně jako přísnější trest domácího vězení. Naproti tomu ve smyslu písmene b) přeměněné obecně prospěšné práce v peněžitý trest tomuto požadavku neodpovídá, neboť peněžitý trest je méně přísný než obecně prospěšné práce (k opačnému postupu srov. § 69 odst. 2 písm. b) TrZ). Při řešení problematičtějšího výkonu trestu OPP se dle zkušeností probačních úředníků v praxi osvědčilo zpřísnění podmínek výkonu trestu soudem dle ustanovení § 65 odst. 3 TrZ, např. uložením dosud nestanovené povinnosti nebo prodloužením doby výkonu trestu.

Domníváme se, že rozšíření možnosti přeměny trestu obecně prospěšných prací na trest domácího vězení a trest peněžitý, tedy na další dva alternativní tresty, nebylo zákonodárcem náležitě promyšleno. Toto řešení hodnotíme jako unáhlené, motivované výlučně snahou o urychlené snížení vězeňské populace, které ale ve svém důsledku vede k devalvací způsobilosti trestu obecně prospěšných prací být hodnotnou alternativou nepodmíněného trestu odnětí svobody. Pachatelům se tímto řešením opravdu vysílá signál v tom směru, že nepodmíněný trest odnětí svobody uplatněn ani v důsledku jeho chování vyvolávajícím oprávněnost přeměny nebude a že se nemá čeho obávat, což výrazně snižuje i autoritu příslušného druhu trestu i samotných orgánů činných v trestním řízení.

Pokud by nedošlo ke zrušení možnosti přeměny trestu OPP na trest domácího vězení, tak se domníváme, že je vhodné zrušit možnost přeměny trestu obecně prospěšných prací na peněžitý trest, neboť důsledkem zaviněného neplnění podmínek uloženého trestu by vždy mělo být uložení přísnější sankce, přičemž peněžitý trest nelze za přísnější sankci považovat. Jak jsme naznačili již výše, právní úprava přeměn nevykonaných trestů na jiné tresty by měla obecně vycházet z hierarchie trestů, která je přibližně vyjádřena pořadím trestů v ustanovení § 52 odst. 1 TrZ. Z něho lze dovodit, že peněžitý trest je ve srovnání s trestem obecně prospěšných prací zákonodárcem považován za mírnější alternativu trestu odnětí svobody. Navíc jestliže zákon připouští možnost přeměny alternativního trestu v jiný alternativní trest, měla by v něm být stanovena jasná a srozumitelná pravidla pro takovou přeměnu. Ani tato podmínka však není v případě přeměny trestu obecně prospěšných prací v peněžitý trest splněna.

Podle našeho názoru tato změna přispívá i k rozmělnění sankční povahy tohoto opatření. Znamená to, že tento postup se u většiny odsouzených míjí nápravně výchovným

účinkem, popř. je pouhým důsledkem snahy soudu o dodatečné zhojení počátečních nedostatků plynoucích z rozhodovací činnosti soudu při nevhodném uložení tohoto druhu trestu. Předmětem značné kritiky zejména soudců a probačních úředníků se stala novelizace ustanovení § 65 odst. 1 trestního zákoníku provedená zákonem č. 330/2011 Sb., spočívající v prodloužení doby na vykonání uloženého trestu obecně prospěšných prací z jednoho na dva roky. Respondenti zcela oprávněně poukazovali na horší vykonatelnost trestu, kterou nová úprava přinesla. Odsouzení jsou nyní méně motivováni a mají tendenci výkon trestu odkládat, navíc je za těchto okolností výrazně složitější vyjednat podmínky výkonu trestu s poskytovateli.

Jeden z oslovených expertů považuje za zajímavou informaci i to, že důvodová zpráva k § 65 odst. 1 TrZ neexistuje (pouze k § 65 odst. 2 TrZ), neboť ani samotný návrh zákona, resp. sněmovní tisk jej obsahující (č. 297/0), změnu § 65 odst. 1 nezahrnuje. Změna doby výkonu trestu obecně prospěšných prací samotná se objevuje až ve schváleném paragrafovaném znění, publikovaném ve Sb. z., tudíž bez odůvodnění. Prodloužení této lhůty považujeme za neodůvodněné a zcela zbytečně snižující potenciál tohoto trestu jako adekvátní náhrady nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Praktické poznatky probační služby vypovídají o tom, že doba jednoho roku na výkon OPP je zcela dostatečná. Stávající praxe podle zkušeností probační služby je taková, že při dojednání podmínek výkonu trestu s tzv. poskytovatelem míst pro výkon práce, je po dohodě s odsouzeným stanoven časový harmonogram prací, tj. kdy a jak dlouho bude odsouzený danou prací vykonávat. Každý poskytovatel podepisuje s odsouzeným dohodu o výkonu trestu OPP, ve které je stanoven termín, do kdy nejpozději u něho může odsouzený práce v rámci trestu vykonávat. Zájem poskytovatele je využít práce odsouzeného k vykonání konkrétní pracovní činnosti, kterou potřebuje zajistit – ta má různou dobu trvání, případně pravidelný interval. Zájem odsouzeného by mělo být trest OPP vykonat v čase, který je pro něho vyhovující. V konkrétních případech pak z těchto dvou zájmů vychází podoba časového harmonogramu výkonu trestu. V případě, že harmonogram prací odsouzený zaviněně nedodržuje, některé soudy tuto skutečnost hodnotí jako porušení podmínek vedení řádného života a rozhodují o přeměně trestu OPP. Jiné soudy vyčkávají až do uplynutí dvouleté lhůty zákonem stanovené jako doba výkonu trestu OPP. Z praktické spolupráce mezi PMS a poskytovateli míst pro výkon OPP víme od probačních úředníků, že pokud odsouzený trest podle stanoveného harmonogramu nevykoná, poskytovatel po vyčerpání běžných postupů (vysvětlování a napominání odsouzeného, spolupráce s PMS) ztrácí o spolupráci s odsouzeným zájem a spolupráci ukončuje. Skupina těchto odsouzených se pak stává obtížně uplatnitelnou u dalších poskytovatelů, někteří odsouzení pak střídají více poskytovatelů a spolupráce se v těchto případech stává složitou jak pro odsouzeného, tak i pro PMS a poskytovatele míst výkonu prací.

Experti zastávají názor, že návrat ke kratší lhůtě stanovené pro výkon trestu OPP (na 1 rok) je z hlediska efektivní praxe výkonu tohoto trestu lepším řešením, než setrvání v dnešní podobě. Maximální možná délka trestu OPP dnes platná (300 hodin) reálně odpovídá tomu, že jeden rok stanovený na jeho výkon postačí (např. při práci 8 hod. denně by 300 hodin OPP odsouzený vykonávající trest pouze o víkendech zvládl odpracovat za cca 4,5 měsíce).

Z praktických problémů se soudci (56,3 %) a státní zástupci (49,5 %) dále nejčastěji kriticky vyjadřovali k obligatornímu vyžádání zprávy probačního úředníka k uložení trestu

dle § 314e odst. 3 trestního řádu v případech, kdy je trest obecně prospěšných prací ukládán trestním příkazem. Respondenti konstatovali, že vyžádání zprávy probačního úředníka představuje procesní úkon, který prodlužuje trestní řízení. Dle některých respondentů tak v praxi může docházet ke stavu, kdy je tento trest ukládán omezeně a jsou voleny raději tresty jiné, jen aby byla věc vyřízena co nejrychleji. Na druhou stranu však najdeme dost velkou skupinu soudců a státních zástupců, která naopak spatřuje ve zprávě probačního úředníka prostředek napomáhající lepší individualizaci trestu obecně prospěšných prací, která přispívá k jeho zdárnému výkonu. Probační úředníci změnu naopak velmi přivítali. Jsou přesvědčeni, že zakotvení povinnosti soudu vyžadovat předem zprávu probačního úředníka umožňuje, aby probační úředník dokázal rozpoznat klienty, u nichž je odhodlání k vykonání trestu obecně prospěšných prací natolik slabé, že jeho uložení nelze považovat za vhodné.

Nutno též připomenout, že v minulosti bylo ukládání trestu obecně prospěšných prací bez předchozího opatření informací významných pro uložení tohoto trestu často formální a bylo příčinou přeměn trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody.

Podle našeho názoru zpráva probačního úředníka může pomoci soudu trest obecně prospěšných prací náležitě diferencovat a individualizovat. I když trestní řád obsahuje požadavek na co nejrychlejší projednání trestních věcí a je obecně znám preventivní účinek rychlého trestního postihu, domníváme se, že z pohledu celkové trestní politiky je důležitější trest náležitě individualizovat, a to i za pomoci zprávy probačního úředníka, než co nejrychleji ve věci rozhodnout. Vyžádání zprávy nijak významně trestní řízení neprodlouží. Samozřejmě platí, že samosoudce není předloženou zprávou vázán, a to i kdyby v ní bylo obsaženo negativní stanovisko probačního úředníka nebo obviněného k možnosti uložení a výkonu trestu obecně prospěšných prací, ale je povinen k ní přihlédnout a se skutečnostmi v ní obsaženými se vypořádat.

Projednání možnosti uložení a výkonu trestu OPP ještě před jeho uložením značně omezuje riziko nevykonání trestu ze strany odsouzeného a to zejména v případech, kdy je tento trest ukládán prostřednictvím trestního příkazu. V těchto případech může probační služba soudu připravit informačně využitelnou zprávu o aktuální situaci odsouzeného, vč. jeho motivace, zdravotní způsobilosti, rodinné a pracovní situaci atd. Tyto informace jsou podle praktické zkušenosti probačních úředníků rozhodující při výkonu trestu OPP a v případě, kdy je soud nemá k dispozici v době rozhodování o uložení trestu, může stejně tak dojít k prodloužení řízení např. z důvodů – obviněný není motivován trest vykonat a podává si odpor proti trestnímu příkazu, teprve až po uložení trestu OPP je zjištěno, že trest je z různých důvodů nevykonatelný, či jeho výkonu brání některé reálné skutečnosti (např. zdravotní – právě zdravotní komplikace klientů představovaly v dřívější praxi citelný problém, nyní se daří předem vyloučit případy, kdy obviněný není schopen trest vykonat). Následné řešení těchto skutečností pak prodlužuje i rychlost vykonávacího řízení a výkon trestu se po organizační stránce značně komplikuje. Podle zkušeností probačních úředníků se ukazuje, že čas investovaný do přípravy podmínek výkonu trestu OPP se efektivně zúročí při následném zajištění jeho výkonu.

K respondenty kritizovanému prodloužení trestního řízení by v těchto případech nemuselo docházet, kdyby zprávu probačního úředníka vyžádal už státní zástupce před podáním návrhu na potrestání (obžaloby) ve věcech, kde je zřejmé, že samosoudce využije

možnost vydání trestního příkazu a uložení trestu OPP. Naopak se domníváme, zda nezvážit i vhodnost předchozího vyžádání této zprávy podle § 184 odst. 3 TRŘ i v případě konání hlavního líčení v nepřítomnosti obžalovaného za podmínek § 202 odst. 2 TRŘ, kde opět hrozí reálné riziko nevhodného uložení tohoto druhu trestu (stejně jako trestu domácího vězení) a z toho plynoucí problémy v rámci zajištění jeho výkonu. Není přitom nikterak na úkor zachování požadavku rychlosti trestního řízení vyžádat tuto písemnou zprávu (stanovisko) PMS již v rámci nařízení hlavního líčení (tj. v rámci referátu, jímž samosoudce, popř. předseda Senátu stanoví termín hlavního líčení, jakož i okruh osob, které je třeba k jednání předvolat nebo je o něm vyrozumět a jímž současně dává pokyny k vyžádání některých zpráv nezbytných pro své rozhodnutí, např. vyžádání aktuálního opisu z evidence Rejstříku trestů, vyžádání zprávy z věznice o chování obviněného po dobu dosavadního výkonu vazby, vyžádání přílohových spisů apod.).

Problematikou zpráv Probační a mediační služby se zabývalo i Trestní kolegium Nejvyššího soudu. V závěrech Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011 se konstatuje: „*Za nesprávnou je třeba označit praxi těch soudů, které s ohledem na novelizované ustanovení § 314e odst. 3 tr. ř. neukládají tento trest trestním příkazem, neboť je nezbytné vyžádat nejprve zprávu Probační a mediační služby obsahující stanovisko obviněného, a přistupují proto hned k projednání věci v hlavním líčení. Podle názoru Nejvyššího soudu je třeba zajistit ve vhodných případech vyžádání zprávy Probační a mediační služby obsahující stanovisko obviněného ihned nebo v krátké době po nápadu obžaloby tak, aby po jejím doručení bylo možno využít trestního příkazu, což se jeví být hospodárnějším než nařízení a provedení hlavního líčení. Vyžádání zprávy Probační a mediační služby v těchto případech vede podle zkušeností těch soudů, které v tomto směru náležitě spolupracují s Probační a mediační službou, k výraznému poklesu počtu nevykonaných trestů obecně prospěšných prací, resp. počtu přeměn tohoto trestu na trest odnětí svobody.*“

### **VII.3. Trest domácího vězení**

Jak již bylo zmiňováno v předchozích kapitolách, byl novým trestním zákoníkem do stávajícího systému trestních sankcí včleněn trest domácího vězení, jakožto alternativa krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody. Jeho nespornou výhodou je zachování rodinných, sociálních a pracovních vazeb, které by uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody byly významnou měrou narušeny či zcela zpřetrhány. Neopominutelným aspektem využití trestu domácího vězení jsou též nižší náklady spojené s výkonem tohoto trestu v porovnání s náklady výkonu trestu nepodmíněného (Scheinost & kol., 2013).

Zavedení tohoto trestu bylo převážně pozitivně hodnoceno respondenty ze všech dotazovaných profesních skupin. Nejlépe bylo hodnoceno probačními úředníky, kteří se vyjádřili pozitivně v 97,8% odpovědích. Avšak i převážná většina soudců (57,6%) a státních zástupců (57,9%) hodnotí zavedení trestu domácího vězení pozitivně. Považují jej za přísnou sankci, která ale na rozdíl od trestu odnětí svobody nepřetrhává sociální vazby mezi odsouzeným a jeho blízkými a umožňuje mu udržet si zaměstnání. Velmi kriticky však byla hodnocena neschopnost státu po šesti letech účinnosti zavést systém elektronického monitoringu. Respondenti považují zavedení systému elektronického monitoringu za důležitý předpoklad řádného výkonu trestu domácího vězení.



Je zřejmé, že bez elektronického monitoringu se někteří soudci obávají uložení trestu TDV. Trest TDV nemusí být za současných možností kontroly ve všech případech natolik efektivní, jako by byl s elektronickým monitoringem, což má za následek, že tento trest není ukládán u všech odsouzených, u kterých by mohl být účelně uložen. Probační a mediační služba se při provádění osobních namátkových kontrol odsouzených v rámci zajištění výkonu kontroly domácího vězení vyčerpává po stránce provozní a personální. Proto se Probační a mediační služba jednoznačně přiklání k zavedení elektronického monitoringu do praxe za současného dodržení principů probační práce doporučených např. Evropskými probačními pravidly (Doporučení CM/Rec (2010) 1 Výboru ministrů členským státům o probačních pravidlech Rady Evropy) a Doporučení CM/Rec (2014) 4 Výboru ministrů členským státům o elektronickém monitoringu.

Někteří z respondentů dokonce pokládají za naprosto nepřijatelný postup Ministerstva spravedlnosti, že zcela bezdůvodně nebylo s to elektronický monitoring zavést. Podle nich lze dokonce mluvit o zásadním selhání a porušení povinnosti náležitě vykonávat správu v oblasti justice.

Tento názor je ve shodě se stanoviskem Nejvyššího soudu, které je uvedeno v závěrech materiálu R 9/2014 – Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011 (Trestní kolegium Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014, sp. zn. Ts 43/2012 – viz příloha č. 1)<sup>27</sup>: „K účinnému ukládání a zejména výkonu trestu domácího vězení je třeba urychleně zavést elektronickou kontrolu odsouzených, jejíž neexistence je hlavním limitujícím důvodem pro častější ukládání trestu domácího vězení, přičemž u některých soudů jde o tak zásadní nedostatek, že se pro něj tyto soudy obávají tento trest uložit, v důsledku něhož není tento trest některými soudy vůbec ukládán. Podle názoru trestního kolegia je skutečně neomluvitelné, pokud je zavedení elektronického kontrolního systému z různých důvodů stále odkládáno, a to přesto, že s ním počítá ustanovení § 334b tr. řádu. Domníváme se, že doba již téměř pěti let od zavedení tohoto nového alternativního trestu, byla zcela dostatečná k tomu, aby došlo i v tomto směru k naplnění účelu zákona.“

Výše uvedená zjištění korespondují také s poznatky případové studie (Scheinost & kol., 2015, str. 53 a násl.) věnované mimo jiné problematice domácího vězení. Ve zkoumaném vzorku bylo porušení stanovených podmínek výkonu trestu domácího vězení zjištěno v polovině případů. Vzhledem ke způsobu kontroly výkonu tohoto trestu však nebylo možno zcela vyloučit, že k porušení podmínek nedošlo také v dalších případech. I přes nezanedbatelné úsilí probačních úředníků provádějících namátkové kontroly není možné plně kontrolovat dodržování výkonu trestu domácího vězení, což u některých odsouzených může vyvolávat přesvědčení, že se lze povinností vyplývajícím z uloženého trestu úspěšně vyhýbat. S touto skutečností pak může též souviset dosavadní neochota soudců ukládat tento alternativní trest častěji.

Nezanedbatelná část respondentů z řad soudců (45 %) a státních zástupců (34,1 %) tvrdí, že současná právní úprava trestu domácího vězení způsobuje v praxi komplikace. Poukazují především na to, že obtíže působí právní úprava přeměny trestu domácího

21 R 9/2014 – Sběrka soudních rozhodnutí a stanovisek, 2/2014 (ročník LXVI) z 21. 3. 2014, vydává Nejvyšší soud České republiky ČR, nakladatelství Novatrix s.r.o.

vězení v trest odnětí svobody dle § 61 trestního zákoníku. Novelizace provedená zákonem č. 330/2011 Sb. bohužel zlepšení nepřinesla a bylo by vhodné stávající znění ustanovení § 61 TrZ změnit. Změna by byla přínosná, vzhledem k mnohým nejasnostem a nejednotné praxi. Dalším důvodem ke změně může být i to, že odsouzený naprosto přesně ví, co ho čeká při porušení podmínek výkonu TDV a hrozba výkonu náhradního trestu v přesně stanovené výši by ho mohla motivovat k řádnému výkonu uloženého trestu.

Stanovisko respondentů je v souladu i s výše citovaným stanoviskem Nejvyššího soudu: „*Trestní kolegium Nejvyššího soudu navrhuje, aby při nejbližší novelizaci trestního zákoníku bylo přistoupeno ke změně stávajícího znění § 61 tr. zákoníku a opětovnému zavedení náhradního trestu odnětí svobody, který je podstatně vhodnější než poměrná přeměna podle platné a účinné úpravy.*“

Co se týče praktických problémů, se kterými se v souvislosti s problematikou trestu domácího vězení respondenti setkali, byl často zmiňován nedostatek vhodných pachatelů, kterým lze tento trest uložit, protože velká část odsouzených má problém s bydlením. Část kritických komentářů probačních úředníků se vztahovala k práci soudů. Podle některých probačních úředníků soudy ukládají trest domácího vězení v některých případech nevhodně, a to bez předchozího šetření Probační a mediační služby nebo v rozporu s jeho doporučením. I při realizaci tohoto trestu probační úředníci upozorňují, že soud nereaguje dostatečně rázně na zprávy o tom, že odsouzený podmínky výkonu trestu porušuje. Podle našeho názoru je při ukládání trestu domácího vězení nezbytná úzká součinnost soudu s Probační a mediační službou. Činnost probačních úředníků totiž směřuje ke zjištění důležitých okolností pro uložení tohoto trestu nebo povinnosti, tj. aktuálních bytových a sociálních poměrů pachatele a dalších okolností, které mají na případné uložení trestu domácího vězení nebo uložené povinnosti podstatný vliv. Probační úředník může dále na základě provedení základní analýzy rizik a potřeb pachatele a zjištění potřeb a zájmů oběti trestného činu navrhnout soudu uložení přiměřených omezení nebo povinností obviněnému. Předběžné šetření probačních úředníků může vést k lepší vykonatelnosti trestu domácího vězení a k menšímu počtu přeměn na náhradní trest.

Proto je namístě podpořit předběžná šetření probačních úředníků. Ze studie (Karban, 2015) Probační a mediační služby z roku 2013 zaměřené na trest domácího vězení vyplývá, že *pravděpodobnost přeměny tohoto trestu se výrazně snižuje v případech, že byl předem doporučen probační službou na základě předběžného šetření, tak např. v roce 2010 byl trest domácího vězení přeměněn v případě, že byl vydán bez stanoviska Probační a mediační služby, ve 32 % případech ve srovnání s 18 % případů, kde došlo k předběžnému šetření a bylo dáno doporučující stanovisko Probační a mediační služby. V roce 2011 byl tento poměr 27 % přeměn bez šetření a stanoviska vzhledem k 12 % v případech doporučujícího stanoviska.*

#### **VII.4. Peněžitý trest**

Podíl peněžitého trestu na celkovém počtu ukládaných sankcí měl v posledních letech spíše klesající tendenci. Nadto spolu s nabytím účinnosti nového trestního zákoníku došlo v roce 2010 k výraznému propadu v počtu uložených peněžitých trestů v porovnání s rokem předchozím. Zatímco v roce 2009 činil tento podíl 7,1 %, v roce 2010 byl již pouze 4,9 % a v následujících letech nadále mírně klesal až na 3,2 % v roce 2013. Lze se tak

oprávněně domnívat, že k tomuto propadu přispěla také nová právní úprava. Za horší než úpravu předchozí ji považuje v našem expertním šetření většina soudců (60 %) i značná část státních zástupců (46,8 %).

Nespokojenost respondenti vyjadřovali především s úpravou přeměny nevykonaného peněžitého trestu dle § 69 odst. 2 a 3 TrZ po novele provedené zákonem č. 390/2012 Sb. Experti dále upozorňují, že stávající právní úprava možnosti přeměny nevykonaného peněžitého trestu v trest domácího vězení nebo trest obecně prospěšných prací není z hlediska nápravného a výchovného účelu trestu dané sankce efektivní, neboť stejně jako zakotvení obligatorního vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu vede v praxi k minimalizaci případů ukládání tohoto druhu trestu. Z hlediska dosažení účelu trestu, včetně posílení jeho faktické vykonatelnosti se jeví jako nejvhodnější a nejúčinnější přímé nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody v případě, kdy není peněžitý trest odsouzeným v zákonné lhůtě řádně zaplacen.

Pokud odhlédneme od diskutabilního výchovného účinku stávající úpravy přeměny nevykonaného peněžitého trestu, tak lze konstatovat, že přeměna nevykonaného peněžitého trestu podle § 69 odst. 2 a 3 TrZ v jiné alternativní tresty, tj. v trest domácího vězení nebo v trest obecně prospěšné práce, odpovídá požadavku respektovat v zákoně zakotvenou jejich hierarchii (z hlediska přísnosti, primárnosti a subsidiárnosti těchto alternativních trestů). To platí o peněžitém trestu na straně jedné a o trestu domácího vězení a obecně prospěšných prací na straně druhé. Jediné, co by se dalo platné úpravě obsažené v § 69 odst. 2 a 3 TrZ vytýkat je fakt, že požadovaná hierarchie a z ní odvozená primárnost a subsidiárnost těchto sankcí není respektována v odst. 2. V tomto případě se jako první alternativa namísto peněžitého trestu nabízí trest domácího vězení, ačkoliv ten je přísnější než trest obecně prospěšných prací, který stojí až na dalším místě. Mělo by tomu být proto naopak. Odstavec 3 § 69 TrZ pak uvedeným požadavkům koresponduje, neboť zde uvedený trest odnětí svobody nastupuje za stanovených předpokladů až jako krajní prostředek ochrany.

Za významnou komplikaci označila velká část soudců také obligatorní vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu (dle ustanovení § 343 trestního řádu) předtím, než je možno přikročit k jeho přeměně v jiný trest. Soudci upozorňují, že vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu je mnohdy velmi zdoluhavé a bez výsledku. Návrat k vymáhání peněžitého trestu v případě jeho nezaplacení (resp. nevykonání), je nepochopitelnou komplikací zpomalující trestní exekuci a je podle našeho názoru i v rozporu s jednou ze základních zásad trestního řízení (§ 2 odst. 4 TŘ). Doporučujeme proto návrat k předcházející právní úpravě dané zákonem č. 152/1995 Sb., která § 343 TŘ vypustila.

Respondenty bylo dále kritizováno i ukládání peněžitého trestu v denních sazbách dle ustanovení § 68 trestního zákoníku, které je podle respondentů nepřehledné a nepraktické. Tento expertní názor nebyl tak častý. Podle našeho názoru jde pouze o „technický problém“ a naopak se domníváme, že stanovení peněžitého trestu v denních sazbách (včetně stanovení celkové výše trestu) se nejvíce jeví v praxi pro orgány činné v trestním řízení, jakož i odsouzené jakkoli matoucí, nepřehledné či nepraktické, neboť se nic nemění na skutečnosti, že je odsouzený povinen uložený trest zaplatit v plné výši do 15 dnů ode dne, kdy byl po právní moci rozsudku (trestního příkazu) předsedou senátu (samosoudcem) k jeho zaplacení vyzván, nejpozději do jednoho roku od právní moci meritorního rozhodnutí (tj. rozhodnutí, jímž byl tento trest uložen). Peněžitý trest se hradí nikoli každodenně

v předepsaných sazbách, ty pouze podle našeho názoru vyjadřují závažnost spáchaného činu a nebezpečnost osoby pachatele. Zakotvení denních sazeb při konkrétním vyměrování peněžitého trestu bylo vedeno snahou učinit jeho ukládání transparentní, lépe odůvodnitelné a tudíž i více přesvědčivé pro pachatele. Předcházející způsob výměry byl naopak z těchto hledisek v podstatě neodůvodnitelný, tudíž i málo přesvědčivý. Systém denních sazeb, standardní i jinde v zahraničí, tato negativa výrazně omezuje, i když ne zcela odstraňuje. Vyšší míra náročnosti na aplikaci této nové právní úpravy, daná způsobem výpočtu konkrétní výměry peněžitého trestu, pak nemůže být důvodem jejího opuštění.

Většina expertů poukazuje, že jde o způsob ukládání trestu, který proces vyměření trestu zprůhledňuje a přispívá k tomu, aby konkrétně vyměřený trest byl pocítován jako spravedlivý samotným odsouzeným i širokou veřejností. V současné společnosti, kdy se prohlubuje propast mezi nejbohatšími a nejchudšími, je možno jedině takové řešení považovat za odpovídající požadavku rovnosti před zákonem. Z tohoto hlediska se podle našeho názoru jedná o úpravu přiměřenou.

## **VII.5. Problematika dohledu**

Dohled probačního úředníka je v novém trestním zákoníku vymezen v obecné právní úpravě v ustanovení § 49 až 51 TrZ. Význam těchto ustanovení je značně široký, protože na jejich uplatnění je odkazováno u celé řady trestněprávních opatření.

Byla zpřesněna právní úprava dohledu, se kterou respondenti při našem výzkumu v zásadě vyjádřili spokojenost. Vymezením účelu dohledu, povinností pachatele, povinností i oprávnění probačních úředníků je hodnoceno jako detailnější a přesnější. Největším problémem při praktické realizaci dohledu je spolupráce Probační a mediační služby se soudy. Kriticky se k práci soudů vyjádřily tři čtvrtiny celého vzorku probačních úředníků, což je velmi alarmující. Společným jmenovatelem většiny komentářů byla malá (či dokonce žádná) odezva na zprávy probačního úředníka ke klientům porušujících podmínky dohledu. Takový přístup soudu výrazně ohrožuje autoritu, kterou by PMS pro pachatele měla představovat. Zkušenosti některých středisek hovoří bohužel o tom, že důvodem pro nařízení trestu odnětí svobody není pro soud někdy ani další trestná činnost odsouzeného v průběhu dohledu. Mnozí probační úředníci proto cítí, že podstatné kroky, které by mohly výkon dohledu zefektivnit, nespočívají v případných změnách zákona, ale spíše v jiném přístupu soudců a v prohloubení jejich spolupráce s probačními úředníky. Přesto část respondentů z řad probačních úředníků navrhuje legislativně zakotvit povinnost soudu reagovat na zprávy PMS.

Někteří experti však správně upozorňují, že z povahy věci, tedy z podstaty výkonu dohledu ve smyslu § 4 odst. 2 zejména písm. c), d) zák. č. 257/2000 Sb., jakož i ve smyslu § 51 odst. 1, 2 a zejména odst. 3 TrZ, neplyne povinnost soudů, resp. příslušných předsedů Senátů, coby adresátů zpráv od PMS, zpětně této službě referovat o tom, jak s obsahem zmíněných zpráv naložili, a tím naplnit očekávání odezvy na zprávy probačního úředníka ke klientům porušujícím podmínky dohledu.

Povinnosti příslušného předsedy Senátu soudu stanoví zřetelně zejména citovaný § 51 odst. 1 TrZ, když v první větě říká: „Probační úředník je povinen vykonávat dohled nad pachatelem v souladu s vytvořeným probačním plánem, být mu nápomocen v jeho

záležitostech a plnit pokyny předsedy Senátu směřující k výkonu dohledu a k tomu, aby pachatel vedl řádný život.“ Stejně tak i z ustanovení odstavce 3 téhož paragrafu plyne: „Nestanoví-li předseda Senátu jinak, zpracuje probační úředník nejméně jednou za šest měsíců zprávu, ve které informuje předsedu Senátu soudu, který dohled uložil, o průběhu výkonu dohledu nad pachatelem, o dodržování stanovených podmínek, probačního plánu a přiměřených omezení a přiměřených povinností pachatelem a o jeho poměrech.“

Zavedení povinnosti soudu reagovat na zprávy PMS nepovažujeme za reálné. Myslíme si, že rychlost a účinnost reakce soudu na zprávy PMS o neplnění podmínek výkonu dohledu jsou úzce spojené se stavem a podobou vzájemné komunikace mezi soudem a PMS – tj., jak jsou dojednána pravidla pro vzájemné předávání informací a zpráv, jak jsou zprávy PMS o neplnění dohledu obsahově srozumitelné pro další postup soudu, jaké má soud podmínky pro zajištění administrativní činnosti atd. Proto podle našeho názoru navrhovaná úprava od části probačních úředníků postrádá smyslu a je na místě vyčerpat všechny nelegislativní (tedy organizační) řešení.

Bylo by ovšem možné upravit v širším rozsahu pravomoci probačních úředníků, jež by směřovaly k přeměně trestu, zjistila-li by PMS vážné a odůvodněné poznatky. Již za současného právního stavu je probační úředník oprávněn podat příslušnému soudu návrh na přeměnu trestu domácího vězení (viz § 334g TR), jakož i návrh na změnu trestu domácího vězení (viz § 334e TR), návrh na nařízení výkonu trestu obecně prospěšných prací (viz § 336 odst. 2 TR), návrh na změnu druhu a místa výkonu obecně prospěšných prací (viz § 336 odst. 5 TR) a návrh na přeměnu nevykonané části trestu obecně prospěšných prací (viz § 340b TR), přičemž soud je povinen o takovém návrhu rozhodnout bez zbytečného odkladu s tím, že probační úředník, který o jehož návrhu soud rozhodl, že oprávněn k podání stížnosti proti usnesení soudu (pakliže zákon proti danému rozhodnutí podání řádného opravného prostředku výslovně připouští), neboť je podle § 142 odst. 1 TR osobou, která k usnesení dala podnět svým návrhem, k němuž ji zákon výslovně opravňuje.

## **VII.6. Dekriminalizace či zmírnění postihu**

Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku klade důraz na potřebu změny v hierarchii sankcí, v rámci níž by byl trest odnětí svobody chápán jako „ultima ratio“. Justiční i vězeňské statistiky nicméně hovoří o tom, že podíl osob s nepodmíněným trestem odnětí svobody na celkové struktuře odsouzených se po přijetí nového zákoníku paradoxně zvýšil. I respondenti většinou vyjadřovali názor, že nový trestní zákoník ke snížení počtu vězňů zatím nepřispěl. Jeden z hlavních cílů zákona, tedy snížení počtu vězňů, tak zůstal v prvních letech účinnosti trestního zákoníku nenaplněn. Hlavní důvod ale nespátřujeme v nové právní úpravě sankcí. Podle našeho názoru nárůst podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody na celkovém počtu odsouzených osob po přijetí nového trestního zákoníku a změny v jeho struktuře v závislosti na délce jeho uložení, do velké míry souvisí se zpřísněním skutkových podstat, zejména zpřísněním postihu recidivy u skutkových podstat některých velmi frekventovaných trestných činů. Konkrétně jde o trestný čin krádeže, zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání. V posledních dvou případech došlo nejen ke zpřísnění recidivy, ale také ke zpřísnění sazeb v základních skutkových podstatách, a ke kriminalizaci jednání dosud trestně nepostižitelných. Na výše uvedené stát zareagoval novelou trestního zákoníku, provedenou zákonem č. 390/2012 Sb., kterou došlo ke snížení sazeb v ustanovení dle § 337 odst. 1 a § 196

trestního zákoníku, s účinností od 1. 10. 2012. U trestného činu krádeže dle § 205 trestního zákoníku se ke snížení trestních sazeb zatím nepřistoupilo.

Statistická data z roku 2013 ukazují, že po této změně (z. č. 390/2012 Sb.) došlo k poklesu uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody a nárůstu podmíněných trestů odnětí svobody, ale teprve údaje z dalších let nám ukážou, zda byl pokles trvalý (oproti roku 2012, kdy bylo k nepodmíněnému trestu odsouzeno 11 602 osob, došlo v roce 2013 k poklesu odsouzených na 8 579, avšak již v následujícím roce došlo k opětovnému nárůstu o cca 1 000 odsouzených na 9 568 osob, k tomu je nutné poznamenat, že oproti prvním letům účinnosti nového trestního zákoníku jde stále o pokles o cca 1 100–1 300 odsouzených).

V této souvislosti nemalá část soudců a státních zástupců doporučila dekriminalizaci trestného činu zanedbání povinné výživy dle § 196 trestního zákoníku. Respondenti navrhovali, jako vhodnější alternativu trestního postihu, vymáhání neplaceného výživného v rámci občanskoprávního řízení. Ustanovením § 196 trestního zákoníku jsou chráněny vyživovací vztahy, které vycházejí nově z občanského zákoníku. Jejich úpravu tedy trestní zákon neprovádí a jedná se o typický příklad trestní normy, kdy se obsah dovozuje z netrestních předpisů. Přestože zákon vymezuje mnoho druhů vyživovacích vztahů, tak se v praxi tento trestný čin aplikuje především na vyživovací vztahy k nezletilým dětem. Tento vztah není ničím jiným než závazkem, tedy soukromoprávním vztahem, vznikajícím na základě určité události. Domníváme se, že oprávněný subjekt nepodává oznámení, aby byl někdo spravedlivě potrestán, ale aby mu bylo zaplacen výživné. Podle našich zkušeností z výzkumů provedených v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci je u tohoto trestného činu poměrně vysoký počet recidivujících pachatelů, a to bohužel i těch, kteří mají zkušenost s vězeňskou recidivou. Dá se říct, že jde o odsouzené, kteří již zřejmě definitivně rezignovali na svou povinnost platit výživné. Je potřeba zdůraznit, že pobytem ve vězení se u drtivé většiny odsouzených ztrácí možnost výdělků a pouze narůstá jejich dluh na výživném.

U chronických neplatičů ani opakované postihy nemají efekt. Sankcionování neplacení výživného, zejména pak formou nepodmíněného trestu či trestu obecně prospěšných prací (oba tresty znesnadňují odsouzenému vykonávat jeho běžné zaměstnání a obstarávat si tak finanční prostředky potřebné pro placení výživného) je podle našeho názoru neúčinným řešením a to zejména s ohledem na zájmy dítěte a ochranu společnosti před další recidivou tohoto typu. Další záznam osoby povinné k plnění zákonné vyživovací povinnosti v evidenci Rejstříku trestů významným způsobem přispívá k setrvání daného stavu, tedy k dalšímu neuspokojování základních potřeb vyživovaného, neboť tento záznam, resp. záznamy snižují možnosti reálné zaměstnatelnosti, a tedy i možnosti pravidelného získávání finančních prostředků k řádnému plnění této povinnosti ze strany povinné osoby (odsouzeného).

Podle našeho názoru je nutné zamyslet se u trestného činu zanedbání povinné výživy nad tím, zda porušení těchto občanskoprávních vztahů dosahuje takové společenské nebezpečnosti, která by potřebovala ochranu trestním právem. Dekriminalizaci však nelze provést bez toho, aby nebyla nalezena cesta k oprávněným nárokům vyživovaných osob prostřednictvím civilního práva (třeba formou zálohování výživného státem a posléze vymáhání dlužníkovi pohledávky státem).

Pokud jde o postih trestných činů, pro jeho zmírnění u některých z nich se vyjádřila pouze menší část respondentů. Nejčastěji se objevoval námět na zmírnění postihu recidivy



u trestného činu krádeže dle ustanovení § 205 odst. 2 TrZ, a to ve smyslu snížení, resp. zrušení spodní hranice sazby 6 měsíců.

Část expertů se domnívá, že o takovém zmírnění lze uvažovat, i když by zřejmě nemělo výraznější vliv na rozšíření ukládaných alternativních trestů. Umožnilo by sice ukládat recidivistům trest odnětí svobody kratší šesti měsíců, ale ukládání takových trestů je obecně považováno za problematické. Z našeho pohledu by tak soud mohl spíše individuálněji zvažovat potřebnou délku nepodmíněného trestu a to vzhledem k okolnostem případu a osobě pachatele.

## **VII.7. Problematika resocializace a realizace trestní politiky státu**

Recidiva je nepochybně vážným problémem a je celkem přirozené, že každý stát usiluje o její snížení. Mezi základní cíle trestní politiky proto patří efektivní působení na odsouzené pachatele.

Experti oslovení naším šetřením nepochybují o tom, že k úspěšné resocializaci odsouzeného vede především jeho motivace žít v souladu se zákony, stejně jako jeho vlastní aktivita a zájem řešit problémy, s nimiž se ve své životní situaci potýká.

Zároveň si ale většina z nich uvědomuje, že při snaze omezovat kriminalitu či recidivu pachatelů nemůžeme spoléhat pouze na trestní politiku, neboť trestná činnost je podmíněna řadou sociálních, ekonomických i jiných faktorů.

Respondenti proto shodně doporučovali zaměřit se více na oblast penitenciární a postpenitenciární péče. Navrhována byla opatření typu domů na půli cesty (která by řešila problém s bydlením) či vhodných resocializačních programů.

Experti doporučovali, aby zmíněné dílčí instituty byly „zarámovány“ uceleným systémem postpenitenciární péče (navazující na vykonaný nepodmíněný trest odnětí svobody), resp. postpenitenciárního působení (navazujícího na jiné vykonané trestní sankce – nespojené s odnětím svobody).

Velký význam se v jednotlivých výpovědích přikládá i pracovnímu zařazení odsouzených, a to jak v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, tak po propuštění. Z kriminologických výzkumů je známo, že pozitivní zvrát v kriminální kariéře u většiny pachatelů nastartují následující faktory – stabilní zaměstnání, nalezení životního partnera, narození vlastních dětí apod.

Experti dále požadovali vybudování systému, který by již ve výkonu trestu odnětí svobody umožňoval odsouzeným dokončit si vzdělání, absolvovat rekvalifikaci, pracovat a získat finanční prostředky potřebné pro snížení zadluženosti a dále musí být možnost ve výkonu trestu odnětí svobody absolvovat speciální výchovné a terapeutické programy. Je potřeba konečně začít chápat výkon trestu odnětí svobody nejen jako dobu trestu, ale zároveň jako proces připravující odsouzeného na moment jeho propuštění.

Podle jejich stanoviska by programy zacházení měly být důsledněji zaměřeny na jednotlivé typy páchané trestné činnosti (včetně trestné činnosti majetkového charakteru),

měly by odsouzené motivovat k aktivní účasti na plnění těchto programů, včetně náhrady škody způsobené dotčených trestným činem poškozeným subjektům a měly by být k dispozici pro všechny odsouzené, včetně osob vykonávajících krátkodobé tresty (tj. tresty do 6 měsíců) a dále i u odsouzených, u kterých došlo k přeměně trestu domácího vězení, trestu obecně prospěšných prací či peněžitého trestu.

Na systém penitenciární péče výše uvedeného typu je potřeba navázat systém postpenitenciární péče zahrnující jak služby pro pachatele dobrovolné (např. sociální služby, chráněná pracoviště, domovy přechodného bydlení), tak i způsob práce s pachateli, kterým jsou v rámci podmíněného propuštění soudem stanoveny určité povinnosti (např. formou dohledu PMS, povinnosti absolvovat určený program, účastnit se pobytového programu v probačním domě atd.).

Stěžejními programy pro pachatele jsou zejména ty, které se zaměřují na podporu stabilního bydlení, řešení závislostního chování, získání řádného pracovního uplatnění, řešení zadluženosti, doplnění vzdělávání a rekvalifikace a stabilizaci rodinného prostředí. Je otázkou, zda např. nepodpořit nalezení zaměstnání u odsouzených příznivější právní úpravou zahlazení odsouzení.

Experti dále upozorňují, že systém postpenitenciární péče je nutno nejen obsahově naplnit a přizpůsobit stávajícím potřebám osob opouštějících výkon trestu odnětí svobody, ale zajistit i po stránce provozní, finanční a personální tak, aby provoz služeb a programů mohl být víceletý. To je podle našeho názoru velmi důležité.

Nutnou součástí systému postpenitenciární péče musí být i nezávislé a odborné vyhodnocení účinnosti jednotlivých programů tak, aby postupem času byly do praxe zavedeny skutečně fungující programy a byla zajištěna jejich existence a další vývoj.

Nelze skutečně spoléhat jen na trestní represi, která je sice mnohdy nezbytná, ale řeší jen následky, nikoli příčiny určitých negativních společenských jevů. I u alternativních sankcí nelze očekávat výraznější efekt na tyto procesy, nevytvoříme-li pro jejich uplatňování potřebné podmínky, a to jak v oblasti legislativy a trestní justice, tak v rámci širší sociální politiky.



VIII.

## **Recidiva ve vztahu k alternativním trestům**

Jedním ze základních cílů moderní trestní politiky je efektivní působení na odsouzené pachatele, aby v trestné činnosti dále nepokračovali. Měřítkem, podle něhož lze naplnění tohoto cíle relativně spolehlivě posoudit, je jejich následná recidiva. Její sledování nám umožňuje hodnotit, jak jsou různé tresty či opatření účinná, a potřebnou zpětnou vazbu poskytuje také jednotlivým složkám justičního systému, které je přímo v praxi uplatňují (státní zastupitelství, soudy, vězeňská služba i probační služba). Bez informací o recidivě odsouzených pachatelů se tak racionálně rozvíjená trestní politika v podstatě neobejde. Hrozí navíc, že chybějící empirická data usnadní život trestně politickému populismu, v jehož rámci nebývají prosazována opatření účinná z hlediska celkového omezení kriminality, ale spíše získávající hlasy a sympatie voličů. Je ostatně známo, že veřejnost má tendenci přeceňovat účinek generální prevence, a to ve smyslu možnosti odstrašovat pachatele přísnými tresty (Roberts & Hough, 2005). Někteří politici vycházejí takovým postojům vstříc, byť platí, že mnoho empirických dat pro jejich potvrzení nenajdeme. Pokud jde o snižování kriminality, úsilí nasměrované výhradně ke zpříšňování trestů představuje v podstatě neefektivní strategii (Kubrin, Stucky, & Krohn, 2009). Na následnou recidivu odsouzených navíc nemají podstatný vliv ani populární opatření typu „třikrát a dost“, ani snahy o „zhoršování“ podmínek výkonu trestu (Newburn, 2007).

Samotný termín recidiva bývá pojímán různě. Jak ve své práci přehledně popisuje Marešová a kol. (2011), můžeme jej chápat přinejmenším ve třech základních významech, a to trestně právním (pachatel se dopustí trestného činu poté, co již byl za předchozí trestný čin pravomocně odsouzen), kriminalisticko-statistickém (pachatelé opětovně evidovaní v kriminálních statistikách) a kriminologickém (opětovně asociální jednání bez ohledu na to, zda byl pachatel za předchozí skutek potrestán či stíhán). Z hlediska sledování účinnosti jednotlivých trestů či jiných opatření jde nicméně především o zjištění, zda jedinec, kterému byly za kriminální skutek uloženy, se po jejich vykonání dopustí dalšího trestného činu (Bushway, Brame, & Paternoster, 2004). Metodologicky se jedná o poměrně složitý úkol. Musíme si totiž ujasnit, z jakých zdrojů budeme informaci o dalším kriminálním jednání zjišťovat, a také po jak dlouhou dobu. Velký problém představuje latentní kriminalita. Je známo, že jen část kriminálních skutků je oznámena policii či policií zjištěna, a díky tomu následně řešena, objasněna, stíhána a odsouzena. Z oficiálních databází, které jednotlivé složky justičního systému zpracovávají, se o neregistrovaných skutcích nedozvíme nic, z čehož vyplývá, že podíl pachatelů, kteří se ve sledovaném období dopustili nezákonného jednání, je ve skutečnosti vždy vyšší (Merrington & Stanley, 2007). Jediným způsobem, jak do oblasti latentní kriminality proniknout, jsou šetření typu self-reportů. Jejich podstatou je anonymní dotazování na případnou trestnou činnost. Výsledky těchto studií jsou pro sledování efektivity trestní politiky velmi důležité, avšak obvykle se jedná jen o malé vzorky pachatelů. Základním zdrojem dat o recidivě tak i proto zůstávají policejní a justiční záznamy o řešených kauzách, přičemž recidiva sama bývá nejčastěji spojována se záznamem o dalším odsouzení dotyčné osoby, eventuálně o jejím zadržení, obvinění či dalším pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody (Israel & Wing Hon Chui, 2006).

### **VIII.1. Recidiva jako měřítko efektivity trestní politiky**

V řadě evropských zemí byly v posledních letech uskutečněny důležité kroky k tomu, aby se údaje o recidivě staly nedílnou součástí justičních statistik. Přispívá k tomu i Rada Evropy, která podporuje snahy o zdokonalení sběru těchto dat ve všech členských zemích, a to i za účelem jejich vzájemné komparace. Odpovídá to celkové koncepci trestní politiky

Evropské unie, která zdůrazňuje nápravnou rovinu trestních sankcí a systematickou evaluaci jejich uplatňování. Získané poznatky lze navíc uplatnit při rozvoji a postupném zdokonalování nástrojů na odhalování rizik budoucí recidivy u jednotlivých typů pachatelů, která ve své praxi mohou využívat jednotlivé složky justičního systému.

Pro zjišťování recidivy lze využít standardní databáze o trestné činnosti a jejím řešení v jednotlivých fázích justičního systému, a to zejména rejstříky trestů či jim podobné informační systémy. Práci s daty a možnost mapovat recidivu kontinuálně (za účelem sledování vývojových trendů) usnadňuje fakt, že dané systémy jsou dnes zcela běžně elektronizovány. Setkáme se také s pokusy propojit tyto databáze s informacemi o významných sociálně-demografických proměnných, jako jsou vzdělání, zaměstnání či rodinný stav odsouzených osob (například registry obyvatel apod.). Takové analýzy jsou pro predikční účely ještě efektivnější. O systematickém sledování recidivy a vytváření relevantních statistických údajů můžeme v současné době a v rámci Evropy hovořit především v Anglii a Walesu, Skotsku, Německu, Francii, Holandsku, Švýcarsku a ve skandinávských zemích (spojené úsilí příslušných ministerstev Švédska, Norska, Finska, Islandu a Dánska). Společné je jim využívání dat z registrů kriminálních skutků, respektive záznamů o odsouzení (různé systémy, které můžeme chápat jako ekvivalent našeho rejstříku trestů). Komparaci údajů o recidivě mezi jednotlivými státy naproti tomu znesnadňuje fakt, že jejich justiční systémy vycházejí z různých zásad i zákonných vymezení trestných činů a jejich postihu, a různé jsou i časové úseky, po nichž recidivu u jednotlivých skupin pachatelů monitorují (platí přirozeně, že čím je tato doba delší, tím vyšší údaj o recidivě lze předpokládat).

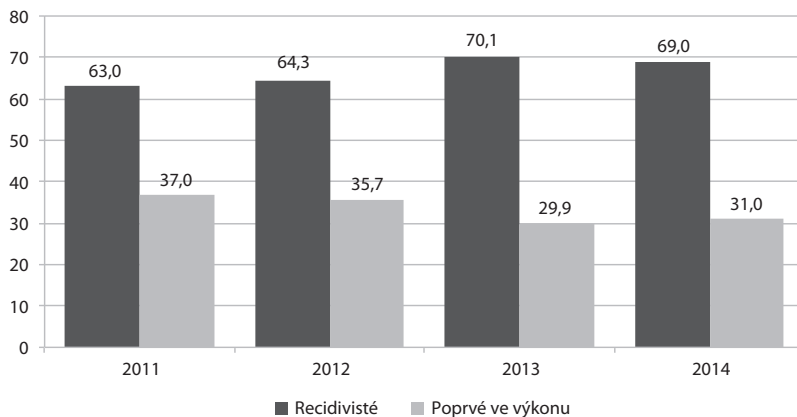
V jiných státech, kde statistiky uvedeného typu k dispozici nejsou, se tvůrci i realizátoři trestní politiky musejí spoléhat na dílčí kriminologické výzkumy. Také v jejich případě se zpravidla vychází z údajů o registrované trestné činnosti, metoda zmíněných self-reportů je využívána spíše u dlouhodobých výzkumů kriminální kariéry na malém vzorku pachatelů (například Cambridgeská studie delikventního vývoje, Holandská národní studie kriminality nebo Peterboroughská studie mládeže z Velké Británie). Rozsah i zaměření studií bývají různé (podle typu zkoumaných sankcí či různého druhu trestné činnosti), o celonárodní vzorky jde spíše výjimečně.

## **VIII.2. Recidiva v České republice**

V České republice kriminální recidiva ve vztahu k uloženým sankcím a jejich efektivitě systematicky sledována není. Policejní i justiční statistiky sice uvádějí podíl recidivistů na celkovém počtu stíhaných či odsouzených osob, avšak nelze z nich odvodit, jaké konkrétní tresty či jiná opatření byly vůči těmto jedincům v minulosti uplatněny. Specifickým typem recidivy, o níž i v našich podmínkách základní statistické informace máme, je pouze recidiva v penologickém či penitenciárním pojetí (jedná se o sledování opakovaného pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody). Údaj o ní je v posledních letech součástí statistik, které vydává Vězeňská služba ČR. Vychází z nich následující graf, který sleduje podíl recidivistů (tedy osob, které nebyly ve výkonu trestu odnětí svobody v daném roce poprvé) v letech 2010–2014. Budeme-li o účinnosti trestu odnětí svobody uvažovat na základě těchto dat, za efektivní intervenci z hlediska další trestné činnosti jej považovat rozhodně nemůžeme. Zhruba dvě třetiny odsouzených se totiž další trestné činnosti dopustily i přesto, že s jeho výkonem mělo již zkušenost (často dokonce opakovanou).

**Graf 13: Recidiva v penologickém pojetí v letech 2011–2014**

(Zdroj: Statistika VS ČR)



Pro představu o efektivitě jiných trestů či opatření se již musíme spoléhat výhradně na dostupné kriminologické výzkumy. Databází, z níž mohou jejich autoři čerpat informace o recidivě, je především Rejstřík trestů. Údaje, které obsahuje, lze navíc obdobně jako u zahraničních studií využít pro ověřování kriminologických teorií o vlivu některých faktorů na kriminální kariéru (k tomu obecně více viz např. Farrington, 2005). Jedná se zejména o pohlaví, věk a předchozí trestnou činnost. Několik výzkumů tohoto typu uskutečnil v posledních letech Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Recidiva byla zkoumána například u osob podmíněně propuštěných, a to na vzorku 642 jedinců, kterým byl soudem stanoven dohled, a do databáze PMS se dostali v roce 2003. Další odsouzení během zkušební doby bylo zaznamenáno u 39,9 % z nich (Rozum, Kotulan, & Tomášek, 2008). Příznivěji se jevil poměr recidivujících ve výzkumu mediace. Z 311 osob, jejichž případ byl v roce 2005 tímto způsobem řešen, recidivovalo pouze 25,4 % (Rozum & kol., 2010). Naopak kýžený výchovný efekt probačních programů, zkoumaný ve studii z roku 2006 na vzorku 326 mladistvých, se jevil o poznání hůře, neboť míra recidivy dosáhla 52 % (Rozum, Kotulan, Špejra, & Tomášek, 2011).

Výzkum recidivy, který jsme s využitím rejstříku trestů uskutečnili v rámci našeho projektu, byl rozsahem vzorku dosud nejrozsáhlejší, jaký se v podmínkách České republiky podařilo uskutečnit (podrobná zpráva z výzkumu je součástí publikace Scheinost & kol., 2015). Zahrnul celkem 4 233 osob. Jejich výběr vycházel ze dvou kritérií, a to jednak z přesně stanoveného období, kdy byla do rejstříku trestů zapsána uložená sankce či opatření (1. duben – 30. červen 2012), a dále z typu alternativní sankce (sledovali jsme osoby odsouzené k trestu domácího vězení, trestu obecně prospěšných prací a k podmíněnému trestu odnětí svobody s dohledem). Z hlediska jejich efektivity pro nás byla podstatná otázka, nakolik se míra recidivy bude lišit od recidivy osob odsouzených k trestu odnětí svobody nepodmíněně. Proto jsme vytvořili kontrolní skupinu, do níž byly vybrány osoby dříve odsouzené k trestu odnětí svobody, kterým jeho výkon v období uvedených tří měsíců roku 2012 skončil (jeho vykonáním nebo podmíněným propuštěním s uloženým dohledem či bez něj). Recidivu samotnou jsme si definovali jako další záznam v trestním rejstříku, který jsme dohledávali v červenci roku 2014. Jednalo se tedy o zhruba dvouleté období, po které byla případná další trestná činnost sledována.

### VIII.3. Výsledky výzkumu v rámci projektu

Nový záznam v rejstříku trestů byl zjištěn u téměř poloviny našeho vzorku (48,1 %). Znamená to, že během dvou let recidivoval v podstatě každý druhý odsouzený. Řada z nich navíc měla nových záznamů více, kdy průměrný počet dalších odsouzení dosahoval v této skupině (tedy u recidivistů) téměř dvou (1,99). U jednoho z odsouzených se objevilo dokonce čtrnáct nových záznamů, u tří odsouzených jedenáct.

Na zásadní otázku, zda je možno z hlediska recidivy považovat některou ze sankcí za účinnější než jiné, jsme pozitivní odpověď nedostali. Rozdíly v podílech odsouzených s novým záznamem v rejstříku byly spíše zanedbatelné a statisticky nevýznamné. Nejnižší, avšak i tak dosti vysoká recidiva byla zjištěna u trestu odnětí svobody (45 %). Odsouzení z této skupiny se lišili podle toho, zda trest vykonali (recidiva ve 48,3 % případů), nebo z něj byli podmíněně propuštěni, a to s dohledem (49,3 %) nebo bez dohledu (36,8 %). U trestu domácího vězení činila míra recidivy 46 %, u obecně prospěšných prací 48,8 % a u podmíněného odsouzení s dohledem 49,4 %. Ve shodě se zahraničními studiemi se tak potvrdilo, že vliv trestní justice na další trestnou činnost prostřednictvím uložené sankce je minimální a podstatné faktory, které rozhodují o další kriminální kariéře odsouzených, je nutné hledat jinde. Část z nich lze ostatně sledovat také na datech dostupných z rejstříku. Jedná se o vliv pohlaví, věku a předchozích zkušeností s trestnou činností, což jsou faktory, které z kriminologických výzkumů pravidelně vycházejí jako významné prediktory budoucího kriminálního jednání. Také proto s nimi pracuje většina nástrojů na odhalování rizik.

Pokud jde o pohlaví, muži z našeho vzorku recidivovali významně častěji než ženy – zatímco u mužů byl podíl osob s novým záznamem 48,8 %, u žen pouze 41,5 %. V analýze založené na logistické regresi, která odhaduje přímý vliv každého faktoru při současné kontrole ostatních proměnných, nicméně vliv pohlaví slábnul a šance, že se obě skupiny dopustí trestného činu, se vyrovnávaly. Přesvědčivěji tak ve výsledku působily spíše rozdíly dané věkem, což lze hodnotit jako očekávaný výsledek, neboť věk bývá již tradičně považován za jeden z vůbec nejspolehlivějších prediktorů recidivy (v souvislosti s tzv. věkovou křivkou kriminality). Jasně se ukázalo, že podíl recidivujících s přibývajícím věkem nápadně klesal. Mezi mladistvými měly záznam o novém odsouzení téměř dvě třetiny (62,1 %), naproti tomu po třicátém roce věku již byla míra recidivy méně než poloviční a mezi odsouzenými staršími padesáti let dokonce pouze zhruba třetinová.

Zajímavou výjimku v uvedeném trendu představovali pouze pachatelé z nejstarší věkové kategorie (starší šedesáti let), u nichž byla míra recidivy 34,8 %, zatímco v kategorii 50–59 let se jednalo o 30,2 %. Možné vysvětlení nabízí bližší pohled na typ trestné činnosti, který byl pro tuto skupinu příznačný. Často se jednalo o skutky spojené s řízením motorového vozidla (jízda bez řidičského oprávnění či pod vlivem návykové látky). Tuto formu kriminality se policii i díky zdokonalujícím se technickým pomůckám daří odhalovat snadněji než formy jiné, díky čemuž je následný postih pachatele výrazně pravděpodobnější. Lze se proto domnívat, že zmíněná věková kategorie nemá silnější sklony k opakovanému páčání trestné činnosti než mladší odsouzení, pouze jsou pro ni typičtější skutky, které spíše neuniknou potrestání.

Kriminologicky relevantním údajem, který se týká věku a který je rovněž považován za jeden ze zásadních korelátů recidivy, je údaj o době, kdy byl dotyčný jedinec poprvé

odsouzen. Výzkumy obvykle hovoří o tom, že raný kontakt se systémem trestní justice předpovídá delší i bohatší kriminální kariéru. Naše studie tento předpoklad potvrdila. Platilo, že čím dříve se odsouzený svého prvního trestného činu dopustil, tím vyšší byla pravděpodobnost, že bude recidivovat také v rámci námi sledovaného dvouletého období.

Trestní minulost odsouzených se podle očekávání ukázala jako důležitý faktor recidivy i v obecnější rovině. Osoby, které měly již dříve záznam v rejstříku trestů (zápis z roku 2012, díky němuž se dostaly do našeho vzorku, tedy nebyl jejich první), recidivovaly v 51,4 % případů, zatímco ti, kdo do našeho vzorku vstoupili jako prvopachatelé, pouze ve 24,1 % případů. Vyšlo přitom najevo, že předchozí zkušenosti s trestnou činností nebyly v našem vzorku nikterak výjimečné. Pouze 12 % bylo odsouzeno poprvé, zatímco zbývajících 88 % vstupovalo do našeho výzkumu již jako „recidivisté“ (tedy s více zápisy v rejstříku trestů). V průměru jsme u nich navíc zaznamenali téměř pět předchozích odsouzení, přičemž jeden z odsouzených měl v rejstříku těžko uvěřitelných 39 záznamů!

Za zmínku stojí také fakt, že třetina z osob s předchozí zkušeností s potrestáním měla již v minulosti uložen nepodmíněný trest odnětí svobody a u 35,8 % celého vzorku jsme v rejstříku našli záznam o přeměně výkonu alternativního trestu na trest nepodmíněný (u 39 % z nich dokonce opakovaně). Obě tyto skupiny také recidivovaly častěji i v námi sledovaném dvouletém období. U osob, kterým byl v minulosti uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, to platilo v 56,3 % případů (mezi jedinci, jimž tento trest v minulosti uložen nebyl, se jednalo o 48,4 %), a u osob, kde dříve došlo k přeměně výkonu alternativního trestu v nepodmíněný trest odnětí svobody nebo k nařízení výkonu trestu odnětí svobody po podmíněném propuštění, pak v 59,2 % případů (jedinci bez stejných zkušeností recidivovali ve 47,8 %, což je stejně jako u předchozí kategorie statisticky signifikantní rozdíl). Také z těchto zjištění si bohužel můžeme do jisté míry učinit představu o tom, jak se intervence justičního systému míjejí u mnoha jedinců se zamýšleným efektem v podobě individuální prevence (jinými slovy řečeno, uložená sankce neměla a nadále nemá na tyto osoby ani odstrašující, ani jinak příznivý vliv).

Analyzována byla také míra recidivy podle typu předchozí trestné činnosti. Nesledovali jsme ovšem celou předchozí kriminální kariéru, ale pouze skutek, na základě jehož odsouzení se jedinec dostal do našeho výzkumného vzorku. Nejvyšší podíl recidivistů bylo možno najít mezi pachateli majetkové kriminality, a to zejména krádeží (recidiva v 59,3 % případů), nejméně naopak u trestných činů proti životu a zdraví (ublížení na zdraví – recidiva ve 31,7 % případů). Specifický tu byl často i druh recidivy. Pachatelé krádeží se většinou (v 60,8 % případů) dopustili opět krádeže, zatímco ti, co byli dříve odsouzeni za ublížení na zdraví, se stejného skutku dopustili jen v desetině případů.

Do průběhu našeho výzkumu zasáhla nečekaně amnestie, kterou prezident republiky vyhlásil 1. ledna 2013. Týkala se značného počtu odsouzených – v roce 2014 ji mělo v rejstříku vyznačeno 59,9 % výzkumného souboru. Vzhledem k tomu, jakých sankcí se amnestie týkala, ovšem předpokládáme, že ve skutečnosti byl počet amnestovaných v našem vzorku vyšší. Za pozornost každopádně stojí zjištění, že mezi amnestovanými jsme recidivu zaznamenali u 47 %, přičemž většina z nich (62,5 %) byla znovu odsouzena již během prvního roku.

## VIII.4. Hodnocení výsledků a náměty pro trestní politiku

Celková zjištění o míře recidivy, která z našeho výzkumu vyplynula, nelze hodnotit jako příznivá. Budeme-li o efektivitě jednotlivých trestů uvažovat podle tohoto měřítka, ani tresty alternativní, ani trest odnětí svobody nejsou podle našich zjištění dostatečnou zárukou, že se odsouzený následně nedopustí trestného činu. Věřit v něco takového by samozřejmě bylo značně naivní, byť se někdy (zejména u laické veřejnosti) můžeme setkat s tendencemi odstrašující moc některých trestů přeceňovat. Kriminologické výzkumy již v uplynulých desetiletích nashromáždily mnoho důkazů o tom, že generální i individuální prevence nefungují u velkého množství pachatelů tak, jak teorie předpokládá. Srovnáme-li výsledky našeho výzkumu s obdobnými zahraničními studiemi (orientačně viz např. následující tabulka) i s výše citovanými výzkumy domácími, můžeme v podstatě konstatovat, že náš výzkumný projekt přinesl očekávaná čísla. Míra recidiva se totiž v šetřeních tohoto typu standardně pohybuje mezi 30–50 % (SCCJR, 2012).

Tabulka 6: Míra recidivy ve vybraných zemích

Země	Míra recidivy	Kritéria výzkumu
Skotsko	42 %	Další odsouzení v období dvou let od uložení předchozího trestu v letech 2007–2008 (všechny typy sankcí)
Irsko	40 %	Nový trest odnětí svobody v průběhu dvou let pro propuštěné z vězení (v letech 2001–2004)
Severní Irsko	43 %	Další odsouzení v průběhu dvou let pro propuštěné z vězení a odsouzené k obecně prospěšným pracím (v roce 2005)
Anglie a Wales	53 %	Další odsouzení v průběhu dvou let pro propuštěné z vězení a pro pachatele pod dohledem probačního úředníka (v roce 2008)
Norsko	54 %	Spáchání dalšího trestného činu v letech 2003–2006 u osob propuštěných z vězení v roce 2003
Nový Zéland	62 %	Další odsouzení v průběhu dvou let pro propuštěné z vězení v letech 2008–2009

Zdroj: SCCJR, 2012

Domníváme se, že jedním z hlavních závěrů, ve kterém náš výzkum recidivy ústí, je poznatek, že vliv trestní justice a jí uplatňovaných opatření na kriminální kariéru odsouzených je notně omezený. Ve shodě s názory expertů (viz kapitola VII.) si tróufáme tvrdit, že účinná trestní politika se na oblast trestání nesmí omezovat, neboť efekt uložených sankcí je zpravidla výrazně menší než vliv různých faktorů působících v přirozeném sociálním prostředí pachatele. Výzkumy kriminální kariéry v tomto smyslu poukazují zejména na význam některých životních událostí, které dokáží život pachatele změnit v pozitivním smyslu a přispět k jeho vlastnímu rozhodnutí v trestné činnosti nepokračovat (například nalezení stabilního zaměstnání nebo založení vlastní rodiny). Intervence státu mohou být neúčinnější tehdy, podaří-li se jim tyto přirozené životní procesy nastartovat, nebo urychlit. Chceme-li proto usilovat o omezování kriminality, je nezbytně nutné rozšířit diskuzi o vhodných opatřeních také do oblasti sociální politiky.

Více pozornosti si podle našeho názoru zaslouží zkoumání recidivy samotné. Jak bylo prezentováno v úvodu této kapitoly, ve většině zemí EU je recidiva chápána jako základní a ničím nenahraditelné měřítko efektivity ukládaných sankcí. Některé evropské země vytvářejí statistiky o recidivě systematicky a dlouhodobě, což jim mimo jiné umožňuje i mapování trendů či změn. Jsme přesvědčeni, že touto cestou by se měla vydat i Česká republika, chce-li svou trestní politiku rozvíjet efektivně a racionálně. Data uvedeného druhu by umožnila komplexněji posuzovat účinnost jednotlivých typů sankcí a mohla by se stát vítaným doplňkem standardních sestav justičních statistik (pravidelně či v předem daných víceletých intervalech). Podmínkou by bylo širší zpřístupnění dat z rejstříku trestů pro vědecké účely a užší spolupráce mezi zainteresovanými institucemi. Vzorem pro metodiku by mohly být země jako Nizozemí (statistiky recidivy zde zpracovává výzkumný institut působící při Ministerstvu spravedlnosti), Švýcarsko (významně se podílí tamní statistický úřad) či Anglie a Wales (statistický odbor Ministerstva spravedlnosti). Pokud se tak nestane, nezbude nic jiného, než se nadále spoléhat na údaje z dílčích kriminologických výzkumů na omezených vzorcích pachatelů.



IX.

# **Zabezpečovací detence v systému trestních sankcí**

## IX.1. Úvod

Institut zabezpečovací detence je v České republice upraven jako součást systému ochrany společnosti před zvláště nebezpečnými pachateli trestných činů nebo činů jinak trestných. Obdobně jako v zahraničí, představuje otázka zacházení s touto skupinou pachatelů jeden z nejvíce problematických momentů, které musí právní řád řešit. V této souvislosti je především diskutována intenzita zásahů do základních lidských práva odsouzeného, a to ve střetu s povinností státu zajistit dostatečnou ochranu společnosti. Pokud se jedná o zvláště nebezpečné pachatele trestných činů (high risk offenders), pozornost je v zahraničních právních úpravách věnována především pachatelům zvláště závažných činů v sexuální oblasti (sex offenders), zvláště však těm, kteří se této trestné činnosti dopouští na dětech (McSherry & Keyzer, 2009).

Přijetím nového trestního zákoníku, který byl vyhlášen pod č. 40/2009 Sb., a nabytí účinnosti dne 1. ledna 2010, bylo završeno téměř deset let trvající soustředěné úsilí o vytvoření nového moderního kodexu trestního práva hmotného. Nový trestní zákoník tak vedle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zákon č. 218/2003 Sb.), zákona o Probační a mediační službě (zákon č. 257/2000 Sb.) a jiných zákonů představuje konkrétní vyjádření reformních kroků v rámci celého odvětví českého trestního práva (Šámal & Škvain, 2011). Nový trestní zákoník také přinesl zcela zásadní změny v oblasti trestních sankcí. V porovnání s předchozí právní úpravou (tr. zák.) dochází k důslednější diferenciaci trestního postihu, a to prostřednictvím dvou základních přístupů při ukládání trestních sankcí. Důraz je v tomto ohledu kladen na depenalizaci u méně závažných trestných činů (přčinů); na druhou stranu trestní zákoník zpřísňuje možnosti trestání u zločinů, resp. zvláště závažných zločinů (§ 14 odst. 3 TrZ).<sup>22</sup> Zabezpečovací detence je v tomto ohledu koncipována jako jedna z nejpřísnějších trestních sankcí, byť se jedná o ochranné opatření. Hlavním účelem zabezpečovací detence je zajištění ochrany společnosti před vysoce nebezpečnými pachateli trestných činů nebo činů jinak trestných, a to prostřednictvím jejich neutralizace (izolace) za současného terapeutického a výchovného působení.

## IX.2. Zabezpečovací detence jako nástroj současné trestní politiky?

Problematika zabezpečovací detence se stala v posledních letech předmětem mezinárodního zájmu, a to především v souvislosti se zcela zásadním rozhodnutím Evropského soudu pro lidská práva ze dne 17. 12. 2009 (M. proti Německu), na které navázalo překvapivé rozhodnutí německého Spolkového ústavního soudu ze dne 4. 5. 2011 (Škvain, 2013). Právě vývoj institutu zabezpečovací detence v Německu zejména od roku 1998 ukazuje, jak v zemi, která je jinak charakteristická dlouhodobou stabilitou systému trestních sankcí a jejich ukládání, došlo politickými zásahy k rozšíření jednotlivých forem a zákonných důvodů pro uložení a trvání tohoto ochranného opatření (Albrecht, 2013).

Zcela zásadní změna právní úpravy zabezpečovací detence (Sicherungsverwahrung) byla v Německu provedena na počátku roku 1998, kdy vládní strana CDU pod vedením kancléře Helmuta Kohla, krátce před volbami do německého spolkového parlamentu, prosadila zákon o prevenci sexuálně motivovaných a jiných zvláště nebezpečných trestných

<sup>22</sup> Blíže srov. kapitolu III.5.

činů.<sup>23</sup> Na základě uvedeného zákona byla předně zrušena maximální desetiletá doba trvání zabezpečovací detence a dále došlo ke změně obecných podmínek pro uložení tohoto ochranného opatření, a to ve vztahu k požadavkům na četnost a závažnost předchozího odsouzení. Na základě provedených legislativních změn rozhodl soud o propuštění odsouzeného z výkonu zabezpečovací detence po uplynutí doby deseti let pouze za podmínky, jestliže již nepředstavoval další nebezpečí pro společnost ve smyslu rizika opětovného spáchání závažného trestného činu se závažnými následky.<sup>24</sup> Současně byla stanovena i pravidla pro aplikaci shora uvedených změn, když zákonodárce připustil možnost jejich retroaktivní aplikace.<sup>25</sup> Uvedené legislativní změny byly velmi kriticky hodnoceny odbornou právníkou veřejností (srov. Albrecht, 2004). Další legislativní změny institutu zabezpečovací detence byly přijaty za vlády koalice SPD a Zelených pod vedením kancléře Gerharda Schrödera. V roce 2002 byla přijata novelizace trestního zákoníku, která umožnila soudu, aby si vyhradil právo učinit případné rozhodnutí o uložení zabezpečovací detence dospělému odsouzenému (tj. staršímu 21 let) až po výkonu dvou třetin trestu odnětí svobody (vorbehaltenne Sicherungsverwahrung). O dva roky později, v roce 2004, byla shora uvedená úprava jednak rozšířena také na kategorii tzv. mladých dospělých (Heranwachsende) a dále nově umožnila soudu rozhodnout o uložení zabezpečovací detence u dospělého odsouzeného bez předchozí výhrady učiněné v rámci hlavního líčení. Tzv. „následná“ zabezpečovací detence (nachträgliche Sicherungsverwahrung) byla nově upravena v ustanovení § 66b německého trestního zákoníku. K poslední „velké“ změně právní úpravy před rozhodnutím Evropského soudu pro lidská práva ve věci M. proti Německu došlo již za vlády tzv. velké koalice pod vedením kancléřky Angely Merkelové v roce 2008, když na základě provedených legislativních změn bylo možné nově „následnou“ zabezpečovací detenci uložit též mladistvému (Jugendliche) (Škvain, 2013).

Poukázat lze také na velmi zajímavou, nicméně ničím nepodloženou, argumentaci Federálního ministerstva spravedlnosti Spolkové republiky Německo před Evropským soudem pro lidská práva v řízení M. proti Německu, když bylo tvrzeno, že právní úprava zabezpečovací detence přispívala k nízkému počtu vězňených osob v Německu (Škvain, 2015).<sup>26</sup> Uvedená argumentace odpovídá současným trendům trestní politiky, když téma jako zajištění bezpečnosti občanů před potenciálně nebezpečnými pachatelí lze globálně od 90. let minulého století označit za hlavní motiv reformy trestní politiky, a to se zaměřením na oblast trestních sankcí, ochranná opatření a zabezpečovací detenci přitom nevyjímá (Albrecht, 2011). Přitom úloha zabezpečovací detence jako nástroje trestní politiky je přinejmenším sporná (Meier, 2015). Přesto lze v posledních desetiletích zaznamenat příklon politiků k této trestní sankci, a to zpravidla v souvislosti s dramatickými reakcemi veřejnosti na tragické a medializované případy především sexuální kriminality, které byly spáchány zejména na dětech (srov. (Albrecht, 2011); (McSherry, Keyzer & Freiberg,

23 Gesetz zur Bekämpfung von Sexualdelikten und sonstigen gefährlichen Straftaten, Bundesgesetzblatt, 26. ledna 1998, část. I., č. 6, s. 160; účinnost tohoto zákona byla stanovena na 31. 1. 1998.

24 Srov. § 67d StGB ve znění od 31. 1. 1998.

25 Srov. část 1a odst. 3 úvodního zákona k StGB v příslušném znění.

26 European Court of Human Rights, Fifth Section, Case of M. v. Germany, Application no. 19359/04, Judgment, Strasbourg, 17. 12. 2009.

2006)).<sup>27</sup> Právě legislativní vývoj institutu zabezpečovací detence v Německu v letech 1998 až 2010 jasně demonstruje určitý odklon trestní politiky od tradičního zaměření na oblast ukládání trestu odnětí svobody, neboť míra pachatelovy viny představuje vedle povahy a závažnosti spáchaného trestného činu určující kritérium pro stanovení druhu a výměry trestu.<sup>28</sup> Důsledky pro aplikační praxi jsou pak zřejmé, když při ukládání trestu „nebezpečnému“ pachateli je soud omezen především shora uvedenou zásadou. Z tohoto pohledu mohou ochranná opatření (Maßregeln der Besserung und Sicherung), jako samostatná kategorie trestních sankcí, velmi selektivně reagovat při vytváření konkrétních trestněpolitických strategií, např. k zajištění „řádné“ ochrany společnosti před určitou skupinou „nebezpečných“ pachatelů trestných činů (srov. Albrecht, 2013).

V odborné, především zahraniční, literatuře lze zaznamenat také kritické názory spočívající v tvrzení o posunu zaměření modelu ochrany společnosti, a to od náležitého objasnění trestných činů a potrestání pachatelů ke snahám o identifikaci určité skupiny „nebezpečných osob“ (dangerous people), které mají být, s ohledem na svůj status, zbavení osobní svobody z čistě preventivních důvodů. Zabezpečovací detenci lze z tohoto pohledu považovat za jeden z prvků konceptu tzv. preventivní justice (preventive justice), neboť se jedná o preventivní opatření, jehož hlavním účelem je redukce rizika pro společnost, a to prostřednictvím zbavení osobní svobody jednotlivce (Ashworth & Zedner, 2014).

#### IX.2.1. Zabezpečovací detence – terminologický exkurz

Český trestní zákoník zařazuje zabezpečovací detenci spolu s ochranným léčením, zabráním věci a ochrannou výchovou mezi ochranná opatření.<sup>29</sup> V odborné zahraniční literatuře, ani v jednotlivých právních úpravách není pojem zabezpečovací detence (preventive detention) vykládán a užíván jednotně. S ohledem na tuto terminologickou nejednotnost je možné za zabezpečovací detenci v širším slova smyslu považovat (Caianiello & Corrado, 2013, str. 25):

- tzv. detenci ante delictum nebo praeter delictum. K omezení svobody určité osoby v těchto případech nedochází na základě trestního obvinění, ale toliko na základě osobního statusu, který je stanoven politickým rozhodnutím označit určité osoby jako „společensky nebezpečné“. Příkladem může být právní úprava the Military Commission Act of 2006<sup>30</sup> nebo zákon the Community Protection Act 2006 upravující imigrační politiku ve Spojených státech amerických,

27 Např. v Belgii případ *Dutroux*; blíže Cartuyvels, 1997. K situaci v České republice; srov. Blatníková, Faridová & Zeman, 2014, str. 170.

28 Srov. § 46 odst. 1 StGB.

29 Srov. § 98 odst. 1 TrZ.

30 *The Military Commission Act of 2006*, známý též pod označením HR-6166, byl přijat Kongresem a podepsán prezidentem Georgem W. Bushem 17. 10. 2006. Účelem tohoto zákona je stanovit působnost vojenského soudnictví ve věcech válečných zločinů pro určitou skupinu osob (*enemy combatants*).

- opatření procesní povahy, jehož účelem je zabránění pachateli (obviněnému) v páčání další trestné činnosti. (Srov. Frankowski, 1992) V převážné většině evropských zemí je tento typ zabezpečovací detence upraven jako institut vazby v trestním řízení,<sup>31</sup>
- modality v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Typicky se jedná o zařazení odsouzeného do věznice s nejpřísnějším režimem (např. § 41 italského zákona o výkonu trestu odnětí svobody). Zpřísněný režim výkonu je v tomto případě podložen potřebou zabránění pachateli v páčání další trestné činnosti,
- ochranné opatření, které je ukládáno jako reakce na spáchání trestného činu nebo činu jinak trestného. Nebezpečnost pachatele (osoby) pro společnost ve smyslu opětovného spáchání trestného činu musí být zpravidla prokázána. V tomto směru je však rozhodné, kdy dojde k uložení zabezpečovací detence. Pokud je zabezpečovací detence uložena následně po výkonu trestu odnětí svobody, hovoříme o tzv. post-sentence preventive detention.

Předmětem našeho zájmu je toliko zabezpečovací detence v tzv. klasickém pojetí; tedy jako (ochranné) opatření, které je ukládáno jako reakce na spáchání trestného činu nebo činu jinak trestného, a to ve spojení s presumpcí budoucí nebezpečnosti pachatele pro společnost. Jak bude demonstrováno, může se jednat o trestní sankci – ochranné opatření, nebo také o zvláštní preventivní opatření, které může být upraveno mimo rámec trestního práva.

### IX.3. Zabezpečovací detence z pohledu širší právní komparace

Z pohledu širší právní komparace je zřejmé, že problematiku zacházení s tzv. nebezpečnými pachateli (dangerous offenders) nacházíme také v zemích anglo-amerického systému práva. Ačkoliv se přístupy k předmětné problematice v jednotlivých právních systémech, resp. státech, mohou značně lišit, základní otázky související s hledáním vhodného způsobu zacházení s určitou skupinou zvláště nebezpečných pachatelů trestných činů nebo činů jinak trestných zůstávají v rámci jednotlivých právních systémů v podstatě stejné.

Ve vztahu k institutu zabezpečovací detence (preventive detention) lze v tomto ohledu označit za zásadní zejména problematiku možné intenzity zásahů do základních lidských práv umístěné osoby, alternativ, nebo případné limity specializovaných nástrojů pro predikci recidivy pachatele (risk assessment) (Keyzer, 2013). Přitom konkrétní legislativní řešení, a to včetně úpravy zabezpečovací detence, vždy vykazuje specifické rysy dané historickým vývojem a zejména konkrétními potřebami systému trestních sankcí té které země (srov. Šámal & Škvain, 2005). V tomto ohledu tedy nepřekvapí, že zabezpečovací detence je v jednotlivých právních úpravách upravena nejen jako trestní sankce (zpravidla se jedná o ochranné opatření) (např. Německo, Rakousko, Švýcarsko, Česká republika), ale také jako opatření „soukromoprávního“ charakteru [(post-sentence) civil commitment] (např. Spojené státy americké). Úprava platná právě ve Spojených státech amerických, jejíž

31 Blíže např. § 112a StPO, § 274 odst. 1 písm. c) italského trestního řádu, § 503 španělského trestního řádu, § 144 č. 6 francouzského trestního řádu.

základ tvoří tzv. sexual predator laws, je založena na medicínském modelu, který považuje pachatele trestných činů v sexuální oblasti za osoby duševně nemocné, s diagnózou sexuální poruchy (sexual disorder) (McSherry, Keyzer & Freiberg, 2006). Existují však také právní úpravy, kde lze zaznamenat zcela odlišné názory na otázku, zda je možné zabezpečovací detenci považovat za institut trestního práva v pravém slova smyslu či nikoliv. Např. v Austrálii je argumentováno, že uložení tzv. následné zabezpečovací detence (post-sentence preventive detention) není založeno na zásadě odpovědnosti za zavinění, ale spíše na vnímání nebezpečnosti pachatele pro společnost při jeho propuštění na svobodu (Cumes, 2013). V tomto ohledu je však nutné připomenout, že systém trestních sankcí jednotlivých australských jurisdikcí, které institut zabezpečovací detence (post-sentence preventive detention) upravují, není dvojkolejný, resp. neupravuje tresty a ochranná opatření jako samostatné druhy trestních sankcí. Ostatně k uvedenému stavu nepřispívají ani dotčené zákony jednotlivých australských jurisdikcí a justiční praxe. Např. podle čl. 21 zákona [The Crimes (High Risk Offenders) Act 2006 (NSW)] platného na území Nového Jižního Walesu je řízení podle tohoto zákona řízení civilní. Pokud tedy citovaný zákon nestanoví jinak, užijí se na předmětné řízení předpisy obecné povahy upravující řízení civilní (civil proceedings), a to včetně úpravy tzv. důkazního práva. Stejnou úpravu nacházíme také např. v Severním Teritoriu [srov. čl. 94 odst. 1 až 4 Serious Sex Offenders Act 2013 (NT)]. Naproti tomu zcela odlišně je předmětná problematika upravena v Západní Austrálii. Podle čl. 40 zákona Dangerous Sexual Offenders Act 2006 (WA) je předmětné řízení výslovně označeno jako řízení trestní (trestněprocesní), a to se všemi důsledky.

Institut zabezpečovací detence (preventive detention) lze tedy analyzovat z mnoha různých pohledů, a to i v rámci odlišných právních systémů nebo jurisdikcí. Z provedené analýzy napříč jednotlivými právními úpravami lze konstatovat, že lze vysledovat značné rozdíly v pojetí tohoto institutu, a to včetně jeho výkonu. Např. se může jednat o opatření trestní nebo civilní povahy; zabezpečovací detence může být uložena soudem v hlavním líčení, soud si též může případné rozhodnutí v hlavním líčení vyhradit na pozdější dobu, nebo může být uložena až po výkonu určité části trestu odnětí svobody jako následné opatření. Zabezpečovací detence může být také ukládána jako časově neomezené opatření, tedy potenciálně až na doživotí, či na dobu určitou; může být též ukládána opakovaně či nikoliv. Stranou však nemůžeme ponechat ani způsob výkonu tohoto opatření a zajištění odpovídajících procesních práv umístěné osoby. Zejména je nutné rozlišit, zda má umístěná osoba přístup k programům, které mohou snižovat její „nebezpečnost“ pro společnost, nebo se jedná o prosté uvěznění. (srov. Asworth, 2014, str. 145).

Právě s ohledem na způsob výkonu zabezpečovací detence lze z hlediska širšího právního srovnání rozdělit jednotlivé právní úpravy do několika skupin (srov. (Connelly & Williamson, 2000); (Šámal & Škvain, 2005)):

- Ochranný model I. (Community Protection Model I) – specifická úprava ve Spojených státech amerických,
- Ochranný model II. (Community Protection Model II.) – např. Austrálie, Nový Zéland, Kanada,
- Klinický model (Clinical Model) – např. Nizozemsko, Dánsko, Německo, Česká republika.

#### IX.4. Vývoj institutu zabezpečovací detence v České republice

Institut zabezpečovací detence byl do českého právního prostředí zaveden novelou provedenou zákonem č. 129/2008 Sb., s účinností od 1. ledna 2009, tedy ještě za platnosti trestního zákona č. 140/1961 Sb. V této souvislosti je však nutné zdůraznit, že zavedení institutu zabezpečovací detence do české právní úpravy bylo vždy součástí rekodifikace českého trestního práva hmotného (Škvain, 2012). Zabezpečovací detence byla jako nové ochranné opatření nejprve upravena ve vládním návrhu trestního zákoníku z roku 2004 (sněmovní tisk 744), který nebyl Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky dne 21. března 2006 při opakovaném hlasování přijat. V návaznosti na citovaný vládní návrh vznikl také v roce 2005 návrh zákona o výkonu zabezpečovací detence, který byl po nepřijetí návrhu trestního zákoníku vzat zpět z jednání Legislativní rady vlády České republiky (Škvain, 2007). Dříve než došlo k předložení dalšího vládního návrhu trestního zákoníku z roku 2008 (sněmovní tisk 410), který také, zcela logicky, úpravu zabezpečovací detence obsahoval, došlo na podzim roku 2006 na Ministerstvu spravedlnosti k přípravě zákona o výkonu zabezpečovací detence. Dne 18. 5. 2007 byl citovaný návrh zákona projednán a schválen Legislativní radou vlády. Vláda České republiky dne 4. 6. 2007 schválila návrh zákona o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, a to ve znění připomínek obsažených ve stanovisku Legislativní rady vlády a s úpravami podle připomínek vlády (Škvain, 2007). Předmětný návrh zákona byl následně předložen Vládou České republiky Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky dne 3. července 2007.

Z hlediska legislativně technického zvolil předkladatel poněkud nestandardní, byť možné řešení, když předmětný návrh zákona nazval „o výkonu zabezpečovací detence“, prioritně v části první upravil výkon tohoto ochranného opatření a až v části druhé (změnové části) zavedl institut zabezpečovací detence do tehdy platného trestního zákona (č. 140/1961 Sb.).<sup>32</sup> Návrh vládního zákona o výkonu zabezpečovací detence byl v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky projednán jako sněmovní tisk 251 a byl také v třetím čtení dne 13. února 2008 schválen. V Senátu byl pak projednán jako senátní tisk 202 a dne 19. března 2008 byl také schválen. Prezident zákon o výkonu zabezpečovací detence podepsal 2. dubna 2008 a následně byl zákon vyhlášen dne 16. dubna 2008 ve Sbírce zákonů v částce 41 pod číslem 129/2008 Sb.<sup>33</sup>

Jak již bylo uvedeno, hmotněprávní úprava institutu zabezpečovací detence byla před přijetím trestního zákoníku (zákona č. 40/2009 Sb.) upravena v části druhé zákona o výkonu zabezpečovací detence, resp. v § 72a trestního zákona č. 140/1961 Sb. Z provedeného srovnání s vládním návrhem trestního zákoníku z roku 2004 (sněmovní tisk 744 z roku 2004) a platnou právní úpravou (TrZ) je zřejmé, že zákonodárce převzal institut ochranného léčení a zabezpečovací detence z vládního návrhu trestního zákoníku z roku 2004 (sněmovní tisk 744), byť v případě zabezpečovací detence v poněkud zúžené podobě.<sup>34</sup>

32 K důvodům takového legislativního řešení, srov. Předkládací zprávu k návrhu zákona o výkonu zabezpečovací detence.

33 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Digitální repozitář (2008) 'Sněmovní tisk 251 – návrh zákona o výkonu zabezpečovací detence.' Retrieved July 17, 2015, from: <<http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=5&T=251>>

34 K detailnímu srovnání: Škvain, 2007.



Z ustanovení § 72a odst. 2 trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění zákona č. 129/2008 Sb., především vyplývá, že zákonodárce neupravil, na rozdíl od vládního návrhu trestního zákoníku z roku 2004 (sněmovní tisk 744), právní důvod pro uložení zabezpečovací detence (varianta č. 4 – fakultativní forma), který je obsažen v platné právní úpravě v ustanovení § 100 odst. 2 písm. b) trestního zákoníku.<sup>35</sup> V plném znění tedy byla zabezpečovací detence uprávněna až trestním zákoníkem, a to s účinností od 1. ledna 2010 (Šámal, 2012, str. 1179).

Právní důvody pro uložení zabezpečovací detence jsou v platné právní úpravě obsaženy v § 100 odst. 1, 2 trestního zákoníku. Novelizace trestního zákoníku provedená zákonem č. 330/2011 Sb., s účinností od 1. prosince 2011, modifikovala formální podmínku pro uložení zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 a odst. 2 písm. b) TrZ, když sjednotila kategorii trestných činů na zločiny, za jejichž spáchání lze uložit všechny varianty (č. 1 až 4) zabezpečovací detence (Šámal, 2012). V tomto ohledu tedy došlo k rozšíření podmínek pro uložení obligatorní formy zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 TrZ (varianta č. 1 a 2) a fakultativní formy podle § 100 odst. 2 písm. b) TrZ (varianta č. 4) také na zločiny. Až do doby nabytí účinnosti zákona č. 330/2011 Sb. vyžadovala právní úprava [§ 100 odst. 1; § 100 odst. 2 písm. b) TrZ] jako formální podmínku pro uložení zabezpečovací detence spáchání zvláště závažného zločinu. Novelizovaná právní úprava tedy rozšířila možnost aplikace těchto variant zabezpečovací detence při splnění dalších zákonných podmínek také proti pachatelům zločinů. Za další zcela zásadní změnu právní úpravy zabezpečovací detence lze označit možnost změny ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci podle § 99 odst. 5 TrZ, a to bez splnění obecných podmínek uvedených v § 100 odst. 1 nebo 2 TrZ.

Pokud se týká legislativního vývoje zákona o výkonu zabezpečovací detence, byl tento celkem třikrát novelizován, a to zákonem č. 7/2009 Sb., č. 41/2009 Sb. a č. 375/2011 Sb. Za nejdůležitější změnu lze jistě označit právě novelizaci provedenou zákonem č. 41/2009 Sb., když v souvislosti s přijetím trestního zákoníku byla zrušena celá část druhá (§ 43 zákona o výkonu zabezpečovací detence), která původně obsahovala hmotněprávní úpravu zabezpečovací detence (srov. § 72a zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, který byl účinný do 31. prosince 2009). Uvedená novelizace navazovala na přijetí nového trestního zákoníku, který institut zabezpečovací detence upravil v ustanovení § 100, a to s účinností od 1. ledna 2010. Další novelizace zákona o výkonu zabezpečovací detence byla provedena zákonem č. 375/2011 Sb., a to v souvislosti s přijetím zákona o zdravotních službách (č. 372/2011 Sb.), když uvedené změny navazovaly především na terminologické změny v oblasti poskytování zdravotnických služeb (srov. čl. CXII zákona č. 375/2011 Sb.) (Kalvodová, Kuchta & Škvain, 2014).

<sup>35</sup> Srov. též § 101 odst. 2 písm. b) vládního návrhu trestního zákoníku z roku 2004 (sněmovní tisk 744).



## IX.5. Zabezpečovací detence v systému trestních sankcí

### IX.5.1. Ochranná opatření jako samostatná kategorie trestněprávních sankcí

Obdobně jako v jiných evropských státech je systém trestních sankcí v českém trestním zákoníku koncipován jako dvojkolejný, když vedle trestů tvoří druhou samostatnou kategorii trestněprávních sankcí také ochranná opatření.<sup>36</sup> Základním teoretickým východiskem tohoto dvojkolejného přístupu je předpoklad, že samotné ukládání trestů nemůže efektivně ve všech případech zajistit ochranu společnosti, a to především ve vztahu k duševně nemocným pachatelům trestných činů nebo činů jinak trestných (srov. (Albrecht, 2012); (Vanduchová, 2012)). Uvedený předpoklad se projevuje zejména ve dvou případech. Existují totiž pachatelé (osoby), kterým není možné z důvodu duševní poruchy uložit trest, ačkoliv z celkového hodnocení pachatele a jeho činu (jinak trestného) a dalších skutečností vyplývá, že je pro společnost nebezpečný. Dále se jedná o takovou skupinu pachatelů, u kterých nebude z důvodu jejich nebezpečnosti uložený trest odnětí svobody dostatečným opatřením ve smyslu odstranění nebo alespoň snížení nebezpečí dalšího porušení nebo ohrožení zájmů chráněných trestním zákoníkem (Meier, 2015).

Na rozdíl od trestů tedy ochranná opatření nepostihují jen pachatele trestně odpovědné, ale i pachatele trestně neodpovědné; lze je tedy vymezit jako specifické právní následky nejen trestného činu, ale i činu jinak trestného (Kalvodová, 2012). Účelem ochranných opatření je toliko zajištění ochrany společnosti, když tohoto cíle je dosahováno především prostředky speciální (individuální) prevence. Z prvků speciální prevence se zde však uplatní pouze prvek nápravy a zneškodnění, nikoliv však odstrašení (Meier, 2015). Z tohoto pohledu tedy nemají ochranná opatření působit generálně preventivně, ačkoliv tak někdy fakticky působí (Solnař, Fenyk, Císařová & Vanduchová, 2009).<sup>37</sup> Prostředky, kterými je dosahováno cíle (účelu) ochranných opatření, se liší podle jednotlivého druhu ochranného opatření (Vanduchová, 2012). Pokud zaměříme svoji pozornost na ochranná opatření spojená s omezením nebo zbavením osobní svobody, jedná se např. o sexuologické, psychiatrické, protialkoholní a protitoxikomanické léčení u ochranného léčení (§ 99 TrZ) nebo o izolaci kombinovanou se specifickými léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy u zabezpečovací detence (srov. § 100 odst. 4 TrZ). Konečným účelem ochranných opatření obecně je tedy odstranění nebo alespoň snížení nebezpečí dalšího porušení nebo ohrožení zájmů chráněných trestním zákoníkem (Vanduchová, 2012, str. 1140).

Ochranná opatření jsou v trestním zákoníku, jak již bylo zmíněno, koncipována jako samostatná kategorie trestněprávních sankcí. Ve vztahu k trestům však vykazují některé společné rysy, stejně tak i mnohé odlišnosti.

36 Německá právní úprava trestních sankcí rozlišuje mezi tresty (*Strafen*) a ochrannými opatřeními (*Maßregeln der Besserung und Sicherung*); dále, srov. úpravu ve Švýcarsku, Rakousku, Belgii, Španělsku, Polsku, Maďarsku, Slovensku, Itálii, Nizozemsku a Norsku.

37 Nepřímo však může usměrňovat chování určitých osob např. zabránění věci (§ 101 TrZ); bližší, srov. (Vanduchová, 2012, str. 1141). V německé právní úpravě, srov. ochranné opatření *die Entziehung der Fahrerlaubnis* (odnětí řídičského průkazu).

Ochranná opatření jsou shodně jako tresty prostředky státního donucení, mohou být uloženy pouze soudem na základě zákona, jejich výkon je vynutitelný státní mocí. Dále ochranná opatření, obdobně jako tresty, způsobují odsouzenému určitou újmu, která spočívá v omezení jeho práv a svobod; mají také i společný konečný cíl, kterým je v obou případech ochrana zájmů chráněných trestním zákoníkem.

Na rozdíl od trestů však ochranná opatření nevyjadřují morálně politický odsudek činu, jinými slovy v sobě neobsahují negativní hodnocení ve formě morálního odsouzení osob, kterým jsou ukládána. Další podstatnou odlišností je, že způsobená újma ve formě omezení práv a svobod není jejich pojmovým znakem, ale pouze prostředkem k dosažení jejich účelu, kterého ostatně dosahují především prostředky speciální prevence (srov. Kalvodová, 2012).

Velmi přehledně zpracoval problematiku vzájemného vztahu trestů a ochranných opatření prof. Solnař:

„Poměr trestů a zabezpečovacích opatření můžeme si proto podle jejich účelu znázorniti jako soustředné kruhy s nestejnými poloměry. Oblast většího kruhu zahrnujícího tresty i zabezpečovací opatření obsahuje preventivní funkci společnou oběma opatřením. Kdežto však tresty mají brániti trestným činům též tím, že zdůrazňují zavržitelnost trestného činu zlem činu úměrným (odplata tzv. relativní), spokojují se zabezp. opatření prevencí pouze speciální (s níž též tresty počítají), usilující o zneškodnění nebo nápravu zločinců již odsouzených. Tresty by bylo tudíž možno zahrnouti pod zabezpečovací opatření v širším smyslu; vyznačující se odplatným charakterem a generálně preventivním zaměřením, aniž se zcela vzdávaly účinků prevence speciální. Vyloučíme-li z těchto zabezpečovacích opatření v širším smyslu tresty, zbývají vlastní zabezpečovací opatření povahy čistě speciálně preventivní. Tato spokojují se zneškodněním viníka, kdežto trest má též funkci generálně preventivní a odplatnou.... V pochybnostech nutno povahu trestu či zabezpečovacího opatření určití podle převládajícího charakteru určité instituce.“ (Solnař, 1947, str. 129).

Otázka, čím se liší tresty od ochranných opatření, však může být také velmi sporná, neboť např. uložení nebo výkon zabezpečovací detence může být z pohledu umístěné osoby (chovance) vnímáno jako citelnější zlo než samotný trest. (srov. (Kallab, 1935); (Solnař, 1947)).

Ačkoliv lze ochranná opatření definovat jako opatření čistě preventivní povahy, je zřejmé, že co do důsledku, lze i v tomto případě vysledovat určité prvky složky represivní, a to zejména při určení jejich intenzity. V tomto případě jsou také ochranná opatření do určité míry závislá na povaze a závažnosti spáchaného trestného činu nebo činu jinak trestného, byť zcela určující bude především potřeba léčby, zneškodnění nebo výchovy pachatele trestného činu nebo činu jinak trestného (srov. Šámal, 2008).

Co do jednotlivých druhů, zařazuje český trestní zákoník mezi ochranná opatření zabezpečovací detenci, ochranné léčení, zabránění věci a ochrannou výchovou.<sup>38</sup> Z provedeného výčtu je zřejmé, že jednotlivé druhy ochranných opatření lze dělit na ochranná opatření

38 Srov. § 98 odst. 1 TrZ.

spojená s omezením nebo zbavením osobní svobody, kterými jsou zabezpečovací detence a ochranné léčení. Ostatní ochranná opatření nejsou spojená s omezením či zbavením osobní svobody.

Při ukládání trestních sankcí podle trestního zákoníku je třeba, v souladu se zásadou přiměřenosti vyjádřenou v ustanovení § 38 TrZ, přihlídnout k povaze a závažnosti spáchaného činu, osobě pachatele a jeho poměrům. Tato obecná zásada přiměřenosti je však pro ochranná opatření modifikována v ustanovení § 96 odst. 1 TrZ. Ochranné opatření tedy nelze uložit, není-li přiměřené povaze a závažnosti pachatelem spáchaného činu a nebezpečí, které od pachatele v budoucnu hrozí pro zájmy chráněné trestním zákonem, jakož i osobě pachatele a jeho poměrům. Současně nesmí být újma způsobená uloženým a vykonávaným ochranným opatřením větší, než je nezbytné k dosažení jeho účelu (§ 96 odst. 2 TrZ; srov. též § 38 odst. 2 TrZ). Takto negativně vyjádřená zásada přiměřenosti v trestním zákoníku plně respektuje povahu a účel ochranných opatření. Co do jednotlivých kritérií přiměřenosti, musí soud vždy tyto hodnotit nikoliv odděleně, ale pouze v jejich souhrnu. Ačkoliv to trestní zákoník výslovně nestanovuje, z povahy ochranných opatření vyplývá, že z výše uvedených kritérií přiměřenosti představuje nebezpečnost osoby pachatele trestného činu nebo činu jinak trestného hlavní a neopomenutelné kritérium. Ochranné opatření, které je např. spojeno s omezením nebo zbavením osobní svobody (ochranné léčení nebo zabezpečovací detenci), je tedy možné uložit i v případě, když dosavadní činy pachatele lze hodnotit jako méně závažné, zatímco nebezpečnost osoby pachatele pro společnost lze hodnotit jako zvláště závažnou (Vanduchová, 2012). Pokud se týká zásady uvedené v ustanovení § 96 odst. 2 TrZ, vyjadřuje zde trestní zákoník vztah proporcionality mezi ochranou základních práv osoby, které je ochranné opatření ukládáno a na které je vykonáváno, a jeho účelem, kterým je ochrana společnosti (Vanduchová, 2012). Jinými slovy trestní zákoník, prostřednictvím citované zásady, stanovuje omezující pravidla k dodržení rovnováhy mezi realizací principu převahy veřejného zájmu na ochraně společnosti a ochranou práv jednotlivce.<sup>39</sup>

Ochranná opatření lze ukládat za splnění zákonných podmínek samostatně i vedle trestu. Ze zásady přiměřenosti (§ 96 odst. 1, 2 TrZ) a zásady subsidiarity přísnější trestní sankce (§ 97 odst. 2, 3 TrZ) vyplývá, že při splnění podmínek pro uložení více trestních sankcí, musí soud zvolit takovou trestní sankci (trest nebo ochranné opatření), která je pro pachatele trestného činu nebo činu jinak trestného nejméně zatěžující (srov. § 38 odst. 2 TrZ ve spojení s § 96 TrZ).<sup>40</sup> Trestní zákoník konkurenci trestů a ochranných opatření obdobné povahy řeší až jako poslední možnost, a to pouze v případě, jestliže by samostatné uložení ochranného opatření (např. zabezpečovací detence nebo ochranného léčení) nebylo dostatečné z hlediska působení na působení na osobu, které je ukládáno, a ochrany společnosti (§ 97 odst. 2 TrZ), což lze podle našeho názoru považovat za určitý projev monistického pojetí trestních sankcí (Šámal, 2008, str. 343); (Šámal & Škvain, 2011, str. 287–288).<sup>41</sup> Např. zmenšeně přičetnému pachateli by měl být zásadně podle okolností uložen buď jen trest, nebo jen ochranné opatření při upuštění od potrestání ve smyslu § 47 TrZ, anebo by měl být takovému pachateli snížen trest odnětí svobody pod dolní hranici

39 Z české judikatury, srov. zejména ÚS 166/2004-n.

40 Srov. § 72 StGB.

41 Blíže k monismu a dualismu trestních sankcí v ČR srov. (Šámal & Karabec, 2000; Kratochvíl, 2009, str. 465–466).

trestní sazby podle § 40 odst. 2 TrZ, ovšem zde za současného uložení ochranného léčení. Takové řešení pak plně odpovídá konstrukci ukládání ochranných opatření v novém trestním zákoníku právě z hlediska zásady přiměřenosti (Šámal & Škvain, 2011, str. 287–288). Případnou konkurenci ochranných opatření sice trestní zákoník připouští (§ 97 odst. 3 TrZ), avšak výslovně vylučuje souběžné uložení ochranného léčení a zabezpečovací detence (§ 98 odst. 3 TrZ).

Pokud se týká delikventní mládeže, je předmětná problematika upravena v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (zákon č. 218/2003 Sb.; ZSM), který je v poměru speciality vůči trestnímu zákoníku (blíže k této problematice Šámal, Válková, Sotolář, Hrušáková & Šámalová, 2011, str. 211–235). Problematika ochranných opatření je také dílčím a specifickým způsobem upravena v zákoně č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, který je též v poměru speciality vůči trestnímu zákoníku (srov. zejména § 14, 15, 26 TOPO) (Detailně Šámal, Dědič, Gřivna, Púry & Říha, 2012, str. 328–329).

### IX.5.2. Zabezpečovací detence jako ochranné opatření

Český trestní zákoník zařazuje zabezpečovací detenci spolu s ochranným léčením, zabráním věci a ochrannou výchovou mezi ochranná opatření.<sup>42</sup> Uvedené zařazení může samozřejmě vyvolávat určité pochybnosti, a to i vzhledem k vymezení tohoto institutu v návaznosti na ochranné léčení v rámci hlavy páté trestního zákoníku věnované trestním sankcím (Šámal & Škvain, 2011); (srov. Husak, 2013).

Účelem zabezpečovací detence je ochrana společnosti před takovými pachateli trestných činů nebo činů jinak trestných, kteří jsou pro společnost zvláště nebezpeční, a to z důvodu duševní poruchy nebo zneužívání návykové látky, které musí dosahovat intenzity tzv. chorobného návyku, a u kterých lze důvodně předpokládat, že se v budoucnu opětovně dopustí závažného útoku proti zájmům chráněným trestním zákoníkem. Prostředkem, kterým je dosahováno tohoto cíle, je především izolace pachatele. V rámci výkonu tohoto nového ochranného opatření je však kladen důraz také na léčbu a rehabilitaci odsouzeného, nikoliv tedy jen na jeho prostou neutralizaci. Uvedený účel zabezpečovací detence ostatně vyplývá také z platné právní úpravy pro výkon tohoto ochranného opatření.<sup>43</sup> Z tohoto hlediska tedy zabezpečovací detence nepředstavuje prostou izolaci (zneškodnění) pachatele, neboť jejím účelem je také docílit změny postoje pachatele shora uvedenými programy a konečným cílem je jeho začlenění zpět do společnosti. V tomto pojetí proto zabezpečovací detence splňuje shora vymezené znaky ochranného opatření (Šámal, 2008, str. 342).

Z hlediska širší komparace s jinými právními úpravami lze tedy české pojetí zabezpečovací detence zařadit do tzv. klinického modelu (Clinical Model), když vedle ochrany společnosti je zdůrazňována také potřeba léčebného, rehabilitačního a jiného dalšího působení na umístěné osoby (Šámal & Škvain, 2005); (Šámal & Škvain, 2011); (Kuchta, Kalvodová & Škvain, 2014).

42 Srov. § 98 odst. 1 TrZ.

43 Srov., zejména § 1 odst. 2 zákona č. 129/2008 Sb. o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů.

Co do důsledku, představuje zabezpečovací detence vedle trestu odnětí svobody na doživotí jednu z nejprísnejších trestních sankcí vůbec, neboť může trvat časově neomezenou dobu, tedy potenciálně až na doživotí. Stejně, jako v případě trestu odnětí svobody na doživotí je však nutné, aby bylo odsouzenému poskytováno zacházení, které vyváží škodlivé působení uvěznění (srov. přiměřeně van Zyl Smit, 2000). Stát tedy může užít zbavení osobní svobody jako nástroj pro ochranu společnosti proti zvláště nebezpečným pachatelům trestných činů, musí však současně usilovat o léčbu, rehabilitaci a resocializaci těchto osob umístěných ve výkonu zabezpečovací detence. Čím delší dobu je osoba umístěna ve výkonu zabezpečovací detence, tím přísnější požadavky by měly být kladeny na princip proporcionality v rámci zbavení osobní svobody.<sup>44</sup> Právě povaha zabezpečovací detence jako časově neomezeného ochranného opatření tedy vyžaduje, aby osobám umístěným ve výkonu zabezpečovací detence byla poskytnuta zvláštní péče ve formě léčebných a rehabilitačních programů, které by vytvářely podmínky pro snížení nebezpečnosti těchto osob a v tomto směru také napomáhaly k jejich možnému přerazení do ústavního ochranného léčení nebo případnému propuštění na svobodu.

## IX.6. Právní úprava zabezpečovací detence v českém trestním zákoníku

Právní úpravu zabezpečovací detence nacházíme v trestním zákoníku především v ustanovení § 100 TrZ. Na rozdíl od německé právní úpravy nelze za primární pramen považovat zákon o soudnictví ve věcech mládeže, neboť neobsahuje zvláštní hmotněprávní úpravu tohoto institutu (srov. § 21 ZSM; § 7 a § 106 JGG). Procesní souvislosti jsou upraveny v trestním řádu (§ 354 až § 357 TrŘ). Výkon zabezpečovací detence je svébytně upraven v zákoně č. 129/2008 Sb. o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů. Blíže k této problematice, srov. (Kalvodová, Kuchta & Škvain, 2014).

Na rozdíl od např. německé právní úpravy zabezpečovací detence (*Sicherungsverwahrung*) nelze českou právní úpravu tohoto nového ochranného opatření hodnotit jako složitou či nepřehlednou (srov. (Škvain, 2015, str. 54–62); (Kinzig, 2010)).<sup>45</sup> Český trestní zákoník upravuje v § 100 TrZ toliko jednu základní formu zabezpečovací detence. Uložení této trestní sankce je spojeno s rozhodováním soudu o vině a trestu. Na rozdíl od jiných právních úprav tedy není možné, aby si soud rozhodnutí o uložení zabezpečovací detence vyhradil na pozdější dobu, případně o ní rozhodl až následně, zpravidla krátce před skončením výkonu trestu odnětí svobody (*post-sentence preventive detention*). Na druhou stranu nelze pominout právní důvody upravující změnu ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci ve smyslu § 99 odst. 5 TrZ, které mohou v mnohém připomínat tzv. následnou zabezpečovací detenci (*nachträgliche Sicherungsverwahrung*) (srov. Škvain, 2015, str. 61–62).<sup>46</sup>

44 Srov. rozhodnutí Spolkového ústavního soudu ze dne 5. 2. 2004, sp. zn.: BVerfG – 2 BvR 2029/01.

45 Německý trestní zákoník (StGB) v zásadě rozlišuje tři základní formy zabezpečovací detence, a to tzv. primární zabezpečovací detenci (*Sicherungsverwahrung*) – § 66 StGB; tzv. výhradu zabezpečovací detence (*vorbehaltene Sicherungsverwahrung*) – § 66a StGB; tzv. následnou zabezpečovací detenci (*nachträgliche Sicherungsverwahrung*) – § 66b StGB. Platná právní úprava zabezpečovací detence však upravuje celkově sedm variant (právních důvodů) pro uložení této trestní sankce, a to v rámci shora uvedených základních forem (Škvain, 2015, str. 54–55).

46 Srov. § 66b StGB.

Trestní zákoník upravuje v ustanovení § 100 celkově čtyři jednotlivé právní důvody pro uložení zabezpečovací detence. V závislosti na požadavku právní úpravy je také rozlišováno, kdy soud musí uložit zabezpečovací detenci (obligatorní forma), a kdy soud může rozhodnout o uložení této trestní sankce (fakultativní forma):

- varianta č. 1 – § 100 odst. 1 TrZ, obligatorní forma,
- varianta č. 2 – § 100 odst. 1 TrZ, obligatorní forma,
- varianta č. 3 – § 100 odst. 2 písm. a) TrZ, fakultativní forma,
- varianta č. 4 – § 100 odst. 2 písm. b) TrZ, fakultativní forma.

Za relativně samostatné lze podle našeho názoru považovat právní důvody upravující změnu ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci ve smyslu § 99 odst. 5 TrZ. Podle citovaného ustanovení může soud za podmínek § 100 odst. 1 nebo 2 TrZ, případně i bez splnění citovaných zákonných podmínek rozhodnout o změně ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci.

Trestní zákoník stanoví pro všechny shora uvedené varianty (č. 1 až 4) jako základní podmínku pro uložení zabezpečovací detence subsidiaritu k ochrannému léčení, neboť její uložení váže na splnění stejných podmínek jako u ochranného léčení a současně stanoví další podmínku, že nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy nebo postoje pachatele v případě závislosti na návykové látce ve formě tzv. chorobného návyku [srov. § 100 odst. 2 písm. b) trestního zákoníku] a možností působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti (Šámal & Škvain, 2011).<sup>47</sup> Základním východiskem je tedy úvaha, zda je možné v konkrétním případě reálně zajistit ochranu společnosti uložním ochranného léčení, nebo zda je nutné uložit zabezpečovací detenci. (srov. Šámal & Škvain, 2005). To však na druhé straně neznamená, že by v každém případě muselo být nejprve uloženo ochranné léčení (a to případně i při předchozím odsouzení téhož pachatele), a teprve, když bylo neúspěšné, bylo by možno uložit zabezpečovací detenci. Zabezpečovací detence tedy musí být vždy ukládána jako „nejzazší možnost“ (ultima ratio), a to ve vztahu k ochrannému léčení. Pokud se týká zásady proporcionality zabezpečovací detence, je tato zajišťována prostřednictvím pravidelného soudního přezkumu důvodů pro další pokračování výkonu zabezpečovací detence (§ 100 odst. 5 TrZ).

Po provedené novelizaci trestního zákoníku zákonem č. 330/2011 Sb., došlo s účinností od 1. prosince 2011 k modifikaci formálních podmínek pro uložení tohoto nového druhu ochranného opatření. Citovaná novela trestního zákoníku především sjednotila kategorii trestných činů na zločiny, za jejichž spáchání lze uložit všechny formy (varianta č. 1 až 4) zabezpečovací detence (Šámal, 2012).

Všechny shora uvedené varianty zabezpečovací detence lze uložit dospělému podle trestního zákoníku (§ 100 TrZ), nebo mladistvému podle zákona č. 218/2003 Sb., zákon

<sup>47</sup> Srov. § 100 odst. 1, 2 písm. a), b) TrZ.

o soudnictví ve věcech mládeže (§ 21 ZSM); nikoliv však dítěti mladšímu patnácti let (srov. § 93 odst. 1 ZSM), ani právnické osobě (srov. § 15 odst. 2 TOPO).

#### **IX.6.1. Zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 trestního zákoníku (varianta č. 1 a 2)**

Soud uloží zabezpečovací detenci v případě uvedeném v § 47 odst. 2 TrZ (upuštění od potrestání za současného uložení zabezpečovací detence) (varianta č. 1), nebo jestliže pachatel činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zločinu, není pro nepřičetnost trestně odpovědný (varianta č. 2) a současně je jeho pobyt na svobodě nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možností působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti.

Na základě shora uvedeného lze podmínky pro uložení varianty č. 1 a 2 členit následovně:

Formální podmínky:

- spáchání zločinu ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou (varianta č. 1),
- rozhodnutí soudu o upuštění o potrestání podle § 47 odst. 2 TrZ (varianta č. 1), nebo
- spáchání činu jinak trestného, který by jinak naplňoval znaky zločinu, nepřičetnou osobou (varianta č. 2),
- Materiální podmínky:
- pachatel je nebezpečný pro společnost,
- dostatečnou ochranu společnosti nelze zajistit uložением ochranného léčení.

#### **IX.6.2. Zabezpečovací detence podle § 100 odst. 2 písm. a) trestního zákoníku (varianta č. 3)**

Podle § 100 odst. 2 písm. a) TrZ může soud uložit zabezpečovací detenci vzhledem k osobě pachatele s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a jeho poměrům i tehdy, jestliže pachatel spáchal zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možností působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti.

Uvedené zákonné podmínky varianty č. 3 lze členit následovně:

Formální podmínky:

- spáchání zločinu ve stavu vyvolaném duševní poruchou,



Materiální podmínky:

- hodnocení poměrů pachatele,
- pachatel je nebezpečný pro společnost,
- dostatečnou ochranu společnosti nelze zajistit uložením ochranného léčení.

#### **IX.6.3. Zabezpečovací detence podle § 100 odst. 2 písm. b) trestního zákoníku (varianta č. 4)**

Podle § 100 odst. 2 písm. b) TrZ může soud uložit zabezpečovací detenci vzhledem k osobě pachatele s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a jeho poměrům i tehdy, jestliže pachatel, který se oddává zneužívání návykové látky, znovu spáchal zločin, ač již byl pro zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dva roky, a nelze očekávat, že by bylo možné dosáhnout uložením ochranného léčení dostatečné ochrany společnosti, a to i s přihlédnutím k již projevenému postoji pachatele k ochrannému léčení.

Uvedené zákonné podmínky varianty č. 4 lze členit následovně:

Formální podmínky:

- spáchání zločinu,
- předchozí odsouzení pachatele k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dva roky pro zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním.

Materiální podmínky:

- hodnocení poměrů pachatele,
- zneužívání návykové látky musí mít povahu tzv. chorobného návyku,
- dostatečnou ochranu společnosti nelze zajistit uložením ochranného léčení.

#### **IX.7. Změna ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci podle § 99 odst. 5 trestního zákoníku**

Za relativně samostatné lze podle našeho názoru považovat právní důvody upravující změnu ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci ve smyslu § 99 odst. 5 TrZ. Podle citovaného ustanovení může soud následně za podmínek § 100 odst. 1 nebo 2 TrZ, případně i bez splnění citovaných zákonných podmínek rozhodnout o změně ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci. Bez podmínek § 100 odst. 1 nebo 2 TrZ může soud změnit ústavní ochranné léčení na zabezpečovací detenci, jestliže uložené a vykonávané ochranné léčení neplní svůj účel nebo nezajišťuje dostatečnou ochranu



společnosti, zejména v případech, že pachatel utekl ze zdravotnického zařízení, užil násilí vůči zaměstnancům zdravotnického zařízení nebo jiným osobám ve výkonu ochranného léčení nebo opakovaně odmítl vyšetřovací nebo léčebné výkony či jinak projevil negativní postoj k ochrannému léčení.

Právě druhý shora citovaný právní důvod pro změnu ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci byl do trestního zákoníku zaveden zákonem č. 330/2011 Sb., a to s účinností od 1. prosince 2011.

## **IX.8. Kriminologické aspekty**

Zabezpečovací detence byla do českého právního prostředí zavedena v roce 2008, a to zákonem č. 129/2008 Sb., s účinností od 1. ledna 2009. Trestní zákoník upravuje zabezpečovací detenci s účinností od 1. ledna 2010. Jedná se tedy o nové ochranné opatření, jehož aplikaci je nutné vyhodnocovat také s vědomím následně provedených legislativních změn.<sup>48</sup>

Z veřejně dostupných statistických přehledů Ministerstva spravedlnosti vyplývá, že zabezpečovací detence byla v roce 2014 uložena celkem třem (3) osobám. V porovnání s ostatními ochrannými opatřeními se jedná o nejméně ukládané ochranné opatření vůbec, a to především s ohledem na jeho povahu – časově neomezené ochranné opatření, které je spojeno s přímým zbavením osobní svobody. Z přehledu o pravomocně odsouzených osobách vyplývá, že v prvním roce účinnosti, tj. v roce 2009, bylo toto nové ochranné opatření uloženo celkem třem (3) osobám. K výraznému nárůstu ukládání zabezpečovací detence došlo v roce 2010, kdy byla zabezpečovací detence uložena celkem 12 osobám; v roce 2011 pak 9 osobám. Od roku 2012 až do roku 2014 lze sledovat klesající tendenci při ukládání tohoto ochranného opatření (2012 – 7 osobám; 2013 – 4 osobám; 2014 – 3 osobám). Z výše uvedených statistických přehledů však již nelze zjistit počty přeměn ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci ve smyslu § 99 odst. 5 TrZ, neboť tato položka není sledována.

Počty osob, kterým byla zabezpečovací detence uložena jsme se tedy pokusili zjistit z evidenčního systému Ministerstva spravedlnosti (aplikace CSLAV), konkrétněji za statistických trestních listů – kód 26 zabezpečovací detence a kód 84 upuštění od potrestání a uložení zabezpečovací detence (§ 25 tr. zák.; § 47 TrZ). Z tohoto zdroje vyplývá, že zabezpečovací detence byla uložena v roce 2009 čtyřem (4) pachatelům. V následujících letech byla uložena 13 pachatelům v roce 2010; deseti (10) v roce 2011; osmi (8) v roce 2012; čtyřem (4) v roce 2013 a konečně čtyřem (4) pachatelům v roce 2014. Dále z předmětných statistik vyplývá, že v roce 2012 byla zabezpečovací detence uložena při upuštění o potrestání podle § 47 odst. 2 TrZ u dvou osob; v roce 2013 u jedné osoby, stejně tak v roce 2014.

Z dalších statistických přehledů je možné dohledat jednotlivé trestné činy, v souvislosti s jejichž spácháním byla zabezpečovací detence uložena. S ohledem na legislativní vývoj úpravy zabezpečovací detence a časovou působnost trestních zákonů je též nutné sledovat statistické přehledy, které se týkají pravomocně odsouzených fyzických osob podle

48 Srov. Kapitolu IX. 4.

trestního zákona (č. 140/1961 Sb.), účinného do 31. prosince 2009. Z přehledu, který je uveden níže, vyplývá, že za sledované období (2009–2014) byla zabezpečovací detence nejčastěji ukládána v souvislosti s trestným činem znásilnění (§ 185 TrZ; 241 tr. zák.), a to celkem v 18 případech; dále v souvislosti s trestným činem loupeže (§ 173 TrZ; § 234 tr. zák.) – 12 případů a konečně s trestným činem vraždy (§ 140 TrZ; § 219 tr. zák.) – 10 případů. Pokud se zaměříme na jednotlivé roky sledovaného období, i z tohoto pohledu byla nejčastěji ukládána zabezpečovací detence v souvislosti s trestným činem znásilnění (§ 185 TrZ; 241 tr. zák.).

**Tabulka 7: Počet uložení zabezpečovací detence podle let a trestných činů**

	2009 tr.zák.	2010	2010 tr.zák.	2011	2011 tr.zák.	2012	2013	2014
Vražda (§ 140 TrZ; § 219 tr.zák.)	1	0	3	1	1	1	3	0
Těžké ublížení na zdraví (§ 145 TrZ; § 222 tr. zák.)	1	1	0	0	0	2	0	0
Omezování osobní svobody (§ 171 TrZ; § 231 tr. zák.)	0	0	1	0	0	0	0	0
Loupež (§ 173 TrZ; § 234 tr.zák.)	1	3	2	2	0	2	1	1
Vydírání (§ 175 TrZ; § 235 tr.zák.)	0	0	0	1	0	2	0	0
Porušování domovní svobody (§ 178 TrZ; § 238 tr. zák.)	0	0	1	0	0	0	0	0
Znásilnění (§ 185 TrZ; § 241 tr.zák.)	3	2	3	4	1	2	1	2
Pohlavní zneužití (§ 187 TrZ; § 242 tr. zák.)	0	1	0	1	0	0	0	0
Výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií (§ 192 TrZ)	–	1	–	0	–	0	0	0
Zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193 TrZ; § 205b tr. zák.)	0	1	0	0	0	0	0	0
Svádění k pohlavnímu styku (§ 202 TrZ; § 217a tr.zák.)	0	1	0	0	0	0	0	0
Krádež (§ 205 TrZ; § 247 tr. zák.)	1	0	0	0	1	0	0	0
Úvěrový podvod (§ 211 TrZ; § 250b tr. zák.)	0	1	0	0	0	0	0	0
Neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku (§ 234 TrZ; § 249b tr. zák.)	0	1	0	1	1	1	0	0
Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy (§ 283 TrZ; § 187 tr. zák.)	0	0	0	1	0	0	0	0
Maření úředního rozhodnutí (§ 337 TrZ; § 171 tr.zák.)	1	1	0	0	0	0	0	0
Nebezpečné vyhrožování (§ 353 TrZ; § 197a tr. zák.)	0	0	0	0	0	1	0	0
Šíření poplašné zprávy (§ 357 TrZ; § 199 tr.zák.)	0	1	0	0	0	0	0	0
Výtržnictví (§ 358 TrZ; § 202 tr. zák.)	1	0	0	0	0	2	0	1
Opilství (§ 360 TrZ; § 201a tr. zák.)	0	0	0	0	0	1	1	0

K 26. srpnu 2015 bylo v České republice umístěno ve výkonu zabezpečovací detence celkem 54 osob (49 mužů, 5 žen, žádný mladistvý), z čehož 24 mužů bylo umístěno v detenčním ústavu v Opavě a 25 mužů a 5 žen v detenčním ústavu v Brně. Pro srovnání; ke stejnému dni se v českých vězeňských zařízeních nalézalo celkem 20 346 osob; ve výkonu trestu celkem 18 348 osob (17 157 dospělých mužů, 86 mladistvých mužů, 1191 dospělých žen a jedna mladistvá žena).<sup>49</sup> Pokud se zaměříme na stavy umístěných osob ve výkonu zabezpečovací detence v letech 2009 až 2014, zjišťujeme, že v roce 2009, tedy v prvním roce účinnosti tohoto nového ochranného opatření, byli umístěni ve výkonu zabezpečovací detence toliko 3 muži. V následujících letech lze zaznamenat nárůst počtu umístěných osob; v roce 2010 celkem 8 mužů; v roce 2011 celkem 16 osob (15 mužů, 1 žena). V roce 2012 došlo ke značnému nárůstu osob umístěných ve výkonu zabezpečovací detence na celkem 32 osob (30 mužů, 2 ženy), což představuje v meziročním srovnání s rokem 2011 nárůst o 100 %. V další části sledovaného období (2013–2014) došlo meziročně ke stejnému nárůstu počtu umístěných osob; v roce 2013 na celkem 36 osob (34 mužů, 2 ženy); v roce 2014 na celkem 40 osob (37 mužů, 3 ženy). Do výkonu zabezpečovací detence nebyl do současné doby umístěn žádný mladistvý.

Nárůst osob umístěných ve výkonu zabezpečovací detence v roce 2012 lze především spojovat s novelizací trestního zákoníku provedenou zákonem č. 330/2011 Sb., když s účinností od 1. prosince 2011 došlo k modifikaci formálních podmínek pro uložení zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 a odst. 2 písm. b) TrZ a především k zavedení nového právního důvodu pro změnu ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci podle § 99 odst. 5 věta třetí TrZ. S ohledem na provedenou analýzu dostupných statistických přehledů lze mít za to, že shora citovaný nárůst lze přímo spojovat právě s posledně uvedenou legislativní změnou (§ 99 odst. 5 věta třetí TrZ). (Srov. (Kalvoda, 2014)) Z aktuálních údajů také vyplývá, že v období od 31. prosince do 26. srpna 2015 došlo k dalšímu značnému nárůstu počtu umístěných osob (+ 35 %). Tuto změnu však není možné s ohledem na absenci základních statistických údajů v době zpracování této studie blíže analyzovat.

Ze statistické ročenky Vězeňské služby ČR za rok 2014 vyplývá, že k 31. prosinci 2014 bylo umístěno ve výkonu zabezpečovací detence celkem 40 osob (37 mužů, 3 ženy). Nejvíce zastoupenou skupinu ve výkonu zabezpečovací detence z hlediska věkového složení představovali vždy muži, a to ve věku 45–49 let (18,9 %); 35–39 let (16,2 %); 30–34 let (13,5 %); 40–44 let (10,8 %); 25–29 let (10,8 %). Ve věkové skupině 22–24 let se nacházel ve výkonu zabezpečovací detence pouze jeden muž (2,7 %). Pokud se zabýváme věkovou skupinou umístěných mužů ve věku 50–69 let věku, představují tito nezanedbatelný podíl; asi jednu čtvrtinu (27 %) ze všech umístěných mužů. Pokud se týká dosaženého vzdělání všech umístěných chovanců, nejvíce zastoupenou skupinou jsou muži a ženy se základním vzděláním (47,5 %; 17 mužů, 2 ženy), vyučení muži bez maturity (30 %) a muži, kteří získali vzdělání na zvláštní škole (speciální škole) (12,5 %).<sup>50</sup> Vysokoškolského vzdělání dosáhli pouze 2 muži (5 %). Pokud bychom rozdělili umístěné osoby podle jejich rodinného stavu,

49 Vězeňská služba České republiky. Generální ředitelství. Informační servis (2015) 'Rychlá fakta'. Retrieved August 27, 2015, from: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>>

50 Srov. však kódové označení kategorií dosaženého vzdělání podle příslušných metodik; Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Vzdělávací soustava (2015) 'Klasifikace oborů'. Retrieved August 27, 2015, from: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/klasifikace-oboru>>

převážná většina chovanců byla svobodná (77,5 %; 29 mužů, 2 ženy). Další významnou skupinu tvořili rozvedení muži (17,5 %; 7 mužů).

Za zcela zásadní pro případné vyhodnocení ukládání zabezpečovací detence lze považovat ukazatel předchozího odsouzení k trestu odnětí svobody; resp. počet již vykonaných trestů odnětí svobody u jednotlivých osob umístěných ve výkonu zabezpečovací detence. Ze 40 umístěných osob ve výkonu zabezpečovací detence (stav k 31. prosinci 2014) tvořili největší skupinu chovanci, kteří prozatím nevykonali žádný trest odnětí svobody (37,5 %; 13 mužů, 2 ženy), nebo vykonali trest odnětí svobody jedenkrát (30 %; 11 mužů, 1 žena). Další skupinu tvořili chovanci, kteří vykonali nejméně dva tresty odnětí svobody (10 %; 4 muži), tři tresty (5 %; 2 muži), čtyři tresty (2,5 %; 1 muž), pět trestů (2,5 %; 1 muž), šest trestů (5 %; 2 muži), sedm trestů (5 %; 2 muži) a konečně osm trestů (2,5 %; 1 muž).

## IX.9. Závěr

Vedle trestu odnětí svobody na doživotí lze *zabezpečovací detenci* považovat za jednu z nejpřísnějších trestních sankcí vůbec, neboť může trvat časově neomezenou dobu, tedy potenciálně až na doživotí. Na druhou stranu institut zabezpečovací detence jako takový nezasahuje do práva odsouzeného na lidskou důstojnost a nelze ho považovat za krutou nelidskou nebo ponižující trestní sankci, a to zvláště za situace, když je pro odsouzeného zachována reálná možnost jeho propuštění na svobodu. Právě povaha *zabezpečovací detence* jako časově neomezeného *ochranného opatření* tedy vyžaduje, aby osobám umístěným ve výkonu zabezpečovací detence byla poskytnuta zvláštní péče ve formě léčebných a rehabilitačních programů. Uvedené programy vyvažují škodlivé působení uvěznění a současně vytvářejí podmínky pro snížení nebezpečnosti těchto osob a v tomto směru také napomáhají k jejich možnému přerazení do ústavního ochranného léčení nebo případnému propuštění na svobodu. Z tohoto hlediska tedy *zabezpečovací detence* nepředstavuje prostou izolaci (zneškodnění) pachatele, neboť jejím účelem je také docílit změny postoje pachatele shora uvedenými programy a konečným cílem je jeho začlenění zpět do společnosti.

Z hlediska širší komparace s jinými právními úpravami lze české pojetí zabezpečovací detence zařadit do tzv. klinického modelu (*Clinical Model*), když vedle ochrany společnosti je zdůrazňována také potřeba léčebného, rehabilitačního a jiného dalšího působení na umístěné osoby (Šámal & Škvain, 2005); (Šámal & Škvain, 2011); (Kalvodová, Kuchta & Škvain, 2014). Z obecného pohledu lze tedy konstatovat, že český zákonodárce zachoval potřebný „odstup“ mezi výkonem zabezpečovací detence a výkonem trestu odnětí svobody. Česká právní úprava zabezpečovací detence také splňuje i další minimální požadavky, které vymezil ve svém rozhodnutí německý Spolkový ústavní soud ze dne 4. 5. 2011, totiž že zabezpečovací detence musí být ukládána jako „nejzazší možnost“ (*ultima ratio*), a to ve vztahu k ostatním ochranným opatřením; výkon musí probíhat odděleně od výkonu trestu odnětí svobody ve zvláštních objektech, které jsou vhodné z hlediska účelu výkonu tohoto ochranného opatření; umístěným osobám musí být zajištěn přístup k programům, které mohou snižovat jejich „nebezpečnost“ pro společnost a konečně v souladu se zásadou proporcionality musí být zajištěn přezkum důvodů pro další pokračování výkonu zabezpečovací detence, a to nejméně jednou za dvanáct měsíců. V těchto základních ohledech lze tedy úpravu zabezpečovací detence považovat za vyhovující (Škvain, 2015, str. 72).

Kladně však není možné hodnotit zásahy do právní úpravy *zabezpečovací detence*, které byly provedeny již v druhém roce účinnosti trestního zákoníku. Novelizace trestního zákoníku provedená zákonem č. 330/2011 Sb., s účinností od 1. prosince 2011, předně modifikovala formální podmínku pro uložení zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 a odst. 2 písm. b) TrZ, když sjednotila kategorii trestných činů na *zločiny*, za jejichž spáchání lze uložit všechny varianty (č. 1 až 4) zabezpečovací detence. Konkrétně došlo v tomto ohledu k rozšíření formálních podmínek pro uložení *obligatorní formy zabezpečovací detence* podle § 100 odst. 1 TrZ (varianta č. 1 a 2) a *fakultativní formy* podle § 100 odst. 2 písm. b) TrZ (varianta č. 4) také na *zločiny*. Přitom až do doby nabytí účinnosti zákona č. 330/2011 Sb. vyžadovala právní úprava [§ 100 odst. 1; § 100 odst. 2 písm. b) TrZ] jako formální podmínku pro uložení zabezpečovací detence spáchání *zvlášť závažného zločinu*. Právní úprava zabezpečovací detence před nabytím účinnosti citované novely tak plně odpovídala názorům, které byly prezentovány právní teorií, totiž, že zabezpečovací detence by měla být určena pouze pro zvlášť nebezpečné pachatele trestných činů nebo činů jinak trestných, nikoliv však pro pachatele typově méně závažné trestné činnosti (srov. (Vanduchová, 2005)). Na druhou stranu je nutné poznamenat, že z dostupných statistických přehledů vyplývá, že za sledované období (2009–2014) byla *zabezpečovací detence* nejčastěji ukládána právě v souvislosti se zvlášť závažnými trestnými činy, jako jsou *znásilnění* (§ 185 TrZ; 241 tr. zák.), *loupež* (§ 173 TrZ; § 234 tr. zák.) a *vražda* (§ 140 TrZ; § 219 tr. zák.).<sup>51</sup> I když se tedy v aplikační praxi provedená legislativní změna zásadním způsobem neprojevila, považujeme tuto za nesystémovou, neboť k změně základních podmínek pro uložení zabezpečovací detence mělo být případně přistoupeno až po jejím řádném vyhodnocení (srov. (Šámal, 2012); (Škvain, 2015)).

Kriticky je však podle našeho názoru nutné hodnotit také další provedenou změnu právní úpravy, která souvisí se zavedením nového právního důvodu pro možnost změny ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci (srov. č. 330/2011 Sb.; § 99 odst. 5 TrZ), a to i bez splnění obecných podmínek pro uložení zabezpečovací detence uvedených v § 100 odst. 1 nebo 2 TrZ. Formulace jednotlivých podmínek tohoto samostatného právního důvodu dostatečně nezohledňuje *zásadu přiměřenosti* jako hlavní zásadu ukládání a výkonu ochranných opatření, která vychází z ústavního principu vyjádřeného v čl. 4 LPS. Kritické výtky lze především zaměřit na vymezení zákonných podmínek, které nereflektují povahu zabezpečovací detence jako nejpřísnější trestní sankce. Z tohoto pohledu je potřebné především upozornit na výslovné vyloučení zákonných podmínek pro uložení zabezpečovací detence podle § 100 odst. 1 nebo 2 TrZ, a dále alternativní a velmi obecné vymezení dalších podmínek – *neplnění účelu ochranného léčení nebo nezajištění dostatečné ochrany společnosti, zejména* v případě, kdy pachatel utekl ze zdravotnického zařízení, užil násilí vůči zaměstnancům zdravotnického zařízení nebo jiným osobám ve výkonu ochranného léčení nebo opakovaně odmítl vyšetřovací nebo léčebné výkony či jinak projevil negativní postoj k ochrannému léčení. Lze tedy uzavřít, že citovaný právní důvod umožňuje přeměnu ústavního ochranného léčení na zabezpečovací detenci také u osob, u kterých by jinak nebylo možné toto ochranné opatření z důvodu absence základních zákonných podmínek vůbec uložit.

Právní úpravu *zabezpečovací detence* v českém trestním zákoníku lze např. v porovnání

51 Srov. IX.5.

s německou právní úpravou hodnotit jako velmi přehlednou, byť co do formálních, ale i materiálních podmínek vykazuje vyšší míru obecnosti. Pokud se blíže zaměříme např. na porovnání materiálních podmínek pro uložení této trestní sankce, zjišťujeme, že český trestní zákoník vyžaduje, aby *pobyt na svobodě pachatele trestného činu (nebo činu jinak trestného) byl nebezpečný* [srov. § 100 odst. 1 nebo 2 písm. a) TrZ]. V porovnání např. s německou právní úpravou však již trestní zákoník uvedenou materiální podmínku blíže neupřesňuje (Škvain, 2015, str. 72–73).<sup>52</sup> V této souvislosti je však nutné upozornit na skutečnost, že je v odborné, nejen trestněprávní literatuře diskutována otázka, zda může současná metodologie predikce recidivy obecně (tzv. *risk assessment methodologies*) dostatečně ospravedlnit uložení zabezpečovací detence, resp. zda je možné za současného vědeckého poznání takovou predikci vůbec učinit či nikoliv (Keyzer, 2013); srov. též (Schönke, 2014)).

Z provedeného rozboru jednotlivých podmínek zabezpečovací detence také vyplývá, a to i pro české právní prostředí, že institut zabezpečovací detence lze užívat pouze jako „nejzazší možnost“ (*ultima ratio*), a to ve vztahu k ostatním ochranným opatřením nebo trestům. V této souvislosti je možné připomenout, že stát může užít zbavení osobní svobody jako nástroj pro ochranu společnosti proti zvláště nebezpečným pachatelům trestných činů, ale současně musí usilovat o jejich resocializaci. Zahraniční zkušenosti ukazují, že případné nesystémové rozšiřování podmínek či zavádění nových forem tohoto institutu, zejména pod tlakem dramatických reakcí veřejnosti na medializované případy sexuální kriminality, může ve svém důsledku s odstupem času způsobit vážné právní následky, jejichž náprava je zpravidla velmi komplikovaná a v neposlední řadě také finančně náročná (Škvain, 2015, str. 83)

52 Srov. § 66 odst. 1, č. 4 StGB; materiální podmínky pro uložení zabezpečovací detence představuje *sklon pachatele k páčání závažných trestných činů*, zejména takových, které oběť tělesně nebo duševně poškozují a dále z toho plynoucí *nebezpečnost pachatele pro společnost*.

X.

# **Kriminalita, trestní sankce a sankční politika v médiích a v názorech veřejnosti a vězňů**

Jak dokládají mnohé výzkumy i naše každodenní zkušenost, kriminalita je vděčným objektem zájmu médií a zprávy o ní tvoří významnou součást zpravodajství televizního, novinového i internetového. Většina laické veřejnosti přitom právě z masových médií získává informace o kriminalitě, její regulaci a jejím sankcionování (Kury & Zapletal, 2002); (Zeman, 2010). Významnou roli médií při formování postojů veřejnosti k trestání a trestní politice je třeba brát v úvahu a analýza toho, jakým způsobem jsou kriminalita a přístupy k jejímu trestání v médiích prezentovány, může přispět k sociologicky relevantnímu hodnocení a interpretaci názorů veřejnosti v této oblasti, může pomoci vysvětlit dynamiku a příčiny obav z kriminality, punitivního naladění ve společnosti, laického přístupu k trestání a trestní politice a může také vysvětlit míru důvěry či nedůvěry veřejnosti v policii a systém trestní justice.

Problematikou zobrazování kriminality v médiích se kriminologie zabývá dlouhodobě a obsáhle. Studie přitom ukazují, že mediální zájem o zločin ve srovnání s minulostí spíše roste (Reiner, 2002). Další práce poukazují na disproporci mezi mediálními obsahy a kriminálními statistikami. Například již klasická studie Dittona a Duffyho (Ditton & Duffy, 1983) dokládá analýzou kriminálního zpravodajství šesti regionálních deníků ve Skotsku a porovnáním jeho obsahu s místními kriminálními statistikami, že ve zprávách bývají oproti statistikám významně nadhodnocené zločiny násilného charakteru a zločiny se sexuálním podtextem.

Prezentovaný obraz kriminality se tak významně odlišuje od oficiálních policejních statistik, které zahrnují evidovanou kriminalitu. Delikt, který splňuje „zpravodajské hodnoty“ definované například Yvonne Jewkesovou (Jewkes, 2004) a má tak potenciál stát se kriminální zprávou, není totožný s běžným a z hlediska celkové kriminality charakteristickým deliktem. Jak uvádí Jewkesová, pravděpodobnost, že se ze spáchaného skutku stane zpráva kriminálního zpravodajství, zvyšuje například skutečnost, že jde o násilný či sexuální trestný čin, že aktérem – ať už obětí nebo pachatelem – je mladistvý nebo dítě, že delikt poukazuje na riziko či potenciální nebezpečí, které nám hrozí, že skutek nabízí působivou vizuální prezentaci, že nabízí potenciál zjednodušení „my, slušní dodržující pravidla“ a „oni, deviantní zákony překračující“; případně, že je zde kulturní a prostorová blízkost s cílovým publikem. Významně častěji tedy bývají zobrazovány trestné činy výjimečné a závažné a tomu odpovídá i mediální obraz trestních sankcí.

V rámci projektu „Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí“ byly realizovány dvě mediální analýzy. První z nich se zabývala bezprostřední mediální reakcí na legislativní změny spojené s novým trestním zákoníkem (Scheinost & kol., 2013). Druhá se zaměřila na televizní zpravodajství jako na klíčový zdroj informací o kriminalitě a trestní politice pro širokou laickou veřejnost a zajímal nás přitom především způsob, jakým je zobrazována kriminalita a trestní sankce v hlavních zpravodajských relacích (Scheinost, 2015).

### **X.1. Mediální obraz nového trestního zákoníku v tisku**

Analýza tisku, zabývající se mediálním obrazem změn v sankční politice a uplatňování nového trestního zákoníku, zpracovala bezprostřední mediální reakci v časovém období prvních tří měsíců roku 2010, tedy vzápětí po tom, co nový trestní zákoník vstoupil v účinnost. Zajímalo nás, jakým způsobem se o nově zavedených právních úpravách psalo, která



témata byla nejčastěji prezentována a v jakých souvislostech, které legislativní změny byly mediálně zobrazovány v pozitivním duchu a které byly problematizovány. Analyzované materiály byly vybrány z pěti celostátních deníků (MF Dnes, Lidové noviny, Právo, Hospodářské noviny, Blesk). Za první tři měsíce roku 2010 bylo vybráno 235 relevantních článků, které určitým způsobem reflektují změnu trestního zákoníku. Vzhledem k povaze analýzy tisku jsme zvolili kombinaci kvalitativní a kvantitativní obsahové analýzy textů. Pro potřeby naší analýzy byly některé kvalitativní znaky – charakteristiky zkoumaných textů – adekvátně kvantifikovány. Zpracování a vyhodnocování dat bylo provedeno pomocí statistického softwaru SPSS. V rámci identifikovaných signifikantních témat mediálního zájmu jsme vybrané dokumenty dále zpracovali a analyzovali kvalitativními postupy.

V tisku byly při informování o novém trestním zákoníku využívány různé prostředky a informační strategie: obecně-informativní zprávy o legislativních změnách, upozornění na legislativní změny prostřednictvím konkrétní kazuistiky, komentáře expertů, mediální zvýraznění tématu na titulní straně, přítomností fotografie a využití publicistického článku či rozhovoru. Typicky bylo v tisku na nový trestní zákoník upozorněno prostřednictvím konkrétní kazuistiky spojené s konkrétní legislativní změnou. Konkrétní kazuistiku uvedlo 66 % novinových článků, které spadaly zpravidla do zpravodajského žánru označovaného jako „černá kronika“.

První obsáhlejší zprávy informující o novém trestním zákoníku v roce 2010 se týkaly především propouštění vězňů, kteří si odpykávali trest za skutky, které s novou podobou trestního zákoníku přestaly být trestným činem. V duchu hesla „titulek prodává“ nejen bulvární, ale i tzv. seriózní tisk zvolil mediálně atraktivní nadpisy článků, věnující se tomuto tématu: „Akce „kulový blesk“ v justici“ (Lidové noviny), „Na nový rok se otevřely brány věznic stovkám lidí“ (Lidové noviny), „Vězni už jsou volní“ (Blesk), „Věznic včera rozdaly propustky“ (Mladá fronta Dnes), „Svoboda jako novoroční dar“ (Mladá fronta Dnes), „Věznic opustily téměř tři stovky vězňů“ (Právo), „Vězňové jdou na svobodu“ (Mladá fronta Dnes). Atraktivita tématu v mediálním prostoru se ukázala také tím, že hned tři deníky zprávy o propouštění vězňů uvedly na titulní straně, z toho dva také s doprovodnou fotografií. Přes přitažlivé titulky text článků uvádí zároveň uklidňující fakt, že propouštění se týká pouze drobných skutků.

Mezi nejčastěji zmíněné legislativní změny trestního zákoníku patřilo: 1. zavedení trestu domácího vězení, 2. právní úpravy týkající se trestného činu vraždy – zpřísnění sankcí za tento zločin a diferenciací mezi vraždou a zabitím, 3. právní úpravy krádeže, řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění, pytláctví a nedovolené pálení lihu – témata spojená s mediálně atraktivním novoročním propouštěním vězňů, 4. nově zavedený trestný čin – nebezpečné pronásledování – stalking, 5. drogová problematika – nová právní úprava podmínek pro držení drog, 6. nově zavedená alternativní sankce zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

V rámci zpravodajství novináři často pracovali s vyjádřeními expertů (soudců, státních zástupců, advokátů apod.). Sledovali jsme, jací experti se ke změnám trestního zákoníku vyjadřovali a jaký zaujímal postoj, přičemž nás zajímal pouze jejich komentář ke konkrétní legislativní změně, případně k realizaci této změny v praxi, nikoli například vyjádření či doplňující informace ke konkrétní kauze. Takovýto komentář experta byl přítomen v 61 % zpráv. Nejčastěji vyslovovali svůj názor soudci nebo soudkyně (případně ojedinele mluvčí

soudu) a zástupci policie (policista či policistka, policejní mluvčí). Soudci se v nadpoloviční většině případů vyjadřovali ke konkrétním kazuistikám. Ve 22 člancích novináři citují názor ministryně spravedlnosti, 10 z nich se týkalo trestu domácího vězení, respektive problémů s jeho uváděním do praxe. Výhradně k tématu realizace trestu domácího vězení se vyjadřovali také zástupci Probační a mediační služby. Státního zástupce nebo státní zástupkyni novináři citovali většinou v souvislosti s konkrétním trestným činem. Není nijak překvapující, že také 8 z 10 vyjádření advokátů či advokátek se týkalo konkrétní kazuistiky a obdobně také nadpoloviční podíl publikovaných vyjádření zástupců policie byl spojený s určitým konkrétním skutkem. Zástupci věznic (většinou mluvčí věznic, ve dvou případech prezentoval svůj názor přímo ředitel věznice) se vyjadřovali výhradně k novoročnímu propouštění vězňů.

Na základě analýzy lze identifikovat určité rozdíly ve způsobu informování o novém trestním zákoníku mezi jednotlivými periodiky. Pro Mladou frontu Dnes a Právo bylo typické zaměření nejen na obecné informace, ale také na konkrétní kazuistiky a regionální zpravodajství, časté komentáře expertů a širší zpracování problémových témat. Blesk informoval o změnách v trestním zákoníku nejčastěji v souvislosti s konkrétní kazuistikou, i když vzhledem k oblíbenosti tématu kriminality v podobných typech deníků bylo ve výběru těchto zpráv méně, než jsme čekali. Blesk neanalyzoval problémy v teoretické rovině ani neoslovoval experty, samotný popis kauzy – mediálně atraktivního trestného činu je zřejmě pro tento formát dostatečný. Naopak Lidové noviny měly oproti průměru podhodnocenou kategorii konkrétních kazuistik a častěji téma či problém spojený s novým trestním zákoníkem analyzovaly v teoretické rovině, nejvíce ze sledovaných periodik používaly komentáře expertů i rozhovory s nimi. Hospodářské noviny za nejnosnější téma považovaly trest domácího vězení. Vzhledem k zaměření tohoto deníku především na ekonomické zpravodajství byl na tématu zřejmě atraktivní nezanedbatelný ekonomický rozměr zavádění trestu domácího vězení (tendr na poskytovatele elektronických náramků a komplikace s tím spojené apod.).

Téměř 90 % novinových zpráv z našeho výběrového souboru odpovídalo žánru zpravodajství, které by ze své povahy mělo být vyvážené, objektivní a pokud možno také neutrální a, na rozdíl od publicistiky, by nemělo vyjadřovat názor novináře (McQuail, 1999). U jednotlivých článků jsme sledovali, jaké je jejich celkové vyznění vůči změně trestního zákoníku. Novinových zpráv o novém trestním zákoníku, které lze označit za neutrální, bylo 60 %. Další novinové zprávy, i když nemusely obsahovat přímo vyjádřené hodnocení, mohly svým celkovým vyzněním a kontextem, v němž byl trestní zákoník zmíněn, působit pozitivně, nebo naopak kriticky. Často byli také nositeli názoru nebo postoje ke zmíněným legislativním změnám oslovení a citovaní experti. V krajních hodnotách škály mírně převažovalo pozitivní hodnocení změny trestního zákoníku, 23 % článků zmiňované změny hodnotilo výhradně nebo spíše pozitivně, 17 % článků vyznívalo vůči změně spíše kriticky a zaměřovalo svou pozornost na některý z dílčích problémů.

Zaměřili jsme se také na hodnocení jednotlivých legislativních úprav v mediálním prostoru. Vybrali jsme proto změny, o kterých bylo v tisku obsáhleji informováno. Novinové zprávy zmiňující zpřísnění sankcí za trestný čin vraždy nebo novou právní diferenciaci mezi vraždou a zabitím, byly buď neutrální (67 %) nebo pozitivní (31 %). Informování o zpřísnění sankcí za vraždu a další násilné trestné činy svým spíše souhlasným laděním v zásadě odpovídá většinovému postoji české veřejnosti. Jak dokládá například výzkum

veřejného mínění realizovaný CVVM v roce 2005, naprostá většina respondentů (83 %) považovala tresty ukládané českými soudy za násilné trestné činy za příliš nízké (Škodová, 2005). I další novinka v českém trestním zákoníku vstupuje do mediálního prostoru s kladnou odezvou – přes 90 % článků věnujících se nebezpečnému pronásledování – stalkingu tuto nově zavedenou právní kvalifikaci prezentuje pozitivně jako přínos.

Také nově zavedené alternativní tresty se setkaly s pozitivním mediálním ohlasem. Můžeme-li z našeho malého vzorku pouze sedmi článků věnujících se novému alternativnímu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce alespoň v základních rysech vyvozovat jeho mediální obraz, lze říci, že je spíše pozitivní. Jak již bylo zmíněno, jedním z ústředních témat, o kterém tisk v roce 2010 v souvislosti s novým trestním zákoníkem informoval, byl trest domácího vězení. Informování o trestu domácího vězení bylo do určité míry rozpolcené. Pouhých 40 % novinových zpráv týkajících se trestu domácího vězení bylo neutrálních a obecně informujících o zavedení nového druhu alternativního trestu, 29 % bylo pozitivně vyznívajících a celých 31 % obsahovalo do určité míry kritiku. V tomto případě byla ambivalence způsobena očekáváním nového druhu alternativního trestu na jedné straně a na druhé straně byla přítomna negativní konotace spojená především s praktickými obtížemi, s nimiž byl trest domácího vězení uváděn do praxe.

Je třeba konstatovat, že celková koncepce nového trestního zákoníku a změn v sankční politice nebyla mediálně prezentována. Pro média byla typická prezentace konkrétních legislativních změn, a to zejména v kontextu s konkrétním trestným činem. Přesto lze říci, že sledovaná periodika o důležitých změnách trestního zákoníku informovala. Zavedení nových druhů alternativních trestů – trestu domácího vězení a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce – se dostalo v mediálním prostoru pozornosti. I když v případě trestu domácího vězení byla mediální atraktivita tématu zapříčiněna spíše organizačními problémy při realizaci tendru na elektronické monitorování domácích vězňů. S tím souvisí i to, že ve srovnání s ostatními legislativními změnami zde byl vyšší podíl kriticky laděných novinových zpráv a informování o tomto tématu tak bylo rozpolcenější.

Otázkou je, nakolik tyto informace našly odezvu ve veřejném mínění. Napříč tituly se například opakovaně objevovala informace, že nový zákoník zvýšil trestní sazby za vraždu a další násilné trestné činy a u některých majetkových trestných činů – jako je třeba krádež nebo podvod, naopak sazby poklesly. Podle výsledků reprezentativního výzkumného šetření, které bylo provedeno pro potřeby tohoto výzkumného projektu v roce 2012, však skutečnost, že trestní zákoník ve vztahu k závažným trestným činům vesměs zpřísnil trestní sazby, zřejmě do veřejného povědomí příliš nepronikla. Nadpoloviční většina respondentů (52 %) se totiž podle výsledků výzkumu domnívá, že tresty za závažnou trestnou činnost, jako jsou například vražda, loupež nebo znásilnění, jsou dnes méně přísné, než byly před deseti lety (Scheinost, 2013). Stejný výzkum ale také ukázal, že při otázce, jaké alternativní tresty k trestu odnětí svobody lze v ČR uložit, si téměř třetina respondentů spontánně vybavila i trest domácího vězení (po peněžitém trestu, podmíněném trestu a obecně prospěšných pracích se trest domácího vězení umístil na čtvrtém místě nejčastěji jmenovaných alternativ). To můžeme interpretovat jako poměrně dobrou znalost nedávno zavedeného alternativního trestu, která nepochybně souvisí také s tím, že zavedení trestu domácího vězení bylo v tisku nejčastěji zmiňovanou legislativní změnou.

## X.2. Mediální prezentace kriminality a trestních sankcí v televizním zpravodajství

Druhá mediální analýza, která byla realizována v rámci tohoto projektu, se zaměřila na to, jakým způsobem je zobrazována kriminalita, trestání a trestní sankce v hlavních televizních zpravodajských relacích. Do výběrového souboru bylo zařazeno sto hlavních televizních zpravodajských relací (padesát relací Události České televize a padesát relací Televizní noviny televize Nova) náhodně vybraných v průběhu roku 2014. To nám umožnilo sledovat také rozdíly mezi informováním veřejnoprávní a soukromé televizní stanice. Pro analýzu mediálního obrazu trestních sankcí v televizním zpravodajství byla podobně jako v případě předchozí mediální analýzy použita kombinace kvantitativní a kvalitativní obsahové analýzy. Vybrané charakteristiky zobrazování kriminality a trestů byly kódovány, kvantifikovány a statisticky zpracovány pomocí softwaru SPSS.

Jak již bylo uvedeno, zahraniční výzkumy dokládají, že kriminalita je pro média atraktivním tématem a zprávy o trestných činech tvoří významnou součást zpravodajství. Také naše analýza potvrdila tyto poznatky. Příspěvky týkající se kriminality, trestné činnosti a obecně bezpečnosti tvořily přes dvacet procent příspěvků v televizním zpravodajství. Komerční televize Nova přitom mediálně atraktivnímu kriminálnímu zpravodajství dává významně větší prostor než veřejnoprávní Česká televize. Zatímco ve zpravodajství České televize představovaly zprávy o trestných činech a kriminalitě 12,6 %, u hlavní zpravodajské relace televize Nova to byl více než dvojnásobně vyšší podíl, 28,5 %.

Téměř tři čtvrtiny kriminálních zpráv se věnovaly tradičním formám obecné kriminality, zpravidla páchané jednotlivci. Tématem další téměř pětiny zpráv byly závažné hospodářské delikty, trestná činnost s určitou mírou organizovanosti nebo přímo organizovaná trestná činnost. Nejčteněji zobrazovaným druhem kriminality byla v celkovém výběrovém souboru kriminalita násilná, a to zejména díky zpravodajství soukromé televize Nova, kde je významně nadhodnocenou kategorií. Ve zpravodajství veřejnoprávní České televize byla oproti tomu nejčteněji zobrazovanou kriminalitou kriminalita hospodářská, ČT významně více informuje o tomto typu trestné činnosti, korupčních kauzách apod. Mediálně nejzobrazovanější přitom byly delikty bezprostředně nebo s krátkým odstupem po jejich spáchání nebo odhalení.

Násilná kriminalita byla obsahem 43 % příspěvků kriminálního zpravodajství, zatímco v policejních statistikách na ni připadá necelých 6 %. Podíváme-li se na členění podle jednotlivých trestných činů, atraktivita závažné násilné trestné činnosti pro mediální zobrazování je zřejmá. Zatímco podle policejních statistik je podíl vražd na celkové trestné činnosti 0,08 %, v televizním zpravodajství představují příspěvky s touto tematikou 24 % a jsou nejčteněji tematizovaným trestným činem. Mediální prezentace kriminality se tak významně odlišuje od oficiálních policejních statistik, které zahrnují evidovanou kriminalitu, a mediální diskurz je determinován tím, že se zaměřuje na „netypickou“, ovšem mediálně atraktivní kriminalitu. Také prezentace trestních sankcí je touto disproporcí mediálního zobrazování významně ovlivněna.

Ve více než polovině příspěvků není v souvislosti s konkrétní trestnou činností zmíněn trest. To souvisí především s tím, že většina příspěvků kriminálního zpravodajství se věnuje skutku bezprostředně nebo s krátkým odstupem po jeho spáchání nebo odhalení nebo

ve fázi pokračujícího vyšetřování, kdy může být například zmíněno pouze, že „za tento trestný čin pachatelé hrozí trest .....“, a mnohé příspěvky ani tento údaj neuvádějí. Příspěvků, které informují o vynesení pravomocného nebo nepravomocného rozsudku, je pouhých necelých deset procent z celkového výběru, a proto informace o trestech a trestání je v rámci televizního zpravodajství v naprosté většině hypotetická.

Vzhledem k tomu, že náš projekt se týká českého prostředí a české trestní politiky, podrobnější údaje o zmíněných trestech jsme zpracovávali pouze u příspěvků z českého prostředí, nikoli u příspěvků informujících o trestných činech spáchaných, vyšetřovaných a souzených v zahraničí. V televizním zpravodajství a v médiích obecně bývá zobrazována významně častěji závažná násilná kriminalita, není tedy překvapující, že nejčastěji tematizovaným druhem trestu byl trest odnětí svobody. Trest odnětí svobody byl zmiňován téměř ve třetině všech příspěvků a počítáme-li pouze ty, které trest výslovně uváděly, trest odnětí svobody byl uveden v 82 % z nich. Významně častěji byl tematizován v televizi Nova, což vyplývá ze struktury kriminality, o které ve zvýšené míře oproti České televizi informuje.

Prezentace alternativních trestů (podmíněné tresty, peněžitý trest, obecně prospěšné práce, trest domácího vězení) byla minimální. Trest domácího vězení přitom v roce 2010, tedy vzápětí po tom, co nový trestní zákoník vstoupil v účinnost, patřil v médiích mezi nejčastěji zmiňované legislativní změny trestního zákoníku a byl uváděn s nadějným očekáváním jeho širšího využití (Scheinost & kol., 2013). Trestná činnost, za kterou mohou být a bývají alternativní tresty ukládány, je ovšem pochopitelně méně závažná až bagatelní, a tedy nikoli divácky a mediálně atraktivní.

Je patrné, že alternativní tresty jako takové nemají dostatečný potenciál naplnění požadovaných zpravodajských hodnot, aby samy o sobě byly tematizovány. Alternativní trest se stává dostatečně mediálně zajímavým pouze s dalšími přidanými mediálně atraktivními skutečnostmi – ať již jde o jeho zavedení, o komplikace při jeho realizaci nebo odsouzení celebrity k alternativnímu trestu. Pro mediální obraz alternativních trestů je důležité, že v tomto kontextu může být alternativní trest tematizován také jako „vyhnutí se skutečnému trestu“. Odhlédneme-li od českého prostředí, takto bylo informováno například o nastoupení k výkonu obecně prospěšných prací u italského premiéra Silvia Berlusconiho: *„Veřejně prospěšné práce si dobrovolně vybral. Jinak by za daňové úniky zůstal rok v domácím vězení. Tomu skutečnému se zatím vždycky vyhnul.“* (ČT 1, 9. 5. 2014)

Následující tabulka ukazuje, jak se struktura trestů, které byly tematizované v televizním zpravodajství, lišila od reálně uložených trestů ve sledovaném roce 2014. Z tohoto srovnání vyplývá, že zatímco reálně je nejčastěji ukládaným trestem trest podmíněný, v mediální prezentaci kriminality jednoznačně převládá nepodmíněný trest odnětí svobody, a mediální obraz trestu tak splývá s vězením. Jak již bylo uvedeno, souvisí to s významným nadhodnocením závažné trestné činnosti v mediální prezentaci kriminality (násilná trestná činnost, závažné hospodářské trestné činy apod.). Tuto tezi potvrzuje i další tabulka, která srovnává délku nepodmíněného trestu prezentovaného v televizním zpravodajství. Zatímco mezi uloženými tresty nadpolovičně převládají krátkodobé tresty odnětí svobody do jednoho roku, v televizním zpravodajství naopak v souladu s majoritně prezentovanou trestnou činností dominují tresty dlouhodobé.

**Tabulka 8: Druhy trestů ve zpravodajství a struktura uložených trestů za rok 2014**

(procenta za televizní zpravodajství počítaná pouze z příspěvků, kde byl trest zmíněn)

	TELEVIZNÍ ZPRAVODAJSTVÍ		ULOŽENÉ TRESTY	
	počet	procento	počet	procento
Nepodmíněný trest	148	81,8 %	9568	13,1 %
Podmíněný trest	17	9,4 %	50 203	68,9 %
Peněžitý trest	3	1,7 %	2 569	3,5 %
Obecně prospěšné práce	0	0 %	7 962	10,9 %
Trest domácího vězení	0	0 %	159	0,2 %

Zdroj dat o uložených trestech: statistiky Ministerstva spravedlnosti

**Tabulka 9: Délka nepodmíněného trestu ve zpravodajství a podle uložených trestů v roce 2014**

	TELEVIZNÍ ZPRAVODAJSTVÍ		ULOŽENÉ TRESTY	
	počet	procento	počet	procento
Do 1 roku včetně	5	3,6 %	5 664	59,2 %
1–5 let celkem	34	24,8 %	3 333	34,8 %
5–20 let včetně	69	50,4 %	571	6,0 %
Výjimečný trest	29	21,2 %	1	0,01 %
Celkem	137	100,0 %	9 569	100 %

Zdroj dat o uložených trestech: statistiky Ministerstva spravedlnosti

Z realizovaných výzkumů zřetelně vyplývá, že prezentace trestních sankcí je významně ovlivněna mediální atraktivitou zobrazovaných trestných činů. Obraz trestání a trestních sankcí v televizním zpravodajství odpovídá především nejčteněji prezentovanému dlouhodobému trestu odnětí svobody. V mediálním diskurzu tak bez velké nadsázky platí ztotožnění trestu a uvěznění pachatele. Z hlediska mediální prezentace trestních sankcí a sankční politiky je dominantně zobrazovaným přístupem k trestání pachatelů trestné činnosti přístup represivní při minimální prezentaci alternativních trestů, resocializačních přístupů k pachatelům apod. Je třeba si uvědomit, že tato skutečnost může mít významný vliv na formování postojů laické veřejnosti. Analýzy ukázaly, jak výrazně odlišně mohou být v médiích prezentovány alternativní tresty. Pro vnímání alternativních trestů širokou laickou veřejností a percepce jejich uplatňování jako legitimního sankcionování trestných činů je přitom důležité, aby byly alternativní tresty v mediálním diskurzu tematizovány také v jiných než problematizujících souvislostech.

### X.3. Veřejné mínění o sankční politice

Účinnost uplatňování trestního zákoníku a naplnění záměrů a cílů, s nimiž byl připravován, do značné míry závisí nejen na kvalitě zákona a na míře jeho akceptace a aplikace složkami a pracovníky justice, ale také na míře jeho pochopení a přijetí občanskou veřejností.

Výzkumný projekt proto mimo jiné zahrnul také zkoumání míry informovanosti veřejnosti o novém trestním zákoníku a postojů k sankční politice obecně. K tomu byla opakovaně po tři roky po sobě provedena sonda do názorů veřejnosti na tresty, trestání a sankční politiku.



Sonda byla vždy provedena agenturou specializovanou na výzkum veřejného mínění (PPS Factum) formou omnibusového dotazníkového šetření osobním rozhovorem za použití počítače. Reprezentativní vzorek populace tvořili respondenti ve věku nad 15 let vybraní kvótním výběrem. Při výběru byly použity kvótní znaky pohlaví, věk, vzdělání, velikost místa bydliště, region (kraj).

Vždy byla použita stejná baterie otázek připravená výzkumným týmem. Otázky byly zaměřeny na informovanost veřejnosti o druzích trestů, které mohou být ukládány, na informovanost o frekvenci jejich ukládání, resp. využívání, na názor, zda se ukládané tresty spíše zmírňují nebo zpřísňují a konečně názor na možnosti, jak omezovat početnost vězeňské populace. Cílem bylo získat základní poznatky o znalosti skladby trestů ve veřejnosti a o názorech na přísnost sankční politiky a zjistit případný trend ve vývoji názorů veřejnosti. Názory veřejnosti lze také považovat za určité zrcadlo způsobu informování o kriminalitě a sankční politice v médiích.

První taková sonda byla připravena a uskutečněna v říjnu a listopadu roku 2012 (963 respondentů). Druhé kolo dotazování s použitím stejných otázek probíhalo v září 2013 (1 001 respondentů), třetí kolo v říjnu 2014 (1 007 respondentů).

Nejprve jsme se tázali, jaké druhy trestů, jež je možné v ČR v současnosti uložit za trestný čin (kromě trestu odnětí svobody) mohou respondenti vyjmenovat. Tři a více správných odpovědí uvedla v roce 2012 jen o málo více než čtvrtina respondentů. Naopak žádnou správnou odpověď nedala zhruba jedna pětina respondentů. Větší přehled o alternativních trestech měli lidé s vyšším vzděláním a lidé ekonomicky aktivní. V roce 2013 se sice snížil podíl těch, kteří neuvedli žádnou správnou odpověď, ale tři a více správných odpovědí naopak uvedlo jen 10 % respondentů. Počet respondentů s širší znalostí alternativních trestů tedy v meziročním srovnání výrazně poklesl.

Výsledky roku 2014 ale ukazují, že šlo spíše o výkyv, protože v roce 2014 počet respondentů, kteří uvedli správně tři a více alternativních trestů podstatně narostl a současně pokračoval pokles počtu těch, kteří neuvedli správně žádný alternativní trest. Nicméně celkově vzato znalosti alternativních trestů a opatření mezi veřejností nejsou vysoké. Respondenti jsou nejčastěji schopni uvést trest podmíněný, trest peněžitý a trest obecně prospěšných prací, ale pouze dva z těchto alternativních trestů (podmíněný a peněžitý) jsou známy více než polovině respondentů a to až v roce 2014.

Další otázkou jsme zjišťovali názor na to, zda tresty, které u nás podle zákona hrozí pachatelům závažné trestné činnosti, jako jsou vražda, loupež nebo znásilnění, jsou dnes přísnější, zhruba stejně přísné nebo méně přísné než před deseti lety. Odpovědi poukázaly v roce 2012 na většinový názor, že sankční politika se u nás spíše zmírňuje. Jen necelých sedm procent respondentů soudilo, že se tresty za závažnou trestnou činnost v průběhu posledních deseti let zpřísnily, zato mírně nadpoloviční většina soudila, že tresty, které pachatelům závažné trestné činnosti (přičemž ze znění otázky vyplývalo, že se jedná především o závažnou trestnou činnost proti životu a zdraví, proti svobodě a proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti) jsou dnes méně přísné. To, že trestní zákoník vesměs zpřísnil trestní sazby ve vztahu k těmto závažným trestným činům, tedy do veřejného povědomí proniklo jen minimálně. Názor zřejmě korespondoval s obecnou představou veřejnosti o spíše nedostatečně přísném postihu pachatelů trestné činnosti včetně závažné.

V roce 2013 se obrátil poměr mezi těmi, kteří považují tresty za zhruba stejně přísné vůči těm, kteří se domnívají, že tresty jsou nyní méně přísné. Tento trend pokračoval i v roce 2014; podíl těch, kteří tresty považují za méně přísné než před deseti lety, poklesl oproti roku 2012 o cca 12 %. Nicméně stále platí, že většina veřejnosti je přesvědčena o tom, že tresty za závažnou trestnou činnost se přinejmenším nezpřísnily. Podíl těch, kteří je považují za přísnější, je v průběhu všech tří let v podstatě shodný a činí necelých 7 %.

Zjišťovali jsme rovněž informovanost veřejnosti o tom, jaký druh trestu české soudy ukládají v současnosti za trestné činy nejčastěji. V roce 2012 téměř polovina respondentů správně uvedla, že nejčastěji ukládaným druhem trestu je v ČR podmíněně odložený trest odnětí svobody, v roce 2013 to byla mírně nadpoloviční většina. Výsledky roku 2014 se od předchozích let nijak podstatně neodlišovaly.

Četnosti odpovědí na tuto otázku není možné přímo porovnávat se skutečným zastoupením jednotlivých druhů trestů při jejich ukládání, protože respondenti nestanovovali pořadí, ale uváděli pouze ten druh trestu, který považovali za nejčastěji ukládaný. Nicméně relativně dlouhodobým jevem je, že lidé nadhodnocují počet ukládaných nepodmíněných a peněžitých trestů, naopak počet ukládaných podmíněných trestů odhadují jako nižší, než je ve skutečnosti.

V kontextu s odpověďmi na první otázku by bylo možné usoudit, že respondentů, kteří jsou alespoň zhruba orientováni ve struktuře a frekvenci ukládání trestů v ČR může být kolem jedné poloviny, což asi nelze považovat za uspokojivé zjištění.

Závěrečná otázka se týkala názoru na řešení přeplněnosti věznic. Otázka bylo uvozena konstatováním, že Česká republika se potýká s problémem přeplněnosti věznic. Respondenti volili některou z nabídnutých šesti variant řešení s možností volné odpovědi. Z odpovědi na tuto otázku jednoznačně a stabilně vyplývá, že cestu ke snížení přeplněnosti věznic vidí veřejnost ve zvýšení přísnosti, ať už pokud jde o „přítvrzení“ režimu a podmínek ve vězeních, nebo o zpřísnění trestů pro pachatele. Funguje tedy víra v generálně preventivní účinek přísného trestání prostřednictvím odstrašení. Tento názor sdílí více než 60 % respondentů.

Zhruba čtvrtina respondentů by volila spíše cestu prevence prostřednictvím výchovy nebo snížení zátěže věznic vyšším využíváním alternativních trestů. Podíl těchto respondentů mezi léty 2012 a 2013 poklesl (o cca 7 %), v roce 2014 se vrátil na úroveň roku 2012. Tento názor ovšem zastává jen cca 27 % respondentů.

Při hlubší analýze lze shledat, že respondenti, kteří v roce 2012 zastávali více punitivní názory (tj. ti, kteří ve své odpovědi na čtvrtou otázku volili alternativu zpřísnění režimu a podmínek ve věznicích nebo zpřísnění trestů, aby možné pachatele více odrazovaly), také považovali ve významně větším počtu současně udělované tresty za mírnější než před deseti lety. Naopak respondenti, kteří se vyslovili pro možnost většího využití alternativních trestů a snahu více kriminalitě předcházet, více považovali současně udělované tresty za zhruba stejně přísné jako před deseti lety, případně i přísnější.

V roce 2013 se názor na přísnost udělovaných trestů mezi „shovívavější“ naladěnými respondenty v podstatě nijak významněji nezměnil. U punitivně naladěných však došlo ke zřetelnému posunu ve smyslu, že začal převažovat názor, že udělované tresty jsou



zhruba stejně přísné a výrazně ubylo těch, kteří je považují za mírnější. Nicméně zastoupení názoru o zpřísnění trestů zůstalo v obou skupinách velmi nízké.

V roce 2014 se v podstatě nezměnil názor tzv. „punitivních“, zatímco ti tzv. „shovívaví“ se více klonili k tomu, že tresty zůstávají zhruba stejně přísné.

Uvedené šetření mělo především orientační charakter a omezilo se jen na několik otázek. Nicméně z výsledků lze vyvodit, že naladění české veřejnosti zůstává spíše punitivní s tím, že cca 60 až 70 % respondentů věří v odstrašující působení přísného trestání a přísného režimu ve věznicích a současně považuje udělované tresty za stejné či spíše mírnější ve srovnání se stavem před deseti lety. Znalost alternativních trestů a opatření a znalost struktury ukládaných trestů zůstává poměrně malá. Rozdíly v souboru respondentů podle pohlaví, věku, vzdělání, velikosti místa bydliště přitom nehrají významnější roli.

Do určité míry lze názory veřejnosti považovat i za zrcadlo způsobu, jakým o kriminalitě a sankční politice referují média. Lze skutečně mít za to, že pocit veřejnosti o nedostatečně přísném postupu vůči kriminalitě je podstatně ovlivněn obrazem kriminality, který média převážně nabízejí a lze ho částečně připsat i nedostatečné informovanosti o existujících sankcích a jejich uplatňování.

#### **X.4. Názory vězňů na sankční politiku**

S ohledem na to, že byly zjišťovány názory na sankční politiku u veřejnosti, v médiích i u zainteresovaných odborníků, bylo spektrum použitých metod zjišťování doplněno také o sondu do názorů „recipientů“ sankční politiky, tedy osob, odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a v čase výzkumu si odpykávajících tento trest v zařízeních Vězeňské služby ČR.

Šetření přineslo řadu zajímavých zjištění, i když je ovšem nutné považovat je spíše za orientační, protože výzkumný vzorek i přes relativní shodu v některých ukazatelích není zcela reprezentativní pro celou vězeňskou populaci (plné reprezentativity metodou např. kvótního výběru by ovšem šlo dosáhnout jen velmi obtížně). Přesto zjištění získaná touto sondou vhodně doplňují poznatky získané v rámci výzkumného projektu dalšími technikami, zejména dotazníkovými šetřeními na reprezentativním vzorku populace ČR a u odborné veřejnosti a také prostřednictvím expertních šetření.

Šetření bylo provedeno jako sonda na omezeném počtu respondentů vybraných podle znaků pohlaví a typu věznice, ve kterém se nacházeli, s tím, že ve vzorku byly částečně nadreprezentovány ženy a vězni byli vybráni z typu věznic, v nichž je soustředěna největší část vězeňské populace, tj. z věznic s dozorem a věznic s ostrahou.

V době přípravy výzkumu (v červenci roku 2013) ženy tvořily cca 6 % populace odsouzených, resp. základního souboru. Ve věznicích s dozorem se nacházelo 31 % odsouzených, ve věznicích s ostrahou 59 % odsouzených, tj. dohromady 90 % populace odsouzených.

Podle takto stanovených zásad proběhl sběr dotazníků v měsících listopadu a prosinci roku 2013 ve věznicích Pankrác, Vinařice, Ruzyně a ve věznici pro ženy ve Světlé nad Sázavou. Celkem dotazník zodpovědělo 201 respondentů, z toho 10,5 % žen.

Dotazník, který odsouzení vyplňovali samostatně a anonymně, byl zaměřen na zjištění, zda vězni preferují alternativní tresty před trestem nepodmíněným a jakou výši alternativního trestu považují za odpovídající, názor na trestní politiku uplatňovanou soudy a na její přísnost, názor na přiměřenost trestů u konkretizovaných trestných činů, názor na kvalitu práce institucí zapojených do trestního řízení a přicházejících do styku s odsouzenými a na situaci, kterou budou muset odsouzení řešit po propuštění. Otevřené otázky zjišťovaly formou volné výpovědi problémy, kterým vězni čelí ve výkonu trestu a které předpokládají po propuštění.

Není překvapivé, že odsouzení by při možnosti výběru volili podstatně častěji alternativní trest než trest nepodmíněný; vždy alespoň v 80 %. Z tohoto hlediska je „nejpopulárnější“ trest obecně prospěšných prací, který by volilo 91 % dotázaných.

U osob odsouzených k nepodmíněnému trestu také asi není z hlediska osobní zkušenosti zcela překvapivé, že vidí jako nejčastěji ukládaný trest právě trest odnětí svobody. Ovšem vzhledem k předpokládané předchozí kriminální kariéře by si respondenti mohli být vědomi častého ukládání trestu podmíněného. Nicméně zřejmě aktuální osobní zkušenost nepodmíněného odsouzení vede k paušálnímu názoru na ukládání trestů.

Také názor na přísnost trestání lze přičíst výsledkem na vrub prožívání osobní zkušenosti; tři čtvrtiny respondentů považují tresty obecně za spíše přísné. V tom se vězni liší od české populace velmi zásadně.

Ve vztahu ke zpřísnění postihu závažných trestných činů, ke kterému v novém trestním zákoníku došlo, by se dal pohled vězňů hodnotit oproti veřejnosti jako více odpovídající skutečnosti – 40 % vězňů hodnotí tresty jako zpřísněné a zhruba 24 % jako v podstatě stejně přísné (pokud jde o veřejnost, považovalo tresty za zpřísněné pouze 7 % respondentů). Lze ale mít spíš za to, že tento reálnější pohled nevychází ani tak ze znalosti rozdílu mezi předchozím trestním zákonem a novým trestním zákoníkem, ale opět ze subjektivního vnímání vlastní zkušenosti.

Souhrnně se potvrdilo, že zatímco veřejnost ve své podstatné většině hodnotí sankční politiku jako převážně mírnou, osoby odsouzené k nepodmíněným trestům hodnotí uplatňované tresty jako přísné a dále se zpřísnující s tím, že za nejčastěji ukládaný trest považují právě nepodmíněný trest odnětí svobody.

Když byli vězni postaveni do role soudce a měli rozhodovat o druhu a výši trestu za vybrané konkrétní trestné činy, bylo zjištěno, že postoje vězňů jsou spíše punitivní a to někdy až v překvapivé míře. Kromě opakované drobné krádeže v obchodě, kterou by respondenti řešili především uložením trestu obecně prospěšných prací, se vždy respondenti ponejvíce přikláněli k nepodmíněnému trestání, a to překvapivě i v případě neplacení výživného na dítě a prodeje měkkých drog. Nejprísnější postoj zaujali respondenti v případě násilné kriminality (loupežné přepadení), kde by v 80 % uložili nepodmíněný trest, a to poměrně vysoký. Dále se pro nepodmíněný trest vyslovili respondenti v počtu 39 % v případě zpronevěry v zaměstnání a ve shodné výši 37,3 % v případě vloupání do bytu a prodeje měkkých drog. Volba nepodmíněného trestu byla ale nejpočetnější i u neplacení výživného na dítě, i když se pro ni vyslovilo „jen“ 27,9 % respondentů. Ve všech těchto případech, kdy na prvním místě bylo vyslovení nepodmíněného trestu, se na druhém místě objevoval

podmíněný trest odnětí svobody. Z ostatních alternativních trestů byl o něco více frekvencován trest obecně prospěšných prací.

V odpovědích respondentů – vzorku osob odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody – se tak projevuje určitý paradox. Na rozdíl od veřejnosti považují vězni tresty obsažené v trestním zákoníku za spíše přísné a nadále se zpřísňující a čtyři pětiny z nich by v případě možnosti výběru spíše volily tresty alternativní; na straně druhé projevují až pozoruhodně punitivní postoje při posuzování konkrétních předložených případů, resp. trestných činů. Tomuto postoji lze pravděpodobně rozumět tak, že v povědomí vězňů jsou prezentované trestné činy relativně pevně a většinou chápány jako trestné, tudíž špatné a všeobecně hodné přísného trestu (obvykle nepodmíněného), ale v konkrétním vztahu k vlastní osobě je toto vědomí o zaslouženém trestu oslabeno a v případě možné volby je jednoznačně dávana přednost trestu alternativnímu.

Za klíčové zjištění lze považovat, že názory vězňů jednoznačně potvrzují urgentní potřebu podstatného zkvalitnění přípravy na propuštění a následné postpenitenciární péče. Zejména jde o pomoc při zajištění zaměstnání a u části vězňů i bydlení; s tím souvisí i péče o udržení sociálního (v užším smyslu rodinného) zázemí po dobu výkonu trestu.

Podle očekávání hlavními problémy, které budou muset respondenti řešit, jsou zaměstnání, bydlení a rodinné vztahy. To, že žádné problémy neočekávají, se týká jen malé části respondentů. Je to potvrzení směru, kterým by se měla práce s většinou osob ve výkonu trestu odnětí svobody ubírat, tedy příprava na řešení těchto problémů a pomoc (i v rámci postpenitenciární péče) o jejich řešení. Toto bylo také jednoznačně hlavní téma, o kterém vězni mluvili v neformálních diskuzích a které označovali za hlavní příčinu recidivy a návratu do výkonu trestu; problém zaměstnání a bydlení spolu s absencí rodinného zázemí byl uváděn jako hlavní příčina bezvýchodné situace po návratu z výkonu trestu. Hledání práce jako primární problém po propuštění z výkonu trestu uváděli zejména vězni ve věku do 30 let (více než polovina z nich).

Významná část vězňů při výkonu trestu postrádá především kontakty s rodinou. Na pomoc rodiny, resp. okruhu známých a přátel, se také po propuštění nejvíce spoléhají. Zhruba 30 % vězňů připouští, že se bez pomoci po propuštění neobejde. V kontextu odpovědí na otázku lze odhadnout, že potřeba přechodného ubytování, resp. zaměstnání a finanční podpory se netýká možná dvou třetin vězňů, nicméně lze odhadnout, že nejméně jedna třetina takovou pomoc při zajištění „vstupních“ podmínek po návratu na svobodu potřebuje. Kapacita postpenitenciární péče by tedy měla být nastavena tak, aby zvládala nejméně 30 % propuštěných, u nichž lze předpokládat, že budou pomoc potřebovat.



XI.

## **Shrnutí závěrečných poznatků a návrhy na opatření**

Racionální sankční politika prosazovaná na evropské úrovni by měla vycházet z poznatků získaných kriminologickými výzkumy a analýzami, byť samozřejmě musí reflektovat i aktuální trestněpolitickou situaci, včetně souvisejících rizik, které více či méně ohrožují bezpečnost obyvatel Evropy a jejího budoucího směřování.

Hlavním zájmem EU přitom zůstává docílit zpřísnění, resp. kriminalizace jednání směřujících proti finančním zájmům Společenství. Obvykle se zde používá formulace, že za vyjmenované trestné činy budou uloženy „efektivní, přiměřené a odrazující sankce“. Úspěšný však nebyl pokus o zavedení standardizace trestních sankcí za vybrané zločiny, převážně z oblasti hospodářské a finanční kriminality. Z těchto snah lze nicméně jednoznačně dovodit tendenci zpřísnovat trestní politiku uplatňovanou vůči pachatelům vybraných trestných činů a požadavek na proporcionalitu spíše relativizovat. To je zásadní rozdíl oproti odlišnému vývoji v rámci sankčních politik prosazovaných dlouhodobě Radou Evropy, kde je preferována konzistentně uplatňovaná trestní politika respektující nutnost přiměřenosti sankce vůči závažnosti spáchaného činu.

Pojetí alternativních, resp. komunitních sankcí a opatření se v evropských zemích odlišuje, když některé zdůrazňují aspekt sociální rehabilitace, zatímco jiné podtrhují význam potrestání pachatelů méně závažných trestných činů přiměřenými tresty vykonávanými na svobodě. Je proto účelné vycházet z konceptu prosazovaného především v Doporučcích Rady Evropy (RE), která opakovaně akcentují aspekt ponechání pachatele v komunitě, tj. na svobodě.

Na tyto evropské trendy reagoval i zákonodárce při přípravě a schvalování nového trestního zákoníku. Výrazným rysem právní úpravy trestních sankcí v novém trestním zákoníku, který ji odlišuje od úpravy předchozí, je uplatnění dvou protikladných linií trestání, vedoucích k hlubší diferenciaci trestního postihu. Na jedné straně se v právní úpravě v návaznosti na novelizace předchozího trestního zákona, které probíhaly již od roku 1989, uplatnila zásada depenalizace spolu se zdůrazněním principu, že trest odnětí svobody je nutné chápat jako *ultima ratio* sankčního systému.

Trestní zákoník tak pokračoval v linii omezování prostoru pro ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a dále rozšířil možnosti pro využívání alternativních trestů a hmotněprávních alternativ k potrestání uplatňujících se u méně závažné kategorie trestných činů, tj. u přečinů. Výrazným projevem této tendence bylo i obohacení systému trestů o nové alternativní tresty upravující trest domácího vězení a trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

Sankční politika jako součást trestní politiky reflektovala významné společenské trendy, a to zejména také u nás probíhající výraznou politizaci kriminality, tedy proces, v jehož průběhu se v posledních několika desetiletích kriminalita stala významným tématem veřejné politické diskuze, v jejímž rámci dochází k opětovnému posilování trestní represe. V reakci na to trestní zákoník zpřísnil možnosti trestního postihu zločinů, a to zejména zločinů zvláště závažných.

Posilování trestní represe se při přijímání trestního zákoníku projevilo také ve zvýšení trestů za méně závažnou kriminalitu (trestné činy zanedbání povinné výživy, maření výkonu úředního rozhodnutí apod.) a v závislosti na recidivě, což vedlo k výraznějšímu

nárůstu nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména v trvání od 6 měsíců do 3 let a dlouhodobě navýšilo počet vězňů o 2 700 osob. Přihlédne-li se k tomu, že současně působil pomalý „náběh“ nových alternativních trestů, a to především domácího vězení, u kterého to bylo způsobeno především nezajištěním původně s účinností trestního zákoníku předpokládané elektronické kontroly jeho výkonu, a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, mělo spojení těchto skutečností zásadní negativní efekt, neboť zejména drobná majetková kriminalita a zanedbání povinné výživy tvoří v České republice dlouhodobě okolo 70 procent odhalené trestné činnosti.

Podstatný vliv na ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody mělo i určité omezení ukládání trestu obecně prospěšných prací na základě nového ustanovení § 62 odst. 2 TrZ, podle kterého soud trest obecně prospěšných prací zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací v době tří let předcházejících uložení tohoto druhu trestu přeměněn na trest odnětí svobody podle § 65 odst. 2 TrZ (viz i úprava u trestního příkazu, kde je nyní nutno ve smyslu § 314e odst. 3 TrŘ si předem vyžádat zprávu probačního úředníka). Negativně je třeba hodnotit i setrvale nízký počet ukládaných peněžitých trestů.

To vše se projevilo nejen ve větším počtu uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody, ale i v nárůstu ukládání podmíněného trestu odnětí svobody na úkor ostatních alternativních trestů.

V případě odklonů s restorativními prvky lze v souhrnu již od roku 2009 sledovat pokles jejich aplikace v přípravném řízení, resp. určitou stabilizaci v posledních letech. Přitom tento pokles nebyl nahrazen výraznějším nárůstem jejich aplikace v řízení před soudem. To obecně souvisí se současnou úpravou zkráceného přípravného řízení a tlakem na orgány činné v trestním řízení na co nejrychlejší projednání věci. To pak komplikuje spolupráci s PMS jak při přípravě podmínek pro odklony, tak v oblasti zjišťování informací o podmínkách pro uložení alternativních sankcí.

K výraznějším změnám v aplikační praxi došlo až v roce 2013, a to především k výraznému poklesu podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody a naopak nárůstu především „prostého“ podmíněného odsouzení. To lze částečně přičíst novelizaci trestního zákoníku, kde kromě případu krádeže došlo u maření výkonu úředního rozhodnutí a zanedbání povinné výživy k návratu k předchozí právní úpravě. Významný vliv je též přisuzován amnestii prezidenta ČR z roku 2013. Nicméně výrazným faktorem zde bude též nárůst věcí vyřizovaných trestním příkazem, přičemž dominantní sankcí je v takovém případě prosté podmíněné odsouzení.

Obdobné trendy v sankční politice, byť se samozřejmě poměr jednotlivých sankcí ukládaných soudem výrazně liší, bylo možné sledovat též u mladistvých pachatelů a pachatelů ve věku 60 let a starších.

Jeden z hlavních cílů rekonfigurace – depenalizace a snížení počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody – se tedy v zásadě nenaplnil. Počet vězněných osob na 100 000 obyvatel tak v České republice zůstává i po přijetí nového trestního zákoníku, zvláště v porovnání se západoevropskými zeměmi, dlouhodobě vysoký.

Podle očekávání a v souladu s existujícími kriminologickými výzkumy kriminální kariéry se potvrdilo, že recidiva je úzce provázána s některými základními demografickými faktory. Jedná se především o pohlaví a věk. Zásadní proměnnou ve všech analýzách byla samozřejmě též předchozí zkušenost s trestnou činností, a to včetně počtu spáchaných trestných činů, jejich typu i věku, kdy se dotyčná osoba dostala poprvé do kontaktu s trestní justicí.

Zanedbatelné rozdíly mezi výsledným efektem výzkumu sledovaných sankcí potvrzují tezi, že ústředním tématem kriminální politiky by neměly být tresty a jejich přísnost či vhodnost. Srovnáme-li výsledky tohoto výzkumu s obdobnými zahraničními studii, můžeme v podstatě konstatovat, že náš výzkumný projekt přinesl očekávaná čísla. Míra recidivy se totiž v šetřeních tohoto typu standardně pohybuje mezi 30–50 %.

System postpenitenciární péče je nutno nejen obsahově naplnit a přizpůsobit stávajícím potřebám osob opouštějící výkon trestu odnětí svobody, ale zajistit i po stránce provozní, finanční a personální tak, aby provoz služeb a programů mohl být víceletý. Nutnou součástí systému postpenitenciární péče musí být i nezávislé a odborné vyhodnocení účinnosti jednotlivých programů tak, aby postupem času byly do praxe zavedeny skutečně fungující programy a byla zajištěna jejich existence a další vývoj. Výpovědi vězňů získané v rámci výzkumu jednoznačně potvrzují urgentní potřebu podstatného zkvalitnění přípravy na propuštění a následné postpenitenciární péče. Zejména jde o pomoc při zajištění zaměstnání a u části vězňů i bydlení; s tím souvisí i péče o udržení sociálního (v užším smyslu rodinného) zázemí po dobu výkonu trestu.

Potřeba přechodného ubytování, resp. zaměstnání a finanční podpory po propuštění z vězení se netýká možná dvou třetin vězňů, nicméně lze odhadnout, že nejméně jedna třetina takovou pomoc při zajištění „vstupních“ podmínek po návratu na svobodu potřebuje. Kapacita postpenitenciární péče by tedy měla být nastavena tak, aby zvládala nejméně 30 % propuštěných.

Bylo by užitečné věnovat též více pozornosti prezentaci trestní politiky v médiích. Prezentace trestních sankcí je významně ovlivněna mediální atraktivitou zobrazovaných trestných činů. Obraz trestání a trestních sankcí v televizním zpravodajství odpovídá především nejčteněji prezentovanému dlouhodobému trestu odnětí svobody. V mediálním diskurzu tak bez velké nadsázky platí ztotožnění trestu a uvěznění pachatele. Z hlediska mediální prezentace trestních sankcí a sankční politiky je dominantně zobrazovaným přístupem k trestání pachatelů trestné činnosti přístup represivní při minimální prezentaci alternativních trestů, resocializačních přístupů k pachatelům apod. Je třeba si uvědomit, že tato skutečnost má významný vliv na formování postojů laické veřejnosti. Je důležité, aby byly alternativní tresty v mediálním diskurzu tematizovány také v jiných než problematizujících souvislostech.

Nelze se tedy divit, že naladění české veřejnosti zůstává spíše punitivní s tím, že cca 60 až 70 % respondentů věří v odstrašující působení přísného trestání a přísného režimu ve věznicích a současně považuje udělované tresty za stejné či spíše mírnější ve srovnání se stavem před deseti lety. Znalost alternativních trestů a opatření a znalost struktury ukládaných trestů zůstává poměrně malá. Z těchto názorů pak přirozeně vyplývá tlak veřejnosti na další zpříšňování sankcí, respektive trestní politiky.



Současná právní úprava, včetně systému opatření pro mládež, až na zmíněné dílčí problémy, poskytuje sice dostatečný prostor pro aplikaci alternativních sankcí, včetně možnosti individualizace konkrétní sankce, tak aby odpovídala závažnosti spáchaného činu a kriminogenním charakteristikám pachatele a též reflektovala zájmy poškozeného, což platí i pro odklony s restorativními prvky, ale tyto možnosti nejsou naplněny. Je třeba se kromě jiného zaměřit na prohloubení kooperace mezi jednotlivými subjekty, které se podílejí na jejich ukládání a výkonu, spolu se zajištěním dostatečného času pro tuto činnost.

Tyto obecné teze potvrdily i závěry průzkumu z praxe soudů provedeného v návaznosti na tento projekt v roce 2013 soudci trestního kolegia Nejvyššího soudu.

### **Na základě získaných poznatků a výzkumných zjištění lze formulovat následující doporučení v oblasti sankční politiky:**

#### **Pro praxi soudů:**

- U krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody ve výměře do jednoho roku setrvat na praxi soudů, kdy jsou tyto tresty ukládány spíše výjimečně, zejména recidivistům, kteří se dopustili nového trestného činu krátce po výkonu předchozího nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo u nichž byly předchozí alternativní tresty neúčinné či nevykonatelné;
- Využívat v praxi soudů trest domácího vězení jako alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody u přečinů a pokusit se zvýšit četnost jeho využívání, a to ve spolupráci s Probační a mediační službou;
- Trest domácího vězení ve spojení s ukládáním přiměřených omezení a přiměřených povinností podle § 60 odst. 5 TrZ náležitě diferencovat a individualizovat ve vztahu k osobě konkrétního pachatele, jeho poměrům a možnostem nápravy;
- U trestu obecně prospěšných prací více využívat možnosti ukládání přiměřených omezení a přiměřených povinností podle § 63 odst. 2 TrZ, aby byl i tento trest náležitě diferencován a individualizován ve vztahu k osobě konkrétního pachatele, jeho poměrům a možnostem nápravy;
- Větší pozornost věnovat ukládání nově zavedeného trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, který může být velmi účinným prostředkem ve smyslu individuální a generální prevence zejména u vybraných trestných činů;
- Soudy, které neukládají peněžitý trest nebo ho ukládají jen ojediněle, by měly změnit svou praxi v souladu s ustanovením § 39 odst. 7 TrZ, neboť jde o nejdůležitější majetkový trest, který je možno ukládat jak samostatně, tak i vedle jiného trestu, a využívat celý rozsah možné výměry peněžitého trestu;
- Prohloubit spolupráci mezi státními zástupci a soudci a PMS, jak při ukládání, tak při výkonu alternativních sankcí.

### **Při vytváření podmínek pro výkon sankcí:**

- Urychleně zavést elektronickou kontrolu odsouzených k trestu domácího vězení, jejíž neexistence je hlavním limitujícím důvodem pro častější ukládání trestu domácího vězení;
- Vytvořit v ČR systém sledování a vyhodnocování recidivy odsouzených osob;
- Při řešení kriminality klást důraz na provázanost trestní a sociální politiky.

### **Návrhy změn legislativní povahy:**

V oblasti obecné sankční politiky:

- Dekriminalizovat úplně, případně částečně trestný čin zanedbání povinné výživy, tj. omezit trestnost pouze na případy, kdy by mohl být oprávněný vystaven nebezpečí nouze;
- Zrušit dolní hranici u trestného činu krádeže dle § 205 odst. 2 TrZ;
- Prominout úhradu nákladů spojených s výkonem trestu domácího vězení v případě sociálně slabých pachatelů, kde by nedostatek finančních prostředků k jejich úhradě mohl být diskriminujícím faktorem pro uložení této sankce;
- Vyžadovat stanovisko Probační a mediační služby v případech, že soud, který rozhoduje trestním příkazem, zvažuje uložení podmíněného odsouzení pachateli, který byl v předchozích třech letech odsouzen pro trestný čin, případně, byl v této době propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, ke vhodnosti uložení této sankce, případně, zda by neměla být kombinována s dohledem či uložení dalších přiměřených povinností a opatření;
- Při nejbližší novelizaci trestního zákoníku přistoupit ke změně stávajícího znění § 61 TrZ a opětovnému zavedení náhradního trestu odnětí svobody, který je podstatně vhodnější než poměrná přeměna podle platné a účinné úpravy;
- Novelizovat přeměny trestu obecně prospěšných prací návratem k předchozí úpravě; novelizovat dobu stanovenou pro vykonání uloženého trestu na jeden rok;
- Při nejbližší novelizaci trestního zákoníku doplnit do § 60 odst. 4 TrZ mimo kritérií, k nimž je třeba při stanovení výměry trestu domácího vězení přihlídnout, větu „Nestanoví-li soud v rozsudku jinak, trest domácího vězení spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin, nebrání-li mu v tom důležité důvody, zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění; zdravotnické zařízení je povinno na vyžádání orgánu činného v trestním řízení mu tuto skutečnost sdělit.“;

- Upravit institut narovnání tak, aby se nově narovnání vztahovalo pouze na konkrétně vymezené trestné činy, a to takové, které mají povahu konfliktu mezi obviněným a poškozeným, přičemž se nemusí jednat jen o přečiny, ale může jít také o méně závažné zločiny. Schválení narovnání by bylo spojeno s přerušением trestního stíhání a k zastavení trestního stíhání by došlo až po splnění podmínek, ke kterým se obviněný zavázal;
- Prohloubit spolupráci mezi Probační a mediační službou a soudem při výkonu dohledu, případně novelizovat návrhovou pravomoc probačních úředníků při realizaci probačního dohledu obdobně jako v případech výkonu jiných alternativ;
- Novelizovat úpravu přeměny nevykonaného peněžitého trestu dle § 69 odst. 2 a 3 TrZ návratem k předchozí úpravě; novelizovat úpravu obligatorního vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu dle § 343 TrŘ návratem k předchozí úpravě;
- Změnit právní úpravu zkráceného přípravného řízení tak, aby se skutečně jednalo o řízení zkrácené, tj. aby je bylo možné aplikovat jen v případech, kdy je možné postavit obviněného před soud ve velmi krátké době po spáchání trestného činu a zároveň nejsou splněny podmínky pro uplatnění odklonu s restorativními prvky;
- Zavést povinnost státního zástupce rozhodnout o odklonu s restorativními prvky v případě, že jsou splněny podmínky pro jeho uplatnění;
- Průběžně vyhodnocovat aplikační praxi v oblasti ukládání trestů trestními příkazy, tzn. zda zvolená sankce skutečně odpovídá všem hlediskům významným pro ukládání trestu, a to nejen v případě opakované recidivy, ale též naopak, tj. zda v případě prvopachatelů nebylo v daném případě možné aplikovat odklony s restorativními prvky, a to nejen v praxi soudů, ale též státních zástupců v oblasti využívání práva podat odpor v případech, včetně zjišťování rozdílů mezi jednotlivými regiony;
- Novelizovat § 99 odst. 5 tak, aby změna ústavního léčení na zabezpečovací detenci byla možná pouze za splnění podmínek stanovených v § 100 odst. 1 nebo odst. 2 TrZ;
- Průběžně vyhodnocovat ukládání zabezpečovací detence z hlediska struktury a závažnosti trestných činů, u kterých je uplatňována při současném respektování toho, že jde o jednu z vůbec nejpřísnějších sankcí určenou proto pouze pro zvláště nebezpečné pachatele trestných činů nebo činů jinak trestných, nikoliv pro pachatele typově méně závažné trestné činnosti povahy.

V oblasti sankční politiky uplatňované vůči mladistvým:

- V případě ukládání trestního opatření domácího vězení zkrátit dobu, na kterou může být tato sankce uložena, na nejvýše šest měsíců a ukládat ji v kombinaci s dohledem, případně jinými vhodnými výchovnými opatřeními; rozvíjet též služby zaměřené na práci a pomoc rodině, resp. dalším osobám žijícím v domácnosti;

- V souladu se základními principy zákona o soudnictví nad mládeží zrušit možnost rozhodování trestním příkazem v případě mladistvých, kteří již dovršili osmnáctý rok svého věku;
- Rozvíjet nabídku probačních programů, především těch, které jsou zaměřeny na „chronické“ mladistvé pachatele; zajistit regionální dostupnost probačních programů a větší stabilitu jejich financování; zajistit nezávislou objektivní evaluaci těchto programů;
- Zrušit možnost ukládání zabezpečovací detence mladistvým, nebo alespoň výrazně zpřísnit podmínky po možnost jejího uložení u této věkové kategorie pachatelů, např. omezením na zvláště závažné zločiny.

V oblasti sankční politiky uplatňované vůči dětem mladším 15 let:

- Zakotvit nové nestacionární opatření jako druhou variantu ochranné výchovy – umístění dítěte v profesionální pěstounské rodině;
- Zakotvit možnost soudu pro mládež aplikovat v tomto specifickém typu řízení též opatření dle občanského zákoníku;
- Zvážit zrušení možnosti ukládat dětem mladším patnácti let ochranné léčení a naopak zakotvit možnost uložit jim ochranné opatření zabránění věci.

V oblasti sankční politiky uplatňované vůči mladým dospělým (blízkým věku mladistvých):

- Více modifikovat postavení této kategorie delikventů, např. obligatorním zkrácením horní hranice sazby trestu odnětí svobody o jednu čtvrtinu, vyloučením možnosti aplikovat výjimečný trest, zpřísněním podmínek pro uložení zabezpečovací detence (obdobně jako u mladistvých).

## **Závěrem**

Jedním z hlavních závěrů je poznatek, že vliv trestní justice a uplatňovaných opatření na kriminální kariéru odsouzených je velmi omezený. Ve shodě s názory expertů (soudců, státních zástupců a vedoucích středisek Probační a mediační služby) lze konstatovat, že účinná trestní politika se na oblast trestání nesmí omezovat, neboť efekt uložených sankcí je zpravidla výrazně menší než vliv různých faktorů působících v přirozeném sociálním prostředí pachatele. Intervence státu mohou být neúčinnější tehdy, podaří-li se jim tyto přirozené životní procesy nastartovat, nebo urychlit. Chceme-li proto usilovat o omezování kriminality nebo o snížení recidivy, je nezbytně nutné rozšířit diskuzi o vhodných opatřeních také do oblasti širší sociální politiky. Nelze skutečně spoléhat jen na trestní represii, která je sice mnohdy nezbytná, ale řeší jen následky, nikoli příčiny určitých negativních společenských jevů. Ani u alternativních sankcí nelze očekávat výraznější efekt na tyto procesy, nevytvoříme-li pro jejich uplatňování potřebné podmínky, a to jak v oblasti legislativy a trestní justice, tak v rámci širší sociální politiky. Spolu s tím je nutné se více zaměřit na oblast penitenciární a postpenitenciární péče.

Uvedené poznatky potvrzují potřebnost realistického posuzování možností trestní represe a ukládaných sankcí i potřebnost hlubších analýz, ze kterých by mohla vycházet racionálně koncipovaná a účinnější sankční politika. Pachatele nelze chápat pouze jako objekt výchovného zacházení, ale je třeba docílit jeho součinnosti při respektování jeho osobnosti, specifik, práv a povinností, které má vůči rodině, zaměstnavateli, komunitě aj. Zcela nezbytné je proto rozvíjet pozitivní prvky pachatelovy osobnosti a jeho sociálně užitečné svazky, jak se o to snaží např. přístup založený na restorativní justici.

Proto je třeba pokud možno každému pachateli vytvořit pro jeho resocializaci a re-integraci do společnosti příznivé podmínky, o čemž je třeba uvažovat nejen při ukládání trestní sankce, ale i při jejím výkonu a především v souvislosti s ukončováním sankčního působení. V rámci připravované reformy vězeňství je proto namístě zaměřit se i na zajištění plynulého přechodu odsouzených do občanského života, např. prostřednictvím určených zařízení (domy na půli cesty či probační domy) nebo subjektů poskytujících postpenitenciární péči. Důležitá je v tomto směru spolupráce s Probační a mediační službou, sociálními kurátory, orgány sociálně-právní ochrany dětí, úřady práce, státními a nestátními organizacemi včetně církví, poskytujícími péči o odsouzené a postpenitenciární péči. U ostatních odsouzených je důležitá pomoc při získání zaměstnání, ubytování i poradenství při řešení zátěžových situací a osobních problémů.

Jen při tomto komplexním přístupu lze v České republice docílit účinnější, funkční sankční politiky.



# Seznam použitých zkratek

<b>EÚLP</b>	Sdělení federálního Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících
<b>JGG</b>	německý zákon o soudnictví nad mládeží (1953)
<b>LPS</b>	Listina základních práv a svobod, vyhlášená předsednictvem ČNR dne 16. prosince 1992 jako součást ústavního pořádku České republiky (č. 2/1993 Sb.), ve znění pozdějších předpisů
<b>PaM</b>	Probační a mediační služba
<b>StGB</b>	německý trestní zákoník
<b>TOPO</b>	zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob řízení proti nim
<b>TrŘ</b>	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
<b>TrZ</b>	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
<b>ÚOchrLP</b>	Úmluva o ochraně lidských práv a svobod
<b>VýkTrOSv</b>	zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
<b>ZSM</b>	zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů



**Seznam monografií, článků  
a příspěvků publikovaných  
v průběhu řešení projektu**

## Monografie

- Hulmáková, Jana: *Trestání delikventní mládeže*. Praha: C. H. Beck, 2013, 251 s. ISBN 978-80-7400-450-6.
- Scheinost, Miroslav; Háková, Lucie; Hulmáková, Jana; Kotulan, Petr; Rozum, Jan; Tomášek, Jan; Vlach, Jiří: *Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a názorech veřejnosti*. Praha: IKSP, 2013. 137 s. ISBN 978-80-7338-135-6
- Scheinost, Miroslav, Háková, Lucie, Rozum, Jan, Tomášek, Jan, Vlach, Jiří: *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: IKSP, 2014. 176 s. ISBN 978-80-7338-144-8
- Škvain, Petr: *Zabezpečovací detence z pohledu vybraných zahraničních právních úprav*. Praha: IKSP 2015. 120 s. ISBN 978-80-7338-147-9
- Scheinost, Miroslav, Háková, Lucie, Rozum, Jan, Tomášek, Jan, Vlach, Jiří: *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství*. Praha: IKSP, 2015. 118 s. ISBN 978-80-7338-148-6

## Články v recenzovaných periodikách

- Háková, Lucie, Scheinost, Miroslav: Mediální obraz nového trestního zákoníku v tisku. *Trestní právo* 2014, č. 2, str. 23–30. ISSN 1211-2860
- Hulmáková, Jana, Rozum, Jan: Aktuální trendy sankční politiky v ČR. *Trestněprávní revue* 2012, č. 11–12, str. 256–262. ISSN 1213-5313
- Scheinost, Miroslav: Trestní sankce očima veřejnosti. *Trestněprávní revue*, 2014, č. 2, str. 44–47. ISSN 1213-5313
- Sklenička, Josef, Rozum, Jan: K problematice neplacení výživného. *Trestněprávní revue* 2014, č. 10, str. 239–243. ISSN 1213-5313
- Šámal, Pavel: Nejvyšší soud zhodnotil praxi soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011. *Trestněprávní revue* 2014, č. 9, str. 199–206. ISSN 1213-5313
- Škvain, Petr: Vývoj institutu zabezpečovací detence v Německu ve světle rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ze dne 17. 12. 2009. *Trestněprávní revue* 2013, č. 11–12, str. 250–254. ISSN 1213-5313
- Válková, Helena, Šámal, Pavel: K podmíněnému propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. *Trestněprávní revue* 2012, č. 11–12, str. 249–255. ISSN 1213-5313

## Příspěvky ve sbornících

- Háková, Lucie: Mediální prezentace nového trestního zákoníku v tisku. In: Svatoš, R. Kříha, J. (eds.), *II. kriminologické dny*. České Budějovice: VŠERS 2014, str. 57–62. ISBN 978-80-87472-65-1
- Hulmáková, Jana: Domácí vězení a sankce s prvky dohledu v systému opatření ukládaných mladistvým pachatelům. In: Hoferková, S., Raszková, T. (eds.), *III. kriminologické dny*. Hradec Králové: Univerzita HK, Pedagogická fakulta 2015, str. 76–86. ISBN 978-80-7435-572-1
- Scheinost Miroslav: Tresty a trestání – jak je lidé znají a hodnotí? In: Svatoš, R., Kříha, J. (eds.), *II. kriminologické dny*. České Budějovice: VŠERS 2014, str. 218–223. ISBN 978-80-87472-65-1
- Scheinost, Miroslav: Věznové a sankční politika – jak to vidí oni. In: Válková, H., Černíková, V. Firstová, J. et al., *Aktuální otázky vězeňství*. Praha: Policejní akademie ČR 2014, str. 177–188. ISBN: 978-80-7251-426-7

- Tomášek, Jan: Experti a trestní politika: zaměřeno na probační úředníky. In: Svatoš, R., Kříha, J. (eds.). *II. kriminologické dny*. České Budějovice: VŠERS 2014, str. 243–247. ISBN 978-80-87472-65-1
- Válková, Helena, Hulmáková, Jana: České vězeňství na rozcestí. In: Válková, H., Černíková, V., Firstová, J. a kol. *Aktuální otázky vězeňství*. Praha: Policejní akademie ČR 2014, str. 23–33. ISBN: 978-80-7251-426-7
- Vlach, Jiří: Vyjádření expertů k možnostem dekriminalizace. In: Hoferková, S., Raszková, T. (eds.) *III. kriminologické dny*. Hradec Králové: Univerzita HK, Pedagogická fakulta 2015, str. 448–454. ISBN 978-80-7435-572-1



# Resumé

Po přijetí nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2010, vyvstala otázka, do jaké míry a jak rychle se změny, které přinesl nový trestní zákoník, zejména ve vztahu k alternativním sankcím, projeví v aplikační praxi. Právní úprava vyjádřená v novém trestním zákoníku poskytla relativně široký rejstřík trestněprávních sankcí, které by měly umožňovat širší diferenciaci v možnostech rozhodování při hledání vhodné reakce na trestnou činnost. Jde o to, do jaké míry začaly být využívány možnosti alternativních sankcí na jedné straně a také o to, jakým způsobem se projeví zpřísnění trestní politiky na ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody. Konkrétně zda dojde ke zvýšení počtu vězněných osob, případně k prodloužení doby výkonu této sankce u pachatelů velmi závažných forem trestné činnosti a recidivistů, a také zda a jak se projeví tyto legislativní změny na struktuře vězněných osob. Bylo tedy třeba, a to nejen z pohledu odborného zájmu, ale zejména z pohledu praxe, odpovědět na to, zda a do jaké míry naplňuje nový trestní zákoník očekávání zákonodárce.

S cílem reagovat na potřebu takové analýzy a vyhodnocení byl připraven a realizován výzkumný projekt „Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí“. Výzkumný tým tvořili pracovníci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci a dále odborníci v oblasti trestního práva a trestní politiky, kteří působí na Filozofické fakultě UK a v justici. Projekt byl schválen Grantovou agenturou České republiky (GA ČR) na období let 2012 až 2015 pod č. P408/12/2209. Tato doba byla považována za dostatečnou k tomu, aby bylo možné nashromáždit dostatečné množství poznatků z implementace trestního zákoníku, které umožní jeho podloženou analýzu a vyhodnocení.

Předmětem výzkumu byla analýza a vyhodnocení právní úpravy trestněprávních sankcí po změnách, ke kterým došlo v důsledku přijetí nového trestního zákoníku v kontextu sankční politiky uplatňované v České republice po roce 1989. Byl zkoumán dopad uplatňování nového trestního zákoníku na aplikační praxi vybraných institucí trestní justice, na charakter a strukturu ukládaných sankcí, a tím i na skladbu vězeňské populace a na činnost Vězeňské služby ČR a Probační a mediační služby.

Cílem bylo zejména ověřit, zda výše uvedené legislativní změny splnily svůj účel, to znamená, zda se měnily počty osob ve výkonu trestu odnětí svobody, zda se zvýšila účinnost ukládaných sankcí a podařilo se odstranit alespoň některé z problémů aplikační praxe. Výzkum se cíleně zaměřil na získání poznatků o účinnosti vybraných konkrétních trestních sankcí – trestu domácího vězení, obecně prospěšných prací, podmíněného odsouzení s dohledem a krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody, zahrnul i problematiku mladistvých pachatelů a relativně nedlouho existující ochranné opatření zabezpečovací detence. Současně byla u těchto sankcí zkoumána recidiva a vybrané charakteristiky pachatelů, kterým byly tyto sankce ukládány. Bylo zjišťováno, do jaké míry tyto instituce plní předpokládanou funkci a jaké faktory jejich uplatňování a účinnost stimulují nebo naopak znesnadňují.

Ústřední osou výzkumu proto byla sankční politika a uplatňování trestních sankcí. Toto ústřední téma bylo zkoumáno z více aspektů, které zahrnuly právní analýzu legislativních změn v kontextu vývoje českého trestního práva, uplatňování sankcí v praxi trestní justice, postoje a názory odborníků z praxe na nový trestní zákoník, na sankce a jejich účinnost. V neposlední řadě šlo v projektu také o zhodnocení dopadu sankční politiky na vývoj kriminality, zejména na recidivu, což má samozřejmě přímý dopad na skladbu a početnost

vězeňské populace. Jednotlivým prvkem této široké palety výzkumných přístupů byla snaha o zjištění účinnosti trestních sankcí, resp. problémů spojených s jejich uplatňováním a dopadem, přičemž míra recidivy, zjišťovaná zejména ve vztahu k vybraným sankcím, které byly předmětem zkoumání, sloužila jako jedno z kritérií jejich efektivity.

Účinnost uplatňování nového trestního zákoníku a naplnění záměrů a cílů, s nimiž byl připravován, ovšem do značné míry závisí na míře jeho akceptace a aplikace složkami a pracovníky justice, ale také na míře jeho pochopení a přijetí občanskou veřejností. Proto se výzkum zaměřil kromě zjišťování názorů a postojů soudců a státních zástupců, Probační a mediační služby a Vězeňské služby také na zjišťování postojů veřejnosti k sankční politice a její informovanosti o uplatňovaných sankcích, na způsob prezentace sankční politiky vůči veřejnosti v médiích, ale také na vnímání sankční politiky u osob, vůči nimž je uplatňována.

Na základě získaných poznatků bylo provedeno vyhodnocení, zda a do jaké míry výsledky uplatňování nového trestního zákoníku signalizují potřebu některých korekcí, a to jak ve vztahu k jeho konkrétním ustanovením, tak pokud se jedná o perspektivní záměry sankční politiky v ČR.

V průběhu řešení bylo vydáno několik publikací, přinášejících poznatky získané z pohledu výše uvedených aspektů. Kromě řady článků v odborných periodikách a sbornících bylo postupně publikováno pět monografií.

Závěrečná monografie shrnuje hlavní poznatky z celého čtyřletého výzkumného projektu a snaží se zasadit je do celkového rámce realizace sankční politiky v ČR.

Pandánem k vyhodnocení poznatků z analýzy sankční politiky, sankcí a jejich uplatňování v justiční praxi, je analýza názorů veřejnosti na sankční politiku a názorů osob, odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Je to v určitém smyslu zrcadlo, které veřejnost sankční politice nastavuje. To, že obraz sankční politiky v tomto zrcadle není objektivní, je zjevné – proto se také výzkum a také tato závěrečná syntéza zabývá způsobem, jakým se ponejvíce informace o sankční politice a sankcích k veřejnosti dostávají prostřednictvím médií.

V závěrečném shrnutí jsou pak předkládány náměty, které z výzkumných poznatků vyplynuly ve vztahu k možným korekcím sankční politiky a návrhy opatření, případně podnětů de lege ferenda.

Z důvodu komplexnosti, rozsahu a také vývoje zkoumané problematiky byl výzkum realizován jako střednědobý v trvání 4 let v období let 2012–2015. Toto období umožnilo kromě adekvátní analýzy pramenů a dat sledovat uplatňování trestního zákoníku a jeho vliv na realizaci sankční politiky ve střednědobém horizontu.

Výzkum zahrnul velmi rozsáhlou oblast, což si vyžádalo začlenění více specifických pohledů na zkoumanou problematiku a použití širokého spektra deskriptivních i exploračních výzkumných metod a kvalitativních i kvantitativních technik.

Při výzkumu sankční politiky a uplatňování trestního zákoníku byla použita právní analýza a komparace zaměřená na vývoj české trestní legislativy, analýza statistických dat a sekundární analýza relevantních pramenů z odborné literatury domácí i zahraniční včetně dokumentů a materiálů mezinárodních organizací. Při výzkumu implementace ustanovení nového trestního zákoníku byla zejména použita analýza statistických dat (analýza údajů z justiční statistiky, policejní statistiky, statistiky Vězeňské služby ČR, statistiky Probační a mediační služby), dotazníkové šetření mezi soudci, státními zástupci, Probační a mediační služby, Vězeňské služby, analýza spisů, analýza údajů z Rejstříku trestů k odsouzeným osobám, analýza podkladů zpracovaných okresními soudy na vyžádání Nejvyššího soudu, případové studie, expertní šetření formou řízených rozhovorů i formou zpracování expertiz k vybraným problémům. Při výzkumu odezvy změn v sankční politice a uplatňování nového trestního zákoníku ve veřejnosti byly využity sondy do názorů a postojů veřejnosti na reprezentativním vzorku populace, které proběhly formou tzv. omnibusového šetření, opakovaného po tři roky po sobě, obsahová analýza tisku a analýza televizního zpravodajství a dotazníkové šetření mezi vězeňskou populací.

Výrazným rysem právní úpravy trestních sankcí v novém trestním zákoníku, který ji odlišuje od úpravy předchozí, je uplatnění dvou protikladných linií trestání, vedoucích k hlubší diferenciaci trestního postihu. Na jedné straně se v právní úpravě v návaznosti na novelizace předchozího trestního zákona, které probíhaly již od roku 1989, uplatnila zásada depenalizace spolu se zdůrazněním principu, že trest odnětí svobody je nutné chápat jako *ultima ratio* sankčního systému.

Trestní zákoník tak pokračoval v linii omezování prostoru pro ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a dále rozšířil možnosti pro využívání alternativních trestů a hmotněprávních alternativ k potrestání uplatňujících se u méně závažné kategorie trestných činů, tj. u přečinů. Výrazným projevem této tendence bylo i obohacení systému trestů o nové alternativní tresty upravující trest domácího vězení a trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

Sankční politika jako součást trestní politiky reflektovala významné společenské trendy, a to zejména také u nás probíhající výraznou politizaci kriminality, tedy proces, v jehož průběhu se v posledních několika desetiletích kriminalita stala významným tématem veřejné politické diskuze, v jejímž rámci dochází k opětovnému posilování trestní represe. V reakci na to trestní zákoník zpřísnil možnosti trestního postihu zločinů, a to zejména zločinů zvláště závažných.

Posilování trestní represe se při přijímání trestního zákoníku projevilo také ve zvýšení trestů za méně závažnou kriminalitu (trestné činy zanedbání povinné výživy, maření výkonu úředního rozhodnutí apod.) a v závislosti na recidivě, což vedlo k výraznějšímu nárůstu nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména v trvání od 6 měsíců do 3 let a dlouhodobě navýšilo počet vězňů o 2 700 osob. Přihlédne-li se k tomu, že současně působil pomalý „náběh“ nových alternativních trestů, a to především domácího vězení, u kterého to bylo způsobeno především nezajištěním původně s účinností trestního zákoníku předpokládané elektronické kontroly jeho výkonu, a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, mělo spojení těchto skutečností zásadní negativní efekt, neboť zejména drobná majetková kriminalita a zanedbání povinné výživy tvoří v České republice dlouhodobě okolo 70 procent odhalené trestné činnosti.



Podstatný vliv na ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody mělo i určité omezení ukládání trestu obecně prospěšných prací na základě nového ustanovení § 62 odst. 2 TrZ, podle kterého soud trest obecně prospěšných prací zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací v době tří let předcházejících uložení tohoto druhu trestu přeměněn na trest odnětí svobody podle § 65 odst. 2 TrZ (viz i úprava u trestního příkazu, kde je nyní nutno ve smyslu § 314e odst. 3 TrŘ si předem vyžádat zprávu probačního úředníka). Negativně je třeba hodnotit i setrvale nízký počet ukládaných peněžitých trestů.

To vše se projevilo nejen ve větším počtu uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody, ale i v nárůstu ukládání podmíněného trestu odnětí svobody na úkor ostatních alternativních trestů.

V případě odklonů s restorativními prvky lze v souhrnu již od roku 2009 sledovat pokles jejich aplikace v přípravném řízení, resp. určitou stabilizaci v posledních letech. Přitom tento pokles nebyl nahrazen výraznějším nárůstem jejich aplikace v řízení před soudem. To obecně souvisí se současnou úpravou zkráceného přípravného řízení a tlakem na orgány činné v trestním řízení na co nejrychlejší projednání věci. To pak komplikuje spolupráci s PMS jak při přípravě podmínek pro odklony, tak v oblasti zjišťování informací o podmínkách pro uložení alternativních sankcí.

K výraznějším změnám v aplikační praxi došlo až v roce 2013, a to především k výraznému poklesu podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody a naopak nárůstu především „prostého“ podmíněného odsouzení. To lze částečně přičíst novelizaci trestního zákoníku, kde kromě případu krádeže došlo u maření výkonu úředního rozhodnutí a zanedbání povinné výživy k návratu k předchozí právní úpravě. Významný vliv je též přisuzován amnestii prezidenta ČR z roku 2013. Nicméně výrazným faktorem zde bude též nárůst věcí vyřizovaných trestním příkazem, přičemž dominantní sankcí je v takovém případě prosté podmíněné odsouzení.

Obdobné trendy v sankční politice, byť se samozřejmě poměr jednotlivých sankcí ukládaných soudem výrazně liší, bylo možné sledovat též u mladistvých pachatelů a pachatelů ve věku 60 let a starších.

Jeden z hlavních cílů rekonstrukce – depenalizace a snížení počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody – se tedy v zásadě nenaplnil. Počet vězňů na 100 000 obyvatel tak v České republice zůstává i po přijetí nového trestního zákoníku, zvláště v porovnání se západoevropskými zeměmi, dlouhodobě vysoký.

Podle očekávání a v souladu s existujícími kriminologickými výzkumy kriminální kariéry se potvrdilo, že recidiva je úzce provázána s některými základními demografickými faktory. Jedná se především o pohlaví a věk. Zásadní proměnnou ve všech analýzách byla samozřejmě též předchozí zkušenost s trestnou činností, a to včetně počtu spáchaných trestných činů, jejich typu i věku, kdy se dotyčná osoba dostala poprvé do kontaktu s trestní justicí.

Zanedbatelné rozdíly mezi výsledným efektem výzkumu sledovaných sankcí potvrzují tezi, že ústředním tématem kriminální politiky by neměly být tresty a jejich přísnost

či vhodnost. Srovnáme-li výsledky tohoto výzkumu s obdobnými zahraničními studii, můžeme v podstatě konstatovat, že náš výzkumný projekt přinesl očekávaná čísla. Míra recidivy se totiž v šetřeních tohoto typu standardně pohybuje mezi 30–50 %.

System postpenitenciární péče je nutno nejen obsahově naplnit a přizpůsobit stávajícím potřebám osob opouštějící výkon trestu odnětí svobody, ale zajistit i po stránce provozní, finanční a personální tak, aby provoz služeb a programů mohl být víceletý. Nutnou součástí systému postpenitenciární péče musí být i nezávislé a odborné vyhodnocení účinnosti jednotlivých programů tak, aby postupem času byly do praxe zavedeny skutečně fungující programy a byla zajištěna jejich existence a další vývoj. Výpovědi vězňů získané v rámci výzkumu jednoznačně potvrzují urgentní potřebu podstatného zkvalitnění přípravy na propuštění a následné postpenitenciární péče. Zejména jde o pomoc při zajištění zaměstnání a u části vězňů i bydlení; s tím souvisí i péče o udržení sociálního (v užším smyslu rodinného) zázemí po dobu výkonu trestu.

Potřeba přechodného ubytování, resp. zaměstnání a finanční podpory po propuštění z vězení se netýká možná dvou třetin vězňů, nicméně lze odhadnout, že nejméně jedna třetina takovou pomoc při zajištění „vstupních“ podmínek po návratu na svobodu potřebuje. Kapacita postpenitenciární péče by tedy měla být nastavena tak, aby zvládala nejméně 30 % propuštěných.

Bylo by užitečné věnovat též více pozornosti prezentaci trestní politiky v médiích. Prezentace trestních sankcí je významně ovlivněna mediální atraktivitou zobrazovaných trestných činů. Obraz trestání a trestních sankcí v televizním zpravodajství odpovídá především nejčteněji prezentovanému dlouhodobému trestu odnětí svobody. V mediálním diskurzu tak bez velké nadsázky platí ztotožnění trestu a uvěznění pachatele. Z hlediska mediální prezentace trestních sankcí a sankční politiky je dominantně zobrazovaným přístupem k trestání pachatelů trestné činnosti přístup represivní při minimální prezentaci alternativních trestů, resocializačních přístupů k pachatelům apod. Je třeba si uvědomit, že tato skutečnost má významný vliv na formování postojů laické veřejnosti. Je důležité, aby byly alternativní tresty v mediálním diskurzu tematizovány také v jiných než problematizujících souvislostech.

Nelze se tedy divit, že naladění české veřejnosti zůstává spíše punitivní s tím, že cca 60 až 70 % respondentů věří v odstrašující působení přísného trestání a přísného režimu ve věznicích a současně považuje udělované tresty za stejné či spíše mírnější ve srovnání se stavem před deseti lety. Znalost alternativních trestů a opatření a znalost struktury ukládaných trestů zůstává poměrně malá. Z těchto názorů pak přirozeně vyplývá tlak veřejnosti na další zpříšňování sankcí, respektive trestní politiky.

Současná právní úprava, včetně systému opatření pro mládež, až na zmíněné dílčí problémy, poskytuje sice dostatečný prostor pro aplikaci alternativních sankcí, včetně možnosti individualizace konkrétní sankce, tak aby odpovídala závažnosti spáchaného činu a kriminogenním charakteristikám pachatele a též reflektovala zájmy poškozeného, což platí i pro odklony s restorativními prvky, ale tyto možnosti nejsou naplněny. Je třeba se kromě jiného zaměřit na prohloubení kooperace mezi jednotlivými subjekty, které se podílejí na jejich ukládání a výkonu, spolu se zajištěním dostatečného času pro tuto činnost.

## Závěrem

Jedním z hlavních závěrů je poznatek, že vliv trestní justice a uplatňovaných opatření na kriminální kariéru odsouzených je velmi omezený. Ve shodě s názory expertů (soudců, státních zástupců a vedoucích středisek Probační a mediační služby) lze konstatovat, že účinná trestní politika se na oblast trestání nesmí omezovat, neboť efekt uložených sankcí je zpravidla výrazně menší než vliv různých faktorů působících v přirozeném sociálním prostředí pachatele. Intervence státu mohou být neúčinnější tehdy, podaří-li se jim tyto přirozené životní procesy nastartovat, nebo urychlit. Chceme-li proto usilovat o omezení kriminality nebo o snížení recidivy, je nezbytně nutné rozšířit diskuzi o vhodných opatřeních také do oblasti širší sociální politiky. Nelze skutečně spoléhat jen na trestní represii, která je sice mnohdy nezbytná, ale řeší jen následky, nikoli příčiny určitých negativních společenských jevů. Ani u alternativních sankcí nelze očekávat výraznější efekt na tyto procesy, nevytvoříme-li pro jejich uplatňování potřebné podmínky, a to jak v oblasti legislativy a trestní justice, tak v rámci širší sociální politiky. Spolu s tím je nutné se více zaměřit na oblast penitenciární a postpenitenciární péče.

Uvedené poznatky potvrzují potřebnost realistického posuzování možností trestní represe a ukládaných sankcí i potřebnost hlubších analýz, ze kterých by mohla vycházet racionálně koncipovaná a účinnější sankční politika. Pachatele nelze chápat pouze jako objekt výchovného zacházení, ale je třeba docílit jeho součinnosti při respektování jeho osobnosti, specifik, práv a povinností, které má vůči rodině, zaměstnavateli, komunitě aj. Zcela nezbytné je proto rozvíjet pozitivní prvky pachatelovy osobnosti a jeho sociálně užitečné svazky, jak se o to snaží např. přístup založený na restorativní justici.

Proto je třeba pokud možno každému pachateli vytvořit pro jeho resocializaci a reintegraci do společnosti příznivé podmínky, o čemž je třeba uvažovat nejen při ukládání trestní sankce, ale i při jejím výkonu a především v souvislosti s ukončováním sankčního působení. V rámci připravované reformy vězeňství je proto namístě zaměřit se i na zajištění plynulého přechodu odsouzených do občanského života, např. prostřednictvím určených zařízení (domy na půli cesty či probační domy) nebo subjektů poskytujících postpenitenciární péči. Důležitá je v tomto směru spolupráce s Probační a mediační službou, sociálními kurátory, orgány sociálně-právní ochrany dětí, úřady práce, státními a nestátními organizacemi včetně církví, poskytujícími péči o odsouzené a postpenitenciární péči. U ostatních odsouzených je důležitá pomoc při získání zaměstnání, ubytování i poradenství při řešení zátěžových situací a osobních problémů.

Jen při tomto komplexním přístupu lze v České republice docílit účinnější, funkční sankční politiky.



# Summary

**Scheinost, M. – Válková, H. et al.: Sanction policy and its implementation  
Theoretical and penal-political aspects of the criminal law reform in the area of  
penal sanctions**

After the adoption of the new Criminal Code (No. 40/2009 of the Collection of Laws of the Czech Republic), which came into force on 1 January 2010, the question arose to what extent and how quickly the changes brought about by the new Criminal Code, especially regarding alternative sanctions, would manifest themselves in sentencing practice. The legislative regulation expressed by the new Criminal Code offered a relatively broad spectrum of penal sanctions which should enable a more nuanced differentiation when deliberating in search of a suitable response to crime. The issue is, on the one hand, to what extent the possibilities of alternative sanctions started to be used, and, on the other hand, how the toughening of penal policy with regard to most serious offences would influence the application of the unconditional prison sentence. More specifically, whether, in the case of recidivists and perpetrators of very serious forms of crime, the number of persons imprisoned would rise and the length of the term of imprisonment would extend; and also whether and how these legislative changes would influence the make-up of the prison population. In a word, it was necessary, not only from the point of view of scholarly interest, but particularly from the point of view of practice, to answer the question whether and to what extent the new Criminal Code fulfilled the expectations of the legislator.

In order to respond to the need for such an analysis and evaluation, a research project was prepared and implemented, with the title “Theoretical and penal-political aspects of the criminal law reform in the area of penal sanctions”. The research team comprised employees of the Institute of Criminology and Social Prevention, and also experts in the area of criminal law and penal policy working at the Faculty of Arts, Charles University and in the justice system. The project was endorsed by the Czech Science Foundation to be implemented between 2012 and 2015 (project No. P408/12/2209). This period was considered adequate for the gathering of a sufficient amount of findings about the implementation of the Criminal Code, enabling its evidence-based analysis and evaluation.

The research objective was the analysis and evaluation of the legislative regulation of penal sanctions after the changes which were brought about as a result of the adoption of the new Criminal Code, placing them in the context of sanction policy as applied in the post-1989 Czech Republic. The research focused on the impact of the new Criminal Code on the sentencing practice of selected criminal justice institutions, on the character and structure of the sanctions imposed, and, consequently, on the make-up of the prison population, and also on the activities of the Prison Service of the Czech Republic and the Probation and Mediation Service.

The aim was, above all, to ascertain whether the abovementioned legislative changes fulfilled their purpose, which means: whether the numbers of persons serving a term of imprisonment had changed, whether the effectiveness of the imposed sanctions had increased, and whether at least some of the problems in sentencing practice had been removed. The research deliberately focused on gathering findings pertaining to the effectiveness of selected concrete penal sanctions: house arrest, community service, conditional sentence with supervision, and short-term unconditional prison sentences; furthermore, it encompassed also the issues of juvenile offenders, and the relatively recent protective measure of preventive detention. In

addition, re-offending in the case of these sanctions was examined, as well as selected characteristics of the offenders on whom these sanctions were imposed. It was ascertained to what extent these institutes fulfilled their expected function, and which factors stimulated – or, conversely, hampered – their application and effectiveness.

Therefore the central axis of the research was sanction policy and the application of penal sanctions. This central topic was examined from several perspectives, including legal analysis of legislative changes in the context of the development of Czech criminal law, the application of sanctions in the practice of criminal justice, and the attitudes and opinions of expert practitioners regarding the new Criminal Code, the sanctions and their effectiveness. Last but not least, the project also aimed at assessing the impact of sanction policy on the development of crime, especially re-offending, which, of course, directly influences the make-up and quantity of the prison population. The unifying element of this broad spectrum of research approaches was the effort to ascertain the effectiveness of penal sanctions, as well as the problems linked with their application and impact; and the measure of re-offending, determined particularly with regard to selected sanctions which were the object of research, served as one of the criteria of their effectiveness.

Of course, the effective application of the new Criminal Code, and the fulfilment of the purposes and aims which it targeted, depend, to a large extent, on the measure of its acceptance and implementation by the justice organs and employees, but also on the measure of its comprehension and acceptance by the civil public. Therefore the research focused not only on ascertaining the opinions and attitudes of judges, prosecutors, the Probation and Mediation Service and the Prison Service, but also on ascertaining the attitudes of the public towards sanction policy, as well as its awareness of the sanctions imposed, the ways of public presentation of sanction policy in the media, and also the perception of sanction policy by the persons who it is imposed on.

On the basis of the findings gained, an evaluation was carried out whether and to what extent the outcomes of the application of the new Criminal Code signal the need for certain corrections, both with regard to its concrete provisions and pertaining to the perspective aims of sanction policy in the Czech Republic. ’

During the implementation phase, several publications came out, presenting findings gained from the point of view of the aspects listed above. Apart from a number of articles in scholarly periodicals and anthologies, five monographs were published successively.

The concluding monograph summarizes the main findings of the whole four-year research project, attempting to place them in the overall context of the implementation of sanction policy in the Czech Republic.

A counterpart to the evaluation of findings from the analysis of sanction policy, sanctions and their application in justice practice is the analysis of public opinions on sanction policy, and of the opinions of persons sentenced to unconditional imprisonment. In a sense, this is a mirror which society holds up to sanction policy. Obviously, the reflection of sanction policy in this mirror is not objective; and this is because the research, including this final synthesis, deals with the way most information about sanction policy and sanctions reaches the public through the media.

Finally, the concluding summarization presents proposals which follow from the research findings with regard to possible corrections of sanction policy, and also recommended measures or suggestions *de lege ferenda*.

Due to the complexity, scope, and also development of the issues covered, the research was implemented as medium-term, covering the 4 years between 2012 and 2015. This period made it possible not only to adequately analyse sources and data, but also to observe the application of the Criminal Code and its influence on the implementation of sanction policy in the mid-term horizon.

The research covered a very large field, which demanded the inclusion of a number of specific approaches towards the issues examined, and the use of a broad spectrum of both descriptive and explorative research methods, and qualitative and quantitative techniques.

When researching sanction policy and the implementation of the Criminal Code, the methods used included legal analysis and comparison focusing on the development of the Czech penal legislation, analysis of statistical data, and secondary analysis of relevant sources from both Czech and international scholarly literature, including documents and materials published by international organizations. When researching the implementation of provisions of the new Criminal Code, the methods used included primarily analysis of statistical data (analysis of figures from justice statistics, police statistics, statistics of the Prison Service of the Czech Republic, and statistics of the Probation and Mediation Service); a questionnaire survey among judges, prosecutors, and employees of the Probation and Mediation Service and Prison Service; analysis of court files; analysis of data on convicted persons from the Register of Sentences; analysis of materials compiled by district courts at the request of the Supreme Court; case studies; and expert examinations in the form of guided interviews and expert's opinions on selected issues. When researching the public response to the changes in sanction policy and the implementation of the new Criminal Code, the methods used included probes into the opinions and attitudes of the public on a representative sample of the population, in the form of the so-called omnibus investigation which was repeated for three successive years; content analysis of the print media and analysis of television news reporting; and a questionnaire survey among the prison population.

A prominent feature of the legal regulation of penal sanctions in the new Criminal Code, distinguishing it from the previous regulation, is the application of two opposite lines of punishing, leading to a more nuanced differentiation of penal sanctions. On the one hand, this legal regulation, following the amendments of the previous Criminal Code which had been underway since 1989, implemented the principle of depenalization and stressed the principle that imprisonment must be seen as *ultima ratio* of the sanction system.

Thus the Criminal Code continued with restricting the space for imposing an unconditional prison sentence, further extending the opportunities for the use of alternative sentences and substantive law alternatives for the punishment of the less serious category of offences, i. e. misdemeanours (*přečiny*). A conspicuous manifestation of this tendency was also the inclusion of new alternative sentences in the system of sentences: house arrest, and the prohibition to enter cultural, sports and other social events.



Sanction policy as part of penal policy reflected significant social trends, particularly the strong politicization of crime (which took place in the Czech Republic, too) – the process whereby, over the last few decades, crime has become an important topic of public political discussion, leading to a repeated toughening of penal repression. In response to this, the Criminal Code introduced the opportunity to punish crimes, above all the particularly grave crimes, more severely.

Another way the strengthening of penal repression influenced the newly-adopted Criminal Code was through the toughening of punishments for less serious crimes (such as neglect of compulsory maintenance or obstructing the enforcement of an official decision) and through dependence on re-offending, which led to quite a marked increase in unconditional prison sentences, especially between 6 months and 3 years, causing the long-term growth of the number of prison inmates by 2700 persons. Taking into account also the simultaneous slow onset of the new alternative sentences, particularly house arrest (where the delay was caused by the fact that electronic control of its execution was not introduced concurrently with the Criminal Code, although this had originally been anticipated) and the prohibition to enter cultural, sports and other social events, the combined effect was decidedly negative, because, in the Czech Republic, especially petty property crime and neglect of compulsory maintenance jointly comprise around 70 percent of detected crime.

The imposition of short-term unconditional prison sentences was strongly influenced also by a certain restriction of the imposition of the community service punishment, based on the new provision of § 62 Art. 2 of the Criminal Code, stipulating that the court usually shall not impose a community service punishment in the case of an offender who, in the course of the three years before the imposition of this kind of punishment, had a community service punishment transformed into a prison sentence in line with § 65 Art. 2 of the Criminal Code (see also the regulation of the criminal order where it is now, in line with § 314e Art. 3 of the Criminal Procedure Code, necessary to request a report by a probation officer). Another phenomenon which must be assessed negatively is the constantly low number of pecuniary punishments imposed.

All of this manifested itself not only in the larger number of unconditional prison sentences imposed, but also in the increasing imposition of the conditional prison sentence at the expense of other alternative punishments.

In the case of diversions with restorative elements, we can, since as early as 2009, see their decreasing implementation during pre-trial proceedings, followed by certain stabilization in the last few years. However, this decrease was not substituted by a conspicuous rise of their implementation during court proceedings. This is broadly linked with the current regulation of shortened pre-trial proceedings, and the pressure on law enforcement bodies to try the case as soon as possible. Consequently, this complicates the collaboration with the Probation and Mediation Service both when preparing conditions for diversions, and when gaining information about the conditions for imposing alternative sanctions.

More conspicuous changes in sentencing practice took place only in 2013, comprising mainly a marked decrease in the percentage of unconditional prison sentences, and, on the other hand, the rise of, particularly, the “simple” conditional sentence. This can be partly

attributed to the amendment of the Criminal Code, which, excepting the case of theft, obstructing the enforcement of an official decision and neglect of compulsory maintenance, returned to a previous legal regulation. The 2013 amnesty of the president of the Czech Republic is seen as a significant influence, too. Nevertheless, an important factor will also be the increase in cases dealt with by a criminal order, the prevailing sanction, in this case, being a simple conditional sentence.

Similar trends in sanction policy, although, of course, the ratio of the various sanctions imposed by courts differs markedly, can be observed also in the case of juvenile offenders, and offenders aged 60 years and older.

Thus one of the main aims of the recodification – depenalization and the reduction of the unconditional prison sentences imposed – remained, strictly speaking, unfulfilled. Even after the adoption of the new Criminal Code, the number of persons imprisoned per 100,000 population in the Czech Republic, especially when compared to Western European countries, remains high over a long period.

As expected and in line with existing criminological research on crime career, it was confirmed that re-offending is closely linked with some basic demographic factors, especially gender and age. Of course, a key variable in all analyses was also previous experience with crime, including the number of offences committed, their type, and the age when the given person first came into contact with criminal justice.

The negligible difference between the resultant effect of the sanctions examined by our research confirms the thesis that the central theme of crime policy should not be punishments and their severity or suitability. When comparing the outcomes of this research to similar international studies, we can observe that, in the main, our research project produced the expected figures, since, in investigations of this type, the standard rate of re-offending is between 30 and 50 %.

The system of post-penitentiary care needs not only to be filled with content and adapted to meet the needs of the persons ending their term of imprisonment, but should also be provided for in its operational, financial and personal aspects so that services and programmes can operate on a multi-year basis. An essential component of post-penitentiary care must be also independent and expert evaluation of the effectiveness of the various programmes so that, in the course of time, really effective programme are put into practice, and their existence and further development are secured. The testimonies of prisoners gained as part of our research decidedly confirm the urgent need to substantially improve the quality of the preparation for release, as well as the quality of follow-up post-penitentiary care. Especially important is assistance in securing employment, and, in the case of some prisoners, also housing; this is linked with the effort to maintain a social (in a more narrow sense, family) background during the term of imprisonment.

The need for temporary housing and/or employment and financial support after the release from prison may apply to two thirds of prisoners; nevertheless, it can be estimated that at least a third of them do need such help with securing “input” conditions after their return to freedom. Therefore the capacity of post-penitentiary care should be arranged in such a way as to be able to deal at least with 30 % released persons.

It would be useful to dedicate more attention also to the presentation of penal policy in the media. The presentation of penal sanctions is strongly influenced by the media attractiveness of depicted crimes. The image of punishing and penal sanctions in television news reporting corresponds, above all, to the most frequently presented punishment of long-term imprisonment. Thus we can say without much exaggeration that, in the media discourse, punishment equals the imprisonment of the offender. From the point of view of the media presentation of penal sanctions and sanction policy, the predominantly depicted attitude towards punishing perpetrators of crime is the repressive approach, with minimum attention being given to alternative sentences, resocialization approaches towards offenders etc. We should realize that this fact significantly influences the formation of attitudes of the lay public. It is essential that alternative sentences are thematized in the media discourse in other than problematizing contexts, too.

Therefore it is no wonder that the outlook of the Czech public remains quite punitive, with some 60–70 % percent of respondents believing in the deterring effect of severe punishment and a severe regime in prisons, and also considering the punishments imposed to be the same or rather more lenient when compared to the situation ten years ago. The knowledge of alternative sentences and measures, and the knowledge of the structure of sentences imposed remains rather limited. These public opinions then naturally result in the public pressure on the further tightening of sanctions or sanction policy.

Admittedly, the present legal regulation including a system of measures for juveniles – despite the abovementioned partial problems – provides sufficient scope for the application of alternative sanctions including possible individualization of a concrete sanction so that it corresponds to the gravity of the offence and the criminogenic characteristics of the offender while also reflecting the interests of the injured, which applies also to diversions with restorative elements. However, these opportunities are not utilized. Apart from other things, it is necessary to focus on extending co-operation between the various bodies which participate in the imposition and execution of sentences, while also providing sufficient time for this activity.

## **Conclusions**

One of the main conclusions is the finding that the impact of criminal justice and the measures used on the criminal careers of convicted persons is very limited. In line with the opinions of experts (judges, prosecutors, and heads of centres of the Probation and Mediation Service), it can be stated that effective penal policy must not be restricted to the area of punishing, because the effect of the sanctions imposed is, as a rule, much smaller than the influence of various factors operating in the natural social environment of the offender. State interventions can be the most effective when they manage to launch or speed up these natural life processes.

Therefore if our aim is to decrease crime or reduce re-offending, it is absolutely essential to extend the discussion about suitable measures to encompass also the area of broader social policy. It is really not enough to rely on penal repression; although it is often necessary, it addresses only the consequences, not causes of certain negative social phenomena. Not even alternative sanctions can be expected to have a stronger effect on these processes if we do not create the required conditions for their application, both in the area

of legislation and criminal justice, and as part of broader social policy. At the same time, it is necessary to focus more on the area of penitentiary and post-penitentiary care.

The abovementioned findings confirm the need for a realistic assessment of the possibilities of penal repression and imposed sanctions, as well as the necessity of deeper analyses which could become the basis of a rationally conceived and more effective sanction policy. Offenders must not be seen only as objects of educational treatment, but it is necessary to strive for their cooperation, while respecting their personality, particularities, rights, and duties they have towards their family, employer, community etc. Therefore it is absolutely essential to develop the positive aspects of the offender's personality and their socially beneficial ties, as attempted, for instance, by the approach based on restorative justice.

Consequently, it is necessary, as far as possible, to create favourable conditions for the resocialization and reintegration of each offender, which should be taken into account not only when imposing a penal sanction, but also in the course of its execution, and, particularly, in connection with the concluding stage of the sanction. As part of the envisaged reform of the prison system, it is therefore important to focus also on securing the smooth transition of convicted persons back into civil life, for instance, through specialized facilities (halfway houses or probation houses) or agencies offering post-penitentiary care. In this respect, it is important to cooperate with the Probation and Mediation Service, social curators, child welfare services, employment agencies, and governmental and non-governmental organizations including churches which provide care for convicted persons and post-penitentiary care. In the case of other convicted persons, it is important to provide assistance with the search for employment and housing, as well as counselling when solving difficult situations and personal problems.

Only this complex approach can lead to a more effective and functional sanction policy in the Czech Republic.

Translated by: Daniel Soukup

## Použité prameny

- Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku, I. Obecná část, str. I. (2009). Praha: Parlament ČR.
- European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* (Sv. 80). (2014). Helsinki: HEUNI.
- Aebi, M. M. (2013). *Council of Europe Annual Penal Statistics: SPACE II. Persons Serving Non-custodial Sanctions and Measures in 2011*. Strasbourg: Council of Europe.
- Albrecht, H.-J. (2004). Security Gaps. *Federal sentencing reporter*, 200–207.
- Albrecht, H.-J. (2011). Sicherheit und Prävention in strafrechtlichen Sanktionensystemen. Eine kriminologische komparative Untersuchung. V H.-G. (. Koch, *Wegsperrten? Freiheitsentziehende Maßnahmen gegen gefährliche, strafrechtlich verantwortliche*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Albrecht, H.-J. (2012). The Incapacitation of the Dangerous Offender: Criminal Policy and Legislation in the Federal Republic of Germany. V M. & Malsch, *Incapacitation. Trends and New Perspectives*. Surrey: Ashgate.
- Albrecht, H.-J. (2013). Sentencing in Germany: Explaining Long-Term Stability in the Structure of Criminal Sanctions and Sentencing. *Law and Contemporary Problems. Law and Contemporary Problems*, 76.
- Albrecht, H.-J. v. (2002). *Community Sanctions and Measures in Europe and North America*. Freiburg i.Br: MPI.
- Ashworth, A. Z. (2014). *Preventive Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Beran, K. (2014). Trestní odpovědnost právnických osob z hlediska teorie fikce. *Trestně-právní revue*, 5, 107-108.
- Blatníková, Š. F. (2014). *Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, Shame and reintegration*. Cambridge: University Press.
- Bushway, S., Brame, R., & Paternoster, R. (2004). Connecting desistance and recidivism: measuring changes in criminality over the lifespan. V S. Maruna, & R. Immarigeon, *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration* (stránky 85–101). Cullompton: Willan Publishing.
- Caianiello, M. &. (2013). *Preventing Danger. New Paradigms in Criminal Justice*. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press.
- Cartuyvels, Y. (1997). *L'affaire Dutroux: la Belgique malade de son système*. Bruxelles: Complexe.
- Connelly, C. &. (2000). *A review of the research literature on serious violent and sexual offenders*. Edinburgh: Scottish Executive.
- Cumes, G. (2013). National characteristics, fundamental principles, and history of criminal law in Australia. V U. J. Sieber, *National Criminal Law in a Comparative Legal Context. Vol. 1.2.: Introduction to National Systems*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Ditton, J., & Duffy, J. (1983). Bias in newspaper reporting of crime news. *British Journal of Criminology*, 159–165.
- Dünkel, F. P. (nedatováno). Community Sanctions and the Sanctioning Practice in Juvenile Justice Systems in Europe. V D. F. Junger-Tas, *Reforming Juvenile Justice* (stránky 183–204). Dordrecht: Springer.
- Dušek, L. *Jak amnestie změnila trestní politiku*. Jiné právo [online] 6. 11. 2014 [2014-11-09] Dostupné na <http://jinepravo.blogspot.cz/2014/11/jak-amnestie-zmenila-trestni-politiku.html>
- Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku, I. Obecná část. (nedatováno).

- Flore, B. S. (2008). Police case-ending possibilities within criminal investigations. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 14, 191–201.
- Frankowski, S. (. (1992). *Preventive Detention. A Comparative and International Law Perspective*. Dordrecht: Nijhoff.
- Gřivna, T. S. (2014). *Kriminologie* (4. vyd.). Praha: Wolters Kluwer, a. s.
- Hayek, F. A. (1991). Pravidla a řád. V F. A. Hayek, *Právo zákonodárství a svoboda* (Sv. I, str. 56). Praha: Academia.
- Heiskanen, M. A.-M. (2014). *Heiskanen, M., Aebi, F.M, van der Brugge, W., Jehle, J.-M. (eds.). Recording community sanctions and measures and assessing attrition* (Sv. 77). Helsinki: HEUNI.
- Hořák, J. (2009). Předem uvážená vražda a vražda spáchaná s rozmyslem. *Trestní právo*, 9, 16.
- Hořák, J. (2009). Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. *Bulletin advokacie*, 10, 53.
- Hořák, J. (2011). *Trestněprávní a kriminologické aspekty vražd*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Hulmáková, J. (2010). Trendy sankční politiky ve věcech delikventní mládeže.
- Hulmáková, J. (2013). *Trestání delikventní mládeže* (1. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Husak, D. (2013). Preventive Detention as Punishment? Some Possible Obstacles. V A. Z. Ashworth, *Prevention and the Limits of the Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Israel, M., & Wing Hon Chui. (3 2006). if „Something Works“ is the Answer, What is the Question. *European Journal of Criminology*, stránky 181–200.
- Jelínek, J. (2007). *Trestní odpovědnost právnických osob*. Praha: Linde Praha.
- Jelínek, J., & Herczeg, J. (2013). *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou* (2. vyd.). Praha: Leges.
- Jeschek, H.-H. W. (1996). Allgemeiner Teil. V *Lehrbuch des Strafrechts* (stránky 77–79, 26–27). Berlin: Duncker & Humblot.
- Jewkes, Y. (2004). *Media and Crime*. London: Sage Publications.
- Kallab, J. (1935). *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské. Část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich.
- Kalvoda, P. S. (2014). Zabezpečovací detence po pěti letech. *České vězenství*, 1.
- Kalvodová, V. (2008). Filozofie trestání v návrhu nového trestního zákoníku. V *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám* (str. 88). Praha: ASPI.
- Kalvodová, V. (2012). *Trestní právo hmotné. Obecná část*. (2nd. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Kalvodová, V., Kucha, J., Škvain, P. (2014). *Zákon o výkonu zabezpečovací detence. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer.
- Karabec, Z. a kol. (2008). *Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Karban, M. *Agenda trestu domácího vězení. Základní charakteristiky trestu a aktuální údaje k 31. 12. 2013*. [online] Probační a mediační služba. [2015-06-12] Dostupné na: <https://www.pmscr.cz/analyzy/>
- Keyzer, P. (2013). *Preventive Detention: Asking the Fundamental Questions*. Cambridge: Intersentia.
- Kinzig, J. (2010). *Die Lagalbewahrung gefährlicher Rückfalltäter* (2nd. vyd.). Berlin: Duncker & Humblot.
- Klouček, Z. T. (2011). Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob z pohledu jeho sociálních souvislostí. *Trestněprávní revue*, 10, 294.



- Kratochvíl, V. (2011). Trestní odpovědnost právnických osob a základní zásady trestního práva hmotného. *Trestněprávní revue*, 9, 249.
- Kratochvíl, V. (2012). Trestní odpovědnost právnické osoby jednající v omylu. V J. Záhora, *Aktuálne otázky trestného zákonodárstva (pocta prof. JUDr. Milanu Čičovi, DrSc. et. mult. Dr. h. c. k 80. narodeninám)*. Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinarodnou učasťou konanej dňa 19. januára 2012 (stránky 113–129). Bratislava: Paneuropska vysoká škola, Eurokodex.
- Kratochvíl, V. a kol. (2009). *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. (1. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Kratochvíl, V. a kol. (2002). *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kratochvíl, V. a kol. (2012). *Trestní právo hmotné. Obecná část* (2. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Kubrin, C., Stucky, T., & Krohn, M. (2009). *Researching Theories of Crime and Deviance*. Oxford: Oxford University Press.
- Kudrna, J. (2011). Trestní odpovědnost právnických osob v polském právu. V M. H. Vanduchová, *Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k 70. narozeninám* (str. 189). Praha: C. H. Beck.
- Kuchta, J. V. (2005). *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck.
- Martinovic, M. *Home Detention: Issues, Dilemmas and Impacts for Detainees'Co-Residing Family Members*. [online] Current Issues in Criminal Justice, 90 20072008, July 2007, str. 93-100 [2012-08-14] Dostupné z: <http://heinonline.org>
- McNeill, F. (2013). Community sanctions and European penology. V T. v. Daems, *European penology? Onati International Series in Law and Society* (str. 171 a násl.). Oxford and Portland: Hart Publishing.
- McQuail, D. (1999). *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.
- McSherry, B. & Keyzer, P. (2009). *Sex offenders and preventive detention: Politics, policy and practice*. Sydney: NSW: The Federation Press.
- McSherry, B. K. (2006). *Preventive Detention for 'Dangerous' Offenders in Australia: a Critical Analysis and Proposals for Policy Development*. Criminal Research Council.
- Meier, B. D. (2015). *Strafrechtliche Sanktionen* (4. vyd.). Heidelberg: Springer.
- Merrington, S., & Stanley, S. (2007). Effectiveness: who counts what? V L. Gelsthorpe, & R. Morgan, *Handbook of Probation* (stránky 428–458). Cullompton: Willan Publishing.
- Miklau, R. (2013). Approximation of Sanctions within the European Union. V T. v. Daems, *European penology? Onati International Series in Law and Society* (str. 113 a násl.). Oxford and Portland: Hart Publishing.
- Mirička, A. (1934). Část obecná i zvláštní. V *Trestní právo hmotné* (str. 12). Praha: Náklad spolku československých právníků „Všehrd“.
- Musil, J. (1998). Trestní odpovědnost právnických osob: historický vývoj a mezinárodní srovnání. V J. V. Musil, *Pocta prof. JUDr. Otovi Novotnému k 70. narozeninám* (stránky 76–98). Praha: CODEX Bohemia.
- Musil, J. (1998). Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. *Trestní právo*, 1/1998, stránky 3–5.
- Musil, J. (2000). Trestní odpovědnost právnických osob – ano či ne? V J. (. Kuchta, *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané dne 17. 4. 2000*. (stránky 166–185). Brno: Masarykova univerzita.
- Musil, J. (2004). Český trestní zákon potřebuje diferencovanější skutkovou podstatu úmyslného usmrcení. *Trestní právo*, 10, 10.



- Musil, J., Prášková, H., & Faldyna, F. (2001). Úvahy o trestní odpovědnosti právnických osob de lege ferenda. *Trestní právo*, 3, 6–17.
- Nález Ústavního soudu publikovaný pod č. 47 ve sv. 10 roč. 1998 – I. díl Sb. n. a u. ÚS. (nedatováno).
- Newburn, T. (2007). *Criminology*. Cullompton: Willan Publishing.
- Novotný, O. (1969). *O trestu a vězeňství* (2. vyd.). Praha: Academia.
- Novotný, O. (2005). Znovu k návrhu nového trestního kodexu. 3, str. 2.
- Novotný, O. a kol. (2010). *Trestní právo hmotné – 1. Obecná část. 6. přepracované vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s.
- Olšar, E. (1940). *Studie o protiprávnosti (se zvláštním zřetelem k právu trestnímu)*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Pipek, J. (2004). Formální pojetí trestného činu a princip oportunity. *Trestněprávní revue*, 11, 311.
- Reiner, R. (2002). Media made criminality: the representation of crime in the mass media. In: M. Maguire, R. Morgan, & R. Reiner, *The Oxford handbook of criminology*. (stránky 376–416). Oxford: University Press.
- Repík, B. (2002). *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. V B. Repík. Praha: Orac.
- Roberts, J., & Hough, M. (2005). *Understanding public attitudes to criminal justice*. Maidenhead: Open University Press.
- Roxin, C. A. (2003). *Einführung in das Strafrecht und Strafprozessrecht* (4. vyd.). Heidelberg: C. F. Müller.
- Rozum, J., Kotulan, P., & Tomášek, J. (2008). *Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných*. Praha: IKSP.
- Rozum, J., Kotulan, P., Háková, L., Nečada, V., & Diblíková, S. (2005). *Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Rozum, J., Kotulan, P., Luptáková, M., Scheinost, M., Tomášek, J., & Špejra, M. (2010). *Uplatnění mediace v systému trestní justice II*. Praha: IKSP.
- Rozum, J., Kotulan, P., Špejra, M., & Tomášek, J. (2011). *Probační programy pro mladistvé*. Praha: IKSP.
- Růžička, M. (2008). Kriminální z antropologické perspektivy: možnosti a limity sociologické inspirace. *Antropoweč*, 4 (1), 1–15.
- SCCJR. (2012). *Reducing Reoffending: Review of Selected Countries*. Glasgow: The Scottish Centre for Crime and Justice Research .
- Scheinost, M. (2011). Organizovaný zločin, média a postoje veřejnosti. V M. H. Vanduchová (Editor), *Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k 70. narozeninám* (stránky 477–486). Praha: C. H. Beck.
- Scheinost, M. a kol. (2013). *Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a v názorech veřejnosti*. Praha: IKSP.
- Scheinost, M. a kol. (2014). *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro sociologii a sociální prevenci.
- Scheinost, M. a kol. (2015). *Trestní sankce – recidiva, uplatňování a mediální prezentace*. Praha: IKSP.
- Schmitt, C. (2008). *Constitutional Theory*. V C. Schmitt. Durham and London: Duke University Press.
- Schönke, A. &. (2014). *Strafgesetzbuch. Kommentar*. ( 29. Auflage. vyd.). Munchen: C. H. Beck.

- Solnař, V. (1947). *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních.
- Solnař, V. (1972). *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Academia.
- Solnař, V. F. (nedatováno). *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix.
- Solnař, V., Fenyk, J., & Císařová, D. (2003). *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství Orac.
- Šámal, P. (2010). *Trestní právo hmotné I. Obecná část 7. zcela přepracované vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s.
- Šámal, P. (2000). K trestní odpovědnosti právnických osob. In: Kuchta, J. *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané dne 17. 4. 2000* (stránky 197–222). Brno: Masarykova univerzita.
- Šámal, P. (2003). Trestní odpovědnost právnických osob de lege lata a de lege ferenda v České republice. V V. L. Kratochvíl, *Sborník Hospodářské trestní právo a trestní odpovědnost právnických osob* (stránky 104–182). Brno: Masarykova univerzita.
- Šámal, P. (2006). *Osnova trestního zákoníku*. Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. (2007). K problému formálního a materiálního pojetí a pojmu trestného činu v připravované kodifikaci trestního zákoníku. In: Machalová, T. *Sborník „K odkazu Jaroslava Kallaba. Právně-filozofická východiska trestní politiky v procesu evropské integrace* (stránky 106–120). Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Šámal, P. (2007). K problému formálního a materiálního pojetí a pojmu trestného činu v připravované kodifikaci trestního zákoníku. *Právní rozhledy*, 637-.
- Šámal, P. (2008). Ochranné léčení a zabezpečovací detence v návrzích trestního zákoníku a problémy s tím spojené. V M. G. Vanduchová, *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, Wolters Kluwer.
- Šámal, P. (2009). K pojmu trestného činu a souvisejícím otázkám v novém trestním zákoníku. *Trestněprávní revue*, 5, 132.
- Šámal, P. (2009). Trestní zákoník a naplňování funkcí a základních zásad trestního práva hmotného. *Bulletin advokacie*, 3.
- Šámal, P. (2009). *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. (2011). K trestněprávní odpovědnosti právnických osob. V *Sborník XIX. Karlovarské právnícké dny* (str. 328). Praha: Leges Praha.
- Šámal, P. (2011). K některým obecným otázkám trestní odpovědnosti právnických osob. V M. H. Vanduchová, *Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k 70. narozeninám* (str. 255). Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. (2012). *Trestní zákoník I., § 1–139. Komentář*. Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. (2014). *Trestní právo hmotné – 7. vydání*. Praha: Wolters Kluwer.
- Šámal, P. a kol. (2009). *Trestní zákoník I. Komentář § 1–139* (1. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. a kol. (2013). *Trestní řád III. § 315–171. Komentář*. Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. a kol. (2012). *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. a kol. (2011). *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář* (3. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. & Karabec, Z. (2000). Ke koncepci rekodifikace trestního práva hmotného. *Právník*, 52.
- Šámal, P. a kol. (2010). *Trestní zákoník. I. díl § 1–139, 2009, II. díl § 140–421* (1. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. a kol. (2012). *Trestní zákoník. I. díl § 1–139, 2009, II. díl § 140–421*. (2. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Šámal, P. & Škvain, P. (2005). Pojetí detence ve vládním návrhu trestního zákoníku. In: Válková, H. *Detence – nový způsob ochrany společnosti před nebezpečnými*

- pachatelů? Trestněprávní, trestněpolitická a kriminologická perspektiva: sborník příspěvků z odborného semináře konaného 27. 5. 2005 na Fakultě právnické ZČU v Plzni.* Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Šámal, P., & Škvain, P. (2011). Zur rechtlichen Regelung der Sicherungsverwahrung in der Tschechischen Republik. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 94.
- Škodová, M. (2005). *Občané o policii a výši trestů. Tisková zpráva.* (18. 11. 2005). Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Škvain, P. (2007). Zabezpečovací detence v osnově trestního zákoníku a návrhu zákona o výkonu zabezpečovací detence. V T. & Gřivna, *Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané dne 11. 5. 2007 v Praze.* Praha: Karolinum.
- Škvain, P. (2013). Vývoj institutu zabezpečovací detence v Německu ve světle rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ze dne 17. 12. 2009. *Trestněprávní revue*, 12.
- Škvain, P. (2015). *Zabezpečovací detence z pohledu vybraných zahraničních právních úprav.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Trechsel, S. N. (1998). Schweizerisches Strafrecht. V *Allgemeiner Teil* (stránky 27–28). Zurich: Schulthess.
- Usnesení Ústavního soudu publikované pod č. 17 ve sv. 33 roč. 2004 – II. díl Sb. n. a u. ÚS.* (nedatováno).
- Válková H., Hulmáková, J. (2013). Kriminalita stárnoucí populace a sankční politika uplatňovaná vůči seniorům v České republice. *Fórum sociální práce*, 2, 39–40.
- Válková, H., Kuchta, J., & kol. (2012). *Základy kriminologie a trestní politiky* (2. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- van Kalmthout, A. D. (2008). *Probation in Europe.* Nijmegen: Wolf.
- van Kalmthout, A. D. (2014). *Update of Probation in Europe.*
- Van Zyl Smit, D. (2002). *Taking life Imprisonment seriously in national and international law.* The Hague: Kluwer.
- Vanduchová, M. (2005). Ochranná detence z hlediska zásady přiměřenosti. V H. & Válková, *Detence – nový způsob ochrany společnosti před nebezpečnými pachatelů? Trestněprávní, trestněpolitická a kriminologická perspektiva: sborník příspěvků z odborného semináře konaného 27. 5. 2005 na Fakultě právnické ZČU v Plzni* (stránky 36–37). Plzeň: Západočeská univerzita Plzeň.
- Vanduchová, M. (2008). Peněžitý trest – praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody. V *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám* (stránky 421–433). Praha: ASPI-Wolters Kluwer.
- Vanduchová, M. (2012). V P. a. Šámal, *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář* (2. vyd.). Praha: C. H. Beck.
- Vanduchová, M. a. (2010). V P. a. Šámal, *Trestní právo hmotné. 1. Obecná část. 7., zcela přepracované vydání* (stránky 306–308). Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s.,
- von Liszt, F. (1883). Der Zweckgedanke im Strafrecht. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 33.
- Zehr, J. (2003). *Úvod do restorativní justice.* Praha: SPJ.



**Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva  
v oblasti trestních sankcí IV.  
Sankční politika a její uplatňování**

Autoři: Miroslav Scheinost  
Helena Válková  
Lucie Háková  
Jana Hulmáková  
Petr Kotulan  
Jana Rozum  
Pavel Šámal  
Petr Škvain  
Jan Tomášek  
Jiří Vlach

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci  
Nám. 14. října 12, Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Design: addnoise.org

Sazba: Metoda Brno

Tisk: Reprocentrum, a.s., Blansko

Dáno do tisku: prosinec 2015

Vydání: první

Náklad: 200 ks

